

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

PRIMELE DECRETE ALE INSURECȚIEI NAȚIONALE ARMATE ANTI-FASCISTE ȘI ANTIIMPERIALISTE: DECRETUL DE AMNISTIE DIN 23 AUGUST, 1944

VASILE LIVEANU

SPRIJINUL ȘI LUPȚA ROMÂNILOR DIN STRĂINĂTATE PENTRU CAUZA UNITĂȚII ROMÂNEȘTI (1914-1918)

FL. CONSTANTINIU, ION STANGIU

BUZĂUL ISTORIC ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

VASILE MACIU

CARACTERUL RĂSCOALELOR SECUIEȘTI DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA

LUDOVIC DEMÉNY

STUDENȚI DIN BANAT LA UNIVERSITĂȚILE STRĂINE PÎNĂ LA 1552

COSTIN FENEȘAN

CONGRESUL MUNCITORESC INTERNAȚIONAL DE LA GENEVA (1866)

MARIAN STROIA

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

INSEMNAȚII

RECENZII

INDEX ALFABETIC

12

TOMUL 29

1976

DECEMBRIE

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; TRAIAN LUNGU; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 20 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI”, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM—Departamentul export-import presă. P.O.Box 136—137 telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacției :

B-dul Aviatorilor, nr. 1
www.dacoromanica.ro
București, tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 29, Nr. 12,
decembrie 1976

SUMAR

- ASILE LIVEANU, Primele decrete ale insurecției naționale armate antifasciste și anti-imperialiste: decretul de amnistie din 23 August 1944 1847
- FLOREA NEDELICU, Contradicții și reorientări în evoluția Partidului Național-Liberal (1930—1931) 1859

- IL. CONSTANTINIU, ION STANCIU, Sprijinul și lupta românilor din străinătate pentru cauza unității românești (1914—1918) 1873
- ASILE MACIU, Buzăul istoric în secolul al XIX-lea 1889

- ALDOVIC DEMÉNY, Caracterul răscoalelor secuiești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea 1905
- IOANA CONSTANTINESCU, Din istoria prețurilor în Țara Românească în secolul al XVIII-lea (până la 1775) 1927
- IOSTIN FENEȘAN, Studenți din Banat la universitățile străine până la 1552 1945
- NICOLAE STOICESCU, Istoricul Ion I. Nistor (1876—1962) 1967

- MARIAN STROIA, Congresul muncitoresc internațional de la Geneva (1866) 1979

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

- Originea lui Mihai Viteazul. Dezbateri în cadrul „Comisiei de genealogie și heraldică” (*Constantin Rezachevici*); 125 de ani de la nașterea lui Spiru Haret (*Radu Sp. Haret*); 60 de ani de la înființarea vânătorilor de munte (*Teodor I. Radu*); Simpozionul privind însemnătatea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, Batumi (U.R.S.S.) (*C. Mocanu*); Colocviul internațional de istorie de la Sárospatak (R. P. Ungară) (*Paul Cernovodeanu*); Cronica 1989

RECENZII

- * * * *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455—1774, Volum Intocmit de Mustafa A. Mehmed, București, Edit. Academiei R.S.R., 1976, 411 p. Izvoare orientale privind istoria României III, (*Cristina Bulgaru*) 1999
- ROMULUS NEAGU, *Securitatea europeană. Afirmarea unui nou concept*, București, Edit. politică, 1976, 279 p. (*N. Dascălu*) 2002
- * * * *Conférence nationale des études sur la lutte antifasciste de libération nationale du peuple albanais*, Tirana, Editions „8 Nëntori”, 1975, 210 p. (*Gelcu Maksutovici*) 2005

- RENÉ, ALBRECHT-CARRIÉ, *A Diplomatic History of Europe Since the Congress of Vienna*, Revised edition, New York, Harper & Row, Publishers, 1973, XIII + 764 p. (*Alexandru Bolintineanu*) 2012

ÎNSEMNĂRI

- Istoria României**: * * *Țara de Sus în clocotul revoluției. (1944—1948)*, Suceava, 1972, 286 p. (*Mihai Oprîșescu*) ; ANASTASIE IORDACHE, CONSTANTIN VLĂDUȚ, *Christian Tell, 1808—1884*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1976, 150 p. + 8 pl. (*Valeriu Stan*) ; C. CONSTANTINESCU-MIRCEȘTI, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în sec. XVIII—XIX*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1976, 168 p. Biblioteca istorică XLIV (*Ioana Armășescu*) ; **Istoria Universală** ; * * *Pervodrukar Ivan Fedorov ia nogo poslidonniki na Ukraini. Zbornik dokumentiv* (Primul tipograf Ivan Fedorov și urmașii săi în Ucraina. Culegere de documente), Kiev, 1975, 342 p. (*Paul Mihail*) ; MICHAL SUČHY, *Dejiny Levoče* (Istoria orașului Levoca), Košice, I (1971), 400 p. Vychodoslovenské Vydavateľstvo N. P. Košice (*Tr. Ionescu Nișcov*) ; JAN BAZANT, *Los bienes de la Iglesia en Mexico (1856—1875). Aspectos economicos de la Revolución liberal*, Mexico, El colegio de Mexico, 1972, 364 p. (*Ioan I. Neacșu*) 2017
- INDEX ALFABETIC (*Gelu Apostol*) 2027

REVISTA DE ISTORIE

TOME 29, N° 12,
decembre 1976

SOMMAIRE

- VASILE LIVEANU, Les premiers décrets de l'insurrection : le Décret d'amnistie du 23 Août 1944 1847
FLOREA NEDELICU, Contradictions et nouvelles orientations dans l'évolution du Parti National-Libéral (1930-1931) 1859

- FL. CONSTANTINIU, ION STANCIU, L'appui et la lutte des Roumains de l'étranger pour la cause de l'unité roumaine (1914-1918) 1873
VASILE MACIU, La ville de Buzău au XIX-e siècle 1889

- I.LUDOVIC DEMÉNY, Le caractère des révoltes des Sicules de la seconde moitié du XVI-e siècle 1905
IOANA CONSTANTINESCU, Aspects de l'histoire des prix en Valachie au XVIII-e siècle (jusqu'en 1775) 1927
GOSTIN FENEȘAN, Etudiants du Banat aux universités étrangères jusqu'en 1552 1945
NICOLAE STOICESCU, L'historien Ion I. Nistor (1876-1962) 1967

- MARIAN STROIA, Le Congrès ouvrier international de Genève (1866) 1979

LA VIE SCIENTIFIQUE

- L'origine de Michel le Brave. Débats dans le cadre de la „Commission de généalogie et d'héraldique" (*Constantin Rezaचेvici*) ; 125-e anniversaire de Spiru Haret (*Radu Sp. Haret*) ; 60-e anniversaire de la création des chasseurs alpins (*Theodor I. Radu*) ; Le Symposium de Batumi concernant l'importance de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre (*C. Mocanu*) ; Le Colloque international d'histoire de Sárospatak (R.P. Hongroise) (*Paul Cernovodeanu*) ; Chronique. 1989

COMPTE RENDUS

- * * * *Documente turcești privind istoria României, vol. I, 1455-1774*, Volum înlocuit de Mustafa A. Mehmed, (Documents turques concernant l'histoire de la Roumanie. Volume réalisé par Mustafa A. Mehmed), Bucarest, Editions de l'Académie de la R.S. de Roumanie, 1976, 411 p. (*Cristina Bulgaru*). 1999
ROMULUS NEAGU, *Securitatea europeană. Afirmarea unui nou concept* (La sécurité européenne. L'affirmation d'un nouveau concept), Bucarest, Editions politiques, 1976, 279 p. (*N. Dascălu*) 2002

- * * * *Conférence nationale des études sur la lutte antifasciste de libération nationale du peuple albanais*, Tirana, Editions „8 Nëntori”, 1975, 210 p. (*Gelu Maksutovici*) 2005
- RENÉ, ALBRECHT-CARRIÉ, *A Diplomatic History of Europe Since the Congress of Vienna*, Revised edition, New York, Harper & Row, Publishers, 1973, XIII+764 p. (*Alexandru Bolintineanu*) 2012

* *

NOTES

- Histoire de la Roumanie:** * * * *Țara de Sus în clocotul revoluției. (1944–1948)* (La haute Moldavie dans le bouillonnement de la révolution (1944–1948), Suceava, 1972, 286 p. (*Mihai Opreșescu*); ANASTASIE IORDACHE, CONSTANTIN VLĂDUȚ, *Christian Tell, 1808–1884*, Craiova, Editions Scrisul Românesc, 1976, 150 p. + 8 pl. (*Valeriu Stan*); C. CONSTANTINESCU-MIRCEȘTI, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în sec. XVIII–XIX* (La transhumance et ses implications en Transylvanie et en Valachie pendant les XVIII-e – XIX-e siècles), Bucarest, Editions de l'Académie de la R.S. de Roumanie, 1976, 168 p. Bibliotheca historica XLIV (*Ioana Armășescu*); **Histoire universelle:** * * * *Pervodrukar Ivan Fedorov ia nogo postidovniki na Ukraini. Zbirnik dokumentiv* (Le premier typographe Ivan Fedorov et ses descendants en Ukraine. Recueil de documents), Kiev, 1975, 342 p. (*Paul Mihail*); MICHAL SUCHY, *Dejiny Levoce* (L'histoire de la ville de Levoca), Kosice, I (1974), 400 p. Vychodoslovenske Vydavatelstvo N. P. Kosice (*Tr. Ionescu Nișcov*); JAN BAZANT, *Los bienes de la Iglesia en México (1856–1875). Aspectos economicos de la Revolución liberal*, Mexico, El Colegio de Mexico, 1972, 364 p. (*Ioan I. Neacșu*) 2017
- INDEX ALPHABETIQUE (*Gelu Apostol*) 2027

PRIMELE DECRETE ALE INSURECȚIEI NAȚIONALE ARMATE ANTIFASCISTE ȘI ANTIIMPERIALISTE : DECRETUL DE AMNISTIE DIN 23 AUGUST 1944

DE

VASILE LIVEANU

În seara zilei de 23 August 1944, imediat după decretul de numire a noului guvern și a unor noi persoane în funcții de răspundere, au fost adoptate un decret de amnistie și un decret pentru desființarea lagărelor de concentrare.

De obicei, însemnătatea atribuită acestor decrete în literatura noastră istorică se referă în special la eliberarea deținuților comuniști și antifasciști și a altor persoane întemnițate sau internate de dictatura fascistă. Firește, acesta era un aspect esențial, suficient pentru a conferi decretelor amintite o mare importanță pentru viața publică a României. În fapt, însă, semnificația decretului de amnistie a fost mult mai largă decât cea izvorită din eliberarea comuniștilor și altor persoane private de libertate de regimul antonescian și tocmai evidențierea acestei semnificații constituie obiectul articolului de față. La decretul de desființare a lagărelor de concentrare ne vom referi în măsura în care a fost legat de decretul de amnistie.

ELABORAREA DECRETULUI

Un plan de măsuri legate de pregătirea insurecției prezentat de E. Bodnaraș, reprezentant al conducerii P.C.R., la întâlnirea din 24 iulie 1944 cu colonelul D. Dămăceanu, membru al comitetului militar¹, prevedea (la punctul 4 al primei părți intitulată „Probleme cu caracter general politic”), „alcătuirea înaltelor Decrete Regale pentru trebuințele imediate ale acțiunii”².

---

¹ După cum se știe, la ședința din noaptea de 13—14 iunie 1944 la care au participat reprezentanți ai P.C.R., ai palatului, ai generalilor și ofițerilor superiori antihitleriști, a fost desemnat un comitet militar care, cu participarea lui E. Bodnaraș, trebuia să asigure aplicarea unor măsuri de pregătire militară a insurecției. Multe din problemele indicate în planul prezentat de E. Bodnaraș nu erau de natură militară, urmând a fi transmise spre rezolvare altor organe, grupuri și persoane decât comitetul militar și membrii lui.

² Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, an 1944, dosar 92.

Astfel de decrete imediat necesare acțiunii erau în primul rând cele privitoare la numirea guvernului și a titularilor unor posturi de mare răspundere în aparatul de stat, dar și decretele menite să asigure eliberarea de îndată din închisori și lagăre a victimelor teroarei fasciste și ale măsurilor represive antipopulare din *întreaga* perioadă interbelică.

Partidul Comunist Român se pronunțase de mult în acest sens. Primul congres de constituire al Partidului Comunist Român și-a inaugurat lucrările prin adoptarea citorva moțiuni printre care moțiunea „Pentru amnistie” care cerea „amnistierea generală a tuturor celor aflați în curs de judecată ori condamnați pentru deliecte militare sau politice”³.

Reluată în manifestele P.C.R. din 1922⁴ și precizată sub forma „amnistie generală pentru toți deținuții politici, civili și militari”⁵, această revendicare a fost ulterior lărgită, comuniștii cerind „amnistie generală, politică, militară și agrară”⁶. Sub această formă, revendicarea amnistiei a fost îmbrățișată de P.S.D., de grupuri democratice fără de partid sau aparținind diferitelor partide, de pături largi. După formarea sa, în anii de opoziție, P.N.Ț. s-a pronunțat de asemenea pentru amnistie; legile de amnistie adoptate în 1929 sub guvernul național țărănesc s-au aplicat însă numai anumitor categorii de „infractori politici”, dar măsurile represive antipopulare, contrarevoluționare au continuat.

³ „Socialismul” din 11 mai 1921. Dealtfel, încă în 1919—1920 Partidul Socialist înscrise revendicarea amnistiei generale în programele sale electorale și organizase mari demonstrații pentru amnistie. (*Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916—1921*, București, 1966, p. 260, 325, 390). În timpul guvernului Averescu au fost adoptate legiuiri de amnistie parțială și anume a unor infracțiuni săvârșite de militari și civili în timpul primului război mondial. (Decretul-lege nr. 1547 publicat în „Monitorul Oficial” nr. 8, din 15 aprilie 1920, decretul-lege nr. 2009 publicat în „Monitorul Oficial” nr. 26 din 6 mai 1920, legea publicată în „Monitorul Oficial” nr. 99 din 6 august 1921.)

⁴ „Socialismul” din 17 februarie 1922.

⁵ „Socialismul” din 1 mai 1922.

⁶ Mișcarea pentru amnistia generală politică, militară și agrară ca și decretele de amnistie din 1920 au constituit obiectul unor lucrări ca: *Din istoria Drepturilor Omului*, București, 1937, de M. Roller; *Comitetul pentru amnistie, organizație legală a Partidului Comunist din România (1928—1929)* în „Studii”, XI, 1958, nr. 4, p. 9—34 de P. Constanținescu-Iași; *Din lupta P.C.R. împotriva terorii pentru cucerirea amnistiei generale (1924—1929)* în „Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.”, X, 1963, nr. 2, p. 3—16 de M.C. Stănescu. De asemenea, aspecte ale mișcării pentru amnistie sînt prezentate în studiile reunite în cartea *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, vol. I, București, 1970, în special în cele elaborate de O. Matichescu, F. Dragne, S. Homenco, M. C. Stănescu. Menționăm că legea pentru amnistie adoptată sub guvernarea liberală din 1927—1928 („Monitorul Oficial” din 6 ianuarie 1928) se referea la o seamă de infracțiuni militare și de presă și la ultraje săvârșite plnă la 1927 — inclusiv unele din timpul și dinaintea războiului din 1916—1918. Decretul adoptat de regență, la 10 mai 1929, la propunerea guvernului național țărănesc, amnistia infracțiunile politice săvârșite plnă la 1 decembrie 1923 de cetățenii români, cu excepția celor comise de funcționarii publici (deci și de muncitorii întreprinderilor de stat), de „infractori politici” recldiviști (deci a unor militanți politici deosebit de activi) și a infracțiunilor citate la p. 10. O lege publicată în „Monitorul Oficial” nr. 121 bis din 6 iunie 1929 amnistia infracțiunile în care nu interveniseră lotări definitive. Decretul de grațiere din 11 iunie 1929 se referea la infracțiunile politice comise între 9 mai—6 iunie 1929, amnistiat prin legea din 6 iunie 1929.

Revendicarea amnistiei a devenit deosebit de actuală în perioada luptei contra fascismului. Platforma Frontului Popular Antifascist propusă de C.C. al P.C.R. în iunie 1936 prevedea la capitolul general politic punctul al optulea „amnistia generală, politică, militară și agrară”^{6 bis}.

Platforma Frontului Patriotic Antihitlerist, propusă de Partidul Comunist Român tuturor partidelor, grupărilor și personalităților, prevedea la al șaselea punct: „Eliberarea imediată a tuturor victimelor teroarei hitleriste aflate în închisori și lagăre de concentrare”⁷.

Manifestul din 1 mai 1944 al Frontului Unic Muncitoresc preconiza: „Eliberarea tuturor celor închiși sau internați pentru convingerile lor și pentru lupta lor patriotică antihitleristă”⁸.

În ansamblul pregătirilor insurecției, trebuia asigurată eliberarea tuturor deținuților antifasciști *imediat* după declanșarea acțiunii, căci exista marea primejdie ca trupele hitleriste și elementele fasciste din aparatul de stat să comită în ultimul moment asasinat în masă ale comuniștilor și antifasciștilor, așa cum procedaseră cu prilejul retragerii din Rîbnița. Pe de altă parte, din rîndurile antifasciștilor eliberați din închisori, trebuia să se recruteze imediat cadre pregătite și ferme, atît de necesare pentru dezvoltarea acțiunilor de masă, a luptei întregului popor, imediat după începerea insurecției.

Întocmirea proiectelor decretelor de amnistie și desființare a lagărelor de concentrare a fost incredințată de conducerea P.C.R. lui L. Pătrășcanu. Pentru îndeplinirea acestei însărcinări, L. Pătrășcanu era deosebit de calificat, prin pregătirea sa juridică, prin participarea foarte activă în toată perioada interbelică la mișcarea pentru amnistie generală și la acțiunile pentru asistență juridică a militanților mișcării muncitorești⁹, prin lucrările sale¹⁰.

În lucrarea *Problemele de bază ale României*, elaborată în martie 1942 septembrie 1943¹¹, indicînd obiectivele imediate ale mișcării muncitorești, L. Pătrășcanu menționa:

„B. O imediată amnistie politică, militară și agrară, care să cuprindă deopotrivă pe condamnații politici, pe cei care au refuzat să participe la război ca și pe țărani judecați sau condamnați în legătură cu delictele agricole, silvice etc. Amnistia trebuie să se întindă deopotrivă la cei condamnați definitiv, cît și la cei cu procese în curs. Curțile marțiale, ca și tribunalele civile au judecat, în toți acești ani, dar mai ales sub dictatura militară, în asemenea condiții, încît numai o totală și generală amnistie poate să pună capăt abuzurilor, nedreptăților și sentințelor de răzbunare cu caracter terorist”¹².

La publicarea lucrării, după 23 August, Pătrășcanu observa în legătură cu dezideratul de mai sus: „Prin decretul-lege de amnistie dat în noaptea de 23 August 1944, acest deziderat a fost îndeplinit în întregime”¹³.

^{6 bis} *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1934—1937*, București, 1957, p. 455.

⁷ *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, București, 1951, p. 349.

⁸ „România liberă” din 26 mai 1944.

⁹ Vezi *Organizații de masă legale și ilegale* ... p. 149, 151, 152, 211, 248, 359.

¹⁰ În privința unor articole și cuvîntări despre amnistie, cf. *ibidem*, p. 255—287.

¹¹ L. Pătrășcanu, *Problemele de bază ale României*, ediția 11-a, București, 1945, p. 318.

¹² *ibidem*, p. 280.

¹³ *ibidem*.

Proiectele decretelor de amnistie și de desființare a lagărelor de concentrare au fost prezentate de L. Pătrășcanu, discutate și aprobate cu modificări, la ședințele de la palat din nopțile de 20 spre 21 și 21 spre 22 august 1944, la care au participat regele și consilierii săi, delegații celor patru partide din B.N.D., membrii comitetului militar¹⁴.

De ce regele și partidele burgheze au acceptat atit conținutul decretelor propuse de Partidul Comunist Român cît și caracterul lor prioritar, urgent, concretizat prin promulgarea lor chiar în ziua de 23 august? (În afara decretelor de noi numiri — au fost singurele decrete promulgate în acea zi.)

Măsurile represive ale dictaturii fasciste au lovit și elemente ale burgheziei și micii burghezii și nu numai din rindurile burgheziei și micii burghezii a naționalităților conlocuitoare. În închisori și lagăre se aflau și militanți ai partidelor burgheze, e drept, foarte puțini aruncați acolo de autoritățile antonesciene pentru activitatea politică, inclusiv pentru legăturile cu serviciile de informații occidentale¹⁵.

Eliberarea celor întemnițați sau internați, ca urmare a măsurilor rasiale și teroriste ale regimului antonescian, figura de mult printre revendicările generale ale partidelor burgheze nefasciste. O amnistie mai mult sau mai puțin redusă a unor infracțiuni politice, militare, agrare săvîrșite înainte de 6 septembrie 1940 se încadra de asemenea în vederile partidelor burgheze care, precum am arătat, recurseseră la astfel de acte în 1920—1921 și 1928—1929.

Toate acestea au contribuit desigur la acceptarea de către palat și partidele burgheze a ideii unei amnistii. Dar deosebit de important era faptul că palatul și partidele burgheze au acceptat o amnistie mult mai radicală decît cele pe care le acceptaseră în perioada interbelică, o amnistie cu mult *mai largă și mai rapidă* decît cea la care ar fi fost dispuse din impuls propriu. Căci din moment ce, în situația internă și internațională din vara anului 1944, cercurile palatului și partidele burgheze exponente ale burgheziei nefasciste au trebuit să incheie un acord cu Partidul Comunist Român, să adere la larga coaliție antihitleristă și la orientarea spre insurecția națională, preconizată de acesta, să consimtă la reprezentarea în guvern a partidelor din F.U.M. — ele au trebuit să admită și alte cerințe *imediate* ale comuniștilor participanți la noul guvern.

Cu prilejul constituirii B.N.D., partidele burgheze au renunțat de a include în acord restabilirea regimului politic dinainte de 1938 chiar

¹⁴ Asupra surselor de informație privind desfășurarea ședințelor de la palat din 20—22 august 1944, vezi V. Liveanu, *Primele decrete ale insurecției. Cu privire la guvernul de la 23 August 1944* în „Revista de Istorie”, t. 29 (1976), nr. 10, nota 33.

¹⁵ Într-un discurs ținut în fața Comitetului Executiv al P.N.Ț. în iulie 1946, I. Maniu a arătat că au fost întemnițați sau internați 14 membri ai P.N.Ț. în timpul dictaturii regale și 11 membri ai P.N.Ț. în timpul dictaturii antonesciene — dintre aceștia din urmă șapte fiind din grupul Rică Georgescu care a avut legături cu Anglia („Dreptatea” din 20 iulie 1946. Despre grupul Georgescu vezi „Dreptatea” din 17 mai 1946). La 23 August 1944, grupul Georgescu era încă închis, majoritatea celorlalți membri ai P.N.Ț. fiind eliberați mai de mult. În statistica de mai sus I. Maniu nu a inclus o parte din cei 15 membri ai P.N.Ț. care, în mai 1943, au semnat memoriul țărăniștilor foști internați în lagărul de la Tg. Jiu („Dreptatea” din 29 octombrie 1944) și care după 23 August 1944 au ieșit din P.N.Ț.

dacă în fond n-au renunțat la această tendință¹⁶. Regele și partidele burgheze au trebuit să consimtă la eliberarea, chiar din momentul insurecției, a militanților mișcării muncitorești aflați în închisori și lagăre. În discuțiile anterioare cu liderii politici burghezi reprezentanții Partidului Comunist îi avertizaseră că-i vor face personal răspunzători dacă deținuții politici antifasciști vor avea ceva de suferit din pricina refuzului de a încredința unui comunist Ministerul Justiției¹⁷. Regele și partidele burgheze, acceptînd numirea unui interimar comunist la Justiție, trebuiau să țină seama de propunerile lui și au consimțit la o largă amnistie politică militară, agrară, depășind cu mult cadrul amnistierii comuniștilor și victimelor teroarei fasciste, tocmai pentru că Partidul Comunist cerea cu insistență această măsură care corespundea intereselor unor largi pături populare, fără a afecta bazele orînduirii sociale existente. Interesate atunci în acordul cu Partidul Comunist Român, cercurile palatului și liderii partidelor burgheze au trebuit să satisfacă această veche cerință a comuniștilor.

CONȚINUTUL DECRETULUI

Decretul 1625 din 23 August 1944, semnat de rege, primul ministru și ministrul interimar comunist al justiției, era un decret de amnistie care se aplica, cum se preconiza în lucrarea lui L. Pătrășcanu mai sus citată, atît infrafracțiunilor judecate, cît și celor nedescoperite sau aflate în curs de instruire și judecare (o clauză similară figurează și în decretul de amnistie din mai 1929).

Uneori, decretul din 23 August 1944 este prezentat ca un decret de amnistie politică. În realitate, așa cum se consemnează în sumarul Monitorului Oficial, este un decret de amnistie generală politică, militară și agrară. Erau amnistiate *toate* infrafracțiunile politice făptuite după 1 ianuarie 1918. După cum se arăta în expunerea de motive însoțitoare a decretului, prin infrafracțiuni politice se înțelegea totalitatea faptelor, acțiunilor considerate de Codul Penal, Codul Justiției Militare și legile excepționale ca delictes și crime privind siguranța statului precum și cele care, indiferent de calificarea dată de instanțele de judecată, au fost politice prin scopurile urmărite și mijloacele utilizate.

Un fapt neremarcat pînă acum în studiile istorice este următorul. Decretele de amnistie din 1929 exceptau de la amnistie infrafracțiunile politice însoțite de „omoruri, cazne, schilodiri, jefuiri, prădăciuni, incendieri, exploziuni, încercate sau săvîrșite individual sau colectiv”.

Formal, Decretul din 23 August 1944 relua în mare parte această clauză, exceptînd de la amnistie pe cei care *după 1 ianuarie 1934* s-au făcut vinovați de infrafracțiuni politice, ca „autori materiali sau morali, ca tainuitori sau complici de asasinat în masă sau individuale, de omor, caznă, schilodiri, furt, jaf, prădăciuni și dare de foc sau care sub pretextul unor activități politice au urmărit asemenea scopuri”. Dar în ciuda asemă-

¹⁶ V. Liveanu, *Semnificația declarației de constituire a B.N.D.*, în „Revista Arhivelor”, 1976, nr. 3, p. 317–323.

¹⁷ „Carnetul activistului” nr. 12–13, aprilie 1946, p. 20.

nării aparente, formale, clauzele celor două decrete se deosebeau esențial în ceea ce privește *fondul*. Clauza menționată a decretelor din 1929 date fiind condițiile concrete din acel an, excludea de la amnistie pe participanții la diferite răscoale și alte acțiuni țărănești și muncitorești din anii ulteriori, pe militanții progresiști condamnați sub acuzații false provocatoare, pe participanții la acțiuni stângiste, anarhiste de felul atentatului de la Senat din 1921.

În 1929, clauza menționată excludea de la amnistie și pe participanții la acțiunile huliganice ale extremei drepte, condamnații de acest fel erau însă atunci foarte puțini. În anii ulteriori, după 1934 și mai ales din februarie 1938 și ianuarie 1941 au fost condamnați numeroși legionari. Se puneă însă, mai cu seamă, problema urmăririi și sancționării în viitor, în noile condiții de după răsturnarea regimului antonescian, a elementelor fasciste vinovate de asasinate și jafuri, de instigarea la acțiuni criminale etc.

Clauza menționată a decretului din 23 August 1944 (așa cum se arăta în instrucțiunile Ministerului Justiției, publicate în „România liberă” din 31 august 1944), exclude de la amnistie politică pe toți participanții și sprijinitorii morali sau materiali ai acțiunilor criminale ale mișcărilor fasciste¹⁸.

Amnistia decretată la 23 August 1944 se aplică deci nu numai comuniștilor și antifasciștilor, ci condamnaților politici de după 1 ianuarie 1918, aparținând oricăror orientări politice, cu excepția celor fasciste. Aceasta implica eliberarea imediată a comuniștilor, socialiștilor, țărăniștilor, antifasciștilor, a tuturor celor care se ridicaseră împotriva dictaturii fasciste, ca și a celor care se ridicaseră împotriva regimului burghezo-moșieresc în ansamblu sau împotriva unor aspecte ale politicii guvernelor interbelice.

Decretul din 23 August 1944 amnistia apoi o serie de infracțiuni militare ca : nesupunerea la mobilizare, incorporare, rechiziții și la obligațiile legii pentru apărarea antiaeriană, distrugerile de efecte militare și alte infracțiuni prevăzute în diverse legi și ordonanțe militare, atît cele făptuite în cursul războiului contra Națiunilor Unite cit și cele făptuite în toată perioada de după 1 ianuarie 1918¹⁹. Aceasta însemna, în primul rînd, eliberarea imediată a tuturor celor care au avut de suferit pentru că s-au împotrivit într-o formă sau alta, războiului contra Uniunii Sovietice și celorlalte Națiuni Unite sau au refuzat să participe la acest război nedrept. Decretul amnistia de asemenea toate infracțiunile de acest fel făptuite după 1 ianuarie 1918. Partidul Comunist Român a dus o politică antimilitaristă, îndreptată împotriva războaielor nedrepte, cum a fost

¹⁸ Dealtfel, a doua zi după adoptarea decretului constituțional privind urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării, decretul regal nr. 1864 din 11 octombrie 1944 publicat în Monitorul Oficial din 12 octombrie 1944) excepta de la amnistie participanții la rebeliunea legionară din ianuarie 1941.

¹⁹ După revenirea lui L. Pătrășcanu la Ministerul Justiției, decretul regal nr. 2457 din 20 decembrie 1944, publicat în Monitorul Oficial din nr. 296 din 21 decembrie 1944 a extins amnistia și la o nouă categorie de infracțiuni prevăzute în Codul Justiției Militare ca ultragiul și altele. Decretul regal nr. 1982 din 21 octombrie 1944, publicat în Monitorul Oficial din 23 octombrie 1944 excepta de la amnistie pe cei vinovați de spionaj în favoarea Germaniei și Ungariei cărora România le declarase război.

războiul antisovietic, dar s-a pronunțat totodată pentru apărarea țării împotriva agresiunii hitleriste și în acest scop a sprijinit mobilizările parțiale (concentrările) din 1938—1940. Pe de altă parte, precum am arătat, o parte a infracțiunilor militare comise în timpul primului război mondial și în anii ulteriori pînă în 1927 fuseseră amnistiate prin legiuiri din 1920—1921 și 1928—1929. Larga amnistie militară avea în primul rînd scopul, în condițiile istorice date, să înlesnească mobilizarea tuturor forțelor țării în războiul antihitlerist²⁰. O explicație a amnistierii tuturor infracțiunilor militare o găsim în rîndurile de mai sus citate din lucrarea lui Pătrășcanu, în care se arăta că numai amnistia generală putea pune capăt abuzurilor și nedreptăților comise în ultimele decenii de curțile marțiale ale regimului burghezo-moșieresc, sentințelor lor cu caracter terorist de pe urma cărora au avut de suferit pături largi. Această explicație era reluată, cum vom vedea, în însăși expunerea de motive care însoțea decretul.

Au fost amnistiate toate infracțiunile prevăzute de legea rasiale. Caracterul antifascist, democratic, al acestei măsuricerute de mult de toate partidele nefasciste era evident.

Decretul din 23 August 1944 mai prevedea amnistierea infracțiunilor legate de combaterea sectelor religioase, în măsura în care aceste infracțiuni erau prevăzute de legea cultelor, deci în măsura în care urmărirea lor încălca libertatea de conștiință a unor cetățeni. Trebuie să avem în vedere că în regimul burghezo-moșieresc mișcarea sectantă era uneori forma pe care o îmbrăcau nemulțumirea și protestul unor pături populare inculte, înapoiate, față de rînduilele social-politice ale timpului.

Deosebit de semnificativă era amnistierea infracțiunilor făptuite după 1 ianuarie 1918 de: a) săteni, cu prilejul aplicării legilor și ordonanțelor de reglementare a obligațiilor instituite prin mobilizarea agricolă precum și a aplicării legilor silvice; b) muncitorii și salariații de orice fel, cu prilejul aplicării legilor de reglementare a muncii în timp de război și a susținerii revendicărilor profesionale.

Amnistierea infracțiunilor economice prevăzute mai sus venea în primul rînd în sprijinul celor care se împotrviseră, activ sau pasiv, conștient sau spontan, sprijinirii pe teren economic a războiului antisovietic. Chiar sub acest aspect, amnistia avea un caracter diferențiat, de clasă, nu numai pentru că anula unele din consecințele aruncării poverii economice a războiului hitlerist asupra țărănimii, muncitorimii, micilor funcționari, dar și pentru că nu amnistia infracțiunile de sabotaj economic comise de comercianți și industriași, în scopul cîștigurilor speculative. (Este drept, sancționarea unor astfel de infracțiuni s-a efectuat în cazuri relativ puține și a fost de obicei „blindă”.)

În privința infracțiunilor făptuite de țărani și muncitori, amnistia avea și un caracter fățiș social în favoarea maselor muncitoare atunci cînd se referea la: a) amnistierea delictelor silvice comise de săteni—deci

---

²⁰ Decretul regal nr. 1982 din 21 octombrie 1944, publicat în „Monitorul Oficial” din 23 octombrie 1944 obliga pe cei amnistiați pentru dezertare și nesupunere la încorporare să se prezinte la Cercurile Teritoriale în termen de 45 de zile. Termenul a fost prelungit pînă la 15 ianuarie 1945 de decretul regal nr. 2432 din 14 decembrie 1944, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 295 din 20 decembrie 1944.

la deliecte legate de încălcarea de către țărani a marii proprietăți silvice a particularilor sau statului burghezo-moșieresc; b) amnistierea infracțiunilor născute din lupta salariaților pentru revendicările profesionale. Adoptată la inițiativa Partidului Comunist Român, amnistierea acestor infracțiuni era o încurajare directă a acțiunilor muncitorilor și țăranilor împotriva patronatului și marilor proprietăți, pentru revendicările lor specifice. După cum se știe, Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat au organizat astfel de acțiuni chiar în zilele insurecției începând din 27—28 august 1944 iar la 1 septembrie 1944 au constituit Comisia de organizare a Sindicatelor Unite.

Nu toate persoanele cărora dictatura regală și dictatura fascistă le răpiseră libertatea suferiseră o condamnare în fața unei instanțe de judecată. Multe persoane se aflau în lagăre de concentrare — internarea efectuându-se fără judecată pe baza simplei hotărâri a organelor puterii executive. Din punct de vedere strict juridic, amnistia nu afecta aceste persoane, nu ducea la eliberarea lor. De aceea, în completarea decretului de amnistie — a fost adoptat, la propunerea ministrului comunist, decretul nr. 1625, prin care se promulga decretul-lege nr. 442 de desființare a lagărelor de concentrare. Acest decret-lege cuprindea un articol unic care dispunea imediata desființare a lagărelor de concentrare și imediata eliberare a internaților, fără nici un fel de formalitate. De asemenea, se suspendau imediat dispozițiile privitoare la obligativitatea domiciliului. Decretul lege însemna în practică, imediata eliberare a internaților comuniști, antifasciști și a tuturor internaților politici, precum și a celorlalte persoane internate în lagăre, pe diverse motive de regimurile dictatoriale din 1938—1944²¹.

Instrucțiuni ale Ministerului Justiției, publicate și în presă în 31 august 1944, însărcinau magistrații, instructorii și procurorii să asigure imediata eliberare a beneficiarilor decretului de amnistie.

Eliberarea deținuților și internaților comuniști și antifasciști s-a înfăptuit în zilele imediat următoare insurecției. La București, s-a înfăptuit în 24 august. La închisoarea din Tg. Ocna, directorul închisorii a refuzat eliberarea deținuților comuniști, punându-le în pericol viața, căci în apropiere se aflau trupe germane. Abia la 26 august 1944, după ce directorul închisorii a fugit din oraș, comuniștii s-au eliberat²². La 1 septembrie, în ciuda marilor greutăți de transport, au putut ajunge în capitală comuniștii eliberați de la închisoarea din Caransebeș și Mărgineni și comuniste eliberate de la Mislea²³. În condițiile concrete în care au fost adoptate, decretul de amnistie și decretul de desființare a lagărelor aveau un caracter general antifascist. Așa cum sublinia expunerea de motive care însoțea decretul de amnistie și care era redactată de noul ministru comunist, amnistia și desigur și desființarea lagărelor înființate în 1938—1944, era un comandament național menit să ușureze coalizarea tuturor forțelor

²¹ În „Monitorul Oficial” din 11 octombrie 1944 a fost publicat un decret-lege prin care Consiliul de Miniștri era autorizat să dispună măsuri privative de libertate în vederea stabilirii responsabilității politice și penale a autorilor dezastrului țării prin războiul împotriva Națiunilor Unite. Ulterior s-a reluat internarea în lagăre a legionarilor.

²² „România Liberă” din 29 septembrie 1944.

²³ „România liberă” din 3 septembrie 1944.

antihitleriste, „să grăbească unirea tuturor forțelor în lupta pentru salvarea poporului român într-unul din ceasurile cele mai tragice ale istoriei sale.“ În adevăr, eliberarea deținuților și internaților antifasciști, a celor care într-o formă sau alta se împotrăviseră măsurilor dictaturii fasciste și războiului hitlerist sau avuseseră de suferit de pe urma persecuțiilor rasiale și a diverselor măsuri represive antipopulare, înlesnea maxima mobilizare a forțelor poporului în insurecție, împotriva hitlerismului și a sprijinitorilor săi.

Apoi, eliberarea din închisori și lagăre a militanților mișcării muncitorești, a participanților la acțiunile revendicative cu caracter social-economic ale muncitorilor și țăranilor reprezenta o concesie în favoarea proletariatului și țăranimii impusă exponenților burgheziei de Partidul Comunist Român, care participa de la 23 august 1944 la conducerea statului.

Deosebit de important era faptul că decretul de amnistie din 23 august 1944 amnistia nu numai infracțiuni politice, militare și social-economice calificate ca atare de dictatura fascistă, ci și o *categorie foarte largă de infracțiuni condamnate la întreaga perioadă de după 1 ianuarie 1918*. Expunerea de motive care însoțea decretul, semnată de ministrul comunist, preciza fără echivoc considerentele care dictau această măsură: „Avînd în vedere că *în toată epoca dintre cele două războaie mondiale și pînă în momentul de față România a cunoscut un permanent regim excepțional, cu înfrîngerea celor mai elementare drepturi și libertăți cetățenești și cu totala nesocotire a dreptului de apărare*, efectul prezentei legi a fost extins și la infracțiunile săvîrșite după 1 ianuarie 1918, chiar dacă pedepsele privațiunii de libertate au fost executate, dîndu-se puțință repunerii celor condamnați în plenitudinea drepturilor politice și civile răpite prin efectul condamnării” (subliniat de noi—V.L.).

Expunerea de motive condamna deci în termeni clari nu numai dictatura fascistă, ci și regimul politic din întreaga epocă interbelică, pentru încălcarea libertăților cetățenești. „Regimul excepțional” acuzat în expunerea de motive consta în aplicarea legilor și dispozițiilor care au interzis activitatea Partidului Comunist, a organizațiilor conduse de acesta, a altor organizații democratice, în menținerea îndelungată a stării de asediu, în nerespectarea de către organele de stat a dispozițiilor constituționale și a legilor care prevedeau libertăți publice. Critica regimului politic dintre cele două războaie nu rămînea pe hîrtie, ci se concretiza tocmai în lărga amnistie politică, militară, agrară, acordată pentru o largă categorie de fapte săvîrșite după 1 ianuarie 1918. Decretul de amnistie generală arăta că insurecția asigura masele largi muncitoare, mișcării revoluționare, drepturi politice mult mai largi decît cele din perioada interbelică.

Decretul de amnistie generală din 23 august 1944 — și acest fapt nu a fost relevat în literatura istorică — arată că răsturnarea dictaturii militaro-fasciste nu putea însemna restabilirea regimului politic în forma existentă înainte de 1938, ci însemna instaurarea unui regim politic în care mișcarea revoluționară, masele muncitoare, aveau să se bucure de posibilități de acțiune și luptă politică mai largi ca niciodată în trecut ²⁴.

²⁴ Merită semnalat un amănunt semnificativ. Expunerea de motive la proiectul de amnistie, semnată de L. Pătrășcanu, nu se încheia cu formula protocolară de pînă atunci utilizată ulterior de ceilalți membri ai guvernului: „Sînt al Majestății Voastre prea supus și prea plecat servitor”, ci cu formula simplă „Al D-voastră”.

Într-un interviu acordat ziarului „România Liberă” din 26 august 1944, ministrul comunist din fruntea Departamentului Justiției, referindu-se la cele două decrete preciza : „Am ținut ca primul act al noului guvern să fie un act de justiție. . . Decretul de amnistie a fost semnat odată cu decretul de numire a noului guvern. . . Îmi pare rău că termenul de „amnistie” este un termen tehnic pe care trebuie să-l folosim. Amnistie înseamnă uitare. Noi nu vom uita. Nu vom uita niciodată că numai prin jertfa celor închiși în temnițe și lagăre, poporul românesc a putut în sfârșit lua parte la această zi de eliberare”.

Este interesant de consemnat un fapt care oglindea noul rol politic al Partidului Comunist Român în viața publică. Decretele adoptate în seara zilei de 23 August 1944, pentru a intra imediat în vigoare, au fost tipărite într-un număr special al Monitorului Oficial — numărul 197 bis din 24 august 1944. Apariția acestui număr a fost asigurată prin legăturile pe care Partidul Comunist Român le stabilise în prealabil la Imprimeria Națională ²⁵. „Echipa specială de la Monitorul Oficial funcționa, ieșirile și intrările Imprimeriei Naționale supravegheate, parolele date, conducerea Imprimeriei înștiințată de misiunea ce-i revenea” — așa descria situația un ziar, la un an de la evenimente ²⁶.

Decretul de la 23 August 1944 a instituit o amnistie *politică, militară și agrară* care corespundea unei vechi revendicări programatice a Partidului Comunist Român și a fost adoptat la inițiativa acestuia. Pe lângă dispozițiile cu caracter general antifascist, în favoarea *tuturor* celor condamnați pentru activitate politică antiantonesciană și antihitleristă, pentru motive rasiale, pentru refuzul de a participa la războiul antihitlerist sau de a-l sprijini economicște, decretul a avut importante dispoziții explicit favorabile claselor muncitoare și exponenților lor politici și a fost îndreptat în mod direct împotriva unor aspecte ale regimului politic și social existent în România în anii 1918—1938. Decretul oglindea faptul că victoria insurecției trebuia să însemne nu restabilirea *tale-quala* a regimului politic dinainte de 1938, ci instaurarea unui regim politic cu adevărat nou, caracterizat prin ascensiunea Partidului Comunist, prin rolul incomparabil mai mare decât oricând în trecut al reprezentanților maselor muncitoare în viața publică a țării, inclusiv în conducerea statului.

LES PREMIERS DÉCRETS DE L'INSURRECTION NATIONALE ARMÉE ANTIFASCISTE ET ANTIIMPERIALISTE : LE DÉCRET D'AMNISTIE DU 23 AOÛT 1944

RÉSUMÉ

Le Décret du 23 Août 1944 a institué une amnistie *politique, militaire et agraire*, correspondant à des revendications-programme de vieille date du Parti Communiste Roumain, et a été adopté sur l'initiative de

²⁵ „Timpul ” din 24 august 1945.

²⁶ *Ibidem*. Potrivit unor informații (H. Zineă, *Și a fost ora „H”*, București, 1971, p. 229—230) directorul Imprimeriei Naționale, fără a fi comunist, se angajase față de L. Pătrășcanu de a tipări urgent, la momentul oportun, un „Monitor Oficial” legat de răsturnarea lui Antonescu. După victoria insurecției, pentru a nu fi contestabile juridicește, decretul din 23 August 1944 a fost republicat într-un număr obișnuit al Monitorului Oficial (numărul 205 din 6 septembrie 1944).

celui-ci. À part les dispositions, à caractère général antifasciste, en faveur de tous les emprisonnés pour activité politique antiantonescienne et anti-hitlérienne, pour des raisons raciales, pour le refus de participer à la guerre antihitlérienne ou de l'appuyer sur le plan économique, le Décret comportait des dispositions clairement favorables à la classe ouvrière et à ses représentants politiques, étant dirigé contre certains aspects du régime politique et social existant en Roumanie pendant la période 1918—1938. Le Décret reflétait le fait que la victoire de l'insurrection ne devait pas constituer le rétablissement *tale-qualè* du régime politique des années qui avaient précédé l'année 1938, mais l'instauration d'un régime véritablement nouveau, caractérisé par l'ascension du Parti Communiste, par le rôle incomparablement plus grand que dans le passé des représentants des masses laborieuses dans la vie publique du pays, inclusive-ment dans la direction de l'Etat.

CONTRADICȚII ȘI REORIENTĂRI ÎN EVOLUȚIA PARTIDULUI NAȚIONAL LIBERAL (1930—1931)

DE

FLOREA NEDELCU

Încheșat după primul război mondial și consfințit prin constituția din 1923, regimul constituțional parlamentar burghez, avînd serioase fisuri și contradicții în propria sa structură, a fost supus în permanență unei puternice și permanente presiuni din partea maselor populare, în frunte cu clasa muncitoare, în acțiunea acestora de apărare și fortificare a democrației împotriva uneltirilor cercurilor reacționare ale burgheziei și moșierimii. Aceasta i-a determinat o permanentă instabilitate.

Moment crucial în istoria poporului nostru, crearea Partidului Comunist Român, pe baza ideologiei marxist-leniniste, a marcat o etapă nouă, superioară, atît pe plan politic și ideologic cît și organizatoric, în mișcarea revoluționară din România, în dezvoltarea detașamentului de avangardă al clasei muncitoare, a dat un nou și puternic avînt luptelor politice și sociale desfășurate de masele largi populare¹. În aceste condiții, criza economică declanșată în anul 1929 a fost însoțită de o acută criză politică a regimului burghez, nevoit să facă față puternicilor presiuni ale fluxului revoluționar al maselor populare împotriva tendinței cercurilor capitaliste de a ieși din criză prin intensificarea exploatării proletariatului precum și a celorlalte clase și pături sociale. Acționînd sub conducerea Partidului Comunist Român, clasa muncitoare îmbină tot mai organic lupta pentru revendicări economice cu obiective politice împotriva ofensivei capitalului și monopolurilor străine. O dovadă a influenței crescînde a Partidului Comunist Român în viața politică a țării o reprezintă faptul că în alegerile din 1931, Blocul Muncitoresc Țărănesc, organizație legală de masă creată și îndrumată de P.C.R., reușește, în ciuda actelor de intimidare și represiune ale regimului burghez, o însemnată victorie parlamentară, cîștigînd 5 locuri în organul legislativ al țării².

„Criza politică actuală — seria în această perioadă Lucrețiu Pătrășcanu — nu este decît rezultatul ciocnirii între tendințele clasei stăpînitoare de a-și pune în aplicare planurile ei și dîrza opunere a maselor. Această

---

¹ Vezi, *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism în Congresul al XI-lea al P.C.R.*, București, Edit. politică, 1975 p. 627.

² Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Edit. politică, București 1966 p. 34—35.

ciocnire pune azi, în condițiile economice și politice pe care le trăim, nu chestiuni parțiale și izolate, ci problema viabilității însăși a întregului regim capitalist. Pentru a ține în friu și supunere muncitorimea și țărâni-mea aflată în fierbere — observa cu realism revoluționarul și publicis-tul comunist — burghezia nu mai are încredere în vechile metode de gu-vernămînt. (...) Între partidele burgheze și chiar în sinul partidului de la putere neînțelegerile sînt mari”³.

Această criză politică a regimului burghez, concretizată printr-o remaniere continuă a guvernelor, divergențe între grupările politice re-prezentînd clasa exploatatoare, s-a manifestat, între altele, prin puternice convulsii în structura partidelor politice burgheze derivînd din tendințele unor cercuri din conducerile centrale sau departamentale de a găsi noi soluții, forme și metode de exprimare politică care să adapteze organiza-țiile respective la noua situație creată, de a aduce la cîrma acestora perso-nalități dinamice, cadre noi, capabile să facă față ritmului alert imprimat evenimentelor de puternicul avînt al forțelor revoluționare.

Sesizînd de pe poziția forțelor progresiste, democratice tocmai această stare tensionară, dr. Petru Groza, într-un interviu dat în anul 1930 preciza : „Poporul vrea și trebuie să fie condus cu hotărîre și energie *de oameni capabili*, aceasta fiind pentru statul nostru și relațiile noastre o condiție sine qua non (...) Oamenii de stat mai ales dacă sînt și conducă-torii țării, trebuie să fie *oameni de acțiune*. A trecut timpul șovăirii și ne-hotărîrii. Spiritul vremii cere acțiune și dinamism, altfel vom rămîne în urmă. Aceasta este părerea și convingerea mea cît și a tuturor celor ce privesc lumea cu ochii deschiși”⁴.

Ilustrativ pentru acest aspect al fenomenului de puternice frămîntări interne, contradicții și reorientări ce cuprinsese majoritatea partidelor și grupărilor burgheze în perioada după 1929 o reprezintă evoluția Partidu-lui Național Liberal, cel mai puternic partid al burgheziei, care avusese o contribuție hotărîtoare la fixarea fundamentului regimului burghez, constituțional postbelic și care, în noile condiții economice și social-politice, mai ales după instalarea pe tron a regelui Carol al II-lea în iunie 1930, cunoaște o adîncă frămîntare a tuturor articulațiilor sale structurale, de cadre, precum și noi concepții de tactică și strategie politică.

Este cunoscut faptul că deși preconizase instaurarea unei dictaturi încă înainte de revenirea sa în țară, lipsită de o bază de masă, izolată și străină de realitățile sociale-stringente, mai mult, întîmpinată cu revoltă de clasa muncitoare în frunte cu Partidul Comunist Român, gruparea carlistă a fost nevoită să consimtă la încadrare în regimul politic-burghez constituțional printr-o conlucrare cu Partidul Național Țărănesc, aflat în acel moment la guvernare.

³ Luceștiu Pătrășcanu, *Texte social-politice 1921—1938*, București, Edit. politică 1975, p. 182, 183. (art. *Caracteristica momentului politic actual*, publicat în „Deșteptarea”, nr. 1 din 25 ianuarie 1931).

⁴ Dr. Petru Groza, *Articole, cuvîntări, interviuri — texte alese*, București, Edit. Politică, 1973, p. 60—61, (interviu acordat ziarului „Temesvarer Zeitung”, *Despre situația politică*, Timișoara, 3 ianuarie 1930).

Cu prilejul audienței la rege în ziua de 10 iunie 1930, N. Iorga nota edificator : „Îi vorbesc de Presan, de Cicio Pop, ca președinți de Consiliu, dar adaog că sînt sigur de numirea lui Maniu. O recunoște : n-are cum face altfel. (...) Dar Majestatea voastră voia un președinte care să nu fie șef de partid. — În politică (meditează N. Iorga n.n.), pornești cu o idee și ești silit să ajungi la alta. Dar păstrază și o rezervă : Presan, Titulescu. Apoi la deschiderea ușii cu o oarecare jenă : „Și mata însuși”⁵.

Hotărît să-și croiască un drum spre puterea totalitară, regele Carol și apropiații săi : Nae Ionescu, Mihail Manoilescu, Gabriel Marinescu, C. Argetoianu și alții, în general oameni cu orientare de dreapta, adversarii ai sistemului constituțional burghez tradițional și fervenți susținători ai dictaturii personale au trecut la punerea în practică a o serie de acțiuni sau mașinațiuni de culise, vizînd, între altele, slăbirea și dezagregarea partidelor”^{5 bis}.

Avînd în vedere vechea rivalitate pe care o avea cu familia Brătianu aflată la conducerea Partidului Național Liberal, Carol al II-lea și-a propus un program concret de reducerea influenței acesteia. Convingerea i-a fost întărită și de poziția deosebit de ostilă manifestată la venirea sa în țară la 6 iunie 1930 și proclamarea sa ca rege, de conducerea Partidului Național Liberal în frunte cu Vintilă Brătianu, președintele partidului și I.G. Duca, conducătorul în fapt al P.N.L. după dispariția, în 1927, a lui Ionel Brătianu⁶.

Revenirea în țară a lui Carol a provocat o accentuată stare de nervozitate în P.N.L., Vintilă Brătianu stabilind drept orientare — opoziția totală față de „restaurație” sau contact cu exprințul. Pe această poziție, Vintilă Brătianu a refuzat dialogul cu G. Brătianu care se prezentase într-o audiență de sondaj, mai mult o atitudine de simpatie față de Carol⁷.

În aceste zile de întrebări și surprize, N. Iorga notează : „Valjan la mine. Îl întreb în ce clipă a ajuns lîngă Gh. Brătianu. Îmi povestește cum, la venirea regelui, a găsit pe Vintilă Brătianu la ceasul patru de dimineață complet căzut în fotoliu. Întrebat ce vede, a răspuns Republica”^{7bis}; iar într-o ședință a Comitetului Executiv al P.N.L., liderul liberal afirma „Să-ni sece mina dacă voi întinde-o acestui aventurier”⁸. În același timp conducerea P.N.L. a editat și difuzat o broșură — manifest cu caracter

⁵ Vezi, N. Iorga, *Memorii*, Vol. VI, București, 1939, p. 5.

^{5 bis} În concluzie — se menționa într-un raport al Legației Germane din 29.III.1932 — în spatele tendințelor de sciziune din partidele politice românești trebuie presupusă mina Regelui, care pare să urmărească, după principiul „divide et impera” acest lucru : să fracționeze pe cît posibil marile partide, care erau mai înainte la putere, prin dizolvarea lor în grupări mai mici, ca și prin formarea de noi partide, după posibilități, pentru ca aceste grupări, devenite mai numeroase și mai slabe, să poată fi folosite una contra altora prin distanțarea coroanei de partidele politice, hotărîrile acesteia să fie independente de influența lor”. (Arhivele Statului București, D.A.C. Colecția microfilm S.U.A., rola 14 T 120—3959 — C 114 798—114 799, Duswartges Amt. Abteilung II, Acten betreffend Politic Parlaments und Porteiwesen K 352, vezi *Partidele Politice și viclăitările lui Carol ot II-lea* în „Magazin istoric” nr. 7 (76) iulie 1973 p. 95).

⁶ Vezi, Constantin Xenă, *Portrete politice din anii interbelice* în „Magazin istoric”, nr. 3, martie 1975, p. 5J.

⁷ Vezi, Zaharia Boilă, *Memorii* (Arhiva I.S.I.S.P., fond 6, dosar 113, p. 173—174).

^{7 bis} Vezi, N. Iorga, *Memorii*, vol. VI, București, 1939, p. 147.

⁸ Vezi, Zaharia Boilă, *op. cit.*, p. 147.

anticarlist în care se menționa că : „Proclamarea lui Carol rege este cea mai mare crimă contra națiunii române”⁹.

Totodată este necesar să adăugăm faptul că deputații liberali în parlament, cu excepția lui C. Argetoianu, vechi politician reacționar, intrat în P.N.L. abia din anul 1927, au votat împotriva proclamării lui Carol ca rege¹⁰.

Cu prilejul oficializării restaurației, I.G. Duca a rostit un discurs de o violență apreciabilă la adresa noului suveran subliniind, între altele : „Am scrutat tot ce-mi poate spune judecata și conștiința mea și două motive, unul de ordin etic și altul de ordin politic și național mă împiedică definitiv să primesc soluția de azi.

Ași considera că mă dezonorez făcînd altfel și deci să sfîrșesc cariera mea politică cu un act de desonoare. (...) La o primejdioasă aventură nu pot să iau parte, refuz să mă duc chiar dacă viața mea politică ar lua sfîrșit azi. Sfatul ce dau partidului nostru este o intransigență absolută. Vor fi vremuri foarte grele, mergem la luptă dîră. Nu este vorba să se forțeze conștiința nimănu, fiecare să judece și fiecare să se lase hotărît numai de interesele superioare și permanente ale țării pe care o slujim. Eu am spus întregul meu gînd, de la care nimic pe lume nu mă va abate”¹¹. (subl. în text n.n.).

Avînd în vedere această poziție adoptată de liderii naționali uveri, gruparea carlistă, acum în plin proces de constituire a nucleului ce avea să fie denumită „Camarila”, o grupare financiar-politică coruptă și rapace, cu o largă arie de interese și decizie, în care scop obținuse antrenarea și cointeresarea regelui Carol al II-lea într-o serie de afaceri, a trecut la adoptarea primelor măsuri de slăbire a P.N.L., care pe lângă apreciable energii politice își baza forța pe puternice rezerve economico-bancare. Aceasta s-a concretizat într-o primă formă, în determinarea unei grupări în frunte cu Gheorghe Brătianu de a părăsi partidul. Alimentîndu-i speranțele de a-l numi prim-ministru într-un viitor apropiat, prin obținerea dezidenței național-liberale georgiste, Carol al II-lea realiza o presiune morală asupra Partidului Național Liberal¹² stimulînd ambițiile și altor elemente tinere adversare atotputerniciei vechilor cadre, și în același timp, dădea o lovitură psihologică supremației brătieniste în partid¹³.

Aceasta a accentuat evoluția procesului de destrămare a dominației familiei Brătianu, început cu moartea lui Ionel Brătianu în anul 1927 și trecerea Partidului Național Liberal într-o nouă etapă organiza-

⁹ Arhiva I.S.I.S.P., fond nr. 7, dosar nr. 1078, p. 1.

¹⁰ Vezi, Amedeu Bădescu, *Scurt istoric al PNLR*, vol. I (1928—1934) (Arhiva I.S.I.S.P., fond nr. 3, dosar nr. 1053, p. 35).

¹¹ Arhiva istorică centrală, fond Casa regală, probleme interne, dosar nr. 2/1930, f.1 ; vezi și „Viitorul” din 8 iunie 1930.

¹² Referindu-se la relațiile dintre I. G. Duca și George Brătianu, în această perioadă, Constantin Xenii, cunoscută personalitate liberală, afirmă : „De aci înainte viața lui Duca devine un chin. El n-are decît obsesia lui George. Teama că regele va însărcina pe acesta la prima vacanță de guvern, cu formarea cabinetului, îl frămînta neîncetat și nu fără rațiune. Căci, a doua zi după realizarea acestei supoziții el se putea aștepta la o dezertare masivă a amicilor săi către deliciale puterii. Politica țării noastre n-ar fi văzut pentru prima oară un astfel de spectacol”. (Vezi, C. Xenii, *op. cit.*, p. 60).

¹³ Vezi, N. Iorga, *Memorii*, vol. VI, București, 1939, p. 3.

torică și orientativ-politică prin impunerea unor noi cadre de conducere. Evenimentele reclamau o reorientare integrală a partidului, corespunzător mutațiilor intervenite în viața social-politică și economică a României, după declanșarea crizei în 1929, precum și a luării în considerație a evoluției vieții politice europene prin creșterea în mod considerabil a pericolului curentelor de dreapta.

În scopul slăbirii și a reducerii influenței P.N.L. acționa cu perseverență și Constantin Argetoianu care, deși membru marcant al partidului, spera că actul de la 8 iunie va însemna și o schimbare în sistemul de guvernare prin eliminarea sistemului „rotativei” guvernamentale controlat de P.N.L și P.N.Ț. și instituirea unui guvern „de forță”, peste partide, în care el să joace rolul principal¹⁴.

„Fiecare ne gîndeam — memorează C. Argetoianu — numai cum să-i ușurăm mai mult sarcina (lui Carol, n.n.). Capitulara P.N.L. era importantă, pe de o parte fiindcă mai toată lumea afacerilor, bancherii și capitaliștii gravitau în jurul lui — pe de alta, fiindcă dacă ar fi stat la o parte fără raporturi și vrăjmășit cu noul regim, ar fi format un nucleu de cristalizare pentru toți nemulțumiții sau nebăgații în seamă”¹⁵.

În scopul amplificării efectului avut de acțiunea ruperii grupării lui Gh. Brătianu din partid, cercurile carliste au determinat și dislocarea lui C. Argetoianu și a partizanilor săi din P.N.L. Ulterior, acesta a creat Partidul Agrar, o organizație politică slabă, care, ca și P.N.L. — Gh. Brătianu, avea să joace un rol periferic în viața social politică a României¹⁶.

Cu toată disidența lui Gh. Brătianu și acțiunilor lui C. Argetoianu, cercurile carliste nu au reușit să realizeze o dramatică zguduire a partidului liberal așa cum sperau inițial, Vintilă Brătianu, sprijinit activ de gruparea „bătrînilor liberali”, continuînd să mențină partidul pe o poziție de adversitate fermă față de regele Carol. Ca urmare a acestei realități, Partidul Național Liberal a convocat mari întruniri anticarliste la care au luat cuvîntul I.G. Duca, Vintilă Brătianu și alții, care au rostit discursuri răsunătoare contra lui Carol al II-lea, îndrumînd armata și funcționarii statului să refuze supunerea¹⁷.

O notă informativă din 16 iulie 1930 atenționa coroana că I.G. Duca solicitase partizanilor săi politici organizarea pentru luptă, afirmînd că „Puterea trebuie cucerită”¹⁸. Cu prilejul schimbului de vederi realizat în iulie 1930 între Vintilă Brătianu și I.G. Duca, șeful Partidului Național Liberal cerea accentuarea activității de agitație pentru putere. Comunicîndu-i-se atentat organizat de legionari împotriva lui C. Angelescu, subsecretar de stat la interne în guvernul național-țărănesc G.G. Mirosescu, același document atenționa că acesta a remarcat, cu evident scop de a intimida coroana: „Situația țării este aceeași ca în ajunul lui martie 1907. Același guvern lipsit de autoritate, aceeași dezorganizare a adminis-

¹⁴ Vezi, C. Argetoianu, *Pentru cel de mitne*, partea a VIII-a nr. 1 (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 104, dosar nr. 8599 f. 102).

¹⁵ *Ibidem*, f. 103—104.

¹⁶ Arhiva istorică centrală, fond Casa regală, cabinet probleme interne, dosar 53/1930, f. 1.

¹⁷ Vezi, A. Bădescu, *op. cit.*, p. 35.

¹⁸ Arhiva istorică centrală, fond Casa regală, dosar nr. 22/1930, f. 1.

trației (...) Țara este în ajunul revoluției, dacă nu se schimbă sistemul actual de guvernare”¹⁹.

Combătînd cu putere tendințele forțelor politice care se declarau pentru instaurarea unui regim personal, în memoriul prezentat de Vintilă Brătianu în ședința Comitetului Executiv al P.N.L., din luna septembrie 1930, se cerea apărarea regimului constituțional în care „regele domnește dar nu guvernează”.

„Ori care ar fi fost dezorientarea din ultimul timp, a diferitelor partide de guvernămînt — se releva în memoriu, în fapt un testament politic al liderului național-liberal — se pare că o lămurire începe să se facă în sinul lor. Unele, dezamăgite în speranțele ce le nutreau, au revenit la credința nevoii de a se păstra regimul constituțional democratic și parlamentar sub care au trăit și au progresat 70 de ani. În fața zvonurilor de dictatură sau de guvern personal, mai toate partidele se pare că se pronunță împotriva lor, ori de unde ar veni (...).

Istoria noastră constituțională — preciza Vintilă Brătianu, cu accent evident anticarlist — ca și aceea a celorlalte state moderne, ne arată că trebuiesc bine despărțite condițiunile permanente necesare continuării unui sănătos regim constituțional monarhic și păstrate intacte față de influența ce poate să aibă în viața Statului prin însușirile personale și prin experiența lui proprie cel ce poartă Coroana”²⁰.

Ca soluție salvatoare în combaterea pericolului dictaturii care plana amenințător, Vintilă Brătianu se pronunța pentru ridicarea prestigiului și întărirea sistemului democratic parlamentar, prin reducerea influenței puterii executive și lărgirea sferei de acțiune a organului suprem legislativ.

Desăvîrșirea votului universal, aprecia memoriul liderului liberal — prin extinderea lui și asupra altor categorii sociale private de acest drept, în scopul consolidării și apărării vieții constituționale, trebuia să constituie una din cerințele esențiale în procesul de lărgire a democratizării vieții social-politice din România, ca mijloc de combatere a planurilor dictatoriale carliste și a sprijinitorilor lor²¹.

Fiind înștiințat la Cluj că regele refuzase audiența pe care V. Brătianu o solicitase la sfîrșitul lunii noiembrie 1930, Al. Lapedatu a convocat imediat delegația permanentă a organizației național-liberale din Ardeal, al cărei șef era.

În expunerea făcută cu acest prilej, amintind de detronarea lui Cuza, el a mers pînă la amenințarea cu declanșarea unei puternice campanii republicane la sate²².

Această instabilitate în cadrul grupurilor burgheze guvernante care pe alocuri puteau să îmbrace formele unor divergențe deschise exprimate în afara culiselor politicianiste constituia de altfel una din formele crizei politice generale dominată de marile acțiuni revoluționare ale proletariatului desfășurate în întreaga țară. Aflat în fruntea luptei revoluțio-

¹⁹ *Ibidem*, f. 2.

²⁰ *Loc. cit.*, dosar nr. 40/1930, f. 15.

²¹ *Ibidem*, f. 14—15.

²² *Loc. cit.*, dosar nr. 54/1930, f. 1 (notă informativă a lui Al. Kirițescu); vezi și Arhiva C.C. al P.C.R. fond nr. 103, dosar nr. 8169, f. 121.

nare a proletariatului care după greva muncitorilor minieri de la Lupeni (august 1929) a cunoscut în anii 1930—1931 o apreciabilă amplificare și coalizând toate păturile sociale lovite de efectele nocive ale crizei — țără-nimea, micii meseriași, funcționari — Partidul Comunist Român a demascat politica antipopulară a partidelor burgheze în frunte cu regele, „primul boier”, chemînd masele în front unic în lupta pentru ieșirea revoluționară din criză, răsturnarea regimului de exploatare.

Efectuînd un bilanț al perioadei analizate (1929—1931), Congresul al V-lea al P.C.R. făcea remarcă deosebită că — în noua conjunctură revoluționară evenimentul cel mai însemnat din punct de vedere al perspectivei luptei revoluționare îl constituie intrarea în luptă a muncitorilor din ramurile hotărîtoare ale industriei (mișcarea cefeștilor, a metalurgistilor, minerilor din Valea Jiului, muncitorii din porturi etc.)²³.

Apreciînd că: „Contrazicerile care există în lagărul burgheziei (contrazicerile dintre grupările diverse ale burgheziei și moșierilor) în anumite momente ale revoluției pot căpăta o oarecare importanță, slăbind rezistența burgheziei în fața atacului forțelor revoluționare”, documentele P.C.R. precizau în același timp că aceste divergențe „nu constituie însă nici un fel de *factori activi* printre forțele motrice ale revoluției” al cărei hegemon trebuia să fie în chip necesar proletariatul — clasa cea mai revoluționară din societate²⁴.

Relevînd faptul că desfășurarea mișcării revoluționare și întărirea luptei revoluționare impune cu necesitate demascarea, izolarea și combaterea partidelor burgheze și a monarhiei reacționare carliste, P.C.R. își propunea linia alianței cu masele largi populare, apărarea intereselor zilnice ale maselor muncitoare de la orașe și sate, legînd în cursul luptei cerințele parțiale cu sarcinile revoluționare ale proletariatului, îndrumînd grevele economice pe calea demonstrațiilor revoluționare și a grevelor politice de masă, contra măsurilor politice și economice guvernamentale în dauna intereselor muncitorilor și a păturilor exploatare. Prin aceasta se urmărea răsturnarea tendințelor burgheziei de ieșire din criză prin intensificarea exploatării clasei muncitoare, a țărănimii și a celorlalte categorii sociale exploatare, spre o ieșire revoluționară din criză²⁵.

În același timp, pe baza analizei divergențelor și fracționărilor intervenite în sinul principalelor partide burgheze, în special accentuarea neîncrederii membrilor provenind din păturile exploatare ale țărănimii față de conducerile reacționare și față de programele demagogice afirmate de acestea, P.C.R. stabilea ca o importantă sarcină crearea comitetelor țărănești de acțiune în compunerea cărora să intre „și țărani săraci și mijlocași fără de partid și chiar aceia din ei care sînt membrii partidelor burghezo-moșierești, dar care sînt nemulțumiți”²⁶.

²³ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab. XVI-3, inv. 4747 (*Congresul al V-lea al Partidului Comunist din România*, ediția 1932, Sarcinile organizatorice, p. 109—146, cap. *Caracterul luptelor de clasă și învățămintele lor*).

²⁴ *Loc. cit.*, (*Perspectivile, sarcinile fundamentale, caracterul și forțele motrice ale revoluției*, p. 33—37).

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Loc. cit.*, (*Sarcinile organizatorice*, p. 109—146).

În condițiile amplificării permanente a crizei politice și economice, marcată în primul rînd prin intensificarea luptei revoluționare a maselor, situație care punea regimul burghez într-o situație deosebit de dificilă, partidele și grupările politice burgheze au încercat adoptarea unor soluții politice și organizatorice, menite să le confere posibilități sporite de adaptare și supraviețuire. Tocmai de aceea, tactica preconizată după tipare tradiționale, de menținere a P.N.L. în opoziție intransigentă, retragerea și izolarea lui în viața politică, în vederea refacerii pînă la epuizarea P.N.Ț a produs nemulțumirea în rîndul unei părți din conducere precum și opoziția a numeroase cadre fruntașe din organizațiile locale, aparținînd în marea lor majoritate tineretului național-liberal.

Aceasta și prin faptul că o astfel de situație le prelungea starea de inactivitate politică, amînîndu-le posibilitățile de afirmare și promovare ierarhică, precum și a rezolvării unor situații financiare după modelul tipic politicianului venal cunoscut în arena socială a regimului burghez-moșieresc.

Ca urmare, reacția tineretului liberal, aflat într-un rapid proces de constituire ca grupare politică cu trăsături și orientări bine definite, s-a manifestat cu repezițiune și hotărîre.

Astfel, la 19 noiembrie 1930, Gh. Tătărescu și Manolescu-Strunga, șeful organizației județene Roman și unul din cei mai influenți fruntași liberali din Moldova, cu asentimentul organizațiilor liberale basarabene, au cerut într-o formă ultimativă lui Vintilă Brătianu să activeze partidul pentru reluarea contactului cu coroana²⁷. Într-un memoriu adresat de un grup de fruntași ai P.N.L. din județele Orhei, Lăpușna și Tighina, la 30 iunie 1930, președintelui național-liberal, erau relevate dezorientarea și descurajarea care stăpîneau numeroase cadre liberale, fenomen datorat în mare parte lipsei unor directive clare a conducerii centrale. „Țărăniimea — se vedeau nevoiți să consemneze fruntașii liberali — înșelată de promisiunile demagogice ale P.N.Ț., a pierdut orice încredere în el, dar în acelaș timp e foarte rezervată și față de celelalte partide; încît, nu prin critica guvernului sau promisiuni vagi, oricît de atrăgătoare și demagogice ar fi ele, se poate cîștiga încrederea ei.” Cu acest prilej, se sublinia : „Din nefericire, partidul nostru, de la moartea regretatului Ion I.C. Brătianu, nu a știut nici să prevadă evenimentele și nici n-a putut să găsească soluțiuni potrivite chiar în fața faptelor deja implinite (...). Conducerea noastră trebuie să-și dea seama că lumea s-a schimbat după război, că nu mai satisfăce pe nimeni teoriile vagi și lozincile învechite. Trăim în alte condițiuni de viață socială, economică și politică. Nu mai avem de-a face cu aceleași cercuri restrînse de alegători ci cu marea masă chemată la viața politică de votul universal. Trebuie să ținem seama de interesele mulțimii, de dorințele ei, de durerile ei și de psihologia ei”²⁸. Evident, memoriul consemnează marile probleme pe care luptele revoluționare ale maselor largi exploatare, considerabil accentuate după declanșarea crizei din 1929 le ridicau în fața partidelor politice burgheze ce se vedeau nevoite să-și revadă orientările și concepția de guvernare, de a găsi soluții viabile.

²⁷ Arhiva istorică centrală, fond. Casa regală, cabinet, dosar nr. 55/1930, f. 1.

²⁸ *Loc. cit.*, dosar nr 73/1930, f. 2.

Conținând un aspru rechizitoriu la adresa vechii conduceri, documentul releva că în activitatea de creare a unor întreprinderi economice și financiare cu capital național, pe care a dus-o P.N.L. sub cunoscuta lozincă „prin noi înșine”, un grup restrins de membri acaparase pozițiile cheie în aceste întreprinderi și instituții, realizând totodată „subjugarea completă a partidului însuși”, formînd un grup aparte în cadrul partidului; noua situație creată declanșase o luptă surdă între cele două grupări²⁹, această dispută — se menționa în document — amenința să izbucnească curînd la suprafață, majoritatea partidului „neacceptînd să fie sluga acestui grup cu care nu are nimic comun”³⁰.

Menționînd că : „Conducătorii de azi ai partidului nostru au pierdut busola, ei merg la voia întîmplării bazați pe faptele mari din trecut însă fără program clar și precis pentru viitor”, memoriul cerea lui Vintilă Brătianu, revizuirea atitudinii față de coroană³¹.

Reușind să atragă de partea sa o parte a tineretului liberal, Carol, încuraja constituirea în cadrul P.N.L. a unei grupări condusă de Gh. Tătărescu, I. Inuleț, Valer Pop, R. Franasovici ș.a., opusă vechii orientări brătieniste, căreia îi alimenta setea de putere, oferindu-i aducerea la guvern în schimbul subordonării partidului față de monarhie și a înlăturării lui Vintilă Brătianu.

În noiembrie 1930 Gh. Tătărescu, Manolescu-Strunga, dr. Augustin Pordea, șeful organizației liberale din Odorhei³², exprimînd opinia tineretului, renunțau la o scrisoare-somație adresată lui Vintilă Brătianu, prin care-i cereau să părăsească conducerea partidului, numai după ce li s-au dat asigurări din cercurile intime ale liderului liberal că în termen de 2 săptămîni, șefia partidului va fi transmisă lui I.G. Duca³³; în cazul nerespectării termenului — ultimul acordat de tinerii liberali—aceștia își manifestau hotărîrea de a păși la o acțiune publică pentru demiterea lui Vintilă Brătianu.

„Sentimentul întregului tineret — nota Alexandru Kirițescu, într-o scrisoare informativă adresată regelui la 29 noiembrie 1930 — este acela al unui devotament deplin, al unei lealități desăvîrșite față de Coroană. Toate elementele suspecte vor fi date afară din partid care astfel purificat va deveni un instrument docil, capabil de a fi utilizat la momentul oportun”³⁴.

Avînd în vedere noile mutații produse în structura internă organizatorică și orientările politice, I.G. Duca înclina tot mai evident spre o nouă linie, deosebită de a șefului său și care consta într-o „expectativă binevoitoare față de Palat”. Moartea lui Vintilă Brătianu survenită în decembrie 1930 a facilitat izbînda curentului care se pronunța pentru reluarea raporturilor cu regele Carol al II-lea.

Referindu-se la orientarea grupării „tinerilor liberali” în fruntea căruia se deplasează din motive strategice, I. G. Duca, care consimțea la

²⁹ *Ibidem*, f. 3.

³⁰ *Ibidem*,

³¹ *Ibidem*, f. 4—5.

³² *Loc. cit.*, dosar nr. 55/1930, f. 1.

³³ *Ibidem*,

³⁴ *Ibidem*,

reluarea relațiilor normale între partid și coroană, N. Iorga notează pe marginea deschiderii parlamentului în noiembrie 1930 :

„Discursul la adresa d-lui Duca, înfășurat în emfaze obișnuite, arată, alături de amărita retragere de fapt a lui Vintilă Brătianu, o completă adaptare la noua stare de lucruri : abia dacă se cere, în mijlocul risetelor, căroro le vor succeda aplauzele pentru declarația celorlalți liberali, dizolvarea Parlamentului, ceea ce nu înseamnă alta decât cererea chemării la putere de către rege, în sfârșit admis”³⁵. Luind cu el în mormint orice veleități de hegemonie și de dominație a Partidului Național Liberal, cu dispariția lui Vintilă Brătianu se stinge de fapt și rolul de frunte deținut de familia Brătianu în viața politică a României. La câteva zile după moartea lui V. Brătianu, C.C. al P.N.L. a ales ca președinte pe I.G. Duca, iar Gh. Tătărescu a fost numit secretar general al partidului ; se dădea astfel satisfacție curentului tinerilor liberali care, treptat începeau să-și impună atit programul ideologic și de acțiune cât și cadrele în conducere³⁶.

Ca principal exponent al tinerilor liberali, Gh. Tătărescu sublinia : „Fiecare partid va trebui să promoveze cu grabă tineretul, nu numai energia creatoare și entuziasmul tinereții, dar și contribuția unor concepții politice străbătute de mai puțin egoism de partid și de mai mult spirit de solidaritate națională”³⁷.

I.G.Duca a fost nevoit să înlocuiască o serie de șefi de organizații județene, membri ai Comitetului Central și ai altor organisme politice ale P.N.L., a reconstituit cercurile de studii, serviciile de propagandă, presa și diversele organizații ale partidului, în special „tineretul liberal” căruia noul șef îi acorda o mare importanță. O serie de congrese ale organizațiilor locale liberale, convocate obligatoriu, au înlocuit vechile conduceri sau au fost injectate cu cadre noi, cu toată rezistența opusă în unele județe : Prahova, Rîmnicul Sărat, Ialomița, Constanța, Iași, Muscel, Dorohoi etc.³⁸. Contradicția „tineri-bătrîni” se va dovedi ireconciliabilă.

În această conjunctură, apar în fruntea partidului elemente tinere, talentate, ce se afirmă cu putere : Victor Iamandi, Petre Bejan, Petre Ghiăț, Aurelian Benteoiu, Dumitru Alimănășteanu, Mircea Cancicov, George Fotino, Ionel Vintu etc., care se pronunțau pentru o adaptare rapidă și definitivă a partidului la noua situație creată, dar mai ales, pentru aplanarea conflictului dintre partid și coroană în scopul reluării luptei politice și a preluării guvernării³⁹.

Noua conducere a P.N.L. și-a propus ieșirea din rezervă și găsirea unor conduite de comunicație între partid și regele Carol al II-lea, concomitent cu acceptarea liniei duciste de fortificare a partidului și menținerea vigilenței față de acțiunile cercurilor carliste ce pregăteau lovitura pentru instaurarea dictaturii regale⁴⁰.

În aceste condițiuni, deși Carol al II-lea reușea reducerea considerabilă a forței și influenței în partid, și implicit în viața politică a țării,

³⁵ Vezi, N. Iorga, *Doi ani de restaurație*, Ed. VI-a, Vălceni de Munte, 1932, p. 25—26.

³⁶ Vezi, A. Bădescu, *op. cit.*, p. 47.

³⁷ Vezi, Gh. Tătărescu, *Guvernul de mîine*, Craiova, f.a.p. 16.

³⁸ Vezi, A. Bădescu, *op. cit.*, p. 62—63.

³⁹ *Ibidem*,

⁴⁰ *Ibidem*, p. 41—42.

a familiei Brătianu și a grupării „bătrînilor liberali”, nu realiza dezmembrarea partidului, acesta continuînd să existe în viața politică a țării — deși într-o măsură redusă — ca o forță de care trebuie să țină cont. Printr-o abilă și flexibilă politică de cadre și de orientare, I.G. Duca, recunoscut pentru intransigența și hotărîrea pe care o manifesta pentru apărarea regimului parlamentar-constituțional, neîmpăcat dușman al planurilor regelui de a instaura dictatura, se prezenta la începutul anului 1931 în fruntea unui partid autonom față de monarhie și față de oricare altă grupare politică.

„M-am silit însă pe cît am putut — nota C. Argetoianu la începutul anului 1931 — să mențin pe Vodă pe linia schimbării de regim, arătînd încă o dată defectele guvernării de partid (...). Am insistat mai ales asupra întăririi partidelor, care se reculegeau după debandada din iunie și se pregăteau să opună o dirză rezistență politicii lui. Cu cît se întîrzia, cu atît situația unui guvern în afară de partide va fi mai grea. Partidul liberal, care cristaliza în jurul său toate nemulțumirile începuse să se reorganizeze serios sub șefia lui Duca și să se întărească”⁴¹.

Este de remarcat faptul că tactica adoptată de I.G. Duca și noua conducere a P.N.L., după dispariția lui V. Brătianu, se caracteriza printr-o elasticitate accentuată, impusă pe de o parte de ritmul alert al vieții politice dar mai ales de gradul sporit al crizei ce cuprinsese regimul burghez în toate compartimentele sale, fapt concretizat prin mari manifestații, demonstrații și lupte greviste ale maselor largi exploatate și, în primul rînd, clasa muncitoare condusă de Partidul Comunist.

Din acest complex se pot desprinde cîteva laturi mai evidente, între care, în primul rînd, tendința reactivizării acțiunii de revenire la guvernare ceea ce presupunea în chip necesar lichidarea, măcar parțială, a divergențelor dintre partid și coroana regală. Pe acest plan se evidențiază faptul că deși în decembrie 1930, ca urmare a regalismului ostentativ afișat — C. Argetoianu fusese exclus din partid, totuși noua conducere a P.N.L. a continuat să întrețină cu acesta relații atingînd uneori cote ale cordialității⁴².

Efectuînd un studiu asupra P.N.L., în februarie 1931, adică în momentul în care Carol al II-lea căuta cu înfrigurare soluția unui guvern personal, în afara partidelor, Al. Kirițescu, cunoscut apropiat al cercurilor monarhiste se oprea la constatarea că deși P.N.L. era în această etapă considerabil slăbit ca urmare în primul rînd a rivalității între bătrîni și tineri, „între duciștii săraci și tancrediștii și foștii porciștii și vintihiștii milionari”⁴³ se impunea totuși, din anumite considerente, luarea în discuție a revenirii la guvern a partidului liberal.

În această ordine de idei era demn de a se lua în considerare faptul că un guvern național-liberal deținea — după aprecierile lui Al. Kirițescu — șanse de a rezolva unele probleme care se puneau cu acuitate în fața țării (financiare, agricole etc.), probleme ce puteau fi rezolvate cu sprijinul finanței internaționale unde P.N.L. se bucura de încrederea solicitată

⁴¹ Vezi, C. Argetoianu, *op. cit.*, partea VIII, nr. 2/1 f. 756—757.

⁴² *Îpîdem*, dosar 8600, partea VIII, nr. 1/2 f. 563—564; 566.

⁴³ Arhiva C. C. al P.C.R., fond. nr. 103, dosar nr. 8169 (Al. Kirițescu, *Despre Partidul Național Liberal*, 26.II.1931), f. 121.

de cercurile monopoliste. Apreciind că „Lealitatea lui I.G.Duca și a tinerilor din partid nu mai poate fi pusă la îndoială”⁴⁴, Al. Kirilțescu observa că așa după cum Carol I îl făcuse pe Candiano Popescu aghiotant personal din șeful răscoalei republicane din Ploiești (1870), era mai abil pentru Carol al II-lea să-i transforme pe duciști din rebeli în slugi.

„Apoi — relua acesta — chemarea partidului liberal la putere ar fi de natură să calmeze pe toată lumea. Celelalte partide își vor spune: După aceștia vom veni noi, n-avem nici un motiv să suspectăm bunele intenții ale Coroanei, nu există favoriți și ostracizați, mecanismul constituțional funcționează pentru toată lumea pe rînd”⁴⁵.

Perioada care a urmat, după instaurarea la conducere, în aprilie 1931, a guvernului Iorga-Argetoianu a constituit pentru P.N.L. o dublă acțiune tactică, pe fondul unor eforturi permanente de activizare și menținere a dinamismului propriilor cadre. Pe de o parte, păstrarea și întreținerea unui armistițiu tacit cu P.N.Ț. — evident împotriva cercurilor carliste, precum și a salvării regimului burghez amenințat de marile frământări sociale.

În acest sens un document al Congresului V al P.C.R. remarca cu realism că: „Evenimentele din ultimul timp arată că deosebirile care păreau că există între național-țărăniști și național-liberali — a căror absență era de fapt greu de a fi observată înainte și în momentul venirii național-țărăniștilor la putere —, cu timpul se șterg și ambele partide (...) din ce în ce mai mult se apropie unul de altul în calitate de experți și organizatori ai politicii burgheziei mari comerciale, industriale și financiare și a moșierilor din România, care caută o înțelegere cu capitalul străin în scopul ieșirii capitaliste din criză”⁴⁶.

Pe de altă parte, I.G. Duca a inițiat și obținut întreținerea unor raporturi de colaborare cu guvernul Iorga-Argetoianu, care avîndu-i în vedere geneza carlistă, ținea să afișeze spiritul de concurență pe care duciștii înțelegeau să-l întretină în raporturile cu cercurile palatului. În sfîrșit, încheierea cu prilejul alegerilor din iunie 1931, a cartelului electoral între P.N.L. și guvern prin care liberalii obțineau un număr de 71 de locuri în cameră⁴⁷, fapt ce asigura acestuia sprijinul legislativ necesar supraviețuirii ca organ executiv, noua conducere liberală concentrată în jurul lui I.G. Duca făcea primul pas de angajare deschisă în viața politică, înțelegînd să accepte colaborarea cu cercurile carliste. Era, fără îndoială, o concurență în care cele două formațiuni își păstrau reciproc rezerve care pe alocuri atingeau cote ale neîncrederii; dar aceasta le era necesar în condițiile în care nici P.N.L. și nici cercurile monarhiste-camariliste nu dispuneau de suficiente forțe de preluare a puterii cu propriile forțe și a impune dictatul propriei voințe, iar pe de altă parte, se vedeau nevoite de a nu-și angaja forțele în dispute violente care pe fondul intensificării

⁴⁴ *Ibidem*, f. 122.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab. XVI-3, inv. 4747 (*Congresul al V-lea al Partidului Comunist din România*, ediția 1932, *Declarația tov. Timov*).

⁴⁷ Pe lângă cartelul electoral încheiat între C. Argetoianu, în numele guvernului și I. G. Duca care prevedea concesiile reciproce pe listele din Cameră și Senat, șeful P.N.L. a încheiat — evident din motive tactice, urmărind sporirea încrederii coroanei — și unele înțelegeri secrete care vizau constituirea după alegeri a unui guvern personal cu modificarea constituției prin decret-lege. Afirmările pe această temă aparțin lui C. Argetoianu — și care chiar dacă ar avea

luptelor revoluționare puteau avea consecințe grave asupra sistemului politic burghez.

Semnificative sînt în această direcție însemnările lui C. Argetoianu, care referindu-se la mobilul acceptării colaborării electorale cu P.N.L. notează relevant : „Din cele întîmplate și printr-o aproape zilnică frecven-tare a Regelui mă convinsesem că *nu puteam înfrunta singur* (căci singur rămăsesem) greutățile vremurilor. Din nenumărate imponderabile — ne dădusem seama că nu se putea clădi nimic serios numai pe sprijinul coroanei. Hotărîrea mea a fost grea, dar am luat-o fără șovăire, cu meritul de a fi renunțat la o bună parte din iluziile și din ambițiile mele personale⁴⁸.

Așteptînd fortifierea noii conduceri, în special atragerea tot mai pronunțată a tinerimii liberale, slăbirea dinamismului centrifugal și diminua-rea treptată a tendințelor avangardiste ale acesteia, I. G. Duca și principa-lii săi colaboratori au trecut la așteptarea momentului compromiterii guvernului Iorga-Argetoianu, formațiune politică artificială, sortită eșecului din însuși momentul înjgheberii sale, a epuizării tuturor rezerve-lor de care mai dispunea Partidul Național Țărănesc înainte de a-și demasca în totalitate incapacitatea în rezolvarea marilor probleme ridi-cate de criză și care zguduiau din temelie statul; aceasta coincidea, în calculele duciștilor cu momentul aducerii partidului la putere într-o rotativă constituțională ce ar fi menținut regimul tradițional și ar fi consti-tuit în fapt o capitulare din partea regelui Carol și a cercurilor palatu-lui. Guvernarea I. G. Duca (noiembrie—decembrie 1933) avea să confirme doar formal și în mod dramatic aceste orientări. În realitate însă, aceste calcule aveau să fie răsturnate violent de puternica fluiditate impri-mată de evenimente, conjuncturi politice după 1933, cînd conservatoris-mul tradițional liberal, pe care-l întruchipa I. G. Duca se cerea schimbat printr-o nouă orientare tactică și o structură corespunzătoare mutațiilor petrecute pe plan intern și internațional.

Ducismul, ca strategie politică de conlucrare între curente diver-gente și ale colaborării cu monarhia într-o formulă tradițională, va sucomba odată cu dispariția inițiatorului său la sfîrșitul lunii decembrie 1933.

CONTRADICTIONS ET NOUVELLES ORIENTATIONS DANS L'ÉVOLUTION DU PARTI NATIONAL LIBÉRAL (1930—1931)

RÉSUMÉ

Pendant la période qui a suivi le déclenchement de la crise écono-mique de 1929, dans la majorité des partis et groupements politiques bourgeois de Roumanie furent enregistrés de profondes mutations inté-

un temei real, a fost o simplă manevră tactică a lui I. G. Duca; înțelegerea respectivă nefiind dată publicității, nu a fost împărtășită celorlalți colaboratori de liderul liberal și nici respectată printr-o încercare cît de schițată de a fi transpusă în practică. În 1934 cînd C. Argetoianu a dezvăluit în Cameră existența respectivei înțelegeri, Gheorghe Tătărescu, aflat în fruntea guver-nului, l-a întrerupt cu acuzația de „lăse democrație”.

Indiferent însă dacă a existat sau nu în realitate o asemenea înțelegere, problematica aflată sub analiză evidențiază multiplele căutări ale lui I. G. Duca de a relua raporturile cu cercurile și oamenii politici, față de care regele Carol și camarila manifestau sprijin politic, în amplificarea eforturilor de scoatere a P.N.L. din rezervă și activizare prin orice mijloc și pe orice făgaș.

(Vezi, C. Argetoianu, *op. cit.*, Partea VIII, nr. 2/1, dosar nr. 8602, f. 1047—1051).

⁴⁸ Vezi, C. Argetoianu, *op. cit.*, f. 1043—1044.

rieures, contradictione et nouvelles orientations. A cet égard, un exemple probant nous est offert par l'évolution du Parti National Libéral, l'un des partis bourgeois les plus puissants à l'époque, qui avait apporté une contribution décisive à l'établissement des bases du régime bourgeois constitutionnel de la période d'après-guerre et qui dans les nouvelles conditions socio-politiques et économiques de puissant essor des luttes révolutionnaires organisées et dirigées par le Parti Communiste Roumain, connaît un processus de changement de ses structures organisationnelles, ainsi que de nouvelles conceptions tactiques et stratégique-politiques.

Réussissant à attirer de son côté une partie de la jeunesse libérale, le roi Charles II encourage la constitution, dans le cadre du Parti National Libéral, d'un groupement de la jeunesse libérale dirigée par Gh. Tătărescu, I. Inculeț, Valer Pop, V. Iamandi, R. Franassovici, opposé à l'ancienne orientation de Brătianu qui visait à aplanir le conflit entre le parti et la couronne, en vue de faire rentrer le parti sur la scène politique et de lui permettre d'accéder au gouvernement du pays.

A relever que la tactique adoptée par I.G. Duca et par les nouveaux dirigeants du Parti National Libéral après la mort de Vintilă Brătianu (décembre 1930) se caractérise par une élasticité accentuée, imposée d'un côté par le rythme alerte de la vie politique, mais surtout par l'aggravation de la crise qui se manifestait dans tous les domaines du régime bourgeois, fait matérialisé par des manifestations d'envergure, démonstrations et grèves des larges masses exploitées, notamment de la classe ouvrière ayant à sa tête le Parti Communiste Roumain.

La période qui a suivi l'instauration, en avril 1931, du gouvernement Iorga-Argetoianu, a constitué pour le Parti National Libéral, une double action tactique, sur la toile du fond de permanents efforts visant à intensifier et à maintenir le dynamisme de ses propres cadres.

D'une part, le maintien d'un armistice tacite avec le Parti National Paysan, hostile aux milieux carlistes, et d'autre part, l'entretien par I.G. Duca de rapports de collaboration avec le gouvernement Iorga-Argetoianu qui tenait à afficher l'esprit de collaboration que les partisans de Duca entendaient entretenir avec les milieux du palais.

SPRIJINUL ȘI LUPTA ROMÂNILOR DIN STRĂINĂTATE PENTRU CAUZA UNITĂȚII ROMÂNEȘTI (1914—1918)

DE

FL. CONSTANTINIU ȘI ION STANCIU

Conștiința multiseclară a unității de neam a românilor, devenită la începutul epocii moderne conștiință națională, a găsit în împrejurările dramatice ale primului război mondial, forme noi de manifestare, adaptate condițiilor politico-militare, în marea luptă a poporului român de desăvîrșire a unității sale naționale. Români emigrați, români constrinși de vicisitudinile istoriei să lupte sub steagurile Puterilor centrale și ajunși prizonieri ai Puterilor Antantei, români surprinși în străinătate de declanșarea ostilităților, în sfîrșit români aflați în misiuni oficiale peste hotare, convinși că trebuie să servească patria, și-au unit eforturile cu cei din țară, pentru a asigura împlinirea idealului național. Contribuția lor s-a manifestat cu precădere în sprijinirea — prin organizarea unităților de voluntari și a colectelor — a efortului militar al României și al aliaților ei și în activitatea de propagandă în străinătate.

Incontestabil, cea mai înaltă formă a sprijinului românilor de peste hotare la cauza unității naționale, pentru că exprima dăruirea totală, pînă la sacrificiul suprem, a fost participarea lor la unitățile militare de voluntari pentru frontul românesc ca și pentru alte fronturi, unde se desfășura lupta împotriva Puterilor centrale. Încă înainte de intrarea României în război, s-a manifestat spontan dorința românilor din străinătate de a se întoarce în patria lor, pentru a o sluji în împrejurările critice care se anunțau. Mai mulți cetățeni români din Statele Unite, originari din Gorj-Jiu, solicitau astfel Ministrului de externe român concursul pentru a se reîntoarce „la casele noastre, spre a ne face datoria către țară”¹. Un trimis oficial român sublinia de asemenea largul curent care se manifesta printre românii din America — inclusiv cei din Transilvania și Bucovina care aveau cetățenia austro-ungară — pentru a părăsi Statele Unite și a servi sub drapelul României². Sesizînd acest curent, guvernul român a examinat încă din anii neutralității posibilitatea de a valorifica energiile patriotice, risipite în afara hotarelor țării³. Un memoriu din 1916 privind înființarea unei „Legiuni a românilor subjugăți” sublinia

¹ Arh. M.A.E., Probleme 75, volumul 48, f. 188.

² *Ibidem*, f. 182, raport al cpt. Buicliu din 16/29 iulie 1915.

³ Potrivit unei informații (Arhivele Naționale ale SUA, Washington, Record, Group 59, decimal file, 1910—1929, doc. 871.20/2 (citată în continuare A.N.S.U.A., RG. 59, d.f. 1910—1929, doc. ...). Guvernul român a examinat cu miniștrii Angliei și Franței la București, modalitățile de a da viață acestei idei.

întreita importanță a organizării unui astfel de corp și a participării lui la operațiile militare. Prin lupta lor în această legiune, românii — la fel cu sîrbii, cehii și alte naționalități din Austro-Ungaria, care își organizau formațiuni similare — trebuiau să dovedească lumii că monarhia dualistă „nu se întemeiază pe un principiu de drept”. Documentul sublinia semnificația politică deosebită a unor astfel de legiuni: „Organizarea cetățenilor austro-ungari în legiuni este plebiscitul cel mai elocvent al popoarelor ce doresc să se organizeze în state naționale independente, care să le apere ființa etnică, idealurile culturale și interesele economice”. Pe această cale, „românii din Austro-Ungaria, în orice colț de pământ s-ar găsi trebuie să-și afirme — se scria în continuare — prin fapte, voința neclintită de a scăpa de sub dominația habsburgică și de a se uni într-un stat liber cu frații din România”. În acest sens se recomanda ca „cei din America, nevoiți să-și caute existența departe de pământul lor strămoșesc, se vor organiza militarmente pentru frontul apusean, luptînd alături de francezi, englezi și americani, cei din Italia... pentru frontul italian sau macedonean, iar cei din Rusia și România, pentru frontul răsăritean”. Acest amplu efort era destinat să dovedească întregii lumi, prin fapte, că „nici o națiune n-a pornit vreodată un război din motive mai ideale, mai morale și mai umanitare, decît România în 1916”. Adevărat plan de organizare militară a românilor din străinătate, memoriul sublinia în încheiere că „toate argumentele, fie ele de ordin politic, psihologic sau militar pledează pentru înființarea *Legiunei românilor subjugăți*”⁴. Guvernul român a șovăit însă la începutul campaniei să sprijine formarea unor asemenea unități și abia după șase luni de la intrarea în război a acceptat această idee⁵. Expresie a caracterului larg popular al războiului, mișcarea voluntarilor români a început totuși să se organizeze și s-a impus progresiv ca o realitate politică și militară de mare însemnătate. Este suficient de amintit că simpla știre a intrării României în război a făcut, după relatările presei ruse, ca 40.000 de prizonieri români să solicite înrolarea în armata română⁶.

După revoluția din februarie 1917, un grup de patrioți transilvăneni în frunte cu Octavian Goga a activat în Rusia printre prizonierii români din armata austro-ungară la centrul de recrutare de la Darnița, în apropierea Kievului. Rod al acestei activități, o adunare generală a voluntarilor avînd circa 500 de delegați, reprezentînd 13.000 de prizonieri din Rusia, a adoptat la 26 aprilie o proclamație manifest care pune în lumină alături de voința fermă a unirii cu țara, hotărîrea de a însoți desăvîrșirea unității naționale, de o amplă renovare a structurilor sociale și politice. „... Astăzi cînd noi românii, ca și ceilalți neamuri subjugate, ne-am convins definitiv că nouă, ca români, nu ne mai este posibilă existența în cadrul statului austro-ungar... cerem cu voință nestrămutată încorporarea noastră la România liberă, pentru a forma împreună cu ea un singur stat național românesc, pe care îl vom zidi pe bazele celei mai înalte democrații”⁷.

⁴ Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 11/1916.

⁵ Elie Bufeana, *Formațiile de voluntari în Transilvania, Banatul și Bucovina*, vol. I, Buc., 1929, p. 120.

⁶ P. Nemoianu, *Corpul voluntarilor români în Rusia*, Lugoj, 1921, p. 5.

⁷ M. Constantinescu, ș.a., *Desăvîrșirea unificării statului național român*, București, 1968, p. 167.

Autentică „primă Alba-Iulia”⁸, adunarea de la Darnița a deschis calea participării foștilor prizonieri români la luptele pentru apărarea adevăratei lor patrii. Un prim detașament, cu un efectiv de circa 1 500 soldați și ofițeri, din Transilvania și Bucovina a sosit la Iași, unde li s-a organizat o primire sărbătorească în fața statuii domnului Unirii, Al. I. Cuza, la 8 iunie 1917. În toamna aceluiași an, ziarul editat de Comitetul din Kiev pentru prizonieri, al cărui titlu exprima elocvent un întreg program: „România Mare” anunța că în unitățile de voluntari intraseră peste 20 000 de ofițeri și soldați din Transilvania, Banat și Bucovina.

În vederea grupării tuturor voluntarilor, s-a constituit, în noiembrie 1917, Corpul voluntarilor, transformat apoi în brigada voluntarilor români (2 regimente)⁹. În vara anului 1917, ei s-au distins în luptele de la Mărășești, mai ales în sectorul Zăbrăuți-Fiționești, 129 de voluntari fiind decorați¹⁰.

O puternică eferescență s-a înregistrat și în lagărele de prizonieri români din armata austro-ungară, aflați în Italia. Guvernul italian nu a dat însă curs în 1917 cererilor de organizare.

În același timp s-a încercat și organizarea în S.U.A. a unui corp de voluntari în rindurile românilor americani. „Misiunea națională patriotică română” trimisă de guvern în S.U.A. și compusă din transilvănenii Vasile Lucaciu, Vasile Stoica și Ion Moța a întreprins în iunie demersuri însoțite de propuneri concrete pentru organizarea, cu sprijinul guvernelor american și francez, a unor legiuni române destinate să lupte pe frontul occidental.¹¹ Guvernul american, ostil ideii creării unor unități naționale în cadrul forțelor armate ale SUA, nu și-a dat însă consimțământul, dar s-a arătat dispus să reexamineze în viitor această cerere.¹² Fără să mai aștepte crearea legiunii proiectate, românii din SUA s-au angajat ca voluntari în armata americană. La Youngstown, încă din vara anului 1917, protopopul ortodox Ion Podea reușise să înjghebeze o companie de voluntari pentru corpul expediționar din Franța, devenită mai apoi bateria 122 mortiere de tranșee.¹³ Alți 900 de voluntari români se aflau în Divizia 37 Ohio. Circa 2 000 de români emigranți din SUA, ale căror cereri de înrolare nu fuseseră satisfăcute sau erau în curs de examinare, s-au grăbit să treacă în Canada, de unde s-au înrolat apoi ca voluntari în forțele armate britanice.¹⁴ După o estimare, numărul voluntarilor români aflați în unitățile americane din Franța s-a ridicat la sfârșitul războiului la 3 500.¹⁵

⁸ P. Nemoianu, *Prima Alba-Iulia. Voluntari români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1922.

⁹ D. Tuțu, *Voluntari români din Transilvania în lupta împotriva Puterilor centrale, pentru libertate națională și unitate, 1916—1918*, „Studii”, t. 21 (1968), 6, p. 1132.

¹⁰ C. Toderășcu, *Evoluția voluntariatului în anii 1916—1918*, în *Oastea cea mare* Buc., 1972, p. 228.

¹¹ A.N.S.U.A., R.G., 59, d.f. 1910—1929, doc. 871.20/2.

¹² V. Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926, p. 9.

¹³ V. Stoica, *op. cit.*, p. 29.

¹⁴ Gh. Toderășcu, *op. cit.*, p. 236, v. și „La Transylvanie”, din 15 mai 1918, p. 3.

¹⁵ Ilie Prlvu, *Voluntari români din America*, Sibiu, 1937, p. 13. Primul român din armata americană rănit în luptele din Franța a fost Moise Orăștianu din East Youngstown, („America”, din 24 iulie 1918).

În anii primului război mondial, statele beligerante au fost confruntate cu un ansamblu de situații și probleme inedite, care au depășit cu mult sfera operațiilor militare. Decalajul dintre dimensiunile mondiale ale conflictului și limitele, impuse de tehnica cucerii, mijloacelor de comunicații în masă au conferit propagandei o pondere cu totul deosebită în raport cu epocile precedente. Propaganda trebuia să pornească de la elementara transmitere de cunoștințe de geografie și istorie¹⁶, pentru a fixa conținutul revendicărilor românești în contextul european și să se încheie prin convingerea factorilor de decizie asupra justetei poziției României și prin câștigarea adeziunii lor la programul de desăvârșire a unității naționale a statului român. A impune interesele și aspirațiile României, a le investi cu forța legitimității, a câștiga un larg sprijin în favoarea lor devenea o stringentă necesitate. De la nivelul cercurilor politice, propaganda trebuia să coboare la acel al opiniei publice, în cel mai larg înțeles al cuvântului¹⁷. În această activitate, chemată să facă apel la o largă gamă de argumente, de la cele lingvistice și istorice pînă la cele de ordin psihologic, s-au angajat deopotrivă diplomația, oameni politici și de știință, ziariști, etc., care, prin scrieri și prin cuvînt, au izbutit în cele mai vitrege împrejurări, să formeze și să păstreze în fața opiniei publice internaționale imaginea unei României decise să-și continue lupta pînă la împlinirea idealului unității.

Expresie a aceluiași larg caracter popular al luptei pentru desăvârșirea unității statale, activitatea de propagandă și sprijinire materială desfășurată de românii din afară s-a născut spontan, paralel cu activitatea rețelei de reprezentanțe diplomatice românești, căroia guvernul îi încredințase misiunea informării opiniei publice străine asupra sensului acțiunii României. Chiar de la izbucnirea războiului, sentimentul național al românilor din S.U.A., de exemplu, a căpătat o nouă vigoare. „A venit vremea ca să ne scuturăm din toropeala în care am căzut pînă astăzi” se scria într-un *Apel* către toți românii publicat de ziarul „America”, din Cleveland, la 6 august 1914. „Europa este în flăcări și oricum e să iasă războiul, oricine va fi învingătorul schimbări mari se vor face pe harta Europei. Se poate ca mine sau chiar azi să sosească vremea ca să contribuim cu bunurile noastre, cu singele nostru, la înlăturarea idealului național” — continua același înflăcărat apel. În căutarea unor noi forme de manifestare a sentimentului lor național, potrivit împrejurărilor create, românii din S.U.A. au și trecut la organizarea unor colecte pentru „Fondul Național”, la apropierea punctelor lor de vedere în cadrul curentelor, ziarelor și conducerilor care-și împărțeau autoritatea în coloniile lor.

La vestea așteptată a intrării României în război, spiritul de organizare și necesitatea unității de acțiune în vederea sprijinirii idealului național au fost și mai puternic resimțite. „În fața evenimentelor grave și istorice ale neamului” ziarul românesc „America” chema la 3 septembrie la unitate, lansa un apel „Către românii americani” de a deschide pretutindeni lista de subscripții, prin care toate organizațiile și publicațiile „să se pună

¹⁶ A devenit celebră ignoranța celor „patru mari” (Wilson, Clemenceau, Lloyd George și Orlando), care, angajați în discuția viitoarei frontiere polono-germane, căutau zădarnic pe harta germană, desfășurată în fața lor, Vistula (germ. Weichsel).

¹⁷ Cf. *Les fondements de la politique extérieure*, ed. J. B. Durosselle, Paris, 1954, passim.

la lucru și cu toți să ne facem datoria de români”. Realizarea acestor deziderate avea să se dovedească însă un proces de mai lungă durată.

O activitate mai intensă și mai sistematică de propagandă și de sprijinire materială s-a desfășurat abia din 1917. Faptul se explică prin ecolul pe care l-a avut în străinătate evoluția desfășurărilor militare din primele luni de război pe frontul românesc. Coplesită de un adversar superior în efective și tehnică, armata română a fost silită să abandoneze o însemnată parte a teritoriului național — inclusiv capitala — organizând o linie de apărare la limita de sud a Moldovei. Ignorând cauzele reale ale succeselor Puterilor centrale în România, un șir de personalități străine s-au grăbit să pună la îndoială valoarea contribuției militare a României. În același timp, propaganda ostilă României, desfășurată de adversarii ei în țările neutre, s-a intensificat.

În acest context, o nouă viziune în organizarea propagandei în străinătate, un prim avertisment, l-a reprezentat circulara lui Take Ionescu, adresată la 2 mai 1917, legațiilor românești: „Ni se semnalează din toate părțile puțină propagandă pentru cauza românească, atât în țările aliate, cât și în țările neutre. De mult timp, prietenii României ne semnalează de asemenea și pe bună dreptate această stare de lucruri, care răspîndește în jurul nostru o tăcere cu atât mai primejdioasă cu cât în epoca noastră nu guvernele, ci națiunile sînt cele care decid marile chestiuni aflate la ordinea zilei”. Într-o asemenea viziune, românii din străinătate le revenea aceeași îndatorire pe care și-o asumase generația de emigranți revoluționari pașoptiști: „o muncă asemănătoare — sceria el — revine generației noastre”, adică să facă cunoscute serviciile și sacrificiile României, precum și justetea revendicărilor naționale ale poporului român¹⁸.

În spiritul acestei orientări, un grup de 30 de profesori și 40 de parlamentari români a plecat la Paris, pentru a face cunoscută acolo poziția României. Printre membrii delegației se aflau Toma Stelian, fost ministru, Emil Pangrati, Simion Mindrescu, Traian Lalescu, O. Tafrali și alții. Colonia română din Paris, astfel întărită, a devenit ulterior unul din centrele cele mai active ale propagandei românești din străinătate¹⁹. Ea a beneficiat de organizarea unui birou de presă la a cărei activitate, începută la 1 ianuarie 1918, a dat un prețios concurs poeta Elena Văcărescu.

În iulie 1917 și-a început activitatea de organizare a unei largi propagande românești în S.U.A. și delegația românilor transilvăneni condusă de V. Lucaciu și V. Stoica. Odată cu preocupările lor privind înființarea unei legiuni românești, ei s-au străduit să stimuleze și să coordoneze activitatea de stringere a ajutoarelor și de propagandă atât în rîndul românii americani cât și în rîndul opiniei publice americane. În special acest din urmă obiectiv avea de înfruntat nu numai necunoașterea aproape totală în S.U.A. a situației românii din teritoriile aflate sub stăpînire străină ci și a opiniilor eronate, adînc înrădăcinate, în cercurile oficiale ca și în marele public cu privire la pretinsul caracter benefic al monarhiei austro-ungare, ca factor de echilibru și civilizație. O propagandă dirijată de la Budapesta și de la Sofia nu făcea de asemenea decît să îndepărteze opinia publică americană de adevăr, în ceea ce privea situația

¹⁸ Arhiv. M.A.E. fond 71/1914, E2, partea II-a, vol. 37, f. 138.

¹⁹ O. Tafrali, *Propaganda românească în străinătate*, Craiova, 1920, p. 5—7.

românilor aflați în Austro-Ungaria cit și despre, respectiv, drepturile etnice și istorice ale românilor asupra Dobrogei. În activitatea sa pentru înlăturarea unora din impresiile defavorabile, a prejudecăților și a ignorării cauzei românești, misiunea patriotică a continuat o serie de inițiative deja lansate în prima parte a anului 1917 în Statele Unite prin Comitetul Național prezidat de Epaminonda Lucaiciu, care începuse propaganda în rindul americanilor, prin broșura sa intitulată *Book of Sorrow* (Cartea jalei)²⁰. La această propagandă, încă restrinsă și destul de stingace în argumente, se mai adăugase anterior și aceea a *Asociației de Ajutor de Război* (*War Relief Association*) creată de un grup de români americani, în efortul de procurare de ajutoare în bani și colete pentru Crucea Roșie Română ca și activitatea pe care au desfășurat-o cîțiva români veniți în S.U.A. special pentru a se dedica operei de influențare a opiniei publice americane, a cercurilor oficiale, științifice și culturale. Profesorul Paul Negulescu, în cercurile universitare din Chicago, unde avea să scoată revista „Roumania”, fratele său, senatorul Gogu Negulescu, inginerul C. Orghidan, din comisia regală de aprovizionare, doctorul G. Stănculescu, venit pe cont propriu spre a face propagandă, actrița Agata Birsescu, care a dat spectacole la Cleveland, Youngstown și Detroit în sprijinul stringerii de ajutoare pentru armata română, au apropiat cauzei românești o serie de americani deveniți apoi prieteni sinceri ai acesteia, au strîns bani și ajutoare spre a fi trimise în țară, au organizat comitete de patronare a acțiunilor²¹.

În condițiile intrării Statelor Unite în război, a rolului crescînd al acestora, misiunea patriotică, și în cadrul ei în special V. Stoica, a dat un nou impuls întregii activități, în a doua jumătate a anului 1917. Încercînd, dar fără suficient succes totuși, o unificare a mișcării românilor din S.U.A. V. Stoica s-a preocupat și de stabilirea unor contacte în lumea politică americană căreia-i prezintă lupta și aspirațiile de unitate ce-i animau pe românii din teritoriile aflate sub stăpînire străină. El întreține o corespondență cu fostul președinte Th. Roosevelt, care se dovedește un bun cunoscător al situației din Austro-Ungaria și un sprijinitor al românilor²². Stoica a intrat de asemenea în legătură cu o serie de oficiali americani (Secretarul de război Baker, W. Phillips și Albert Putney de la Departamentul de Stat, Francis Lane, secretarul de interne), în cercurile politice cu senatorul Gilbert Hitchcock, ca și în lumea presei americane,

²⁰ V. Stoica, *op. cit.*, p. 28.

²¹ *Ibidem*, Paul Negulescu a lansat o companie proprie prin *Asociația româno-americană de cruce roșie*, în rindul americanilor, pentru ajutoare către *Crucea Roșie română*, („Neamul românesc”, 19 mai/1 iunie 1917), iar ca urmare a conferințelor sale, strînsese pînă la sfîrșitul anului 1917 suma de 28 000 \$ care au ajuns, cei mai mulți, sub formă de medicamente, în țară (Biblioteca Academiei R.S.R. cabinetul de manuscrise, Fond I. C. Brătianu, corespondență, 53022, I. C. Brătianu către C. Angelescu, scrisoare din 8/21 octombrie 1917. Americanii Tilleston Welles și fostul ministru american în România J.W. Riddle creaseră de asemenea la New York la 1 aprilie 1918 un *Comitet de Ajutor Românesc în America* (*The Roumanian Relief Committee of America*, care strîngea și el contribuții bănești în sprijinul României, a cărei cauză o făceau astfel cunoscută în rîndurile cetățenilor americani (V. Stoica, *op. cit.*, p. 29; vezi de asemenea „Roumania”, Chicago, nr. 3, 1917, p. 67).

²² Vezi V. Stoica, *op. cit.*, p. 16—17; vezi de asemenea *Roosevelt in the Kansas City Star*, Boston and New York, Houghton Mifflin Co., 1921, p. 24, 65, 73, pentru referiri ale lui Th. Roosevelt la justuțea cauzei românești.

căreia i-a acordat interviuri, i-a transmis date edificatoare cu caracter istoric, etnografic, economic, politic și militar²³. S-a făcut tot atunci un început, încă și mai rodnic mai târziu, prin colaborarea cu M.R. Stefanick, fruntaș al mișcării cehilor și slovacilor, a cărui prezență în S.U.A., în lunile iunie-octombrie 1917, urmărea obiective similare celei ale propagandei românești²⁴. V. Stoica a distribuit de asemenea în rîndurile cercurilor publice americane un număr de aproximativ 2 300 de broșuri, singurele de care dispunea în limba engleză, pentru a atrage „atenția lumii anglo-saxone asupra neamului nostru”²⁵.

În același timp, acțiunea cu caracter politic ca și cea de sprijinire materială a devenit și ea tot mai pronunțată în rîndurile românilor din toate coloniile lor din Statele Unite²⁶.

Un pas înainte în întreaga activitate desfășurată în S.U.A. a constituit-o apoi acțiunea întreprinsă în lunile ianuarie-martie 1918 de doctorul C. Angelescu, cel dintîi ministru acreditat de România la Washington²⁷. Organizînd legația țării acolo, utilizînd serviciile ei, desfășurînd o acțiune metodică, C. Angelescu a acționat în direcțiile lămuririi presei americane, a cercurilor politice și oficiale americane, cărora le-a prezentat punctele de vedere ale guvernului român, situația de pe frontul românesc, le-a explicat perspectivele politice interne ale României, în sensul democratizării²⁸. Prezența sa ca reprezentant oficial al țării a avut de asemenea un efect deosebit asupra românilor americani. Vizitele lui C. Angelescu în coloniile românești au devenit prilejuri de mari manifestații cu caracter național (la Chicago 3 000 de români au organizat un important marș prin oraș, purtînd drapele românești și americane). „Acești români sînt în stare de orice sacrificii, dacă se știe a-i organiza și dirija” scria impresionat ministrul român, de dovezile de patriotism ale românilor americani²⁹.

Apogeul acțiunii patriotice din SUA, în primăvara anului 1918, a constituit-o marea adunare de la 9—10 martie, ținută la Youngstown prin care s-a remis ministrului român „hrisovul de închinare” al celor 22 de parohii ortodoxe din Statele Unite către mitropoliile din Iași și București, gest purtînd o profundă semnificație politică. Prin el, cei 150 000 de români ortodocși supuși Austro-Ungariei își exprimau voința de a dispune liber de soarta lor, acționînd „pătrunși de sentimentul dreptății și al dragostei de neam”³⁰.

Puternica agitație cu caracter național trezită în rîndurile românilor din S.U.A. avea să capete o amploare încă și mai mare în lunile următoare. Ieșirea României din război, rechemarea lui C. Angelescu și lipsa

²³ *Ibidem*, vezi p. 15—16, 11—13.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 16. Vezi asupra activității lui V. Stoica și memoriul său aflat la Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de manuscrise, Arhiva Palatului, LVI, varia 6.

²⁶ Vezi M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 134—135, „Roumania”, nr. 3, 1917, p. 80—81, nr. 8, 1917, p. 200; „Neamul românesc”, 30 mai/1 iunie 1917.

²⁷ Asupra împrejurărilor numirii sale vezi G. Fotino, *Reprezentanța României la Washington, în Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. I, Edit. Politică, București, 1967, p. 390—392.

²⁸ Arhiva M.A.E., fond 71—1914, E₂, partea II, vol. 302, memoriu din 28 martie 1918, al lui C. Angelescu asupra activității sale, 196—206.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*; vezi de asemenea „Roumania”, nr. 8, 1917, p. 201—202 și V. Stoica, *op. cit.*, p. 25.

unității necesare se vor resimți totuși vizibil pentru citva timp. Condițiile generale erau ele însele schimbate acum.

Evenimentele de la începutul anului 1918 — publicarea programului în 14 puncte al președintelui Wilson și agravarea situației militare a României, care făcea inevitabilă încheierea păcii cu Puterile centrale — au marcat începutul unei noi faze în activitatea politică a românilor de peste hotare. În fața șovăielilor cercurilor politice occidentale — în deosebi a celor din Statele Unite și Anglia — de a accepta ideea aplicării consecvente și integrale a dreptului de autodeterminare a popoarelor din Austro-Ungaria — ceea ce implica dezagregarea dublei monarhii — a neînțelegerii condițiilor care impuneau României să se plece în fața diktatului, care avea să fie pacea de la București, și a intensificării propagandei ostile aspirațiilor românești, emigrația română, mai ales cea din Franța, a trebuit să axeze campania pe trei direcții principale: necesitatea lichidării Austro-Ungariei, formație politică hibridă, devenită anacronică; demascarea caracterului înrobitor al tratatului de la București și relevarea voinței poporului român de a continua lupta pentru desăvîrșirea unității sale; combaterea propagandei adverse și dovedirea justeții revendicărilor românești.

Un rol important în realizarea acestor obiective l-a avut activitatea desfășurată de românii din Franța. Invingînd mari greutăți materiale, fostul vicepreședinte al Camerei, P. Brătășanu, a început secondat de cîțiva redactori de înaltă calificare (C. Mille, E. Fagure și C. Banu), tipărirea ziarului săptămînal „La Roumanie” al cărui prim număr a apărut la 17 ianuarie 1918. Făcînd bilanțul activității acestui ziar, a cărei existență s-a încheiat la 11 iunie 1919, unul din colaboratorii lui remarcă cu dreptate: „La Roumanie” a avut marele merit să apere cu ardoare și cu autoritate toate chestiunile mari ale neamului”³¹. Asigurat de colaborarea unor distinși oameni de știință români (profesorii universitari Huimuzescu, Tr. Lalescu, I. Găvănescul, I. Ursu, O. Tafrali și alții), ziarul a desfășurat o documentată explicare a drepturilor românești asupra tuturor teritoriilor străvechi locuite de români.

În chiar primul număr al hebdomadarului, a apărut articolul *Mesagiul lui Wilson și românii* care sublinia că soluția preconizată de președintele american în privința monarhiei austro-ungare „nu putea fi considerată ca o soluție definitivă” și că întregul plan de pace wilsonian „trebuie mai de grabă interpretat ca o schiță decît ca un fundament definitiv al păcii viitoare”³².

Un memoriu înaintat președintelui Wilson la 11 martie de reprezentanții coloniei române din Franța și ai românilor din Transilvania sublinia că planul președintelui american de a menține Austro-Ungaria, ca element al sistemului postbelic, era întemeiat pe ignorarea situației din dubla monarhie. Nu putea fi vorba de simpla acordare a unei „dezvoltări autonome” a naționalităților asuprite, ci de recunoașterea dreptului fiecărui popor de a-și realiza unitatea, căci, se arăta în memoriu, era de necon-

³¹ O. Tafrali, *op. cit.*, p. 27.

³² „La Roumanie” din 17 ianuarie 1918, p. I—II.

căput ca 7 milioane de maghiari să stăpânească 27 milioane de croați, sirbi, sloveni și români³³.

În capitala Franței, reprezentanții români s-au bucurat de o caldă primire. La 24 ianuarie 1918 „Comitetul de acțiune parlamentară în străinătate”, condus de foștii miniștri francezi de Selves și Franklin-Bouillon a organizat o primire la Palatul Bourbon a unei delegații a emigrației române. Președinții Camerei și Senatului cărora li s-a alăturat ministrul de externe Pichon au asigurat, în prezența lui Clemenceau, că Franța va fi alături de România și-i va sprijini lupta.

Aceeași atmosferă de prietenie fusese creată de emigrația română și în Anglia, unde un rol deosebit în ciștigarea opiniei publice în sprijinirea revendicărilor românești a revenit „Societății Anglo-române”, în care activau lordul Robert Cecil, episcopii de Oxford și Cambridge, directorul lui British Museum, Kenlyon și alții³⁴.

Semnarea la Buftea a preliminarilor tratatului de pace (20 februarie/5 martie 1918) a ridicat însă noi dificultăți în calea luptei românilor din străinătate. Ieșirea României din război era privită ca o abandonare a luptei, pe care Clemenceau însuși o judeca în termeni aspri. În realitate, izolată din punct de vedere militar, ca urmare a prăbușirii întregului front oriental și a încheierii păcii de la Brest-Litovsk, România practic era în imposibilitate de a continua lupta.

Revenea emigrației românești misiunea grea, dar nobilă, de a arăta că, dincolo de semnarea unui tratat impus de un vremelnic învingător, voința de luptă rămânea fermă, că ștafeta luptei trecea în mâinile românilor de peste hotare, depozitari ai legitimității și exponenți ai continuității aspirațiilor românești de unitate națională. Prin telegram e adresate regelui și primului ministru, 62 de personalități române din Paris și-au exprimat profundul regret pentru negocierile de pace; o delegație l-a vizitat pe Clemenceau pentru a-i explica situația României. Semnarea la 7 mai a tratatului de pace dintre România și Puterile Centrale a fost apoi urmată de redactarea unui protest semnat de Comitetul Coloniei române din Paris, Comitetul românilor din Transilvania și din Bucovina, delegați români din Comitetul naționalităților oprimate și care condamna în termeni vehemenți odiosul diktat de la București: „În vracul al douăzecelea, libertatea națiunilor — se spune în protest — ca și libertatea cetățenilor, trebuie să fie sacră. Nici o forță, nici un tratat nu pot suprima dreptul unui popor de a aspira la unitatea sa națională și la independența sa. Orice convențiune, care pretinde a ignora aceste drepturi imprescriptibile, este nulă înaintea istoriei”³⁵.

Între timp, se desfășuraseră în Italia lucrările Congresului naționalităților din Austro-Ungaria, la care participase și o delegație română. Documentul final afirma dreptul fiecărui popor „de a-și constitui unitatea sa națională sau de a și-o completa, pentru a ajunge în deplină independență politică și economică”, condamna monarhia austro-ungară ca „instrumentul de dominație germană și obstacolul fundamental în realizarea drepturilor și aspirațiilor lor” și sublinia necesitatea luptei comune³⁶.

³³ M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 175.

³⁴ O. Tafrali, *op. cit.*, p. 22.

³⁵ O. Tafrali, *op. cit.*, p. 55.

³⁶ „La Roumanie”, din 25 aprilie 1918.

Congresul a fost urmat de constituirea la Paris a „Comitetului național al românilor din Transilvania și Bucovina”, prezidat de cunoscutul inventator Traian Vuia. În declarația adoptată în mai, Comitetul își exprima profunda admirație pentru sacrificiile făcute de statul român în lupta pentru desăvârșirea unității naționale și se angaja să folosească toate mijloacele de care dispunea pentru a elibera pe români de orice dominație străină³⁷. Comitetul a început editarea unei publicații bilunare „La Transylvanie”, organ de informație și propagandă în sprijinul unirii cu România.

În Italia, s-a constituit la 19 iunie „Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina”, prezidat de prof. S. Mindrescu și care își propunea să coordoneze activitatea românilor din Austro-Ungaria, aflați în țările Antantei, în vederea înlăturării unității cu România. Tot în Italia, își desfășura activitatea și „Uniunea Română”, condusă de Vladimir Ghica și Mihail Sturza. În întreaga țară s-au organizat comitete „Pro România”, care exprimau solidaritatea poporului italian cu lupta poporului român. Ideea organizării unei legiuni românești câștiga tot mai mulți aderenți, printre prizonierii români din Italia, al căror număr se ridica la sfârșitul războiului la 20.000. Starea de spirit din rîndurile lor este perfect exprimată de scrisoarea adresată de un grup de prizonieri lui Traian Vuia la 17 iulie 1918: „Am venit aici toți mînați de un singur gînd: să luptăm cu arma în mîină ca să ne dezrobim părinții, frații și copiii... Ținta noastră e să arătăm lumii că vrem ruperea jugului pus pe grumazul nostru de habsburgi”³⁸. Prin demersurile „Comitetului de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina”, s-a obținut aprobarea Marelui stat major italian în vederea alcătuirii unei legiuni din prizonierii aflați în lagărele de la Mantova, Covanelle și Ostiglia, a cărei existență a fost legalizată prin decretul guvernului italian din 15 octombrie 1918. Sub comanda fostului atașat militar la București, generalul Luciano Ferigo, legiunea, ale cărei regimente purtau numele lui Horia, Cloșca și Crișan, a participat la luptele de la Nervesa, Ponte della Priula și Asiago, una dintre companii, fiind citată prin ordin de zi pe armată cu „L’*encomio solenne*” (elogiul solemn), iar 26 de voluntari au primit medalii de război italiene.

Sosirea lui Take Ionescu la Paris³⁹ a dat un nou impuls luptei românilor din străinătate. Prin marea sa experiență politică și prin relațiile cu personalități marcante ale vieții publice occidentale, el a știut să impună, cu competență și autoritate, punctul de vedere românesc atât la Paris cit și la Londra. Tipăriturile emigrației române de la Paris — cărți, broșuri, hărți — au constituit unul din cele mai prețioase izvoare de informație pentru străinătate asupra poporului român, a istoriei și drepturilor lui. Dintre cele 47 cărți și broșuri, se cuvin amintite cartea istoricului I. Ursu, *Pourquoi la Roumanie a fait la guerre*, o excelentă privire sintetică asupra istoriei românești și a drepturilor istorice ale românilor în Transilvania

³⁷ M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 182.

³⁸ Gh. Toderașcu, *op. cit.*, p. 231.

³⁹ În iulie 1918, în fruntea unui grup de aproape 200 de persoane, care au părăsit țara în așa numitul tren „Take Ionescu”; vezi amănunte la C. Xeni, *Take Ionescu*, ed. a II-a, București, 1932, p. 408–409.

și lucrarea lui D. Drăghicescu, *La Transylvanie. Esquisse historique, géographique, ethnographique, statistique*, pledoarie înfocată pentru unire, „căci 4 000 000 de români, care sînt în majoritate în 16 comitate, fac parte integrantă din poporul român și a căror limbă, origine, obiceiuri, aspirații sînt la fel la românii din Transilvania, ca și la cei din regat”⁴⁰. O scriere, la fel de valoroasă prin articularea argumentării, a fost memoriul întocmit la Londra de G. Moroianu și înmînat lui Allan Leeper, secretar al lui Lloyd George. Memoriul⁴¹, care cuprindea și o enumerare a reformelor democratice ce aveau să fie îndeplinite în România postbelică, a jucat un rol major în azeziunea factorilor de conducere englezi la programul revendicărilor românești⁴².

În Statele Unite, noul elan al activității românești s-a ilustrat prin reluarea strădaniilor de realizare a unității de acțiune a întregului element românesc de acolo, unitate de care depindea însăși succesul obiectivului său cel mai de seamă: obținerea recunoașterii publice de către guvernul S.U.A. a dreptului românilor subjugați de a se uni cu România. Ca urmare a acestor strădanii, la 5 iulie 1918 s-a creat, la Youngstown, Liga Națională Română, reunind reprezentanți a 182 organizații și parohii, ca organism central de acțiune patriotică, sub președinția lui V. Stoica⁴³.

Crearea acestuia s-a dovedit deosebit de utilă. În condițiile politice existente în S.U.A., în vara și mai ales în toamna anului 1918, Liga a sprijinit prin acțiuni de masă, reprezentative pentru voința și sentimentele naționale ale românilor, acțiunea de obținere a permisiunii oficiale de creare a legiunii de voluntari români, reluată pe lângă guvernul american în mai 1918, de V. Stoica⁴⁴. Se sconta pe 10 000 de voluntari dintre românii din America, iar la începutul lunii noiembrie se lansase deja un apel pentru înrolarea lor, la sediul Ligii din Cleveland⁴⁵. În timp ce problema legiunii nu a progresat însă mai mult decît atît, guvernul S.U.A. rămînînd pînă la urmă la convingerea că nu trebuia să încurajeze formarea unor unități militare pe naționalități în cadrul armatei americane, succese tot mai importante a obținut activitatea de informare și influențare a opiniei publice și oficiale din Statele Unite în sensul sprijinirii și recunoașterii cauzei unității naționale a românilor. V. Stoica, căruia i s-au adăugat dr. N. Lupu, L. Mrazec, C. Danielopol, N. Petrescu au întreprins demersuri pe lângă persoane marcante ale vieții publice americane, au făcut

⁴⁰ D. Drăghicescu, *La Transylvanie*, Paris, 1918, p. 42.

⁴¹ M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 188.

⁴² O. Tafrali, *op. cit.*, p. 40. Din paginile săptămînalului „La Roumanie” au apărut numeroase articole consacrate temei scrise de dr. N. Lupu, Tr. Lalescu, O. Tafrali, C. Xenii, E. Fagure și alții.

⁴³ Vezi Biblioteca Academiei R.S.R. Cabinetul de manuscrise Mss. 53631, scrisoarea lui V. Stoica către C. Angelescu, din 16 august 1918, vezi de asemenea „America” din 25 mai 1918.

⁴⁴ Președintele Wilson, ca și alți oficiali americani erau încă din iunie la curent cu insistențele românilor privind crearea legiunii (vezi R. Baker; *Woodrow Wilson, Life and Letters*, vol. VIII, New York, London, 1939, p. 221—222 și în Arhiva regală; cabinetul de manuscrise, al Bibliotecii R.S.R., documentul LVI, varia 6.

⁴⁵ Biblioteca R.S.R., Cabinetul de manuscrise, MSS, 53631; vezi și „America” din 6 și 8 noiembrie 1918.

propagandă prin conferințe, presă⁴⁶. S-au stabilit contacte cu membrii comisiei „Inquiry” pentru studierea problemelor viitoarei păci, cărora li s-au furnizat materiale cu caracter istoric, economic, etnografic, statistic⁴⁷. În același timp s-a desfășurat o largă difuzare de broșuri, dintre care o parte importantă a revenit seriei *Românii și pământul lor*, apariții menite să dea lumii anglo-saxone o imagine completă și clară asupra fiecăreia din revendicările teritoriale ale românilor, în numele dreptului lor etnic și istoric⁴⁸. Materiale ilustrative, hărți, statistici au fost tipărite și larg răspândite, numărul total al broșurilor publicate fiind de 3 500, iar al materialelor difuzate de 60 000 exemplare⁴⁹. Presa americană („New York Times”, „Washington Post”, „New York Sun”, „New York Globe”), a arătat și ea, ca urmare a acțiunii întreprinse, o tot mai favorabilă dispoziție problemei românești. Ea a contribuit prin articole ale unor ziariști americani și chiar materiale românești, la informarea tot mai precisă a publicului din S.U.A. despre aspectele luptei și cauzei românilor, arătând înțelegere pentru situația României căreia-i fusese impusă de către puterile centrale cu forța pacea de la București⁵⁰.

În vara anului 1918, când mișcarea românilor din America devenise tot mai impetuoasă, s-au reluat și legăturile cu reprezentanții celorlalte mișcări naționale din Austro-Ungaria, ce acționau în S.U.A., cehă, iugoslavă și poloneză, pentru unirea eforturilor lor. Ele au culminat cu marea întrunire de la Carnegie Hall din 15 septembrie 1918, la care românii au fost reprezentați prin V. Stoica, întrunire a cărei rezoluție exprimând voința naționalităților asuprite din Austro-Ungaria de a se uni în state naționale a fost înmănată la 20 septembrie președintelui S.U.A.⁵¹. Colonia română din Paris nu încetase nici ea, în 1918, să intervină cu memorii și telegrame pe lângă guvernul american și președintele Wilson⁵², în timp ce în Elveția, emigranții români de acolo stabiliseră contactul cu influentul profesor american George D. Herron⁵³.

În lunile octombrie și noiembrie 1918, când prăbușirea Austro-Ungariei devenise iminentă, românii aflați în S.U.A. și-au concentrat întreaga atenție pentru a zădărnici orice tentativă de ultimă oră a salvării imperiului și pentru a obține recunoașterea de către guvernul S.U.A. și a dreptului românilor la unitate, recunoaștere care încă întârzia.

⁴⁶ V. Stoica, *op. cit.*, p. 38—39, 60—62.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 63. Din această serie, tipărită în editura „Tribunei” din Chicago, au apărut în 1918 doar *The Roumanian question*, *The Romanian Nation and the Romanian Kingdom*, *Dobrougea*.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 66. Alte 1 500 broșuri au rămas în acel moment sub tipar. V. Stoica a mai reeditat *Suferințele din Ardeal*, lucrare pe care o publicase în 1916 și la București iar dr. N. Lupu scosese *Roumania and the War*.

⁵⁰ Vezi „La Roumanie”, 5 aprilie 1918.

⁵¹ V. Stoica, *op. cit.*, p. 57; vezi și V. Mamatey, *The U.S. and the East Central Europe, 1914—1918*, Princeton, Princeton University Press, 1957, p. 316—317.

⁵² Vezi „La Roumanie”, din 17 ianuarie 1918, din 14 martie 1918, din 22 și 29 august 1918, „La Transylvanie”, din 1 iunie 1918.

⁵³ M. P. Briggs, *George D. Herron and the European Settlement*, Stanford University Press, Stanford, 1934, p. 71—75.

La 13 septembrie 1918, unindu-se comitetele executive ale Ligii Naționale cu cel al Comitetului Național⁵⁴, s-a trecut la organizarea de meetinguri cu caracter național în toate centrele românești, care să atragă atenția asupra luptei și dorințelor românilor. S-au ales delegați care au prezentat petiții guvernului și președintelui Wilson, petiții semnate de mii de români, în timp ce V. Stoica, N. Lușu, N. Lahovary au intervenit cu toată insistența pe lângă guvernul american⁵⁵. Ca urmare a tuturor acestor strădanii, ca urmare a argumentelor aduse și a înseși situației din Austro-Ungaria, unde românii preluaseră și ei, în propriile lor mâini, acțiunea de unire, la 6 noiembrie 1918 o declarație a guvernului S.U.A. a recunoscut public că „simpatizează adinec cu spiritul de unitate națională și cu aspirațiile românilor. . și nu va neglija să-și întrebunțeze la timpul potrivit influența sa ca justele drepturi politice și teritoriale ale neamului românesc să fie obținute și asigurate față de orice năvălire străină”⁵⁶.

Această declarație a produs românilor din S.U.A. „o bucurie fără seamăn”⁵⁷ iar în Franța s-a scris că de pe acum se putea considera „chestiunea unității românești ca și câștigată”⁵⁸. Desigur însă că lupta în sprijinul acesteia era încă departe de a se încheia. Misiunea românilor din Statele Unite era însă, prin obținerea declarației, prin sprijinul lor, în general, încununată de succes.

Între timp, pe celelalte fronturi de acțiune ale românilor din străinătate s-au înregistrat în toamna anului 1918 succese nu mai puțin importante.

Necesitatea unei coordonări a activității întregii emigrații românești, a înființării unui organ reprezentativ „nu numai pentru voința poporului din regat, ci și a întregului neam românesc”⁵⁹ era tot mai puternic resimțită. La 6 septembrie 1918, s-a hotărât, la Paris, crearea unui „Comitet național român” cu misiunea de „a apăra, pe lângă guvernele țărilor aliate și în fața opiniei publice mondiale, interesele rasei românești”⁶⁰. Vasile Lucaciu și Ioan Cantacuzino au fost imputerniciți să pună bazele noului comitet. Sosirea la Paris a lui Octavian Goga și Sever Bocu a accelerat aceste pregătiri, astfel că la 3 octombrie, s-a constituit „Consiliul național al unității române”, având ca președinte pe Take Ionescu. Scopul lui fusese perfect exprimat de Vasile Lucaciu: „Noi trebuie să ne prezentăm uniți în gânduri și în sentimente în jurul unicului program politic și național, care consistă în realizarea idealului nostru: unirea tuturor românilor într-o Românie mare”⁶¹.

Consiliul a fost recunoscut de Franța, Anglia, Italia⁶²; el acționa, ca un organ reprezentativ al tuturor românilor, atât a celor din țară, cât

⁵⁴ Vezi „America”, 21 septembrie 1918.

⁵⁵ Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de manuscrise, Arhiva regală, LVI, varia 6; V. Mamatey, *op. cit.*, p. 376; V. Stoica, *op. cit.*, p. 48 și următoarele.

⁵⁶ V. Stoica, *op. cit.*, p. 50—51.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ „La Transylvanie”, 11 noiembrie 1918, p. 25.

⁵⁹ O. Tafrali, *op. cit.*, p. 56.

⁶⁰ „La Roumanie” din 12 septembrie 1918.

⁶¹ „La Roumanie” din 10 octombrie 1918.

⁶² Vezi V. Netea, *Lupta emigrației transilvănene pentru desăvârșirea unității de stat a României*, în „Studii”, Revista de istorie, tom 21, 1968, 6, p. 1145—1164.

și a celor aflați sub stăpînire străină sau în emigrație. Se realiza astfel o adevărată unire în cadrul unei forme instituționale. Aspectul politic își afirmă, în activitatea acestui consiliu, primatul asupra celui propagandistic. În condițiile prăbușirii monarhiei austro-ungare și a încercărilor de a inocenta Ungaria, prezentată drept victimă a imperialismului german și austriac, acțiunile Consiliului s-au dovedit deosebit de eficiente în arătarea realităților istorice, care constituiau tot atâtea dovezi și argumente în favoarea unității Transilvaniei cu România.

În timp ce mișcările revoluționare și naționale îngropau dubla monarhie, românii s-au manifestat din nou ca o forță politică activă și matură. Astfel, în răscoala flotei austriece de la Pola și Rijeka (Fiume), marinarii români au alcătuit, la 29 octombrie, un „Consiliu național român” și o gardă a marinarilor. Proclamația adoptată cu acest prilej declara independenți pe românii din monarhia dualistă. La mii de kilometri distanță, în aceeași zi, corpul de voluntari, alcătuit din foștii prizonieri de război, proclama la Celiabinsk în Siberia, voința de a vedea unite cu România provinciile românești aflate sub stăpînirea austro-ungară⁶³. La Viena, ia ființă la 31 octombrie, un Comitet național al românilor din Transilvania, prezidat de I. Maniu, care alcătuiește și un Senat Militar Român, destinat să reprezinte instanța de autoritate și comandă pentru toți militarii români din fosta armată austro-ungară.

Pe măsură ce mișcarea revoluționară și națională făcea astfel din desăvîrșirea unității statului național o realitate, grupuri de români, care activaseră în afara hotarelor țării, reveneau în patrie, pentru a-și uni eforturile cu compatrioții din țară în vederea consolidării statului român în noile-i frontiere. Ceilalți, rămași în străinătate, au continuat lupta, sprijinind delegația română de la conferința de pace de la Paris în efortul de a face recunoscută pe plan internațional, voința de unitate a poporului român, exprimată deja liber și democratic, în toate provinciile aflate sub stăpîniri străine.

Acțiunea desfășurată de românii din străinătate s-a integrat astfel luptei poporului român pentru desăvîrșirea unității sale naționale. Însemnătatea ei în realizarea aspirațiilor poporului român s-a manifestat pe multiple planuri: prin organizarea corpurilor de voluntari și prin sprijinirea efortului militar al României și al puterilor aliate ei; prin ajutorul material acordat, în elipe grele, statului român; prin informarea cercurilor politice și a marelui public din țările aliate și neutre asupra justeței revendicărilor românești; prin asigurarea, după încheierea păcii de la București, a continuității luptei pentru desăvîrșirea unității naționale și, în sfîrșit, prin realizarea în fapt, în plină luptă, a unirii tuturor românilor, înainte chiar ca ea să devină o realitate politico-statală.

Siliți, cei mai mulți, să-și părăsească pămîntul de baștină din pricina condițiilor create de stăpînirile străine asupra unor părți ale teritoriului lor, românii din străinătate au rămas permanent atașați patriei, sentiment cu prisosință dovedit, de întreaga lor activitate din anii războiului. Ei au trăit cu aceeași intensitate, ca și frații lor rămași în țară, toate

⁶³ St. Pascu *op. cit.*, p. 333.

marile momente ale războiului—și biruințe și încercări—s-au bucurat și au suferit alături de ei. La efortul hotărîtor al românilor din țară, acțiunea celor din afară a reprezentat un sprijin—deopotrivă material și moral—de mare însemnătate.

Activitatea românilor de peste hotare și-a cîștigat astfel dreptul de a figura între paginile decisive și glorioase ale luptei poporului român pentru unitate și independență.

L'APPUI ET LA LUTTE DES ROUMAINS DE L'ÉTRANGER POUR LA CAUSE DE L'UNITÉ ROUMAINE, 1914—1918

RÉSUMÉ

Les Roumains se trouvant à l'étranger, pour différentes raisons, pendant les années de la première guerre mondiale, se sont joint eux aussi, tout d'abord, spontanément et puis toujours plus amplement, à la lutte pour la constitution de l'Etat national unitaire roumain. Ils ont passé à l'organisation d'unités de volontaires qui ont combattu ensuite, en 1917, aux côtés de l'armée roumaine ou sur les fronts occidentaux contre les puissances centrales, étant recrutés parmi les Roumains se trouvant en France, en Italie, aux Etats Unis et en Angleterre.

Un autre aspect de la participation des Roumains de l'étranger à l'action visant à secourir la Roumanie a été constitué par l'organisation de la souscription de fonds destinés à l'appui de l'armée et la population roumaine, appui particulièrement utile dans les conditions de l'année 1917 de suprême tension dans la lutte.

L'activité de propagande destinée à démontrer à l'opinion publique des pays de l'Entente la justesse de la cause nationale roumaine, activité déployée par les voies les plus variées, a préoccupé également les Roumains se trouvant en France, en Angleterre, en Italie ainsi que ceux qui avaient immigré aux U.S.A.

Mais la signification politique de l'action roumaine à l'étranger a acquis une importance particulière seulement après que par suite de la paix séparée imposée à la Roumanie par les Puissances Centrales en mai 1918, la Roumanie officielle est devenue neutre. Porte-paroles et représentants devant l'opinion publique internationale de la décision du peuple tout entier de continuer la lutte pour l'accomplissement de l'idéal national, pendant l'intervalle mai-octobre 1918 les Roumains de l'étranger se sont organisées sur le plan politique en plusieurs organisations concentrés en octobre 1918 dans le Conseil National de l'Unité Roumaine. Celui-ci a été reconnu officiellement par les gouvernements de la France, de l'Angleterre et de l'Italie, en tant qu'organisme représentatif de tous les Roumains du pays et de l'étranger. Bien que les fonctions politiques du Conseil aient été assumées, après la rentrée de la Roumanie en guerre, par le gouvernement roumain, l'activité du Conseil de même que toute l'action des Roumains de l'étranger durant la période 1914—1918 a démontré finalement son apport méritoire, à côté de la lutte du peuple roumain tout entier, au succès de l'Union proclamée le 1-er décembre 1918 à Alba Iulia, acte qui a consacré la réalisation de l'Etat national roumain unitaire.

BUZĂUL ISTORIC ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

DE
VASILE MACIU

Secolul XIX a fost pentru poporul român o epocă de renaștere și de progres, care i-a adus trecerea la formațiunea social-economică burgheză, superioară celei feudale, constituirea sa ca națiune, formarea statului național prin unirea Moldovei și Țării Românești, cucerirea și consolidarea independenței României, realizări ce au avut loc nu fără puternice frământări interne de nivel revoluționar, manifestate ca forme ale luptei de clasă, dar și ca acțiuni diplomatice și militare împotriva dependenței străine. Acest ansamblu de fapte istorice a fost obținut prin conlucrarea întregului popor, deci a tuturor orașelor și satelor țării, care au acționat însă la nivele diferite, însemnând astfel gradele particulare de istoricitate atinse de ele. În acest înțeles pot fi prezentate evenimentele istorice la a căror înfăptuire a participat și orașul Buzău în acest „minunat al XIX-lea veac”, cum a numit secolul trecut în 1851 N. Bălcescu, în cuvîntarea sa ținută la aniversarea Adunării Naționale de la Blaj¹.

Orașul Buzău a fost ca oraș o creație a încrucișării drumului comercial dintre Brașov și Brăila cu cel dintre București și Focșani, dar și a întîlnirii în această vale a riului cu același nume a dealului cu cîmpia. Curînd a început să aibă loc aici, în zilele de 18—24 iunie, un bîlci mare, numit al Drăgăiciei. Schimburile comerciale ce se făceau în această răsceuce au creat o prosperitate care a impus Buzăul ca centru administrativ al județului Buzău și, prin înființarea episcopiei, ca centru religios al răsăritului Țării Românești. Războaiele purtate în secolul XVIII și la începutul secolului XIX pe teritoriul Principatelor Române au provocat însă stagnarea, uneori și decăderea orașului. Astfel, în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812, cînd turcii din cetatea Brăila l-au invadat, orașul Buzău s-a destrămat, rămînînd în cuprinsul său numai puțini locuitori, cîrmuirea și episcopia, cărora li se adăuga, în 1808, un mic parc de artilerie al generalului rus Miloradovici, păzit de un regiment de cavalerie². Negustorii Buzăului au mutat „tirgul” la Gura Nișcovului, un sat la 17 km nord-vest de oraș, sau „umblau din loc în loc să-și desfacă puținele mărfuri ce aveau”³. După încetarea războiului și venirea la domnie a lui Ioan Caragea, eiau cerut acestuia „să se întoarcă de la Nișcov în Buzău, ceea ce au obținut...”⁴,

¹ N. Bălcescu, *Opere*, Tomul I, Partea a II-a, ediție critică de G. Zane, București, 1941, p. 125.

² Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, *Acte și Documente relative la istoria renașterii României*, vol. I, București, 1900, p. 906—907.

³ Basiliu Iorgulescu, profesor și director al gimnaziului din Buzău, *Dicționar geografic, statistic, economic și istoric al județului Buzău*, . . . , București, 1892, p. 121.

⁴ *Ibidem*, p. 122.

dar în primăvara anului 1821, ei s-au împrăștiat din nou la venirea cetelor nedisciplinate ale Eteriei și apoi la aceea a oștirii turcești.

Restabilirea domniei autohtone, prin ajungerea în 1822 a lui Grigore Ghica la conducerea Țării Românești, a readus pentru câțiva aniliniștea în oraș, întreruptă din nou în 1828 de greutățile noului război ruso-turc din anii 1828—1829. Restituirea Brăilei Țării Românești îndepărta însă temerea de turci a orașenilor buzoieni. Punerea în aplicare, în 1831, a Regulamentului Organic a dat o nouă organizare administrației orașului prin instituirea maghistratului, un consiliu compus din câțiva orașeni sub președinția unui boier localnic.

Sub regimul regulamentar orașul Buzău s-a dezvoltat într-un ritm mai viu, datorită așezării sale favorabile schimbului de mărfuri, dar și faptului că era centrul administrativ al unui județ cu o producție variată, mai ales după 1845, când, prin desființarea județului Săcueni, o mare parte a acestuia a revenit lui⁵. Bîlcii Drăgaica atrăgea acum numeroși negustori și meseriași din alte orașe, chiar și din Transilvania, precum și numeroși țărani care veneau cu produsele lor să le vîndă. Totuși, populația orașului creștea încet. După indicația lui I. Genilie, profesor de geografie și cronologie la Colegiul Național din București, Buzăul avea în 1835 numai 3000 locuitori⁶, dar Basiliu Iorgulescu, în dicționarul său privind județul Buzău, apărut în 1892, dă o cifră mai mare, 3800 locuitori, pentru același an⁷. Tot Basiliu Iorgulescu în același loc arată că în 1844 populația ajunsese la 7000 locuitori, ceea ce dovedește că după 1835 ritmul creșterii orașului se intensificase. De bună seamă, pînă în 1848, avînd în vedere ritmul din anii 1835—1844, numărul locuitorilor orașului a mai crescut cu aproximativ 2000.

Populația orașului Buzău se compunea, în prima jumătate a secolului XIX, din negustori, care aveau o biserică a lor, meseriași, mici boieri cu moșii, unii dintre ei cu funcții — cirmuitori de județe, subcirmuitori de plase și de plaiuri, președinți ai maghistratului orașenesc, judecători —, țărani mărginași care făceau și căraușie, slujbași mărunți, preoți și călugări de diferite trepte în frunte cu episcopul, care, prin situația sa materială și politică, se bucura de un mare prestigiu în ochii tuturor categoriilor de orașeni.

Centru comercial, administrativ și religios, orașul Buzău a devenit treptat și un centru cultural, datorită în bună parte episcopului Chesarie Căpățînă (1784—1846). Originar din Transilvania, ca și Gheorghe Lazăr, el a venit de tînăr în București, unde a condus câțiva ani o școală particulară. Făcîndu-se apoi călugăr, a ajuns econom al Mitropoliei și a ocupat, în anii 1825—1846, scaunul episcopal al Buzăului⁸. Spirit progresist, a

⁵ Gr. Posea, M. Jelenicz, *Județul Buzău*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971, p. 7.

⁶ I. Genilie, *Geografie istorică, astronomică, naturală și civilă, a continentelor în general și a României în parte*, București, 1835, p. 202.

⁷ Basiliu Iorgulescu, *op. cit.*, p. 123.

⁸ Gh. Adamescu, *Dicționarul istoric și geografic universal*, în *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, București, p. 1572. Despre originea transilvană a lui Chesarie, a se vedea Ioan C. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul Organic*, București, Leipzig, Viena, 1915, p. 254, și N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*. Ediția a II-a, vol. II, București, 1930 p. 239: „Născut la Săliște la 1784, trecut ca mulți tineri ardeleni săraci din aceste sate ale mărginenilor mocani, la mănăstirile mai apropiate [de hotar ...”.

inițiat învățămîntul și activitatea editorială cu ajutorul unor intelectuali aduși din Transilvania, printre care Dionisie Romano. A înființat în 1830 la Buzău o școală de grămătică, mutată în 1838 în județ, la Berca⁹, și în 1836 seminarul teologic. Tot el a înființat în 1831 o școală de pictură bise-ricească și una de cîntăreți¹⁰. Conducător al școlii de pictură era zugravul Nicolae Teodorescu, al cărui nepot, George Tătărăscu, viitorul pictor cu renume, și-a făcut ucenicia la această școală și în 1843 și-a ajutat unchiul să zugrăvească biserica episcopală din Buzău^{10-a}. În 1836 Chesarie a făcut să se construiască un palat episcopal și alte clădiri. I. Genilie arată în lucrarea sa de geografie, tipărită în 1835, că exista la Buzău și „o bună tipografie”¹¹. Aceasta a imprimat diferite manuale didactice și, în anii 1839—1842, sub redacția profesorului Dionisie Romano, publicația „Ves-titorul bisericesc”¹². În 1835 tipografia din Buzău a imprimat un abecedar pentru începători, intitulat *Abecedar rumănesc spre întrebuițarea tinerilor începători*¹³. Tot în 1835 s-a înființat la Buzău și o școală publică, la care preda Dionisie Romano, devenit în 1838, cînd s-au înființat școlile sătești, și profesorul candidaților de învățători din jud. Buzău pînă în 1843. La această dată s-a mutat profesor la seminarul din București, în locul său venind Scarlat Turnavitu, care a ocupat acest post pînă în 1847, cînd i-a urmat pînă în 1848, V. Grădeanu, unul din revoluționarii de frunte ai orașului¹⁴. Pentru pregătirea candidaților de învățători, Dionisie Ro-mano a publicat în 1835 și 1839 un *Abecedar*. Tot el a editat la Buzău în anii 1837—1838 *Biblioteca tinerilor începători sau întîile cunoștințe*, lucrare tradusă din limba franceză¹⁵.

Episcopul Chesarie, dată fiind originea lui socială țărănească, și proveniența dintr-un mediu ideologic daco-românist, a avut și o atitudine politică progresistă și națională. Membru de drept al Adunării obștești ordinare, a participat la acțiunea națională și liberală a lui Ioan Cîmpineanu, semnînd, împreună cu acesta și cu alți deputați progresiști, replica la ofisul domnesc citit la 20 iulie 1837 în Adunare, prin care se interzicea Principatelor să legisneze fără autorizarea Porții și a Curții protectoare țariste¹⁶.

Dezvoltarea social-economică și culturală a Buzăului, ca și aceea a tuturor teritoriilor locuite de poporul român, impunea răsturnarea forma-țiunii feudale și constituirea unui regim politic democratic și liberal în cadrul statului național, pentru înfăptuirea căruia militau orășenii, țărani și micii moșieri. Pe măsură ce se apropia momentul de criză, creșteau și contradicțiile dintre țărani și boieri, dintre burghezie și boierimea mare, mica boierime fiind și ea potrivnică acesteia. Totodată, se manifesta și

⁹ Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 227.

¹⁰ Gh. Adamescu, *loc. cit.*

^{10-a} Gh. Oprescu, *Pictura romănescă în scoolul al XIX-lea*, București, 1937, p. 112.

¹¹ I. Genilie, *op. cit.*, p. 202.

¹² Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 254.

¹³ G. D. Iseru, *Contribuții privind învățămîntul la sate în Țara Romănească pînă la jumă-tatea secolului al XIX-lea*. Editura didactică și pedagogică, București, 1975, p. 68.

¹⁴ Idem, *Revoluția din 1848 și învățămîntul public la sate în Țara Romănească*, în „Studii. Revistă de istorie”, 25/1972, nr. 5, p. 970—972.

¹⁵ Idem, *Contribuții privind învățămîntul la sate în Țara Romănească pînă la jumătatea secolului al XIX-lea*. Editura didactică și pedagogică, București, 1975, p. 68.

¹⁶ Ion C. Filitti, *op. cit.*, p. 51—53.

creștea rolul intelectualilor, în primul rînd al profesorilor și învățătorilor, unul dintre aceștia din urmă fiind Costache Moglan, fost subrevizor al plaiului Slănic din 1838, scos din slujbă probabil în 1843, reintegrat însă în 1848 ca subrevizor al plaiurilor Slănic și Pîrscov¹⁷.

Evident, din cauza poziției sale geografice, Buzăul era privit cu deosebită atenție de Guvernul revoluționar provizoriu, care a căutat să-l angajeze temeinic la susținerea și apărarea cauzei revoluției. În prima zi a existenței lui, Departamentul treburilor din Lăuntru a numit administrator al județului Buzău pe boierul liberal I. I. Filipescu¹⁸. I. Marghiloman, președintele maghistratului orașului, și Vasile Grădeanu, profesor al școlii naționale și al candidaților de învățători din jud. Buzău, s-au declarat susținători ai revoluției, dar I. Marghiloman nu făcea nimic pentru propagarea acesteia.

Pentru informarea de aproape asupra situației din acest județ de margine, N. Bălcescu, unul din secretarii guvernului provizoriu, a trimis peste câteva zile la Buzău pe fratele său Barbu. La 18 iunie 1848 acesta îi raportează că n-a găsit pe administrator în oraș, pentru că „era dus prin sate și încă pînă azi nu veni”¹⁹. Deși cei mai mulți cetățeni, continuă el, au „niște idei bătrîne”, dar „se dau pe brazdă cu stăruință și blîndete”. Garda națională azi abia „a început a se înființa”, încetineala fiind explicată prin temerea populației că Guvernul provizoriu „înființează aceasta gvardie, pentru a se sluji cu dînsa la nevoie de război cu nații străine”. El însă i-a făcut să înțeleagă pe buzoieni că gvardia nu va avea asemenea însărcinare, ci „că firește numai cînd vreo putere străină va voi cu sila a intra în orașul lor, trebuie să-și apere orașul”²⁰. În continuare, Barbu Bălcescu cere să se trimită „instrucții” scrise, căci „poporul de aici voiește și dorește a ști ce se lucrează acolo” [la București]. Să se trimită și gazete, căci sînt mulți doritori de a se abona la ele. Dacă s-ar înțelege cu I. I. Filipescu, ale cărui idei nu le cunoaște, ar lua asupra-și „pe oricine va veni, că județul Buzău s-ar face în stare de a da un exemplu la celelalte 16 județe...”²¹.

În aceeași zi, 18 iunie, maghistratul orașului, în frunte cu I. Marghiloman, a felicitat Guvernul provizoriu „pentru noua Constituție și fericirea ce se făgăduiește fiecărui român”. El adaugă că poporul e liniștit, gata „a jertfi Guvernului tot ce i s-ar cere pe bazele Constituției” și se ocupă cu „alcătuirea gvardiei naționale” în care s-au înscris pînă atunci 130 orășeni²².

A doua zi, Barbu Bălcescu scrie din nou fratelui său, spunînd că lucrurile „merg bine”, administratorul I. I. Filipescu „este băiat bun, are calități bune” și se crede „că o să facă mult bine județului”. Secretarul cancelariei județului [Iorgu Dumitrescu] e „cu totul de duhul secolului”, dorește să vadă poporul liber, și depune o nepregetată activitate în acest scop²³.

¹⁷ G. D. Iseru, *op. cit.*, p. 153. A se vedea și Sandu Tudor, *Costache Moglan*, în „Vlăstarul” (Buzău), XVII, nr. 5 din 1939, p. 6.

¹⁸ *Anul 1848 în Principatele Române ...*, I, București, 1902, p. 558.

¹⁹ *Ibidem*, p. 654.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 654—655.

²² *Ibidem*, p. 649.

²³ *Ibidem*, p. 663—664.

Peste trei zile, la 22 iunie, și N. Bălcescu era la Buzău, rămânând aci cîtva timp, oprit de creșterea apelor riului Buzău, în drum spre Focșani, unde trebuia să întîmpine pe comisarul otoman Talaat Efendi în numele Guvernului provizoriu. Sub impulsul său, administratorul I. I. Filipescu „adunînd obștea orașului” l-a numit pe pitarul Costache Ciochinescu polițai al orașului și pe pitarul Caloian Cătănescu președinte al maghistratului²⁴, înlocuind pe I. Marghiloman. În aceeași zi, N. Bălcescu se adresează lui A. G. Golescu, la București. Referindu-se la situația politică din orașul Buzău, scrie c-a găsit „pe președintele maghistratului I. Marghiloman, pe polițaiul C. Drăgulănescu și pe profesorul Grăjdanul [Grădeanu] foarte reacționari, stăvilind administrația în lucrarea ei și căutînd să răspîndească fel de fel de intrigi între orașeni și împiedicînd formarea gvardiei”. A suspendat temporar pe președintele maghistratului, înlocuindu-l cu Ghiță Dăscălescu „ce se bucură de cea mai bună opinie”, fiind recomandat și de N. Golescu și „are mare influență în județ”. I-a cerut lui I. I. Filipescu să-l suspende pe polițai și cere lui A. G. Golescu să ceară lui Eliade să-l înlocuiască pe profesorul Grădeanu²⁵. Dacă în privința lui I. Marghiloman și a lui C. Drăgulănescu N. Bălcescu apreciasse corect, el greșea acuzîndu-l pe profesorul Vasile Grădeanu ca reacționar și propunîndu-l președinte al maghistratului pe Ghiță Dăscălescu, considerat revoluționar, care nici n-a primit postul oferit.

Ajuns la Focșani, după ce a așteptat zadarnic sosirea lui Talaat Efendi, N. Bălcescu s-a reîntors la București. La Buzău temerea de intervenția armată contrarevoluționară străină crea o situație confuză. În timpul retragerii Guvernului provizoriu la Rucăr, administratorul jud. Buzău a părăsit postul său, fiind înlocuit la 30 iunie cu Gr. Vlădoianu²⁶, dar acesta refuzînd postul ce i se oferea, a fost numit la Buzău Scarlat Voinescu, fratele lui I. Voinescu II, secretarul Statului. Noul administrator al jud. Buzău, devotat cauzei revoluției, a rămas în funcția ce i s-a dat pînă la 15 septembrie, cînd, orașul fiind ocupat de o unitate de cazaci, el s-a ascuns la București, unde însă a fost prins și arestat. În timpul administrației jud. Buzău a prezidat „clubul revoluționar din orașul Buzău, a săvîrșit arderea Regulamentului într-acei oraș...”. A organizat cu adevărat garda națională și comisarii de propagandă în jud. Buzău. A fost acuzat în plus că la 15 septembrie a oprit curierul rusesc și i-a deschis depeșele²⁷. Considerat „revoluționar din cei mai însemnați” de Comisia de cercetare²⁸, Scarlat Voinescu a fost condamnat în 1849 de Curtea criminală la șase ani închisoare²⁹. Cei mai apropiați colaboratori ai lui au fost pitarul Caloian Cătănescu „mădular al Clubului revoluționar și președintele maghistratului din Buzău de la 1 iulie pînă la 10 septembrie”³⁰; Iorgu Dumitrescu, secretar al administratorului jud. Buzău „după reco-

²⁴ Mihail Regleanu, *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 590.

²⁵ N. Bălcescu, *Opere IV, Corespondență. Scrisori, Memorii, Adrcse. Documente. Note și Materiale*. Ediție critică de G. Zane. Editura Academiei, București, 1964, p. 89–90.

²⁶ *Anul 1848 în Principatele Române ...*, II, București, 1902, p. 185 și 224.

²⁷ Mihail Regleanu, *op. cit.*, p. 262 și 595.

²⁸ *Ibidem*, p. 262. Vezi și Cornelia Bodca, *Figuri pușin cunoscută din revoluția de la 1848*, în „Studii. Revistă de istorie”, XIII, 1960, nr. 2, p. 141.

²⁹ *Anul 1848 în Principatele române ...*, VI, București, 1910, p. 256.

³⁰ Mihail Regleanu, *op. cit.*, p. 34.

mandația domnului Scarlat Voinescu...³¹; pitarul Costache Ciocinescu, numit polițai al orașului în timpul revoluției; profesorul Vasile Grădeanu, membru al Clubului „republican”³² și propagandist al revoluției; Ioan Costinescu, comisar de propagandă „prin sate cu plata de leafă” cu misiunea de „invitarea și aprinderea duhurilor spre răzvrătire”³³; Vasile Caloian, comisar extraordinar de propagandă³⁴. Alți comisari de propagandă în jud. Buzău au fost Nichifor Iliescu, D. Chirculescu, Șt. Chertes și Petre Nicolau³⁵.

Un agitator în rândurile țăranilor buzoieni a fost Ioan Grigoriu, acuzat de Comisia de cercetare că „în evenimentele trecute ar fi luat parte însemnată la ecsaltație...” și că, după eliberarea din arest, și-a petrecut vremea ca avocat, începînd „să umble prin sate, amestecîndu-se în pricinile atingătoare de drepturile proprietaricești, invitînd pe locuitori la nesupunere și alcătuiind jelbi către ecselenția sa Fuad Efendi cu cele mai întăritătoare asprimi și neadevăruri pentru suferiri neomenite...”. A ațîțat pe sătenii din Moisica, continuă acuzarea, aducîndu-i în Capitală și „făcînd pe protectorul și îndemnînd pe locuitori la neascultare și împotrivire...”³⁶.

Deși tînăr, Scarlat Voinescu a dovedit pricepere și energie ca administrator al județului Buzău. El a întîmpinat și opoziția unor elemente reacționare, cum a fost aceea a boierului Iancu Ghica, ginerele lui Alexandru Ghica, proprietarul moșiei Cîndești. Cum raportează comisarul extraordinar de propagandă, V. Caloian, Ioan Ghica l-a insultat pe comisar căutînd să-l împiedice din propagarea instrucțiunilor Guvernului provizoriu și amenințîndu-l că îl va ține minte cînd va fi înlăturat acest Guvern, zicînd că partizanii lui vor înfunda ocele³⁷. Administratorul i-a cerut boierului reacționar să plece din Cîndești și a raportat Departamentului treburilor din Lăuntru să-i arate ce măsuri să ia contra lui, dacă nu s-ar supune să plece de acolo³⁸.

Un alt caz de împotrivire este acela al subadministratorului Ghiță Poenaru, care, criticat de Scarlat Voinescu față de mai multe persoane pentru neregulile găsite în sarcina sa, i-a răspuns „în termeni tari și fără respect”, pentru care a fost trimis la arest³⁹.

Dintre sarcinile administrației județului Buzău două erau de un interes deosebit: alegerea deputaților pentru Comisia proprietății și alegerile delegaților primari și a deputaților Adunării Constituante. Pentru Comisia proprietății au fost aleși Iordache Buga din partea țăranilor și Sibiceanu, din partea proprietarilor. Cei doi deputați au participat apoi la lucrările Comisiei proprietății, fiecare susținînd revendicările clasei pe

³¹ *Ibidem*, p. 441.

³² *Ibidem*, p. 34.

³³ *Ibidem*, p. 201.

³⁴ *Ibidem*, p. 55.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 586—587.

³⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, III, București, 1902, p. 97.

³⁸ *Ibidem*, p. 381.

³⁹ *Ibidem*, p. 242 și 331.

care o reprezenta⁴⁰. A doua sarcină, alegerile primare, prevăzute pentru 9 august, n-a putut fi îndeplinită, termenul fiind prea scurt. Administratorul jud. Buzău a raportat, cerind „ca aceste alegeri să se amâne pînă la 25 august ...”⁴¹, dar ele nu au putut fi efectuate nici atunci, din cauza iminenței intervențiilor armate străine. În august a funcționat la Buzău și Comisia pentru liberarea robilor; ea a lădat pe cei care și-au liberat fără plată robii, cum a făcut, între alții, și Scarlat Voinescu, care a despăgubit pe soția sa pentru cei 32 robi, zestre⁴².

Ultima zi a administrației revoluționare la Buzău a fost 15 septembrie. Administrația contrarevoluționară a arestat în săptămînile următoare un mare număr de participanți la revoluție. La 16 octombrie erau arestați în „obahta orașului Buzău”, între alții, Caloian Cătănescu, fostul președinte al maghiștratulului; Costache Ciochinescu, fostul polițai; Vasile Grădeanu „învățător românesc” în Buzău, Petre Suci Mureșeanu sudit austriac (transilvan), profesor la seminarul Episcopiei; meseriașul Vasile Golea Șepcaru și diaconul Epatie⁴³. Scarlat Voinescu fugise la București, dar acolo a fost prins și închis la mănăstirea Văcărești, unde au fost trimiși și Vasile Grădeanu, Caloian Cătănescu, Costache Ciochinescu, Dimitrie Periețeanu, Iorgu Dumitrescu, diaconul Epatie și Vasile Golea Șepcaru⁴⁴, de unde a fost supuși Comisiei de cercetare.

După înăbușirea revoluției, și-a făcut apariția în octombrie în nordul județului Buzău un grup de 113 revoluționari poloni călări și pedestri, retrași în munți, la mănăstirea Vintilă Vodă, pe valea Slănicului⁴⁵. După toate probabilitățile, ei căutaseră să treacă în Imperiul otoman, dar și-au schimbat drumul de teama trupelor țariste.

Deși înăbușită, revoluția română de la 1848, a început o eră nouă în istoria poporului român, săpînd în conștiința lui, deci și a populației Buzăului, convingerea profundă a necesității înlăturării formațiunii feudale și a unirii sale într-un singur stat național și democratic.

Împotrivirea boierimii și a celor trei imperii absolutiste vecine, care dominau Europa răsăriteană, n-a putut împiedica multă vreme împlinirea treptată a programului revoluției române de la 1848. Dacă principalii conducători revoluționari erau exilați și mulți dintre revoluționarii din țară zăceau în închisori, țărani au continuat să lupte contra vechii formațiuni social-economice, iar orășenii — în special cei tineri — și micii moșieri se organizau în secret, spre a primi mesagiile marilor exilați, în vederea ridicării din nou la lupta revoluționară. Buzoienii, orășenii și țărani, se încadrău și ei tot mai hotărâți să meargă pe calea progresului social și a unirii naționale. Orașul lor deși a suferit încă trei ocupații militare străine, — rusă în anii 1848—1851, tot rusă în 1853—1854 și austriacă în 1854—1857 —, a continuat să se dezvolte, în special după Unirea Principatelor Române. Dacă în 1853 el avea 7220 locuitorii⁴⁶, a ajuns să

⁴⁰ *Ibidem*, p. 465—468. Cf. Ovidiu Bădina, *Revoluția din 1848 în orașul Buzău*, în „Studii și articole de istorie”, III, S.S.I.F., București, 1961, p. 175.

⁴¹ *Ibidem*, II, p. 640.

⁴² „Pruncul Român” nr. 24 din 1848, în *Anul 1848 în Principatele Române*, t. III, p. 226. Vezi și Ovidiu Bădina, *op. cit.*, p. 175.

⁴³ *Anul 1848 în Principatele Române*, V, București, 1904, p. 171.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 545.

⁴⁵ *Ibidem*, IV, p. 487, 611; V, p. 105.

⁴⁶ Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, *Acte și Documente relative la istoria renașterii României*, vol. V, București, 1890, p. 686.

aibă în 1872 o populație de 11106 locuitori⁴⁷, adică de trei ori mai mare decît în 1835, progres realizat mai ales după ce, prin reforma agrară din 1864, sarcinile feudale ale țărănilor clăcași au fost desființate. Calea ferată, de-abia pusă în funcțiune în 1870 la Buzău, a avut o influență binefăcătoare asupra dezvoltării social-economice a orașului, în special în anii din ajunul războiului de independență. Ca urmare a acestei dezvoltări, pînă la 1878 populația orașului Buzău a crescut, după Basiliu Iorgulescu, profesor la gimnaziul local, înființat în 1865, la 12 000 locuitori⁴⁸. În cei treizeci de ani scurși de la 1848 a crescut fără întrerupere rolul de centru comercial și manufacturier al orașului Buzău și, o dată cu el, numărul și importanța socială și politică a comercianților și patronilor de ateliere manufacturiere. A crescut însă și numărul intelectualilor și funcționarilor instituțiilor de stat și particulare. Prefectura județului, primăria, tribunalul județului, gimnaziul, cele două școli primare de băieți și trei de fete, cîteva instituții particulare de învățămînt, între care pensionatul de fete A. Martin, fondat în 1852, două farmacii, două spitale, gara C.F.R., Oficiul poștal și telegrafic, o librărie și o tipografie — toate acestea întruneau un număr mult mai mare de intelectuali și funcționari⁴⁹ decît cel existent în ajunul anului 1848. Se adăugau o cazarmă de călărași, una de dorobanți, una de roșiori și una de pompieri. Există și o gardă civică — al VII-lea batalion compus din 600 cetățeni⁵⁰. Reluîndu-se vechea activitate editorială a orașului, în decembrie 1875 — aprilie 1876, în timpul campaniei de răsturnare dusă de Coaliția liberală contra guvernului conservator prezidat de Lascăr Catargiu, a apărut gazeta „Buzăul”, redactată de C. D. Dănescu⁵¹. De la finele anului 1872, cîteva ani, seminarul din Buzău a avut ca maestru de desen pe pictorul Ion Andreescu, care a făcut nemuritoare cîteva aspecte din oraș, din frumosul Crîng și din bîlciul Drăgaica⁵².

Contradicțiile dintre marile Puteri europene, în special cele dintre Rusia și Imperiul otoman, sprijinit de Anglia și Franța, au creat posibilitatea emigrației revoluționare române să impună Congresului de pace de la Paris din 1856 să ia în discuție și problema Unirii Moldovei și Țării Românești într-un stat burghez-liberal.

Foștii revoluționari din 1848 din Buzău trec acum din nou la acțiune, atrăgînd în mișcarea unionistă și elementele moderate ale micii boierini, între alții pe I. Marghiloman, și pe însuși episcopul Filotei. Cînd reprezentantul Franței în Comisia de informare a celor șapte Puteri semnatare ale tratatului de la Paris, baronul Talleyrand-Périgord a trecut în iulie 1856 prin Buzău în drum spre Brăila, unioniștii buzoieni l-au întîmpinat și și-au exprimat printr-o adresă semnată de 80 persoane, cum raportează la

⁴⁷ Dimitrie Frunzescu, referent statistic în Ministerul de Interne, *Dicționarul topografic și statistic al României* . . . , București, 1872, p. 84.

⁴⁸ Basiliu Iorgulescu, *Geografia județului Buzău*, lucrată în conformitate cu programa actuală pentru uzul clasei a II-a primară de ambele sexe de . . . profesor la Gimnaziul din Buzău, Buzău, 1878, p. 39.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 40.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 41.

⁵¹ Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiile periodice românești Descriere bibliografică de . . .*, București, 1913, p. 111.

⁵² Gh. Oprescu, *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, București, 1937, p. 173.

26 iulie diplomatul francez lui Walewski, ministrul de externe francez, „via lor recunoștință pentru simpatiile pe care Franța le-a concentrat asupra românilor în această epocă așa de gravă pentru națiunea română”. Ei prețuiesc, relatează Talleyrand-Périgord, faptul că „plenipotențiarii francezi în Congres au fost primii care au susținut cu atita energie chestiunea Unirii Principatelor” ... pentru că, au atras unioniștii buzoieni atenția, „Unirea acestor două țări într-un singur stat puternic ne este scumpă tuturor: de ea depinde salvarea unui popor care a fost mult timp martir”⁵³.

Urmind indicația Comitetului Central al Unirii din București, unioniștii buzoieni s-au organizat în martie 1857 într-un Comitet al Unirii local, sprijinit și de episcopul Filotei, care, cum raportează la 1 aprilie același an Talleyrand-Périgord, „a semnat programul național ...” și „l-a binecuvîntat solemn ...”⁵⁴. Vizitînd peste citeva săptămîni Buzăul, în drum spre Iași, diplomatului francez mișcarea unionistă i-a făcut o nouă manifestație de simpatie⁵⁵. Deși „autoritățile și orașul nu fuseseră prevenite” despre trecerea lui decît cu o oră înainte de sosirea sa „administratorul și o escortă de călăreți îl așteptau la porțile Buzăului și mai mult de 150 persoane se și întruniseră în saloanele episcopiei, puse la dispoziția sa, primindu-l cu strigătele: „Trăiască Împăratul, Trăiască Franța, Trăiască Unirea”, — apoi i s-a citit o adresă de mulțumire. Toată seara a primit vizitatori care i-au înmînat cărți de vizită cuprinzînd cele patru puncte ale programului național. A doua zi a fost însoțit de autorități pînă la hotarele județului”⁵⁶. În anexa raportului, diplomatul francez dă *Adresa locuitorilor orașului Buzău*, ce-i fusese înmînată în ajun, cuprinzînd cele patru revendicări ale programului național: „Unirea, autonomia, prinț străin, un guvern reprezentativ și constituțional”⁵⁷. Sesizînd importanța manifestației, la 25 mai 1857 gazeta ieșeană „Patria” a publicat o corespondență care relatea evenimentul⁵⁸.

Apropierea alegerilor de deputați pentru Adunarea ad-hoc a găsit Comitetul Unirii din Buzău pregătit să înlătore orice greutăți s-ar fi ivit. Pentru a-l antrena și mai mult pe episcopul Filotei în lupta sa, el îi adresează la 23 iunie o scrisoare de felicitare pentru activitatea unionistă de pusă⁵⁹. Constituirea, la 22 iulie, a Comitetului electoral, a cuprins în mare parte foștii revoluționari unioniști fermi: G. Dăscălescu, I. Dan și Iorgu Dumitrescu, membri ai maghistratului orașului; N. Stănescu, G. Chirculescu, Caloian Cătănescu și Costache Ciochinescu, membri ai tribunalului, și Gr. Costescu, sub prezidenția administratorului I. Marghiloman⁶⁰, a cărui destituire din funcția de administrator al jud. Buzău, o ceruse cu

⁵³ Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, *Acte și Documente relative la istoria renașterii României*, vol. III, București, 1889, p. 712—717.

⁵⁴ *Ibidem*, vol. IV, București, 1899, p. 200.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 406.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 409.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 651—652.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 932.

⁶⁰ Ion Moldoveanu, *Aspecte din epoca Unirii la Buzău*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Editura Academiei (București), 1960, p. 500.

aproape două luni înainte consulul britanic Bulwer, învinovățindu-l că e unionist ⁶¹.

Alegerile la Buzău pentru Adunarea ad-hoc au adus o deplină victorie mișcării unioniste, fiind aleși deputați numai candidații ei, cărora li s-a adăugat episcopul Filotei, ca deputat de drept, despre care Georges Le Sourd, secretarul lui Talleyrand-Périgord, raporta la 30 octombrie 1857 că „Episcopul de Buzău . . . va fi, ca și episcopul (sic!) Seriban la Iași, prelatul conducător al preoților liberali”⁶². Deputat al preoților eparhiei Buzău a fost ales protopopul Vasile Serea, și el un liberal declarat⁶³. Scarlat Voinescu, caracterizat de Georges Le Sourd „ultra progresist”⁶⁴ și Nicolae Picleanu, partizan al Caimacamului Alexandru Ghica, au fost aleși deputați ai marilor proprietari, deși erau amândoi boieri de a doua clasă. Din partea micilor proprietari a fost ales Costache Ciochinescu ⁶⁵, fostul polițai al Buzăului în 1848, iar din partea orașenilor, Nicolae Stănescu, starostele comercianților, membru al Partidului Național, caracterizat progresist ⁶⁶. Cunoscutul învățător din Grabicina, Costache Moglan, a fost ales deputatul țăranilor clăcași. Despre el Georges Le Sourd arată, în raportul menționat, o deosebită prețuire. „Mi s-a semnalat, scrie el, printre ei [deputații țărani] un anumit Moglan, deputat al distric-tului Buzău, fost profesor la București [cînd? !] și devenit nu știu prin ce concurs de împrejurări, țăran clăcaș. E un om cinstit și inteligent, vorbind bine franceza, avînd cunoștințe suficiente și destinat să exercite asupra egalilor săi o legitimă influență”⁶⁷.

După sosirea lor la București, deputații județului și orașului Buzău s-au alăturat celorlalți deputați membri ai Partidului Național, luînd parte la desfășurarea acestuia, în casa lui C. A. Rosetti, în ziua de 29 septembrie ⁶⁸. Fără să se remarcă în mod deosebit, ei au susținut cu hotărîre programul unionist. Ca deputat al țăranilor buzoieni, Costache Moglan s-a adresat direct și Caimacamului și Adunării ad-hoc. Într-una din jălbi, adresată Caimacamului, el scrie că „locuitorii” județului Buzău l-au ales să arate „dorințele Țării și la vreme păsurile clasei noastre plugărești”⁶⁹. Prima parte a însărcinării sale, continuă el, și-a îndeplinit-o, iar partea a doua „s-a hotărît în unanimitate a se lucra atuncia cînd vom fi siguri că avem pe cea dintii”. Scopul jalbei, încheie Costache Moglan, e ca Domnia să pună „la cale respectarea legilor pe unde se calcă arbitrar de oameni fără cuget”, cum se întîmplă la moșia unde locuiește el ⁷⁰. Dînd urmare acestei deciziuni, deputatul țăranilor buzoieni a semnat, împreună cu ceilalți deputați țărani, textul cuvîntării citite la 7 decembrie 1857 în Adunarea ad-hoc de colegul său Tănase Constantin, în care se afirma că țăranii plugari români „ca partea cea mai numeroasă a unei țări autonome”

⁶¹ Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, *op. cit.*, p. 722. Cf. și I. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 499.

⁶² *Ibidem*, vol. V, București, 1890, p. 675.

⁶³ *Ibidem*, p. 672, 675 și 683.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 676.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 684.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 685.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 681.

⁶⁸ I. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 503.

⁶⁹ Sandu Tudor, *op. cit.*, p. 7.

⁷⁰ *Ibidem*.

au dreptul necontestat „de a participa la viitoarele Adunări care vor alcătui Constituția țării și legile interne”. Cuvîntarea se încheia amenințător, că dacă locul țărănimilor în viitoarea Adunare le va fi răpit, ei protestează de la început „și țin să se știe prin acest act că toate legile care vor fi făcute fără participarea noastră [a țăranilor] vor fi considerate de țară ca nedrepte și asupritoare și nu vor fi recunoscute de noi decît ca un rezultat al forței, așa cum a fost Regulamentul Organic”⁷¹.

După ce, în urma închiderii lucrărilor Adunărilor ad-hoc, Conferința de la Paris a celor șapte Puteri europene a elaborat statutul intern și extern al Principatelor Române, semnînd Convenția de la Paris din 7/19 august 1858, trebuia să se aleagă, pe baza Stipulațiilor electorale ale Convenției, deputații Adunărilor electivă, a cărei primă sarcină era alegerea Domnilor pentru fiecare din Principate. Conform Convenției, au fost numiți în octombrie 1858 cîte trei caimacami în fiecare din Principate, în Țara Românească : Emanoil Băleanu, Ioan Manu și I. A. Filipescu, primii doi conservatori partizani ai fostului Domn înlăturat de revoluția de la 1848, Gh. Bibescu, a cărui alegere putea să împiedice Unirea. Unioniștii buzoieni, ca și cei din celelalte județe, au dus o luptă încă și mai grea, din cauza prevederilor reacționare ale Stipulațiilor electorale ale Convenției, căci țăranii nu mai aveau dreptul să fie reprezentați, iar numărul deputaților orășeni era micșorat. Pe deasupra unioniștii aveau de înfruntat persecuțiile celor doi caimacami conservatori, care dispuneau de aparatul administrativ al țării. Lupta s-a dat în special la Colegiul micilor proprietari — moșneni bogați și mici moșieri — cu prilejul alegerii delegaților primari ca și cu acela al alegerii deputatului Colegiului. Intervenția administrației județene împotriva desemnării delegaților primari progresiști și în favoarea candidatului conservator M. Pleșoianu, proclamat deputat cu ajutorul administratorului, a dus totuși la anularea alegerii, însuși administratorul județului văzîndu-se nevoit să conchidă că nu fuseseră îndeplinite condițiile prevăzute de Stipulațiile electorale⁷². Județul Buzău a fost astfel reprezentat la deschiderea Adunării electivă numai de Ion Marghiloman și Scarlat Voinescu, deputați ai marilor proprietari, și de M. Deșliu, deputat al orășenilor din Buzău, validați la 24 ianuarie 1859⁷³. Totuși, cei trei deputați buzoieni erau toți trei unioniști și la 13 ianuarie 1859 ei au ținut să se declare ca atare, afirmînd că, reprezentanți ai concetățenilor lor, sînt „destinați ca, împreună cu colegii din celelalte districte, să hotărască viitoarea soartă a noastră și a urmașilor noștri, ca actele lor să fie pentru fericirea și prosperitatea țării”⁷⁴. Progresiști, deși de nuanțe diferite, ei au participat la alegerea ca Domn al Țării Românești a lui Al. I. Cuza, ales Domn al Moldovei la 5 ianuarie 1859, care devenea astfel Domnul ambelor Principate Unite.

Alegerea lui Al. I. Cuza ca Domn al Țării Românești a fost primită cu entuziasm și de populația orașului Buzău. Comandantul călărașilor, căpitanul Nicolae Savovici, a dat un banchet la cazarmă, unde s-au făcut

⁷¹ Dimitrie A. Sturdza și Colescu-Vartic, *Acte și documente ...*, vol. VI Partea II, București, 1896, p. 384.

⁷² I. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 510—511.

⁷³ Dimitrie A. Sturdza și J. J. Skupiewski, *Acte și Documente ...*, vol. VIII, București, 1900, p. 598.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 457, reproduc din „Steaua Dunării” nr. 13 din 20 ianuarie 1859.

urări pentru Unire și pentru Al. I. Cuza. La 28 ianuarie locuitorii orașului și județului Buzău au trimis lui Al. I. Cuza o entuziastă scrisoare de felicitare, în care, între altele, spuneau că „Principatele Unite trebuie să aibă un singur cap”⁷⁶. A doua zi, în fața unei mari mulțimi, a ofițerilor și soldaților, a avut loc o impunătoare solemnitate și s-a jucat Hora Unirii⁷⁶.

Cu prilejul trecerii spre București, Al. I. Cuza s-a oprit la 6 și 7 februarie la Buzău, unde locuitorii județului și orașului i-au făcut o triumfală primire. După intrarea Domnului în oraș, maiorul Filipescu, comandantul escadronului de cavalerie, i-a prezentat un raport, în urma căruia profesorul Dimitrie Racoviță a rostit o cuvîntare în care exprima entuziasmul buzoienilor pentru Al. I. Cuza⁷⁷. În numele a 12 femei prezente, Irina Marghiloman i-a adresat Domnului ales o caldă cuvîntare⁷⁸. Seara a avut loc iluminatie și o manifestare sărbătorească pe străzile orașului. A doua zi, Al. I. Cuza a primit pe funcționarii publici și corpul negustoresc, cu care prilej Dimitrie Chirculescu, institutorul școlii publice, i-a adresat o cuvîntare. La plecarea spre Ploiești, Al. I. Cuza a fost condus de tinerime călare și de numeroși orașeni în trăsuri, în timp ce poporul în număr mare îl aclama⁷⁹.

În perioada următoare, 1859—1876, de creștere neîntreruptă, Buzăul a participat, ca și multe alte orașe ale țării, la viața politică: alegeri de deputați și de senatori, alegeri de consilii comunale și de primari, frământări politice cu aceste prilejuri între liberali de diferite nuanțe și conservatori. De menționat este frământarea din oraș, în toamna anului 1866, cu ocazia alegerii deputatului Colegiului al IV-lea al jud. Buzău. Deși avea contracandidat pe D. A. Sturdza, unul din miniștrii guvernului condus de Ion Ghica, a reușit la alegeri Scarlat Voinescu, fostul administrator în 1848 al jud. Buzău, sprijinit de colegul său din Adunarea ad-hoc, Costache Moglan⁸⁰.

Războiul pentru independența României, făcut în anii 1877—1878 alături de războiul Rusiei contra Imperiului otoman, s-a făcut simțit și la Buzău, din cauza așezării sale geografice, la calea ferată București Ploiești—Brăila, care a servit atît transportului trupelor române, cît și al celor ruse, orașul contribuind și la cazarea și aprovizionarea acestor trupe, cît și la spitalizarea răniților și bolnavilor armatei române. Populația, în frunte cu autoritățile locale, a sprijinit cu devotament aceste servicii și a primit cu entuziasm victoriile obținute de trupele române la Plevna. Pregătirea și sprijinirea materială a războiului au constituit astfel și la Buzău una dintre principalele preocupări. La 17 aprilie 1877, cînd România nu se afla încă în stare de război cu Imperiul otoman, C. A. Borănescu, prefectul jud. Buzău, raporta Ministerului Afacerilor Interne că cetățenii județului „cu ocaziunea aplicării regulamentului pentru rechiziționarea cailor, au răspuns printr-un avînt admirabil la apelul făcut de guvern, în fața

⁷⁶ I. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 513.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ I. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 514—515.

⁷⁸ Dimitrie A. Sturdza și J. J. Skupiewski, *Acte și Documente, . . .*, vol. VIII, București, 1900, p. 871—872.

⁷⁹ I. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 515.

⁸⁰ *Istoria României, IV Formarea și consolidarea orinduirii capitaliste (1848—1878)*, Editura Academiei . . . (București), 1964, p. 538.

momentelor supreme în care se află scumpa noastră patrie". Mai departe el arată că ei „s-au întrecut, unii în ofrande de cai și sume de bani, ceilalți au primit fără murmur prețurile ce li s-au oferit de Comisiunea mixtă, așa că în toate inimile se părea că nu există altă idee decât nobilul sentiment d-a contribui fiecare în marginile posibilului la nevoile țării". Prefectul scrie apoi că din cei 122 cai ceruți județului Buzău, pînă la acea dată a primit și expediat 115, dintre care 57 oferiți fără plată, precum și 457 lei, restul banilor oferiți și al cailor îl va expedia curînd ⁸¹. Peste patru zile, C. A. Borănescu raportează că a trimis și restul de șapte cai, cinci dintre ei oferiți gratis ⁸².

O acțiune mai largă de stringerea unor sume de bani pentru cumpărarea armelor necesare armatei a avut loc în toamnă, cînd la Plevna trupele române se aflau în grele lupte. La 6 octombrie C. A. Borănescu raportează că „inspirate de cele mai vii sentimente patriotice", Consiliile comunale ale județului contribuie fiecare cu cite o sumă de bani pentru cumpărarea armelor necesare soldaților ⁸³. Peste două zile același personaj raporta, urmare notei telegrafice din 1 octombrie a Ministerului Afacerilor Interne, că la Buzău s-a organizat un Comitet pentru cumpărarea a două mii puști Peabody, casierul Comitetului fiind Monteoru ⁸⁴. Mergînd pe această cale, în ședința sa din 17 octombrie, Consiliul general al județului Buzău a votat 12.000 „franci" pentru cumpărarea armelor, iar Consiliul comunal al orașului, 6000 „franci" în același scop ⁸⁵. Soldații bolnavi și răniți ajungînd să nu mai încapă în spitalele din București și din alte localități învecinate, buzoienii au venit și ei în ajutor, luînd măsuri pentru spitalizarea unei părți a lor. În consecință, la 5 octombrie Comisiunea spitalelor județului Buzău, asistată de dr. Felix, delegatul Ministerului de Război și al celui al Afacerilor Interne, a hotărît să înființeze în orașul Buzău 106 paturi pentru soldații români, bolnavi sau răniți. Paturile erau repartizate astfel : 24 la spitalul Gîrlași, întreținute de eforia acestui spital ; 16 paturi în spitalul județului, pe seama bugetului existent ; 16 paturi iarăși la Gîrlași, întreținute de diferite fonduri ale județului și comunei Buzău ; tot cu aceleași fonduri, 50 paturi în localul Gherman ⁸⁶. La 3 noiembrie „Comitetul damelor" din Buzău și-a luat angajamentul să întrețină 16 soldați răniți „cu toate cheltuielile necesare pentru hrană și medicamente" ⁸⁷. Un cetățean, D. Perietei, s-a oferit să facă serviciul de îndependent al spitalului nou înființat în casa Gherman, în mod gratuit pe timp de trei luni ⁸⁸.

Știrile sosite la Buzău la începutul lunii septembrie despre marele număr de morți și răniți la Plevna, în atacul de la 30 august, au determinat autoritățile buzoiene să organizeze la 8 septembrie o ceremonie închinată

⁸¹ *Documente privind istoria României. — Războiul pentru independență* (în continuare *I oc. răz. Ind.*), II, Editura Academiei . . . , București, 1952, p. 267—268.

⁸² *Ibidem*, p. 323—324.

⁸³ *Ibidem*, VI, București, 1953, p. 563.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 595—596. Gr. Monteoru, ales în iunie 1877 deputat al Col. IV Buzău („Român 1)" XXI 1877 din 10 iunie).

⁸⁵ *Ibidem*, VII, București, 1954, p. 34—35.

⁸⁶ *Ibidem*, VI, p. 551.

⁸⁷ *Ibidem*, VII, p. 258.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 81—82.

oștenilor români și ruși, morți și răniți la Plevna⁸⁹. Căderea cetății Plevna, în schimb, a fost primită printr-un Te-deum organizat în onoarea armatelor aliate ruso-române care au făcut, cum arată prefectul C. A. Borănescu, „această glorioasă conchistă”⁹⁰.

★

Ca urmare a consolidării țării, obținută prin cucerirea independenței României, Buzăul a cunoscut o dezvoltare mai puternică. Populația a crescut de la 12 000 locuitori în 1878 la 17 300 în 1892, dintre care 1489 „comercianți”⁹¹. La 1899, la sfârșitul secolului XIX, populația orașului Buzău se ridica la 19 000 locuitori, dintre care 1448 „comercianți”⁹². Creșterea numărului populației (7000 față de 1878) a corespuns dezvoltării economice, la care a contribuit și construirea liniei ferate Buzău—Focșani—Mărășești—Adjud. S-au dezvoltat și instituțiile administrative, judecătorești, sanitare, militare și culturale. Lungul primariat al lui N. Constantinescu a contribuit la o mai bună edilitate. S-a mărit numărul intelectualilor și nivelul cultural al populației. A crescut și numărul școlilor, așa încât în 1899 existau : Liceul de băieți și Școala profesională de fete, înființate în ultimul deceniu al secolului, 8 școli primare : 4 de băieți și 4 de fete ; 3 institute private : 2 de băieți, 1 de fete ; 2 școli confesionale : 1 catolică și 1 izraelită⁹³. Creșterea numărului intelectualilor, al școlilor și în general al nivelului cultural al populației a adus după sine înființarea încă unei tipografii față de cea de pe vremea episcopului Chesarie, apariția unor periodice, între care se remarcă „Revista Asociațiunii învățătorilor buzoieni”, la 1 octombrie 1894 ; „Foaia, revistă literară și științifică”, la iunie 1896 ; „Revista Buzăului, foaie bimensuală pentru literatură, știință și artă”, la 2 iunie 1896⁹⁴.

★

Prezentarea dezvoltării societății din orașul Buzău în secolul XIX constituie un indiciu al dezvoltării orașelor mijlocii din România în secolul trecut. Ea dovedește cum, în condițiile unui relativ calm — perioada 1829—1900 — orașul s-a putut reface după împrăștierea din anii 1806—1829. Creșterea societății buzoiene după 1829 a avut la bază întâlnirea dealului și muntelui cu cimpia, și răscrucea drumului București—Focșani cu drumul Brașov—Brăila, ambele întâlniri favorabile producției și schimbului de mărfuri. Prezentarea activității politice a Buzăului indică pregnant și participarea locuitorilor lui la marile lupte ale poporului român în secolul XIX : revoluția de la 1848, mișcarea pentru Unirea Moldovei și Țării Românești și războiul pentru independența României. Interes are și evoluția spirituală a Buzăului, de la dominația episcopiei locale, folosită însă în scopuri progresiste de episcopul Chesarie, până la manifestarea spiritului enciclopedist în ultimul deceniu al secolului în Liceul de băieți, ca și în modestele publicații culturale din aceiași ani. Toată această dezvoltare a constituit

⁸⁹ *Ibidem*, VI, p. 125.

⁹⁰ *Ibidem*, VII, p. 715.

⁹¹ Basiliu Iorgulescu, *Dicționar geografic, statistic, economic și istoric al județului Buzău...*, București, 1892, p. 118.

⁹² *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. II, București, 1899, p. 121.

⁹³ *Ibidem*, p. 121—122.

⁹⁴ Nerva Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, *op. cit.*, p. 561—562.

trăsătura caracteristică a mișcării progresiste a societății orașului Buzău, pe calea desprinderii mai întâi din formațiunea social-economică feudală în destrămarea și apoi a încadrării ei în procesul istoric al formării și dezvoltării formațiunii social-economice capitaliste, sfârșitul secolului XIX anunțând însă necesitatea unei noi formațiuni, fără exploatarea de clasă, sarcină a secolului următor.

LA VILLE DE BUZĂU AU XIX-e SIÈCLE

RÉSUMÉ

Le caractère historique de Buzău au XIX-e siècle réside dans la participation de cette ville à l'essor général de la Roumanie, mais aussi dans la manière particulière de son développement, considéré en tant que phénomène pris à part, sous la pression des influences positives ou négatives qu'elle a eu à subir.

La ville de Buzău fut le résultat du croisement d'importantes routes commerciales qui lui ont assuré la prospérité et l'ont imposée en tant que centre administratif du département du même nom, et par suite de la création de l'évêché, en tant que centre religieux de l'Est de la Valachie. Les fréquentes guerres austro-russo-turques du XVIII-e siècle et des trois premières décades du XIX-e siècle ont fait diminuer son importance économique et le taux de sa population, de sorte que seulement après la rétrocession de Brăila à la Valachie, en 1829, et après l'entrée en vigueur du Règlement Organique la ville de Buzău recommence à se développer.

Une importante foire, la „Drăgaica”, contribue à sa prospérité économique, et on assiste à l'épanouissement culturel de la ville dû à l'évêque Chesarie, originaire de Transylvanie, fondateur d'une typographie, de plusieurs écoles et éditeur de plusieurs publications périodiques, manuels scolaires et ouvrages de vulgarisation.

L'essor économique et culturel fit également de la ville de Buzău un centre politique, qui s'affirma notamment par la participation à la révolution de 1848, au mouvement pour la création de la Roumanie par l'union de la Moldavie et de la Valachie, et par l'appui prêté à la guerre pour l'indépendance de 1877—1878.

Dans le cadre de l'Etat national, la ville de Buzău s'est développée à un rythme beaucoup plus alerte grâce à la suppression du système féodal dans les villages des alentours, à la construction des chemins de fer, à l'organisation d'une meilleure administration et à la création de nouvelles écoles et institutions.

Si en 1829 la ville comptait près d'un millier d'habitants, à la fin du siècle leur taux fut porté à 19.000. Le niveau culturel de la population s'est élevé lui aussi. En 1899 fonctionnaient un Lycée, une Ecole professionnelle, huit écoles primaires, trois instituts d'enseignement privé et deux écoles confessionnelles. On y créa une nouvelle typographie et on publia des revues culturelles. De la domination spirituelle de l'évêché local, utilisé pourtant à des fins progressistes par l'évêque Chesarie, l'on aboutit vers la fin du siècle à des manifestations de l'esprit encyclopediste qui présageait la nécessité de nouvelles formations socio-économiques, dénuées de l'exploitation de classe, tâche assignée au XX-e siècle.

CARACTERUL RĂSCOALELOR SECUIEȘTI DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA

DE

LUDOVIC DEMÉNY

Una din laturile definitorii ale istoriei epocii feudale a țării noastre o constituie lupta țărănimii împotriva exploatării feudale. Ea a cunoscut forme și manifestări diverse începînd de la refuzul țăranilor de a îndeplini obligațiile senioriale față de stăpîni și pînă la forma cea mai evoluată a răscoalelor și războaielor țărănești. Istoria Moldovei, a Țării Românești și mai ales a Transilvaniei a cunoscut în epoca feudală un șir întreg de asemenea răscoale.

Istoriografia marxistă din țara noastră a acordat și acordă o atenție deosebită cercetării lor pornind de la adevărul că, în acea epocă, țărănimea constituia forța motrice principală a progresului economic și social pe meleagurile patriei. Ea se călăuzește de constatarea fundamentală cuprinsă în *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism* în care se subliniază : „Multă vreme, de-a lungul milenarei existențe a poporului român, țărănimea a reprezentat cea mai importantă forță socială a progresului. Lupta de clasă a țărănimii, a maselor populare împotriva asupririi a constituit factorul fundamental al tuturor transformărilor sociale, al înaintării poporului nostru pe calea progresului economico-social și a eliberării naționale”¹. Cu deosebită pregnanță s-a manifestat rolul țărănimii de făuritor al istoriei în cursul răscoalelor, cînd masele țărănimii asuprite au dat dovadă de curaj, abnegație și spirit revoluționar dezvoltat „Țărănimea — se precizează în Programul partidului — s-a afirmat cu putere ca o clasă socială revoluționară în nenumăratele răscoale împotriva dominației feudale”². Țărănimea aservită și liberă a constituit în epoca feudală forța socială principală, făuritoare a bunurilor materiale, din munca ei erau întreținute instituțiile de învățămînt și cultură, ea asigura condițiile materiale necesare creației literare și artistice. Arta populară, folclorul creat, dezvoltat și păstrat de țărănime timp de veacuri a constituit și constituie pînă în zilele noastre un nesecat izvor de ridicare spirituală.

Istoria patriei în perioada feudalismului este însă caracterizată nu numai de lupta socială de eliberare a țărănimii ci și de o necurmată și grea

¹ *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, 25—28 noiembrie 1974, București, Edit. politică, 1975, p. 621.

² *Ibidem*.

rezistență în fața cotropitorilor din afară. Secole de-a rindul poporul român ca dealtfel și celelalte popoare din centrul și sud-estul Europei au purtat războaie împotriva invaziei și dominației otomane și a expansiunii habsburgice. În aceste lupte de păstrare a independenței, de recuștigare a ei, țărănimea a jucat un rol deosebit. „Țărănimea — se arată în Programul partidului — a constituit forța principală a armatelor multor mari conducători de oști, care au înscris pagini de înălțător eroism în lupta împotriva dominației străine”³.

Răscoalele țărănești din Moldova, Țara Românească și Transilvania adesea erau strins legate de lupta împotriva asupritorilor din afară. Spre exemplu este suficient să amintim marea răscoală populară din 1655 izbucnită în Țara Românească, cînd răsculații s-au ridicat atît împotriva exploatării feudale a boierilor și a bisericii cît și împotriva asupritorilor otomani. Răscoalele țărănești din Transilvania pe lîngă caracterul lor antifeudal și adesea antihabsburgic mai au o trăsătură definitorie importantă; ele sînt caracterizate de lupta comună, unită a celor asupriți indiferent de caracterul etnic. „Istoria mișcărilor sociale din Transilvania — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — înscrie, astfel, la loc de frunte marile lupte țărănești de la Bobilna, puternicele răscoale conduse de Gheorghe Doja, de Horia, Cloșca și Crișan și atitea alte acțiuni eroice care au zguduit orînduirea feudală, care au ținut vie flacăra spiritului de luptă în conștiința maselor largi populare. Alături de români în aceste bătălii sociale s-au ridicat și oameni ai muncii aparținînd naționalităților conlocuitoare, populațiile așezate în decursul veacurilor pe meleagurile acestei țări și care au trăit, muncit și luptat în unitate și frăție cu poporul român”⁴. Tovarășul Nicolae Ceaușescu subliniază faptul caracteristic tuturor marilor răscoale țărănești din Transilvania epocii feudale și anume că „țărani români și alături de ei țărani maghiari, germani și de alte naționalități, care trăiau și munceau laolaltă, au luptat cot la cot împotriva exploatătorilor și asupritorilor, împotriva tuturor vrăjmașilor, au apărat cu prețul vieții pămîntul patriei și bunurile pe care le-au creat”⁵. Referindu-se la marile momente ale luptei țărănimii iobage din Transilvania, la cele mai însemnate răscoale țărănești secretarul general al partidului nostru aprecia că ele „s-au înscris ca pagini nepieritoare în letopiseșul trecutului nostru revoluționar”⁶.

În șirul acestor lupte antif feudale se încadrează și răscoalele țărănimii din a doua jumătate a secolului al XVI-lea din Secuime. Ele stau alături de răscoalele țărănimii române, maghiare, săsești și sirbe din secolele XV — XVIII, constituind o parte integrantă a trecutului nostru istoric comun.

Studiul de față, prin dimensiunile sale, nu poate să epuizeze problemele pe care le ridică aceste răscoale, care merită o cercetare monografică. El și-a propus un țel mai limitat, urmărind să înfățișeze caracterul lor antifeudal, determinat de situația socială concretă în care se afla țărănimea secuiască la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

³ *Ibidem*.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, București, Edit. politică, 1969, p. 708.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 276 — 277.

⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 9, București, Edit. politică, 1974, p. 886.

Este cunoscut că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a avut loc în Transilvania un șir întreg de răscoale secuiești izbucnite în condițiile profundelor transformări și răsturnări în structura socială a satului din zonele locuite de această populație. Studiind caracterul acestor mișcări populare, forma cea mai înaltă a luptei de clasă în feudalism, trebuie să ținem seamă de trei factori care au definit trăsăturile lor generale și particulare.

Avem în vedere mai întâi evoluția internă a structurii sociale la secui, raporturile existente dintre diferitele pături și clase în dinamica lor permanentă. Factorul local, intern, ne dezvăluie forțele sociale angajate în luptă, care, în ultima analiză, scot în evidență mai ales aspectele particulare și trăsăturile specifice ale răscoalelor supuse analizei.

Ridicarea la luptă a maselor de secui nu s-a desfășurat însă într-o izolare de întreaga societate feudală a Transilvaniei acelei epoci. Ea într-un fel sau altul a atras, a angajat în sfera ei de desfășurare mai ales factorii dominației politice, dar nu în mai mică măsură păturile diferite ale clasei feudalelor.

În sfârșit, al treilea factor care a avut și el o pondere însemnată în definirea caracterului răscoalelor secuiești amintite îl constituie raporturile internaționale din centrul și sud-estul Europei. Ele s-au desfășurat în contextul apogeului ofensiv al Imperiului otoman și apoi al primelor semne de stăvilire a lui de lupta antiotomană a popoarelor. Cit privește Transilvania, după căderea Budei și transformarea Cîmpiei ungare în pašalic, ea se constituie în principat autonom, care însă este nevoită să recunoască suzeranitatea Porții. Odată cu stabilirea dominației otomane, populația are de suportat, la fel ca în Moldova și Țara Românească, obligații fiscale și militare mult sporite. Acestea în condițiile stării permanente de război au afectat în chip deosebit pe secui, care, prin tradiția istorică, erau în covârșitoarea lor majoritate purtători de arme, ceea ce a avut consecințe grave în ruina gospodăriilor lor.

Imperiul otoman s-a izbit de rezistența dirză a popoarelor, de încercările lor repetate de a se elibera de dominația sa. În Europa centrală forțele antiotomane se concentră în jurul Imperiului habsburgic, forța principală din acea perioadă a stăvilirii ofensivei desfășurate de Semilună în Europa. Imperiul habsburgic dorea însă să profite de forța și situația sa și la rîndul său ducea o politică de expansiune teritorial-politică. Împăratul care ajunsese în posesia coroanei Ungariei încerca să supună și Transilvania, s-o înglobeze în Imperiul habsburgic.

Toate aceste procese, fenomene și transformări, precum și evenimentele legate de ele, au contribuit într-o măsură sau alta la modelarea trăsăturilor caracteristice ale răscoalelor secuilor de rînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, care, la rîndul lor, au avut și ele implicații pe multiple planuri. Un răspuns corect și obiectiv la întrebarea privitoare la caracterul lor trebuie să țină seamă de întrepătrunderea permanentă a factorilor, de antecedentele, implicațiile și urmările lor economice, sociale și politice.

Concepția materialistă a istoriei respinge explicațiile subiectiviste și idealist-romantice, impune deslușirea legăturilor reale, obiective dintre fenomenele și factorii care acționează într-un proces sau altul, stabilirea

ponderii fiecărui fenomen sau factor, căci altfel nu se poate realiza dezi-deratul ei fundamental de a înfățișa istoria, ca un proces istorico-natural. În cazul de față ne obligă să ne ridicăm cu toată hotărîrea împotriva tezei de natură romantică după care însăși răscoalele studiate, dar mai cu seamă caracterul lor s-ar explica prin „exceptionalismul secuiesc innăscut”, printr-o trăsătură etnică, ba chiar națională cu totul deosebită.

Evident, nu este vorba de așa ceva. În fond de o națiune secuiască aparte în accepțiunea marxistă a noțiunii nu se poate vorbi nici pentru vremuri mai îndepărtate nici pentru cele mai apropiate. Este adevărat că această populație maghiară trăind în anumite condiții istorice bine cunoscute, dar mai presus de toate din cauza obligațiilor sale militare de apărare a țării, însoțite de anumite drepturi și libertăți care au imprimat structurii socio-economice la secui un caracter aparte, a cunoscut o dezvoltare istorică cu multe accente particulare. Aceste accente reprezintă și ele rezultatul unui proces istoric obiectiv și nu invers; însuși spiritul de revoltă atît de caracteristic secuilor din a doua jumătate a secolului al XVI-lea se datorează tensiunii sociale, ascuțirii contradicțiilor sociale provocate de încercarea nobilimii transilvănene și a fruntașilor secuici de a aservi, de a aduce la starea de iobăgie masa secuilor liberi. Era firesc ca aceste încercări să se izbească de o împotrivire cu atît mai dirză cu cît acțiunea feudalilor se accentua.

Înainte de a intra în analiza caracterului mișcărilor este necesar să prezentăm foarte pe scurt evenimentele legate de răscoalele secuiești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea foarte puțin cercetate și insuficient cunoscute în istoriografie.

Răscoala din 1562 a izbucnit în condițiile războiului dus de Ioan Sigismund împotriva armatei imperiale a lui Ferdinand de Habsburg care se străduia să ocupe Transilvania. Sprijinind pe Despot Vodă în obținerea scaunului domnesc al Moldovei, promotorii politicii habsburgice doreau ca împreună cu acesta și prin el atrăgînd pe secuicii nemulțumiți, să-l înlătore pe Ioan Sigismund și să înglobeze Transilvania în Imperiul austriac. Trimiși imperiali și emisari de ai lui Despot Vodă cutreierau satele de secui promițînd în numele casei de Habsburg restituirea libertăților dacă se vor alia cu armatele imperiale.

Secuicii de rînd adunați în tabără lîngă Odorheiul Secuiesc într-un număr de 40 000 nu au dorit însă să devină o simplă unealtă în serviciul politicii expansioniste habsburgice. Ei și-au ales drept căpitani de oști pe: György Nagy, Ambrus Gyepesi și András Bán jurîndu-și reciproc că nu se vor împrăștia pînă nu vor recîștiga libertățile lor atît de mult știrbite. Armata secuilor împărțită în două a început acțiunile militare, a atacat cetăți, castele și curți nobiliare, a purtat bătălii în cursul lunilor mai-iulie 1562. Imperialii văzînd ridicarea secuilor au căzut de acord să incheie pacea cu Ioan Sigismund. Despot Vodă, informat de emisarii săi despre acțiunile secuilor de rînd îndreptate împotriva nobililor și fruntașilor secuici, mobilizează întreaga sa cavalerie și, în înțelegere cu boierii moldoveni, promite principelui să trimită împotriva secuilor o armată de 28 000 de călăreți. Totodată, Poarta ordonă domnului Moldovei să pornească cu oștile sale împotriva secuilor răsculați. Patriciatul săsesc a sprijinit nobilimea participînd la convocarea unei armate de peste 20 000 de oșteni.

În aceste împrejurări și din cauza aderării la mișcare a unor fruntași secui care vroiau să folosească răscoala în scopul politicii imperiale, forța și unitatea oastei secuiești a fost slăbită și răscoala înfrântă. A urmat o strașnică război, ridicându-se în Secuime cetăți regale din care să fie supravegheată orice mișcare a maselor de secu. Dieta din Sighișoara, convocată imediat după înăbușirea răscoalei a adoptat în problema secuiască o serie de hotărâri, care, contrar unor intenții ale principelui de a ocroti elementul militar al secuilor de rînd pentru a-l atrage de partea sa, în evoluția ulterioară au accelerat procesul de aservire⁷.

Frământările din anul 1569 și răscoala din 1571. În a doua parte a deceniului al șaptelea atît secuii de rînd cît și fruntașii secuii au prezentat lui Ioan Sigismund și dietei Transilvaniei o serie de jalbe dintre care cele din 1569 au fost însoțite de puternice frământări. Negăsind soluționarea așteptată, la moartea lui Ioan Sigismund secuii s-au decis să se ridice din nou la arme pentru recistigarea libertăților lor. Pe de o parte, păturile privilegiate ale secuilor, fruntașii și călărimea (*primores* și *primipili*) se adună în tabăra de la Teiuș revendicînd dreptul de a participa cu toții la alegerea noului principe și a-și consolida poziția atît față de dregătorii princieri și curtea princiară cît și față de secuimea de rînd, pe de altă parte, au început frământările maselor de secuii îndreptate împotriva nobilimii, a dregătorilor princieri și a fruntașilor secuii. Imperialii încearcă din nou să se folosească de nemulțumirea secuilor, susținînd candidatura lui Gaspar Bekes, de orientare habsburgofilă, față de cea a lui Ștefan Báthori care căuta să mențină și să consolideze autonomia Transilvaniei păstrînd relațiile bune cu Poarta. De acest lucru și-a dat seama și Báthori care cere secuilor nemulțumiți să-și prezinte plîngerile promițînd soluționarea lor. La sfîrșitul lunii mai 1571 atît secuii de rînd cît și cei fruntași depun în scris jalbele lor. Cu aceasta mișcarea secuilor fruntași a fost dezarmată. Secuții de rînd văzînd că nici dieta, nici principele nu intenționează să anuleze măsurile de aservire a lor, declanșează acțiuni cu un caracter antifeudal pronunțat : atacă și ocupă pămînturile confiscate pe seama fiscului, se năpustesc asupra curților nobiliare și ale fruntașilor secuii, iar cei din scaunele Ciuc și Gheorghieni se organizează în detașamente, își aleg conducători proprii. Răscoala secuilor de rînd ia proporții, oastea răsculaților creștea neîncetat, amenințînd cu pornirea unei ridicări generale. Principele, la sfatul împăratului, concentrează unitățile sale în cetățile princiere de la Odorheiul Secuiesc și Gurghiu și atrage de partea sa o serie de căpetenii din rîndurile fruntașilor secuii. Aceștia din urmă organizează o oaste puternică compusă din secuii fruntași și călăreți privilegiați și por-

⁷ Despre răscoala secuilor din 1562 cf. : *Istoria României*, vol. II, București, 1964, p. 892—893 ; *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, București, ed. a III-a, 1963 ; Gh. Bözödi, *Probleme privind mișcările social-economice ale secuilor înainte de răscoala din 1569* în culegerea *Studii de istorie*, București, Edit. Academiei R.S.România, 1968, p. 7—34 ; Cselényi Béla, *A székely felkelők és a szászok kapcsolatairól* (Despre legăturile răsculaților secuii cu sașii), în „Buletinul Universității V. Babeș-Bolyai” din Cluj. Seria Științe sociale, I, (1956) nr. 1—2, p. 191—198 ; Idem, *Despre legăturile dintre răsculații secuii și sașii în 1569*, în aceeași revistă, p. 217—224 ; Fazekas János, *Az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés* (Adunarea națională a secuilor de la Ludîța), în „A Hét”, 1973, nr. 42. Hotărîrile dietei de la Sighișoara din 20 iunie 1562 au fost publicate de Sándor Szilágyi în *Monumenta Comitatus Regni Transylvaniae*, vol. II, Budapest, 1877, p. 202—208 și de Károly Szabó în *Székely oklevéltár* (Diplomatoriu privind istoria secuilor), vol. II, Kolozsvár, 1876, p. 161—167.

nesc împotriva oastei răsculate a secuilor de rînd, pe care o înfrîng⁸. Urmează din nou măsuri de reprimare iar aservirea secuilor liberi continuă. Chiar dacă mulți dintre fruntașii secuilor sau cei care participaseră în războaiele purtate de Ștefan Báthori în calitate de rege al Poloniei sînt răsplătiți cu privilegii și donații individuale, libertățile colective ale secuilor de rînd sînt tot mai știrbite și pînă la urmă lichidate. Acestea provoacă noi frămîntări, care cunosc o intensitate deosebită și chiar ridicări armate în anii 1575 și 1581.

Răscoala secuilor din anii 1595 și 1596 a fost prilejuită de chemarea la arme a oastei celei mari a secuilor în momentul în care Sinan Pașa intrase în Țara Românească și amenința cu invadarea Transilvaniei. Participarea la război deschise perspectiva recîștigării libertăților și drepturilor secuiești și eliberarea secuilor aserviți, ceea ce a dus la ridicarea în mase a secuilor de rînd. Stăpînii de moșii, nobilii și fruntașii secuilor s-au opus înrolării țaranilor secuilor aserviți. Astfel, mobilizarea a fost însoțită de puternice ciocniri și conflicte locale din care au ieșit victorioși secuii aserviți care au refuzat să se supună stăpînilor lor. Adunați în tabăra de la Codlea, secuii au ales căpitani din rîndurile lor, pedestrașii înarmați cu cele 8 200 de „puști negre” aduse din Știria, au revendicat restabilirea libertăților și drepturilor secuiești printr-un act solemn redactat și semnat de principe. La refuzul nobilimii și al principelui secuilor amenințau cu răscoala. Au început tratativele în urma cărora Sigismund Báthori a fost nevoit să elibereze actul de libertăți din 15 septembrie 1595. În ciuda unor prevederi care reflectau compromisul dintre cele două părți, secuii de rînd au obținut o mare izbîndă. Se confirma eliberarea din starea de iobăgie a tuturor bărbaților secuilor aserviți, care vor participa la campanie, nimeni dintre stăpîni neavînd dreptul să rețină pe cineva de pe moșiile sale de la înrolare. Căpitanii oștilor secuiești cu actul princiar de libertăți în mînă au început o mobilizare generală adunînd o armată de peste 25 000 de secuii, care împreună cu întreaga armată transilvăneană și cu detașamentele moldovene ale lui Ștefan Răzvan, a pornit în ajutorarea lui Mihai Viteazul. La eliberarea Țării Românești, în luarea cetăților Tirgovîște, Giurgiu și Brăila mai ales, secuii au jucat un rol important, după aprecierea lui N. Bălcescu chiar deosebit⁹. Reîntorși la vetrele lor secuii

⁸ Despre frămîntările din 1569 și răscoala din 1571 un studiu de sine stătător nu s-a scris încă. Izvoarele principale tipărite se găsesc în publicațiile: *Monumente Comitatus Regni Transilvaniae*, vol. II, p. 293, 395, 408, 415, 452, 455, 468—469, 471, 182, 490 și 501; *Székely oklevéltár*, vol. II, p. 321, 334 și vol. III, p. 334, 341; Forgách Ferencz, *Magyar történetje 1540—1572* (Istoria ungarilor între 1540 și 1572), în colecția *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, vol. XVI, Pest, 1866, p. 478—479; *Erdélyország történeti tára* (Magazin istoric al țării Transilvaniei), vol. I, Kolozsvár, 1837, p. 104—105; Veress Endre, *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése* (Correspondența lui Báthori principe al Transilvaniei și rege al Poloniei), vol. I, Kolozsvár, 1944, p. 118—120, 124—125, 145—146, 148—149 și 154; Szádeczky Kardoss Lajos, *A székely nemzet története és alkotmánya* (Istoria secuilor și constituțiunea lor), Budapeșt, 1927, p. 127—129.

⁹ Despre colaborarea secuilor cu oștile lui Mihai Viteazul în războiul de eliberare declanșat de viteazul domn și despre participarea lor la campania de eliberare a Țării Românești cf.: N. Bălcescu, *Campania românilor în contra turcilor de la anul 1595*, în N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Scrieri istorice, politice și economice, 1844—1847. Texte, note și materiale. Ediție critică de G. Zane și Elena G. Zane, București, 1974, p. 202, 205 și 210; Idem, *Românii supt Mihai Voievod Viteazul*, București, Edit. Minerva, 1970, p. 115, 125—127, 130, 201, 254 și 260—261; A. Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan Pașa din 1595*, în „Analele Academiei

de rind au refuzat să se supună stăpînilor lor, convinși fiind de faptul că libertatea recîstigată și confirmată de actul princiar a fost pecetluită de tributul de singe vărsat în luptă cu dușmanul extern și că ea nu va mai putea fi nesocotită. Nobilimea și fruntașii secuilor au cerut însă principelui anularea actului de libertăți imediat ce oastea secuilor s-a împrăștiat. Báthori, căleîndu-și cuvîntul a poruncit convocarea dietei, care la 13 decembrie 1595 a anulat actul de libertăți și i-a arestat pe conducătorii secuilor de rind. La această veste, secuii din toate scaunele s-au ridicat la luptă și au început organizarea răscoalei. Nobilii și secuii fruntași de data aceasta s-au pregătit dinainte pentru a preîntîmpina noua adunare a întregii oști a secuilor de rind. În scaunele secuiești au fost trimise puternice detașamente princiare și nobiliare, care au înăbușit toate încercările secuilor de rind de a organiza o nouă ridicare generală. Răscoala a fost într-adevăr înfrîntă¹⁰, dar ura secuilor împotriva lui Báthori și a nobilimii creștea. Mihai Viteazul care în anul 1599 s-a decis să-și pună în aplicare marea lui plan politic știa că prin redarea și confirmarea drepturilor și libertăților secuiești colective va cîștiga în secui aliați de nădejde¹¹. Astfel prin luptele purtate sub conducerea viteazului Mihai secuii și-au redobîndit din nou libertățile. Experiența lui Mihai Viteazul a fost de folos principilor transilvăneni din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Astfel Ștefan Bocskai și Gabriel Bethlen prin confirmarea și respectarea libertăților secuiești și-au asigurat sprijinul secuilor, ceea ce a avut o mare însemnătate în întărirea puterii centrale, în eliberarea Transilvaniei de sub dominația habsburgică și consolidarea poziției ei internaționale.

Din însăși această prezentare succintă se pot trage cîteva concluzii care ne îngăduie să abordăm mai îndeaproape problema caracterului răscoalelor secuiești.

1. Forța socială principală a tuturor răscoalelor secuiești o constituie secuimea de rind (*communa plebs siculorum*) imprimîndu-le un pronunțat caracter antifeudal. Este vorba de secuii aserviți înainte și mai ales după înăbușirea răscoalei din 1562, dar și de secuii liberi de rind expuși aservirii și pierderii stării de libertate. Ridicarea la luptă a secuilor de rind, în anumite faze, se împletește cu cea a păturilor privilegiate secuiești (*primores et primipili*), care aderînd la răscoala maselor caută să o folosească în interesul lor propriu, atît împotriva principelui, a dregătorilor și princiarilor, cît și a acelor nobili care în detrimentul fruntașilor secuilor obținuseră donații princiare în Secuime. Aceste contradicții rămîn însă la nivelul conflictelor din sinul clasei feudalilor, căci în momentele de afirmare plenară a caracterului antifeudal al răzvrătirii secuilor de rind toate forțele clasei stăpînitoare, de la principe, nobilime și pînă la fruntașii secuilor, se unesc și se împotrivesc eliberării secuilor aserviți, redobîndirii libertăților

Române. Memoriile Secțiunii istorice". Seria III, t. IV (1925), p. 71, 73—75, 83, 89, 91 și 103; L. Demény, *Secuții în campania de eliberare a Țării Românești din 1595*, în „Revista de istorie”, 28 (1975), nr. 4, p. 495—514.

¹⁰ Răscoala din anii 1595—1596 a fost foarte puțin studiată în istoriografie. Sub egida Institutului de istorie „N. Iorga” se află în pregătire o amplă monografie pe această temă, întocmită de un colectiv de specialiști.

¹¹ Problema colaborării dintre Mihai Viteazul și secuii a fost recent sintetizată în studiul *Secuții și Mihai Viteazul* publicat de subsemnatul în volumul *Mihai Viteazul*. Culegere de studii. Redactori coordonatori Paul Cernovodeanu—Constantin Rezachevici, București, Edit. Academiei R.S. România, 1975, p. 127—150.

și drepturilor secuiești. Elementul comun dintre răscoalele țărănești ca cea de la Bobilna și cea din 1514 și răscoalele secuiești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea sub raportul forțelor sociale angajate în luptă constă, pe de o parte în aceea că la ridicarea armată participă și țărani secui aserviți, pe de altă parte, în faptul că în tabăra adversă se găsesc reunite toate păturile clasei feudalilor, inclusiv fruntașii secuilor. Funcționează și în cazul răscoalelor secuiești uniunea privilegiaților (nobili, patricieni sași și fruntași secui), precum a funcționat această uniune în cazul răscoalei din anii 1437 și 1438 și în înăbușirea războiului țărănesc de la 1514.

Vorbind de forțele motrice ale răscoalelor secuiești nu scăpăm din vedere faptul că la ele participă cu o pondere dominantă secuii liberi, amenințați cu pierderea drepturilor și libertăților, cu aservirea și reducerea la starea de iobăgie. Sub acest raport, care imprimă programelor formulate în cadrul răscoalelor secuiești un caracter antifeudal, ele se deosebesc de răscoalele țărănești din 1437 și 1514, în care forța motrice principală era țărănimea iobagă. Această particularitate nu anihilează, ci dimpotrivă confirmă caracterul fundamental antifeudal al ridicărilor armate secuiești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și le plasează în șirul răscoalelor și războaielor țărănești antif feudale din evul mediu. Se impune deci o analiză mai amănunțită a raporturilor și a structurii sociale la secui în această perioadă pentru a surprinde trăsăturile generale și specifice ale raportului de forțe dintre păturile și clasele angajate în confruntare.

2. În centrul tuturor răscoalelor secuiești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea se află redobindirea libertăților și drepturilor în opoziție și în confruntare permanentă cu privilegiile clasei dominante, și lupta împotriva samavolniciei și fărâdelegilor săvârșite de dregătorii princieri.

3. Lupta antifeudală la secui în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea s-a împletit cu participarea lor la războaiele duse pentru apărarea țării atât în Transilvania cât și în Banat, Moldova și Țara Românească. În special în răscoala din anii 1595 și 1596 cele două aspecte erau strins legate între ele : dobândirea libertăților și păstrarea lor condiționată de participarea largă la campania de eliberare a Țării Românești și invers, participarea la războiul antiotoman condiționată de restituirea și confirmarea drepturilor și libertăților.

★

Raportul real dintre forțele sociale angajate în luptă în cursul răscoalelor secuiești, care în ultimă analiză au determinat caracterul lor, a avut o evoluție lungă. Aici ne vom putea referi însă numai la momentele și la aspectele mai semnificative ale evoluției structurii sociale la secui. Subliniem de la început faptul că trăsăturile specifice în această privință au avut două cauze fundamentale :

a) obligația militară a întregii secuimi și legată de ea organizarea administrativ teritorială corespunzătoare ;

b) condițiile economico-geografice și climaterice speciale ale regiunii locuite de secui.

Obligația militară conferea secuilor anumite libertăți și drepturi care, vreme îndelungată, reprezentau piedica principală în calea pătrunderii

relațiilor feudale. În aceeași direcție acționau condițiile geografice și climaterice. Secuii s-au așezat într-o zonă muntoasă în care pădurile și pășunile alpine acopereau covârșitoarea parte a terenului. În anumite scaune (de exemplu scaunele Gheorgheni și Ciuc) terenul agricol adecvat cultivării plantelor nu reprezenta mai mult de 7 — 8%, ceea ce la o densitate relativ mare a populației era extrem de puțin. Aici condițiile nu erau prielnice pentru formarea unor latifundii feudale cu zeci de sate iobăgești cum s-a întâmplat în zonele de șes ale Transilvaniei.

Organizarea militară a imprimat un colorit aparte structurii sociale la secui; aceste două aspecte multă vreme s-au suprapus, s-au îmbinat. Oricum, în ciuda tuturor acestor aspecte particulare, în condițiile dominației raporturilor feudale în întreaga țară, procesul de diferențiere socială și-a croit drum și la secui. Diferențierea se manifesta la început în apariția păturii celor înstăriți, a celor puternici (*potiores, seniores și maiores*) față de comunitatea secuilor de rînd (*communitas*)¹². Termenul de *primipilus* se folosea la început pentru cel care deținea funcția de conducător militar în cadrul scaunului (*maior exercituum seu primipilus*)¹³. Prima știre documentară despre confruntarea armată dintre păturile opuse ne furnizează scrisoarea regelui Sigismund de Luxemburg din 19 iulie 1430 din care aflăm de răscoala secuilor, de distrugerea semnelor de hotar¹⁴. În a doua jumătate a secolului al XV-lea știrile despre stratificare socială la secui, despre încercările de aservire și asuprire a comunității de către cei înstăriți se înmulțesc și odată cu ele iau proporții conflictele sociale și răscoalele. Mai întii, Ioan de Hunedoara în calitatea sa de voievod, avînd nevoie de elementul militar secuiesc, încearcă să stăvilească aservirea secuilor de rînd, cuprinzînd într-un act oficial confirmarea libertăților lor, respectate pînă atunci pe baza dreptului obișnuielnic. Politică de ocrotire a elementului militar de samavolniciile dregătorilor scaunali și de asupririle fruntașilor secui a fost continuată de fiul său rege al Ungariei, Matei Corvin, care după unele încercări neizbutite, a poruncit, la plingerea călărașilor și pedestrașilor secui din scaunele Odorhei și Mureș (*siculorum equitum atque peditum de Sedibus Wdvorheli et Maros*) cu privire la asuprirea lor de către fruntași, să se întocmească un registru (*lustra*) în care toți secuii să fie trecuți fiecare la starea lui: separat fruntașii (*primores*), separat călărașii (*siculus equites*), care de acum înainte, — spre a-i deosebi de ceilalți — să poarte numele de *primipili* (*qui propter permansuram distinctionem primipili vocabuntur*), și, în sfîrșit, în alte tabele pedestrașii (*pedites rursus in alias tabulas*)¹⁵. Acești termeni se vor folosi timp de cîteva secole acoperind și mascînd uneori realitatea în permanentă transformare și întrepătrundere, cu toată interdicția prevăzută în actul de mai sus ca nimeni dintre fruntași să nu aibă dreptul de a schimba în mod arbitrar starea unuia sau altuia dintre secuii trecuți în registru. Registrul constituia un act colectiv de libertăți prin care fiecare secui, la nevoie, putea dovedi starea lui de om liber.

Fruntașii secui prin sistemul inegal de reîmpărțiri a loturilor din cadrul obștii, prin prioritatea pe care au dobîndit-o la îndeplinirea funcțiilor

¹² Székely oklevéltár, I, p. 102; II, p. 25 și 121; III, p. 44.

¹³ Ibidem, I, p. 102; III, p. 27 și 31. Szádeczky Kardoss Lajos, op. cit., p. 54.

¹⁴ Székely oklevéltár, III, p. 47—49.

¹⁵ Ibidem, I, p. 219—221.

militare și judecătorești la nivelul scaunelor și a întregii comunități secuiești, au obținut, cu timpul, o situație privilegiată, iar prin mijloace economice și extraeconomice i-au aservit pe unii membri ai comunității supunându-i la obligații de natură feudală.

Paralel cu acest proces are loc pătrunderea unor nobili din comitate în Secuime. Prin căsătorii, apoi prin cumpărări și donații regale ei reușesc să acapareze ocine secuiești, să-și formeze moșii pe care încearcă să introducă același sistem de exploatare care exista în comitate. Din rindurile lor se recrutează dregătorii înalți din Secuime, care se folosesc de situația lor pentru a-și consolida și mai mult poziția. Începe o competiție între acești nobili și fruntașii secui pentru supunerea și aservirea secuilor de rind, pentru dregătorii, donații și privilegii, competiție însoțită de conflicte din sinul aceleiași clase stăpînitoare. Totodată, nobilii pătrunși în Secuime au adus pe moșiile lor și iobagi din comitate care împreună cu secuii de rind aserviți formează țărănimea dependentă din aceste părți. La mijlocul secolului al XVI-lea, în deceniul premergător răscoalei din 1562, întilnim patru pături în societatea secuiască : țărănimea aservită nu prea numeroasă încă, dar în permanentă creștere ca număr; secuii de rind care constituie covârșitoarea majoritate a societății secuiești, dar care pierzîndu-și drepturile și libertățile sînt expuși procesului de aservire ; călărașii (*primipilii*) într-un număr apreciabil (de peste 20% dintre secui), care tind să aibă aceleași privilegii de care se bucură fruntașii și nobilii și, în sfîrșit, fruntașii (*primores*), care au reușit să ocupe un loc bine definit în sinul clasei stăpînitorilor de pămînt.

Hotarul de interese fundamentale se trasează între țărânii dependenți și secuii de rind, pe de o parte, și călărași și fruntași, pe de altă parte. În mod cu totul evident apare această delimitare în hotărîrile dietelor din anii 1557-1559 cînd¹⁶ fruntașii împreună cu călărașii (*primores universi unacum primipilis*) sînt scutiți de dări (*nequaquam in posterum dicabuntur*), fiind păstrați în vechile lor libertăți pentru a slaji cu arma în războaie (*imo in antiquis libertatibus illesi, militiae et beligerationibus servabuntur*), iar comunitatea secuilor de rind (*comuna plebs siculorum, promiscua multitudo, seu communitas inter siculos*¹⁷, *promiscua plebs siculorum*¹⁸), exclusă de la obligația și datoria de a purta arme este înglobată în clasa aservită a contribuabililor și obligată la dări¹⁹. Această *promiscua plebs siculorum* va forma forța principală a răscoalei secuiești din 1562 și va încerca să scape de pericolul care o amenința acum în mod nemijlocit de a fi redusă de la starea de secuii liberi purtători de arme, la cea de țaran aservit, obligat la dări. Ca pedeapsă pentru îndrăzneala de a fi încercat să-și păstreze libertatea, secuii de rind, prin hotărîrea dietei de la Sighișoara din 20 iunie 1562, pierd și dreptul de a se folosi în mod liber de sarea extrasă din salinele din părțile secuiești și a o folosi atît în gospodăria proprie cît și cu scopul de a o vinde. Acest drept devine un privilegiu nobiliar al fruntașilor secui la fel precum aveau acest privilegiu

¹⁶ *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, II, p. 73, 75, 77, 79, 95 96 103 106 și 117-127.

¹⁷ *Ibidem*, p. 95.

¹⁸ *Ibidem*, p. 118.

¹⁹ *Ibidem*, p. 118 și 122-123.

și nobilii din comitate²⁰. La aceeași dietă se confirmă hotărîrea din 1557 conform căreia s-a anulat vechiul drept secuiesc, după care, chiar și în cazul infidelității și a pierderii capului și a bunurilor mișcătoare, ocina secuiască nu putea fi confiscată pe seama fiscului²¹.

Ceea ce a avut însă urmări din cele mai grave asupra evoluției structurii sociale la secui și a schimbării forțelor motrice ale răscoalelor de după 1562 a constat în hotărîrea dietei de la Sighișoara de a lua pe secuii de rînd sub ocrotire regală²². Această hotărîre luată de Ioan Sigismund cu intenția mărturisită de a-i apăra pe secuii de rînd de încercarea fruntașilor secui de a-i supune la diferite obligații și a-i aservi, s-a transformat în anii ce au urmat în contrariul ei. Transformați în *iobagi de-ai principelui* secuii puteau de acum să fie dăruiți și au și fost donați, într-un număr foarte mare în anii 1566—1570 unor fruntași secui sau unor nobili. Daniile au devenit în a doua jumătate a deceniului al șaptelea calea principală de aservire, de transformare a secuilor de rînd, înainte liberi în iobagi ai feudalilor. În cursul acestor transformări a apărut un nou ghem de contradicții sociale, provocatoare de noi conflicte și răzvrătiri. Alături de iobagii vechi (*iobagiones avitici*), apar categoriile de iobagi ai principelui, de iobagi confiscați (*iobagiones confiscati*) și cei ajunși în stare de iobăgie după această confiscare (*iobagiones post confiscationum*) alături de categoria jelerilor (*inquilini*).

În răscoala din anii 1595—1596 toate aceste categorii, din care marea majoritate au fost aserviți relativ recent, (cel mult cu două decenii înainte de această mișcare), se vor uni într-un singur șuvoi și vor lupta să scape de iobăgie, să-și recîștige libertatea pierdută. Astfel se schimbă baza socială a răscoalelor secuiești în perioada cuprinsă între 1562 și 1595. În funcție de această restructurare se modifică caracterul răscoalelor secuiești, intervin schimbări în conținutul revendicărilor formulate de forțele sociale ridicate la lupta antifeudală.

Înainte de a examina în detaliu revendicările formulate în timpul răscoalelor analizate și în jalbele înaintate dietei sau curții princiere de diferite pături ale societății secuiești în tot cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea, este necesar să lămurim problema noțiunilor *libertate, drepturi și privilegii*, așa cum ne apar ele în contextul conflictelor ascuțite. Acest lucru este cu atît mai necesar cu cît adesea se confundă noțiunile de libertăți și drepturi cu noțiunea de privilegii. Se vorbește greșit chiar și în manuale școlare de privilegii acordate întregii comunități a secuilor²³. Precizăm de la început că în cazul secuilor nu cunoaștem nici

²⁰ *Ibidem*, p. 207.

²¹ *Ibidem*, p. 75 și 203.

²² *Ibidem*, p. 203—204.

²³ În manualul de istorie pentru clasa a VIII se scrie: „Misiunea lor (a secuilor) era să apere trecătorile Carpaților Orientali împotriva cumanilor. În schimbul acestor obligații, secuii sînt răsplătiți cu o seamă de privilegii (subl. de noi — L.D.) de care se vor bucura multă vreme după aceea”. Dragne Florea, Ionescu Matei, Iordănescu Aurel. *Istoria României*, Manual pentru clasa a VIII-a, București, (1975), p. 34. Aproape cuvînt cu cuvînt același text apare și în manualul pentru anul IV de liceu. Se scrie și aici: „Misiunea lor (a secuilor) principală era apărarea trecătorilor Carpaților Orientali împotriva cumanilor. În schimbul acestei obligații, secuii sînt răsplătiți cu o seamă de privilegii (subliniat de noi — L.D.) de care se vor bucura multă vreme după aceea”. *Istoria României*. Manual pentru anul IV licee de cultură generală și de specialitate. Întocmit de: Acad. prof. Ștefan Pascu, redactor responsabil și coordonator, Constantin Daicoviciu, Miron Constantinescu, București, 1975,

un fel de acte de privilegii date de regii Ungariei sau de voievozii Transilvaniei comunității secuiești. Este de subliniat că nu le cunoșteau nici oficialitățile din secolul al XVI-lea. Deseori ne întâlnim cu situații în care secuii reclamând confirmarea drepturilor lor amintesc de recunoașterea lor de către regii Ungariei. Oficialitățile, după regula timpului, confirmă doar acte privilegiale scrise și cer secuilor să prezinte aceste acte. Ei însă în nici unul din cazurile cunoscute de noi nu pot înfățișa un asemenea act privilegiat spre confirmare²⁴. Secuii s-au bucurat de *libertăți și drepturi* nu pe baza unor acte de privilegii date de regii Ungariei, ci în temeiul dreptului obișnuielnic ca purtători de arme. Libertățile și drepturile colectivității nu creeau o situație privilegiată în dauna altora, fapt pentru care ele se deosebesc în mod radical de privilegii. Cei privilegiați se bucură de anumite prerogative ce le creează o situație aparte în societate, o situație de dominare și de stăpânire a altora, ceea ce nu era cazul nici în ce privește întreaga comunitate a secuilor în vremuri mai îndepărtate, nici cu privire la comunitatea secuilor de rînd din secolele al XV-lea și al XVI-lea. Evident, în momentul în care libertățile și drepturile colective erau periclitare sau chiar știrbite comunitatea este nevoită să ia măsuri de codificare a lor, de cuprindere a acestora în acte oficiale, care pe cit posibil să fie recunoscute și confirmate de puterea legislativă a țării sau de însăși rege și voievod, ori mai tirziu de principe. Mai mult, secuii de rînd amenințați cu pierderea drepturilor și libertăților lor se străduiesc ca ele să fie cuprinse în acte regale (sau mai tirziu princiare) de libertăți, care să fie invocate ori de cite ori necesitatea o va impune. În astfel de împrejurări apar hotărârile adunărilor generale ale unor scaune sau ale întregii comunități secuiești, confirmate de puterea centrală cum ar fi hotărârile adunării scaunelor Orbai, Sepsi și Kézdi din 20 ianuarie 1466 ținută la Zăbala²⁵, acelea ale adunărilor generale secuiești din 23 noiembrie 1505 de la Odorheul Secuiesc²⁶, de la Lutița (Agyagfalva)²⁷ din 10 februarie 1506 sau hotărîrea adunării generale secuiești din 28 aprilie 1555 de la Odorheul Secuiesc, cunoscută sub numele de *Municipalis consuetudo Siculorum ex Iudiciis*²⁸.

Paralel cu acest proces de codificare a libertăților și dreptului secuiesc are loc acordarea de privilegii unor fruntași secui sau unor nobili sau chiar păturii fruntașilor în ansamblu. Aceste privilegii obținute în dauna comunității secuilor liberi intră în conflict cu drepturile și libertățile comunitare. În acest context apare foarte evident opoziția dintre

p. 59. Acad. prof. Ștefan Pascu abordează problema mai nuanțat, arătînd că „ocupația lor (a secuilor) de păstori și crescători de vite, relieful muntos al teritoriilor locuite de ei au favorizat supraviețuirea acestor forme de organizare socială (gentilică, tribală — n.n. L.D.) multă vreme în evul mediu, îngăduite și de oficialitatea care dăruiește cu privilegii de oameni liberi întreaga comunitate, cu privilegii nobiliare fruntașii”. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, Editura Dacia, 1971, p. 113.

²⁴ Amintim cazul semnificativ din 1559. La plîngerea înaintată în numele secuilor de către Sebestyén Nyerges, judele orașului Tirgu Mureș, dieta din 12 iunie 1559 ținută la Alba Iulia a luat în dezbatere situația secuilor. În jalbă se cerea confirmarea privilegiilor. Răspunzînd la acest punct al jalbei dieta hotărâște: „*Porro quoniam Siculi nulla privilegia producerunt, sacre maiestates ipsis privilegia dare vel confirmare non possunt*”. Cf. *Monumenta Comitatus Regni Transylvaniae*, II, 121.

²⁵ *Székely oklevéltár*, III, p. 82—87.

²⁶ *Ibidem*, I, p. 306—309.

²⁷ *Ibidem*, I, p. 313—317.

²⁸ *Ibidem*, II, p. 119—127.

libertăți și drepturi, pe de o parte, și privilegii, pe de altă parte. Comunitatea secuilor de rînd revendică în jalbele sale înaintate dietei ori principilor respectarea libertăților și drepturilor precum rezultă și din răspunsul dat de dieta de la Alba Iulia din 12 iunie 1559 la jalba depusă de judele orașului Tîrgu Mureș, Sebestyén Nyerges, în care se cerea respectarea libertăților²⁹.

Pentru a înțelege mai bine lupta dintre forțele sociale opuse în problema libertăților și privilegiilor este necesar să analizăm în ce au constatat mult discutatele libertăți secuiești.

1. *Dreptul la adunarea generală periodică a tuturor bărbaților purtători de arme.* Această instituție păstrată încă din epoca democrației militare a funcționat, este adevărat, cu atribuții mult știrbite, pînă la mijlocul secolului al XVI-lea. Adunarea generală adopta hotărîri în probleme majore interesînd întreaga comunitate a secuilor, alegea pe dregătorii înalți, constituind instanța superioară de judecată de la care se putea face apel numai la curtea regală. Îndeplinea pe planul local funcția organului legislativ și judecătoresc. Hotărîrile luate aici erau obligatorii pentru toți membrii comunității. Evident, cu timpul, înseși adunările deveniseră arena unor puternice confruntări dintre păturile sociale opuse. Frunțașii secuilor tindeau să joace un rol decisiv în adoptarea hotărîrilor, iar în momentul în care comunitatea se opunea și ridica armele la luarea unor decizii vătămătoare intereselor ei, frunțașii, în alianță cu nobilii, au făcut totul ca aceste adunări să nu mai fie convocate. Dimpotrivă, secuii de rînd văd în această practică principala cauză a samavolniciei și asupririlor. Părerea lor este răspicat afirmată în preambulul hotărîrilor adoptate la adunarea generală a secuilor de orice stare din toate scaunele secuiești, ținută la 23 noiembrie 1505 în orașul Odorheiul Secuiesc, în care se arată că multe din relele obiceiuri prin care poporul este asuprit își au rădăcina în „convocarea rară a adunării”³⁰. Adunarea de la Lutița din 1506 hotărîrește chiar ca acei care vor „strica hotărîrea comună” să nu mai aibă dreptul de a purta dregătorii, „să-și piardă pentru totdeauna dreptul de a mai locui în Țara Secuilor”, fiind alungat din rîndul secuilor ca unul care a devenit trădător³¹.

Atribuțiile adunărilor generale secuiești au fost mult reduse întii prin aceea că dregătorii înalți au fost numiți de puterea centrală și nu aleși. Astfel, încă din secolul al XV-lea comitele secuilor, care deținea funcția de căpitan suprem al armatei secuiești și pe cea de for de apel superior adunării generale, nu mai era ales de secuii ci numit de rege chiar dintre marii nobili care nu aveau nimic comun cu secuimea.

Inițial, adunarea generală hotăra și în privința ridicării generale la arme, atribuție care din secolul al XV-lea îi revine comitelui secuilor, iar în epoca principatului căpitanului suprem. Și în privința dărilor plătite de secuii regelui, considerate pînă la mijlocul secolului al XVI-lea un fel de

²⁹ *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae*, II, p. 117–118; „Cum sacrae maiestates, inter reliquos fideles subditos suos, dominos Siculos in clementi et benigno respectu semper habuerint, et ipsorum libertatibus conservandis favorint, nunc quoque supplicem libellum per ipsos oblatum faventer complectuntur, ac illos ipsos in suis iuribus et antiquis libertatibus, quantum pro temporis regione fueri poterit, conservare statuerunt (sublinierea noastră — L.D.).

³⁰ *Székely oklevéltár*, I, p. 306.

³¹ *Ibidem*, p. 317.

danii oferite benevol, dreptul de a decide îi revenea adunării generale a secuilor. De acum înainte observăm însă că acest drept este asumat în întregime de dietă, care stabilește cuantumul plătit de secui. Mai mult, se adoptă o hotărâre prin care orice decizie luată de nobili și patricienii sași la dietă să fie obligatorie și pentru secui, chiar dacă trimișii lor refuză să adere la ea. Astfel, spre mijlocul secolului al XVI-lea adunarea generală a secuilor își pierde multe din atribuțiile sale principale, este convocată din ce în ce mai rar, și ocupându-se mai ales cu stabilirea modului de desfășurare a judecării pricinilor ivite între secui și cu însăși judecarea unor cazuri în calitatea sa de organ de apel. Împotriva dreptului secuilor de a convoca adunările generale și a păstra rolul lor acționa întreaga clasă a feudalilor deoarece convocarea adunărilor putea deveni o cale de organizare a ridicării maselor de secui împotriva asuprii și samavolniciei. Atmosfera care domina la aceste adunări este descrisă de Antal Verancsics cu mult spirit de observație. El arată că bărbații secuilor „la adunări vin înarmați, frunțașii stau în cerc, ceilalți stau de jur împrejur, protestând cu mare larmă și refuzând cu tărie să-și dea încuviințarea dacă nu le place cumva ceea ce se hotărăște. Când se hotărăște ceva împotriva voinței tuturor, ei rabdă deocamdată, dar întorc totuși vătămarea împotriva făptuitorului, prin a cărui faptă sau îndărătnicie au fost supuși unei sarcini neobișnuite. Pentru răzbunarea aceasta toți merg în cete și dau buzna în casa aceluia și o dărîmă pînă la pămînt și dacă din întîmplare cineva ar născoci o regulă nouă, care nu ar ține seama de libertățile lor, îl urmăresc chiar cu armele și, prinzîndu-l, în adunare, îlucid în văzul tuturor”³².

Instituția adunărilor generale a funcționat la secui la nivelul scaunelor și a obștilor sătești, care aveau un cuvînt decisiv inclusiv în viața economică a satului.

2. Dreptul și libertatea *de a alege pe conducătorii militari și pe juzii scaunali precum și pe asesori la toate nivelele* începînd de la cel al obștei și pînă la comunitatea întregii secuimi. Funcționa prin aceasta ca și prin instituția adunărilor generale autonomia internă. Ea a fost însă cu timpul din ce în ce mai mult lezată. Comitele secuilor, care era în aceeași persoană și jude regal suprem nu se mai alegea — precum s-a remarcat în cele de mai sus — încă din secolul al XV-lea, ci era numit de rege. Se deschidea posibilitatea acaparării unor funcții înalte de către unii dintre frunțașii secuilor sau nobili stabiliți în Secuime, ceea ce dădea posibilitate la samavolnicie și la comiterea de fărădelegi. În special dregătorii numiți de regi, apoi de principii asupreau pe secui, fapt ce provoca o permanentă stare de tensiune. A devenit aproape un fapt comun citarea jalbei secuilor înaintată regelui Vladislau al II-lea la finele anului 1492, cînd secuii prezenți la adunarea lor generală au denunțat fărădelegile și silniciile săvîrșite de Ștefan Báthori voievod al Transilvaniei și comite al secuilor. Rezultă din jalbă că Báthori trata pe secui ca pe niște dușmani : „s-a năpustit asupra noastră ca pe niște dușmani cu oaste mare, pe mulți nevinovați dintre noi i-a omorît, onora le-a scos ochii, iar altora le-a dărîmat casele pînă la pămînt chinuînd soțiile și fetele lor”³³. „Și ceea ce este și mai rău, lucru nemai-

³² *Călători străini despre țările române*, vol. I, volum îngrijit de Maria Holban, București, Editura științifică, 1968, p. 413.

³³ *Székely oklevéltár*, I, p. 273 : „In nostri medium tamquam in hostes valida manu venit, et multos ex nobis penitus innoxios occidi fecit, aliquorum oculos erui, aliquorum vero fundos penitus everti, et uxores eorum et filias explorari”.

pomenit, a ridicat în mediul nostru o cetate” (*Et quod peius est, et nunquam auditum, in medio nostrî Castellum erexit*)³⁴. Se arată în continuare că Báthori a confiscat multe bunuri și animale, care însumează ca valoare mai mult de 10 000 de florini. La stringerea dării cunoscute sub numele de datul bouului (*dicatio boum*) a procedat în chip samavolnic, „trimițînd asupra noastră oștile sale care ne-au prădat de parcă am fi fost turci”³⁵. După ridicarea cetății, el pretindea secuilor să i se aducă acolo alimente și băuturi, obligînd zilnic 6—8 oameni să slujească la cetate. Oamenii lui minau zilnic chiar și peste 100 de săteni să muncească la cetate. Satul Zetea a trebuit să se răscumpere cu o sumă mare de la această corvoadă cerută samavolnic. La casele unde nu găseau pe bărbați în momentul scoaterii la lucru luau copiii pe care vroiau să-i frigă de vii, astfel că mamele plăteau oricît numai să-i răscumpere. Sint înșirate multe alte cazuri de silnicii. Dar — arată secuii în jalba lor — ei nu aveau curajul să se plîngă, căci voievodul susținea că „el este în Transilvania și rege și voievod, spunînd celor care ar îndrăzni să se înfățișeze în fața măriei tale, că trebuie să aibă două capete pentru ca pierzînd pe unul, să se poată folosi de celălalt”³⁶. Secuii revendicau respectarea libertăților lor bazîndu-se pe faptul că îndeplineau un serviciu militar greu, că jucau un rol de seamă în luptele antiotomane. „Noi am fost prezenți în toate războaiele purtate; în Moldova Țara Românească, Serbia, Croația, Bulgaria și Turcia din belșug a fost vărsat sîngele strămoșilor noștri, iar apa din pîraie a fost înroșită de sîngele nostru; din osemintele celor căzuți din rîndurile noastre s-au ridicat movile”³⁷.

Secuii au cerut scoaterea din dregătoria de voievod și din cea de comite al secuilor a lui Ștefan Báthori, căci altfel sint hotărîți să părăsească țara. Jalba a avut efect, deoarece Báthori a fost destituit, dar nu în toate cazurile secuii au reușit să obțină înlocuirea dregătorilor samavolnici și pentru a se apăra țineau mult la dreptul lor de a alege în mod liber pe conducătorii militari și pe juzi din rîndurile lor. Astfel secuii de rînd din scaunele Orbai, Sepsi și Kézdi adunați la Zăbala obțin în 1466 confirmarea dreptului lor de a alege din rîndurile lor jumătate din numărul asesorilor scăunali. Ei reușesc să introducă în hotărîre pedepsirea aspră a aceluia care ocupă cu forța o dregătorie. Tot atunci au hotărît ca judele sau asesorul care va judeca nedrept și va ascunde adevărul „să fie jupuit de viu, iar pielea lui să fie umplută cu paie”³⁸.

În mai toate jalbele înaintate dietei sau principilor secuii au revendicat dreptul lor de a-și alege conducătorii. În timpul răscoalei din anii 1595 și 1596 secuii reușesc să obțină de la principe restabilirea parțială a acestui drept. În actul de libertăți emis de Sigismund Báthori la 15 septembrie 1595 se prevede printre altele: „Secuii au făgăduit să recu-

³⁴ *Ibidem*,

³⁵ *Ibidem*, p. 271.

³⁶ *Ibidem*, p. 276: „Nam asserit se Regam et Wayvodam esse in Transsylvania, dicens eos, qui ad Maiestatem Vostram accersiri volunt, duo capita habere debere, ut si unum amittere contingat, alterum accipere valeant”.

³⁷ *Ibidem*, p. 278.

³⁸ *Ibidem*, p. 205—207; vol. III, p. 82—87.

noască drept căpitan de al lor și jude regesc suprem pe căpitanul numit de principe, dar pe ceilalți dregători . . . să-i aleagă după vechea lor datină”³⁹.

3. Dreptul de a fi liber pe temeiul purtării armelor constituia un alt capitol important al libertăților secuiești. Cu privire la acest drept este interesantă formularea cuprinsă în hotărârile adunării secuiești de la Zăbala din 1466 unde se precizează: „Comunitatea secuilor (în sensul păturii secuilor de rînd — *n. n. L.D.*) să nu fie obligată la slujbă față de cei puternici și fruntași, decît dacă nu face aceasta de bună voie”⁴⁰. Acel care ar încerca să supună cu forța pe cineva din membrii comunității la obligații și ar provoca o știrbire a libertății aceluia și cel păgubit s-ar plînge în fața asesorilor, atunci cînd se conving că lucrurile stau într-adevăr astfel să-l anunțe pe căpitan, și atunci un asemenea făptuitor de acte ce contravin legii să fie decapitat și să-și piardă averea ⁴¹.

4. Sistemul de libertăți avea la bază statutul specific al ocinei secuiești. După acest statut, *ocina secuilor nu putea fi confiscată pe seama fiscului în nici un caz*. Chiar dacă el ar fi săvîrșit o faptă pentru care era pasibil de pedeapsa capitală, adică decapitarea, ocina lui se transmitea urmașilor. El pierde doar partea mobilă a averii, dar ocina nu. Acest drept a fost anulat de dieta din 1557 de la Turda ⁴². Dieta din Sighișoara, care s-a ținut în atmosfera înăbușirii răscoalei din 1562 a confirmat această hotărîre. Argumentarea este foarte semnificativă. Se arată că secuii, bazîndu-se pe dreptul lor de a nu-și pierde ocina nici în cazul ridicării la arme împotriva principelui și a nobilimii, se răscoalau foarte des. Din acest motiv s-a decis lichidarea acestei libertăți secuiești ⁴³. Prin aceasta s-a dat o gravă lovitură libertăților secuiești, căci ocinile odată confiscate pe seama fiscului puteau fi donate și astfel s-a deschis calea pentru extinderea și creșterea marilor proprietăți feudale.

5. *Toți secuii purtători de arme erau liberi să exploateze sarea și s-o folosească în mod gratuit atît pentru propria lor gospodărie, cit și pentru a o vinde pe piața internă a Transilvaniei*. Și acest drept a fost lichidat de dieta de la Sighișoara din 1562 drept pedeapsă pentru ridicarea la răscoală. De acum înainte secuii de rînd trebuiau să cumpere sarea de la salinile din Secuime, care au fost preluate de către fisc. Dieta a hotărît, totodată, că fruntașii secuii își păstrează pe mai departe acest drept și astfel, vechiul drept al întregii comunități s-a transformat în privilegiu al păturii înstărite. Și de data aceasta precizarea făcută în hotărîri este foarte semnificativă. Se arată că fruntașii secuii trebuie să se bucure de aceleași prerogative, în ce privește folosirea salinelor, ca și nobilii, care primeau sarea în mod gratuit din salinile fiscului ⁴⁴.

Reciștigarea libertăților constituia scopul luptei ce se desfășura în societatea secuiască cu atîta intensitate în a doua jumătate a secolului al XVI-lea; ea reflectînd poate cel mai fidel caracterul antifeudal al răs-

³⁹ Jakab Elek és Szádeczky Lajos. *Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig* (Istoria comitatului Odorhei din cele mai vechi timpuri și pînă în 1849), Budapest, 1901, p. 292.

⁴⁰ *Székely oklevéltár*, III, p. 83.

⁴¹ *Ibidem*, p. 86.

⁴² *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, II, p. 77.

⁴³ *Ibidem*, p. 203.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 207.

coalelor secuiești. În jalbele secuiești înaintate dietei și curții princiare fruntașii secui revendicau în fond privilegiile pe când secuii de rînd își apărau libertățile și drepturile, starea lor de oameni liberi, iar după pierderea libertății se ridicau pentru restituirea ei. Desigur, nu putem trece cu vederea nici faptul că în jalbele fruntașilor și în cele ale secuilor de rînd se găsesc o serie de revendicări comune îndreptate împotriva samavolnicilor săvîrșite de dregătorii princiar, aceasta însă nu anihilează contradicția fundamentală dintre fruntași și secuii de rînd.

Una din revendicările permanente care figurează în mai toate jalbele fruntașilor secui constă în aceea de a avea dreptul să dispună și să-i exploateze pe țărani supuși lor și aflători pe domeniile lor la fel cum au acest drept nobilii din comitate. Aceasta însemna nu numai lichidarea dreptului țărănilor aserviți din Secuime la libera strămutare, ci supunerea lor la aceleași sarcini feudale la care erau obligați iobagii nobilimii. Dieta de la Sighișoara din 1562 a consfințit această prerogativă a fruntașilor secui. În hotărîre se precizează că fruntașii și călărașii sînt considerați stare nobiliară și au aceleași drepturi asupra supușilor lor ca și nobilii asupra iobagilor, și supușii lor fiind considerați iobagi⁴⁵. Secuii de rînd care au fost aserviți după înăbușirea răscoalei din 1562 nu se puteau însă împăca cu situația lor nouă și de aceea fruntașii secui în jalbele lor solicită sprijin atît împotriva secuilor recalcitranți cît și împotriva dregătorilor care constrîng pe supușii lor la diferitele slujbe în folosul fiscului. Astfel, fruntașii secui și călărașii din șase scaune secuiești (*pociores et primipilii sex sedium siculicalium*) în replica lor din 27 mai 1566 cer ca în spiritul hotărîrii dietei de la Sighișoara din anul 1562 să aibă dreptul de a stăpîni pe supușii lor, la fel „cum stăpînește nobilimea pe iobagii săi”⁴⁶. Ei cer ca cheltuielile legate de participarea lor la dietă să fie suportate de comunitatea secuilor de rînd, sub motiv că în dietă se dezbate probleme de interes comun. Revendică această deși nici fruntașii, nici călărașii privilegiați nu reprezentau la dietă interesele comunității secuilor de rînd⁴⁷. Protestează împotriva faptului că unii dintre călărași sînt obligați de a plăti darea la fel cum plătesc secuii de rînd⁴⁸.

Într-o altă plîngere înaintată, tot în 1566, fruntașii secui argumentează cererea lor prin aceea că ei nu au avut nimic comun „cu ridicarea cea josnică a comunității”⁴⁹, adică cu răscoala din 1562. Aflăm dintr-un act de la sfîrșitul deceniului al șaptelea că fruntașii și călărașii s-au sustras de la reîmpărțirea periodică a delnițelor, argumentînd că ei dețin aceste delnițe pe dreptul moștenirii, pe cînd secuii de rînd nu au acest drept, ei sînt obligați să participe la reîmpărțiri, să dea din pămîntul obștei, pămînt noilor veniți⁵⁰. Astfel delnițele fruntașilor și a călărașilor sînt ferite de a fi micșorate la noile reîmpărțiri din cauza înmulțirii populației.

Toate acestea reflectă stăruința fruntașilor secui și în parte și a călărașilor de a dobîndi noi privilegii pe seama comunității, de a consolida starea lor privilegiată.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 203.

⁴⁶ *Székely oklevéltár*, II, p. 183.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 184.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 185.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 191.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 283.

În opoziție cu aceasta jalbele comunității secuilor de rind reflectă lupta lor disperată pentru păstrarea stării de libertate, pentru redobândirea libertăților și drepturilor răpite. Este prin sine semnificativ faptul că secuii de rind prezintă cu ocazia alegerii lui Ștefan Báthori ca principe o jalbă separată de cea a fruntașilor și călăreților secuii. Această jalbă colectivă poartă următoarea semnătură : Plingerile smerite ale sărăciei comunități din Secuime adresată țării (*Zekelsegbely niomorodot keossegnek Orzagnak valo alazatos keonyergessek*)⁵¹. Aflăm din ea că la vestea alegerii noului principe secuii de rind au ales din fiecare sat cîte trei delegați care, prezentîndu-se în fața dietei, să înfățișeze plingerile lor. La refuzul lui Báthori de a admite prezența delegaților secuilor de rind la dietă, ei prezintă jalba lor în scris. Principala lor plîngere consta în aceea că au fost „scoși din vechile lor legi și libertăți și au fost puși sub stăpînirea principelui schimbîndu-se starea lor”. Jalba are în vedere transformarea secuilor liberi de rind în iobagi ai principelui, stare în care „ei duc o viață mizeră” și care constituie cauza principală a sărăcirii și decăderii lor. În urma acestei schimbări dregătorii princieri numiți, și întii de toate Mihai Telegdi, căpitan de Odorhei și jude regesc suprem iar pe urmele lui și alți dregători, juzi regești, comiți și oamenii lor i-au supus pe secuii de rind la un tratament nemaivăzut, i-au bătut, i-au arestat, i-au obligat la diferite slujbe, la plata a nenumărate biruri. Mulți dintre ei au fost chinuți în temnițe unde unii au și murit. Pămînturile lor arabile, finețele și celelalte bunuri le-au fost luate cu sila, secuii fiind obligați să muncească pe aceste pămînturi în mod gratuit cu toate că și fără aceste spolieri „ei trăiesc în cea mai mare parte printre munții alpini, unde pămîntul este puțin și sărac”⁵². Jalba secuilor de rind enumeră o gamă vastă de munci gratuite pe care ei trebuiau să le execute în folosul dregătorilor, prezintă șirul nesfîrșit de dări și biruri, precum și samavolnicile legate destringerea acestora. În urma acestor jecmăneli „în sate în care înainte ieșeau (la arat) 32 de pluguri sau chiar 40, acuma abia ies în unele 10, în altele 8 sau și mai puține”. În sfîrșit sint înfățișate pe larg o serie de alte metode și mijloace prin care secuii de rind au fost reduși la o stare de „adevărată robie”⁵³.

Aceasta a fost imaginea reală a situației maselor de secuii din care exista doar o singură ieșire, aceea a ridicării la arme, căci secuii obișnuiți cu purtarea armelor nu se putea împăca cu o asemenea stare. Plîngerea secuilor de rind reflectă caracterul antifeudal al răscoalelor secuiești, antagonismul de neîmpăcat dintre libertăți și privilegii, dintre cei care erau lipsiți de libertate și cei care se străduiau să obțină noi privilegii. De aceea trebuie să apreciem drept o victorie însemnată actul de libertăți smuls de secuii de rind principelui Sigismund Báthori prin care toți cei care s-au înrolat în armată pentru a participa la campania de eliberare a Țării Românești sub conducerea lui Mihai Viteazul împotriva armatei otomane invadatoare a lui Sinan Pașa, au fost eliberați din starea de „adevărată robie” de care vorbește jalba secuilor de rind din 1571.

Secuii de rind nu s-au sustras de la suportarea dărilor ce reveneau populației țării față de Poartă în urma condițiilor grele ale dominației

⁵¹ *Ibidem*, p. 331.

⁵² *Ibidem*, p. 329.

⁵³ *Ibidem*, p. 330.

otomane. Ei au fost întotdeauna gata să răspundă la chemare atunci când se punea problema războiului antiotoman. Pentru ei mijlocul de apărare și de păstrare a libertății sociale era purtarea armelor în scopul redobândirii independenței țării, ceea ce ne dovedesc însăși faptele de arme săvârșite de secui în campania antiotomană din toamna anului 1595. A fost nevoie de experiența cu adevărat istorică extraordinară a lui Mihai Viteazul, care prin actele sale de libertăți colective a restabilit drepturile secuilor de rind anulate în urma înăbușirii răscoalei din anii 1595 și 1596, ca să se înțeleagă acest lucru. Mihai Viteazul a cîștigat în secui un aliat puternic tocmai datorită politicii sale de restabilire a libertăților și drepturilor secuiești.

Despre colaborarea dintre secui și Mihai Viteazul în anii 1599—1601 nu de mult s-a publicat un studiu mai amplu⁵⁴, de aceea în cele ce urmează ne mărginim la o sumară rezumare a principalelor aspecte ale acestei colaborări.

Este cunoscut că și după expediția antiotomană din Țara Românească în anul 1595 detașamente numeroase și o serie de comandanți secui luptau în oștile lui Mihai Viteazul. În toamna anului 1599, când viteazul domn își concentra forțele pe lângă Ploiești el a pus pe comandanții György Makó, István Tarkányi, János Tamásfalvi, György Kis, Demeter Nagy, György Horváth, János Kis, Péter Kidei, János Szindi și István Petneházi, pe toți oștenii maghiari aflați sub comanda lor să depună jurămint de credință. Majoritatea acestor comandanți erau secui și ei vor fi trimiși de Mihai Viteazul să-i atragă pe secui de partea sa.

Intr-adevăr, ajuns în Transilvania, Mihai Viteazul se adresa căpitanelor secui György Makó, János Tamásfalvi, István Harali și István Dömös trimițându-i în Secuime pentru a-i mobiliza pe secui. Referindu-se la acest moment, N. Bălcescu nota că acești căpitani „toți săcui de neam, au fost trimiși ca să îndemne pe săcui la revoltă. Ajungînd lângă concetățenii lor, aceștia să siliră cit putură ca să-i aducă cu gloata în tabăra lui Mihai. Ei le făgăduiră mari răsplătiri și mai ales o libertate temeinică, pentru care d-atitea ori ei se sculareră și trăseseră asupra-le cumplite pedepsi de la prinții Báthorien și cei mai dinaintea lor; ei îi povățuiră d-a scutura acum acest jug nu numai rușinos, dar și nesuferit; să nu gindească că vor fi în siguranță de nu vor îmbrățișa nici o parte, nici pe alta; să se socotească că lângă Mihai vor fi îndată răsplățiți prin redobîndirea libertății și că n-au nimic a nădăjdui de la prințul Andrei, un Báthori și un popă; că mai bine este a scutura odată o nevrednică robire, decît a să lăsa a trăi vecinic supt împilare, ei și neamul lor”⁵⁵. Cronicarii contemporani evenimentelor relatează pe larg evoluția raporturilor dintre secui și Mihai Viteazul, arătînd că promisiunea făcută de domnul muntean a jucat un rol hotărîtor în atragerea secuilor. Ion Sîrbu care a studiat aceste izvoare arată pe bună dreptate că „secuții, acești sărmani unguri . . . erau chinuți de nemeșii lor . . . fierbeau de ciudă și de ură împotriva acestor stăpîni”⁵⁶.

⁵⁴ L. Demény, *Secuții și Mihai Viteazul*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*. Redactori coordonatori Paul Cernovodeanu—Constantin Rezachevici, București, Edit. Academiei R.S. România, 1975, p. 127—150.

⁵⁵ N. Bălcescu, *Românii supt Mihai Voievod Viteazul*, București, Edit. Minerva, 1970, p. 260—261.

⁵⁶ Ion Sîrbu, *Istoria lui Mihai vodă Viteazul, domnul Țării Românești*, vol. I, București, 1907, p. 192.

În special reprimarea sîngeroasă a răscoalei din 1595—1596 era vie în memoria secuilor de rînd.

Toate izvoarele contemporane menționează faptul că secuii au fost de partea viteazului domn în bătălia lui victorioasă de la Șelimbăr. Mihai Viteazul și-a respectat cuvîntul dat, a emis secuilor mult așteptatele acte de libertăți prin care i-a eliberat de iobăgie pe secuii de rînd aserviți după înăbușirea răscoalelor din a doua jumătate a secolului al XVI-lea⁵⁷.

Prin acest act politic Mihai Viteazul a cucerit în secuii un aliat puternic și devotat. Secuii au format o oaste puternică. Însuși Mihai Viteazul arăta în raportul său trimis curții împăratului Rudolf al II-lea de la Praga că dispune de 25 de mii de oșteni secuii pedestri și călăreți. Secuii au participat în număr mare în campania lui Mihai Viteazul în Moldova din primăvara și vara anului 1600, campanie prin care viteazul domn a înfăptuit prima unire politică a Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei. Secuii au rămas fideli alianței lor cu Mihai Viteazul și în momentul grav cînd comandantul oștilor imperiale Giorgio Basta a trădat alianța încheiată cu Mihai și a trecut de partea nobilimii. În bătălia de la Mirislău secuii au luptat vitejește de partea oștirii lui Mihai Viteazul, ei au respins încercarea lui Jan Zamoysky de a-l ataca pe Mihai după înfrîngerea de la Mirislău. Nici înfrîngerea lui Mihai Viteazul în Țara Românească din toamna anului 1600 nu a putut să facă pe secuii să trădeze alianța lor cu Mihai. Ei au rezistat și în aceste momente grele, căci în felul acesta își apărau libertățile redobîndite.

Este semnificativ faptul că una din ultimele scrisori ale lui Mihai Viteazul scrisă cu numai două zile înainte de asasinarea lui mișelescă de către valonii lui Giorgio Basta, a fost adresată secuilor. Comandantul oștilor imperiale Basta pentru a preveni ridicarea secuilor împotriva lui a fost nevoit să promită și el respectarea drepturilor și libertăților colective secuiești restituite de Mihai Viteazul, dar secuii s-au putut convinge curînd de valoarea acestor promisiuni, căci stăpînirea habsburgică instaurată în Transilvania de armele lui Giorgio Basta a rămas în istoria țării ca o perioadă de cea mai tristă faimă. Astfel se explică faptul că atunci cînd în 1604 Ștefan Bocskai a ridicat steagul luptei antihabsburgice secuii iar s-au înrolat în oștile care au luptat împotriva stăpînirii străine în Transilvania. Ei au asigurat prin aceasta confirmarea și respectarea libertăților lor pentru care au vărsat atîta sînge în cursul răscoalelor din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

LE CARACTÈRE DES RÉVOLTES DES SICULES DE LA SECONDE MOITIÉ DU XVI-E SIÈCLE

RÉSUMÉ

La Transylvanie a connu à l'époque féodale une longue série de révolte paysannes où ont lutté côte-à-côte les serfs roumains, hongrois et saxons.

⁵⁷ Actele de libertăți eliberate de Mihai Viteazul secuilor au fost publicate după cum urmează: Szádeczky Lajos, *Erdély és Mihály vajda története 1595—1601* (Transilvania și istoria lui Mihai vodă), Temesvár, 1893, p. 313—315; Szabó Károly, *Mihály vajda adománylevele a székelyeknek* (Actul de libertăți dat de Mihai vodă secuilor), în „Történelmi Tár”, 1880, p. 789—791; A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VI, București, 1933, p. 46—48.

Elles ont eu un puissant caractère antiféodal, s'imbriquant souvent à la lutte des masses pour le maintien de l'indépendance. Parmi celles-ci figurent également les révoltes des Sicules.

Dans la seconde moitié du XVI-e siècle furent enregistrées en Transylvanie trois grandes révoltes des Sicules (1562, 1571 et 1595—1596) ainsi que de nombreux mouvements et remous sur le plan local. L'analyse de l'évolution de la structure sociale chez les Sicules, des forces sociales engagées à la lutte, des reguêtes et revendications formulées, des faits d'armes des insurgés, ainsi que de la situation interne et internationale de l'époque démontre le caractère antiféodal des révoltes, l'imbrication de la lutte antiféodale et de celle pour la défense du pays contre l'invasion ottomane. La principale force motrice en fut constituée par les Sicules du bas peuple, exposés au danger de l'asservissement. La défense de leurs droits et libertés, particulièrement lésés à l'époque, a constitué l'objectif majeur de ces luttes. La principale contradiction était enregistrée entre les libertés et les privilèges, entre les privilégiés et ceux qui défendaient avant tout leur liberté sociale.

Au long du déroulement successif des révoltes, l'on vit intervenir des mutations tant en ce qui concerne les forces sociales engagées dans la confrontation armée qu'en ce qui concerne les revendications formulées au cours de la lutte, mais ces mutations de même que les traits caractéristiques aux revendications des Sicules, loin d'annihiler, souligne le fait que les révoltes soumises à l'analyse ont représenté la manifestation rigoureuse et la forme la plus élevée de la lutte de classe dans la société féodale. C'est pourquoi, les révoltes des Sicules de la seconde moitié du XVI-e siècle se situent aux côtés des révoltes paysannes propres au système féodal.

En conclusion de l'étude l'on présente la collaboration militaire entre les Sicules et Michel le Brave durant les années 1599—1601 et le rétablissement des libertés par ce prince.

DIN ISTORIA PREȚURILOR ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA (pînă la 1775)¹

DE

IOANA CONSTANTINESCU

Pentru a înțelege mai bine viața economică și socială dintr-o perioadă dată, este necesar, printre altele, să cunoaștem valoarea muncii, păstrînd, evident, rezerva că această valoare nu a dat dintotdeauna etalonul celorlalte valori.

În Țara Românească, pînă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, au dominat relațiile de aservire feudală : munca iobagă, gratuită, satisfăcea aproape toate cerințele valorificării unei moșii, trăsătură proprie economiei naturale. În aceste condiții, munca, atunci cînd nu era gratuită, era slab remunerată, atît cea agricolă (la cîmp și creșterea vitelor), cît și cea meșteșugărească, deoarece cît timp stăpînii feudali își satisfăceau nevoia de brațe de muncă cu clacă, neexistînd o piață a mîinii de lucru, nu se putea forma obiectiv un preț al muncii. Cînd, accidental, într-o gospodărie feudală erau angajate brațe suplimentare, simbria era fixată arbitrar și, de regulă era mică, ea variînd mult de la o moșie la alta. Anticipăm arătînd că, desigur, de aici a izvorît și una din necesitățile actului din noiembrie 1775, prin care Alexandru Ipsilanti uniformizează și reglează prețurile, stabilind o nouă echivalență între prețul muncii, pe care îl dublează, aproape, și cel al produselor cerealiere sau al materialelor de construcție.

Pînă la începutul secolului al XVIII-lea, nu întîlnim știri, decît cu totul sporadice, referitoare la servicii domestice sau munci agricole retribuite (excepție făcînd viticultura). Pe măsură, însă, ce importanța economică a moșiilor crește, și aceasta în directă legătură cu dezvoltarea economiei de mărfuri, crește și preocuparea stăpînilor de pămînt pentru o mai bună organizare a producției, pentru un randament sporit al muncii. De aici, interesul lor pentru întreținerea unui aparat administrativ și de îngrijire cu sarcini permanente, căruia, pentru a-i cîștiga încrederea și a-l cointeresa, începe să-i plătească simbrii și îl eliberează de sarcinile publice atît de apăsătoare și de incomode. Se observă, astfel, că, începînd din deceniul al IV-lea al secolului al XVIII-lea și pînă la Regulamentul organic, stăpînii de pămînt folosesc la o serie de munci (cu predilecție în aparatul administrativ, la creșterea vitelor și la muncile care necesită o specializare) oameni scutiți de obligațiile fiscale, cărora deseori le plătesc în plus simbria. Scutirea de obligațiile fiscale însemna de cele mai multe ori, în perioada abordată,

¹ Articolul este o variantă a capitoului privind simbriile, din monografia (aflată în ms.) *Istoria prețurilor în Țara Românească, pînă la 1775*, alcătuită de un colectiv de la Institutul de istorie „N. Iorga”, format din D. Mioc, R. Cămărășescu, C. Fotino și I. Constantinescu.

plata acestora de către stăpîn, fenomen ce reprezintă în ultimă analiză, muncă retribuită, chiar dacă retribuția nu se făcea direct producătorului.

O importanță deosebită o are apariția contractului de muncă — „zapisul de invoieală” — care reasează relațiile dintre stăpîn și producător pe alte baze decît cele de aservire feudală. Asistăm, așadar, la un fenomen nou, specific destrămării relațiilor de producție feudale, prin care o serie de îndatoriri feudale, altădată gratuite și impuse cu forța, se transformă în servicii remunerate (direct sau indirect), relații de aservire fiind înlocuite cu relații contractuale.

În articolul de față nu ne propunem, în principal, să analizăm fenomenul muncii salariate², ci doar să prezentăm prețul muncii în diverse sectoare de activitate.

Deși pentru perioada abordată știrile sînt prea puține și disperate³ pentru a întocmi tabele cu serii continue și grafice de mișcare a prețurilor la diferite munci, ele sînt totuși suficiente pentru a schița și ilustra fenomenul, permițîndu-ne să înțelegem mai bine unele modificări de structură economică și socială la care este supusă societatea în perioada de destrămare a feudalismului.

Cele mai bogate și revelatorii știri referitoare la simbrii (categorii și quantum) ni le furnizează condicile mănăstirești, și îndeosebi manuscrisul 377, păstrat la Arhivele Statului din București⁴, iar cele mai numeroase date sînt pentru anii 1739—1740; pentru anii de după 1760, nu mai avem știri privind quantumul simbriilor, dar aceasta nu dovedește nicidecum că fenomenul a descrescut, ci faptul se explică numai prin lipsa documentelor, lipsa unei contabilități ca cea din 1740 (Ms. 377); indirect, fenomenul este sesizabil în documentația vremii și după 1760, ba chiar de o amploare mare, fapt ce a făcut, de altfel, necesară apariția, în anul 1775, a prețurilor maxime la principalele munci agricole și transporturi.

De asemeni, faptul că arhivele nu conservă știri referitoare la munca salariată pe domeniul laic, nu ne îndreptățește să tragem concluzia că stăpînii de pămînt laici nu descoperiseră încă avantajele muncii salariate.

„Sămile” de veniturile și cheltuielile mănăstirilor neînchinat (însurate în acel valoros Ms. 377), pe care egumenii acestora au fost obligați să le prezinte la 6 ianuarie 1741, pentru o perioadă de cca. 10 ani în urmă, în fața epitropiei înființată de Constantin Mavrocordat, consemnează la

² Pentru munca salariată în agricultură vezi Fl. Constantiniu, *Relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, București, 1972, p. 182—187.

³ În mod obișnuit, în această vreme contractele de muncă se încheiau verbal, iar documentele care le consemnează sînt rare, în ciuda faptului că, în realitate, fenomenul luase proporții. În Moldova, la mijlocul secolului al XVIII-lea, practica tocnelilor, a angajării de muncă remunerată (a „nămiților”, argaților, slugilor, păstorilor etc.) devenise curentă, și autoritatea centrală, în tendința de modernizare a statului (a justiției) și de perfecționare a relațiilor sociale, impune ca aceste invoie să se facă pe bază de contract scris, pentru a se evita nelămuririle și procesele juridice, pentru a elimina din procedeu judiciar jurămîntul (acesta dovedindu-se de multe ori mincinos). Vezi hrisovul lui Matei Ghica, din 10 august 1755. În *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Moldova, București, 1966, doc. nr. 303.

⁴ Manuscrisul 377, ca și manuscrisele 616, 617, 618 (condicile Mitropoliei), din Biblioteca Academiei R. S. România, din care am cules datele acestui articol, se află transcrise la Institutul de istorie „N. Iorga”, de către un colectiv format din Fl. Constantiniu, M. Grosu, I. Constantinescu.

capitolul *cheltuieli* sume importante vărsate în contul birului, al simbriei și al îmbrăcăminții unui aparat, uneori numeros, de isprăvniceii, argați, slugi, feciori, dirvari, dar și vieri, păstori, văcari, porcari, stupari etc. și chiar plugari (cu totul excepțional). Spre a ne da seama de valoarea reală a acestor cheltuieli, pentru a vedea ponderea lor în bugetul fiecărei mănăstiri, am fi tentați să le raportăm la suma totală a cheltuielilor, dar această operație ar fi hazardată, deoarece cea mai mare parte a cheltuielilor era destinată plății obligațiilor mănăstirești către domnie și stat, plăți în afara sferei economice (calul domnesc, pogonăritul, văcăritul, zaherea etc.)⁵.

Din parcurgerea Manuscrisului 377 se pot desprinde concluzii nebănuite cu privire la dimensiunile fenomenului, la diversele lui aspecte, categoriile de munci retribuite, precum se pot culege și prețioase date (pe care nu le mai întâlnim în alte documente decât cu totul sporadic) cu privire la cuantumul simbriilor propriu-zise și al celorlalte plăți (birul și îmbrăcămintea⁶) pentru întreținerea unui aparat administrativ și slujitoresc la unele mănăstiri apreciabil, la altele aproape inexistent.

Astfel, mănăstirea Mărgineni, în anul 1731, plătea 220 taleri numai pentru poclonul steagului în contul păstorilor, argaților și meșterilor angajați în slujba sa, iar în anul următor, 412 tl. pentru haraciul, poclonul steagului, vel seama, poclonul bairamului și ajutorința la care erau impuși păstorii și meșterii mănăstirii⁷. Mănăstirea Sf. Gheorghe din București achita, în anul 1740, 130 tl. în contul birului a doi văcari, doi porcari, patru dirvari și cinci feciori, 172 tl. simbria dirvarilor, feciorilor și a 8 călugări ce îndeplineau slujbe administrative, plus 15 tl. pentru încălzămintea a 15 poslușnici, în total deci 317 tl. În anul 1739, mănăstirea Radu-Vodă plătea 300 tl. „hîrțile” (birul) feciorilor, dirvarilor, vizitiilor, bivolarilor, văcarilor și păstorilor și 167 simbriile acestora (în afara păstorilor care și aici, ca la majoritatea mănăstirilor, nu primeau simbrie), plus ale vierilor și stuparilor. Mănăstirea Comana, în anii 1739 și 1740, plătește 100 tl. pentru cîte două sferturi din birul feciorilor și dirvarilor (celelalte două și le plăteau ei, probabil) și cîte 80 tl. pe an simbria a doi feciori și patru slugi.

După cum se observă, cuantumul obligațiilor fiscale achitate de mănăstiri în contul celor angajați în diferite slujbe era mai mare decât simbria propriu-zisă.

Sînt unele mănăstiri care le achită doar obligațiile fiscale, fără a le mai plăti altă simbrie. Așa de exemplu, în anul 1739, mănăstirea Mărgineni achita 262 tl. în contul a trei sferturi din birul feciorilor, meșterilor, dirvarilor și păstorilor. Doar stuparilor și preoților le plătea sim-

⁵ Spre exemplu, mănăstirea Radu-Vodă plătește, în anul 1739, importanta sumă de 2.230 tl. în contul dărilor către stat, iar în 1740, numai în contul zaherelei de grâu achită 1.110 tl.

⁶ De remarcat că mănăstirile, la această dată, nu fac cheltuieli pentru hrana personalului, decât cu totul întimplător, aceasta fiind asigurată de pe moșiile proprii, expresie a economiei naturale care predomină. Faptul că mănăstirile continuă să le asigure hrana și îmbrăcămintea, în afara simbriei și a plății birului, celor pe care îi angajează prin contract la diferite munci permanente, ține de caracterul feudal al relațiilor de producție, caracter care nu dispăre dintr-o dată.

⁷ Pentru a nu încărea subsolul, deoarece copleșitoarea majoritate a știrilor provin din Ms. 377 și sînt ușor de depistat după mănăstire, nu vom face triuniteri la Ms. 377.

brie. O situație asemănătoare întâlnim și la mănăstirile Negoești, Plătărești, Căldărușani, Snagov (unele din ele dispunând de numeroase moșii și de un șeptel considerabil, care necesita un personal numeros administrativ și de îngrijire).

Alte mănăstiri, dimpotrivă, plătesc numai simbrii, neînregistrând în unii ani (1740, de ex.) cheltuieli în contul birului simbriașilor, fie pentru că aceștia erau scutiți de către domnie (acordați „milă” mănăstirilor), fie pentru că își plăteau singuri birul (vezi mănăstirile Cotroceni, Dedulești, Rimnic, Sf. Ioan din Focșani ș.a., mănăstiri importante din punct de vedere economic, cu un corp numeros de simbriași).

Mănăstirile mici, cu un personal domestic restrâns, nu plăteau decît foarte puține simbrii. Mănăstirea Zlătari, de pildă, plătea doar unui vier și unui văcar, cite 6 și respectiv 10 tl. simbrie pe an, fără să le achite birul; mănăstirea Arhanghelu plătea simbrie doar unei slugi, iar mănăstirile Măxineni și Stănești nu plăteau nici un fel de simbrie sau bir (înregistrează doar plăți în contul lucrului la vii).

Că plata birului de către mănăstire însemna o formă de plată a muncii este evident și pentru acei egumeni care înregistrează sume de bani vărsate cu această destinație la capitolul „simbriile poslușnicilor” sau înglobează într-o singură sumă simbria și birul.

În perioada abordată, simbriile variau foarte mult în funcție de factorii locali, obiectivi și subiectivi, fără criterii care să justifice întru totul diferența mare a simbrii de la o mănăstire la alta. Mănăstirea Sf. Ioan din Focșani, de ex., plătea simbrii foarte mari în comparație cu alte mănăstiri al căror potențial economic depășea pe al său. Aceasta dovedește că sistemul plății unor munci sau servicii administrative, pină în anul 1740, nu se dezvoltase suficient pentru a permite acțiunea legii cererii și a ofertei care să impună un quantum unitar al simbriilor.

Vom trece în revistă simbriile din principalele sectoare de activitate în care s-a utilizat munca salariată, începînd cu cel administrativ și al serviciilor domestice — sectoare în care munca salariată s-a aplicat pe scară mai mare și pentru care s-au păstrat cele mai multe știri — , continuînd cu cele din sectorul creșterii vitelor și al muncii la cîmp, din sectorul meșteșugăresc, cultural, al îngrijirii sănătății etc. Din lipsă de serii, de date omogene, nu putem recurge întotdeauna la calcularea simbrii medii și nu putem alcătui grafice care să ilustreze evoluția ei. Deși pentru unele categorii de simbrii există date numeroase pe o perioadă suficient de mare, de cca. 10 ani, ar fi fost riscant să facem media anuală la fiecare, deoarece datele nu provin în toți anii de la aceleași mănăstiri. De exemplu, făcînd media anuală a simbrii hergheligiilor din perioada 1731—1737, perioadă pentru care avem numai datele provenind de la mănăstirile care plăteau simbrii mari, și comparînd-o cu cea din anii 1739—1740, ani pentru care informațiile se înmulțesc, provenind, de data aceasta, și de la mănăstirile ce plăteau simbrii mici, ar trebui să tragem concluzia falsă că simbriile hergheligiilor ar fi scăzut, în realitate ele rămînînd aceleași.

În lipsa tabelelor, am căutat să ilustrăm textul cu cît mai multe date, pe de o parte, pentru a crea o imagine cît mai reală a diversificării cuantumului simbriilor în timp și spațiu, pe de alta, pentru ca eventualele echivalări pe care ar fi tentați unii cercetători să le facă între simbrii și

prețul unor bunuri materiale sau redevențe să fie cît mai aproape de adevăr ^{7 bis}.

Pentru o serie de *slujbe administrative* (logofeți, ispravnici de moși, chelari, economi etc.) și *servicii domestice* (vizitii, slugi, feciori etc.), pe moșiile mănăstirești erau recrutați de obicei călugări, dar sînt numeroase cazurile cînd aceste slujbe erau ocupate de laici, fără ca aceasta să influențeze cuantumul simbriei.

Simbria unui logofăt sau ispravnic de moșie, în anii 1735—1740, varia de la mănăstire la mănăstire, între 6 și 20 tl. La mănăstirea Rîmnic, de ex., ispravnicul era plătit cu 20 tl., cu 12 tl. la mănăstirile Mihai-Vodă, Argeș și Episcopia Buzăului, și cu numai 6—7 tl. la mănăstirea Ani-noasa. Mitropolia, însă, plătea unui ispravnic 34 1/2 tl. în anul 1741 și 30 tl. în anul 1753. La 10 martie 1760 diaconul Voinea se angaja ispravnicul la moșia Corătești, a Mitropoliei, doar în schimbul scutirii de bir (a sferturilor obișnuite, urmînd ca „îndoiala” să și-o plătească singur⁸. În anul 1753, mănăstirea Dealu dădea celor doi ispravnici poslușnici 47 1/2 tl. (unuia 20 tl., celuilalt 27 1/2 tl. Este de presupus, firește, că și cuantumul muncii și răspunderea acestora varia în funcție de numărul moșiilor pe care le administrau, de unde și diferența de simbria). Despre simbria logofeților angajați în slujba laicilor avem o singură știre, din 11 iunie 1706 : Soare logofăt, primea 40 lei pentru slujba sa de un an și jumătate la Sterie vel căpitan⁹.

Dichiul (administratorul sau economul mănăstirii) primea, în medie, o simbria de 15 tl. pe an. Făceau excepție cel de la mănăstirea Tîrșor (numai 4 tl. în anii 1739 și 1740) și cel de la mănăstirea Rîmnic (20 tl. în anii 1736 și 1739). Dichiul schitului Ruptura primea, în anii 1773—1775, 50 tl. pe an simbria, plus 16 tl. cheltuieli pentru îmbrăcăminte, luminări și potcovitul cailor de care se folosea¹⁰. Cu totul excepțional, simbria duchiilor Mitropoliei era, în anii 1743—1744, de 100 și 134 tl.¹¹

Chelarul (cel ce se îngrijea de cămară sau vie) avea în general o simbria mai mică decît multe categorii de simbriași, în medie de 10—11 tl., dar putea fi și de 3—4 tl. (la m-rea Argeș, în anul 1739, și Dealu, în 1754) și de 13 tl. (la m-rea Antim, în 1739, și Sărindar, în 1737—1740), și de 14—15 tl. (la Mitropolie). Casa biv vel logofătului N. Roset plătea, în

^{7 bis} Pentru a înlesni cititorului posibilitatea să aprecieze valoarea talerului în decada a IV a a sec. al XVIII-lea, dăm o listă cu prețul vitelor din această vreme (culese din Ms. 377) : prețul unui bou, în anii 1731—1735, varia între 7 și 11 tl. (cel mai frecvent fiind de 7—8 tl.), iar în anii 1736—1740, între 8 și 15 tl. (cel mai frecvent, de 9 și 10 tl.). Prețul unei vaci, în anii 1731—1739 varia între 5 și 9 tl. (cel mai adesea de 5 și 6 tl.), iar în anul 1740, între 5 și 12 tl. (cel mai adesea de 8 tl.). Prețul unui bivol, pînă în anul 1739, era de 10—12 tl., iar în anii 1739—1740, cel mai frecvent era de 20 tl. Prețul unei oi varia între 90 bani și 1 tl., în anii 1730—1736, și 1 tl. 11—2 tl. în anii 1737—1740. Un porc costa, pînă în anul 1739, în mod obișnuit, 2 tl. (varia între 1 și 3 tl.). Din păcate, nu putem stabili și un tablou cu prețul cerealelor, întrucît unitățile de măsură din această vreme variau extrem de mult, iar documentele care consemnează vînzări de cereale nu sînt explicite.

⁸ „... să poarte grijă de moșie i de strînsul bucatelor și să slujească cu drept și să aducă vara 20 chile de bucate cu carul lui, griu, mei, orz, ce-ar fi”. Ms. 617, f. 15 v.

⁹ Însemnare pe *Floarea darurilor*, Snagov, 1700, Biblioteca Academiei R.S. Rouănia, f. 118—119.

¹⁰ Ibidem, Ms. 620, f. 24.

¹¹ Ibidem, Ms. 616, f. 29 v.—30.

anul 1761, unui chelar 8 tl. și 3 perechi de cizme, iar altuia 13 tl. și 4 perechi de cizme¹².

Mănăstirile Arhimandritu și Băbeni mai plăteau simbrie unui bucătar, 15—18 tl. în perioada anilor 1734—1738; mănăstirea Sf. Ioan din Focșani plătea 11 tl. „unei babe ce a făcut bucate”, iar mănăstirea Dedulești, în anul 1758, 8 tl. bucătarului. Alte mănăstiri nu-i asigurau decât îmbrăcămintea (între 5—8 tl., m-rile Fedeleșoiu, Cozia, Tismana, Codreni).

Slugile, argații și feciorii¹³, în anii 1731—1738, primeau în general câte 15 tl. pe an (foarte puține cazuri de 11 și 12 tl.). Știrile din anul 1739 indică, însă, la foarte multe mănăstiri (altele decât cele pentru care avem datele din 1731—1738), simbrii de numai 4—6—8—10 tl. Diferența s-ar putea explica și prin aceea că unii egumeni consemnează simbria fără să includă cheltuiala pentru îmbrăcămintea sau plata birului, în timp ce alții o fac. Așa de exemplu, egumenul m-rii Sf. Gheorghe din București consemna printre cheltuielile raportate pe anul 1740, 60 tl. simbriile a 5 feciori, dar tot aici și 50 tl. „hîrțiile” (birul) lor, plus 15 tl. pentru 5 perechi de cizme, ceea ce face ca, în realitate, simbria unui fecior să urce de la 12 la 25 tl. anual. Mănăstirea Băbeni, în anii 1736—1749, plătea câte 15 tl. simbria unei slugi, iar în 1740 doar câte 10 tl., în schimb, achita „pecețile” (birul) de 10. tl. fiecăreia, ceea ce de fapt însemna nu numai că nu le-a scăzut simbria, ci dimpotrivă, le-a mărit-o cu câte 5 tl. Cei doi feciori ai m-rii Brîncoveni erau plătiți doar cu câte 4 tl. simbrie pe anul 1739, iar în anul următor, în schimbul simbriei li se achită pecețile cu câte 8 tl. fiecăruia.

Nu toți argații, slugile sau feciorii aceleiași mănăstiri primeau aceeași simbrie și nu tuturor mănăstirea le achita în același timp și birul. M-rea Argeș, de ex., în 1739 plătea unei slugi 12 tl. plus 8 tl. pecetea, altei slugi 10 tl., plus 8 tl. pecetea, iar unui fecior numai simbria de 8 tl.; în 1740 continuă să le plătească celor două slugi aceeași simbrie și birul, dar altor două slugi nu le plătește decât 5 tl. uneia și 8 tl. alteia drept simbrie, fără să le achite birul.

Simbria vizitiilor era de 15—18 tl. anual. Mănăstirea Sf. Ioan din Focșani (care în general plătea simbrii mari) dă vizitiului o simbrie de 18 tl., în perioada 1731—1738 (fără a-i mai plăti birul), iar în anul 1740, 23 tl. (incluzînd de data aceasta îmbrăcămintea și plata a două sferturi), în timp ce m-rea Mislea îi dă vizitiului său doar 7 tl. (în anii 1738—1740), Băbeni 10 tl. (în anul 1736), Rîmnic 12½ tl. (în 1735) și 13½ tl. (în 1739), Arhimandritu 10 tl. în 1734, 15 tl. în 1735, 1736 și 1738 și 18 tl. în 1737, iar mănăstirea Mihai-Vodă plătea doar 20 tl. la 2 vizitii și 2 bucătari, inclusiv îmbrăcămintea lor. Vizitiii casei biv vel logofătului N. Roset primeau, în anul 1761, doar 3½ tl. unul și 6½ tl. altul.

Dirvarii, cei ce cărau lemne de foc, erau plătiți cu sume ce variau între 5 ½ tl. (la m-rea Sf. Gheorghe din București, în 1739) și 13 tl.

¹² Arh. St. București, *Mitropolia Țării Românești*, CCLXXXII/26 d.

¹³ Sînt nume generice sub care erau denumiți toți cei aflați în serviciul unei mănăstiri, fie la munci administrative, fie în sectorul creșterii vitelor și chiar la munca cîmpului. Vezi, spre ex., însemnările din condica Mitropoliei: „să să știe feciorii ce i-am așazăt ispravnici pe moșii Intra-cest an” (23 mai 1747, Ms. 616, f. 265 v.); printre *slugile* cărora Mitropolia le plătea pecețile în anul 1745, figurau: un grădinar, un vâcar, bivolar, cioban, doi porcari (ibidem, f. 36).

(Arhimandritu, în 1734, și Radu-Vodă, în 1737). Mănăstirea Sf. Ioan din Focșani plătea celor 4 dîrvari 16 tl. simbria și 40 tl. „hîrutiile” (birul) lor, în realitate simbria fiind deci de 14 tl. Dar foarte mulți dîrvari erau remunerați doar prin plata birului la Vistierie și asigurarea îmbrăcămînții și a hranei, această categorie înscriindu-se printre „slugile” sau „poslușnicii” din personalul permanent al mănăstirii. Mitropolia, și nu numai ea, recruta un foarte mare număr de dîrvari dintre țigani, călugări, preoți și diaconi, angajindu-i în schimbul plății birului¹⁴. În 1760, Mitropolia avea 28 de dîrvari (țigani și călugări) cu acest regim, care îi asigurau transportul a peste 1.000 de care anual.

Un numeros personal salariat era angajat în *sectorul creșterii vitelor*. La mănăstiri, în răstimpul celor zece ani, cei mai frecvent întilniți sînt văcarii, apoi bivolarii, herghelegi, porcarii, stuparii, stăvarii și păstorii. Simbria diferitelor categorii ale acestui personal varia nu numai după specificul muncii, după numărul vitelor pe care fiecare le avea în îngrijire, ci depindea foarte mult de mănăstire. Așa de ex., dacă acordăm credit datelor raportate de egumeni în 1740¹⁵, herghelegiul mănăstirii Băbeni, care avea în pază doar 5 cai, era plătit cu 18 tl. în anii 1737—1739¹⁶, în timp ce herghelegiul m-rii Rîmnic, mănăstire cu 90 de cai, primea, în anii 1735—1739, doar cîte 14—15 tl. (incluzînd prețul cizmelor și al cojocului), iar în 1740, 12 tl. simbria, plus 8 tl. cizmele. Herghelegiul m-rii Sf. Ioan din Focșani, cu 25 de cai, primea cîte 18 tl. pe an (1731—1738) și chiar 23 tl. (în 1740, incluzînd aici și plata a două sferturi și îmbrăcămîntea), în timp ce herghelegiul m-rii Sf. Ioan din București primea numai 6 tl. (în 1733—1739), iar cel al m-rii Dealu, doar 3 ½ tl. (în 1742). Casa N. Roset plătea cîte 13 tl. în anii 1760—1761. Mitropolia, în anii 1750 și 1752, dădea herghelegiilor drept simbrie doar mertie și îmbrăcămîntea și le plătea sau nu birul, după cum se învoia cu ei¹⁷.

Stăvarii, păzitori la cai, încep de asemeni să fie remunerați la unele mănăstiri. În anii 1739—1740, șase mănăstiri plăteau o simbrie ce varia între 5 și 8 tl., cel mai adesea fiind de 5 și 6 tl., uneori incluzînd îmbrăcămîntea, alteori nu.

Simbria văcarilor, la unele mănăstiri era egală cu a herghelegiilor (între 18 și 23 tl. pe an, inclusiv îmbrăcămîntea, la Băbeni, Sf. Ioan din

¹⁴ Diaconul Dumitru din satul Roșu, odaia m-rii Sf. Ioan din București, de ex., ca să fie „în pace despre rîndul birului, să nu să bîntuiască de nimeni, au venit la noi și s-au așăzat ca să fie dîrvar, să aducă lemne, pe lună cîte trei care lemne bune, dindu-i-să și pecetluit <de poslușnic> la mîna de adeveriță...” Ms. 617, f. 80 v. Aprovizionarea cu lemne de foc era una din problemele majore nu numai pentru mănăstiri, ci și pentru curțile boierești, îndeosebi cînd acestea se aflau la oraș.

¹⁵ Egumenii sînt tentați să declare mai puține vite decît aveau mănăstirile, fie din motive de evaziune fiscală, fie pentru a-și face rezerve personale.

¹⁶ Simbrie egală cu a văcarului care avea în pază 53 de vaci.

¹⁷ În anul 1750, le plătește birul, în 1752 nu (Ms. 616, f. 150 și 194). În 1752, cei doi herghelegii de la herghelia mare (cu 127 capete) primeau 7 chile cereale, 8 perechi opinci, plus îmbrăcămîntea.

Focșani, Rîmnic) și varia foarte mult, ca și a herghelegiilor, de la mănăstire la mănăstire¹⁸.

În anul 1740, din cele 60 de mănăstiri inventariate în Ms. 377, 15 plătesc simbrie sau peceți (birul poslușnicilor) văcarilor lor, procent destul de ridicat, dacă ținem seama că fenomenul era de abia la începuturile saie și că o serie de mănăstiri își acopereau încă necesarul de muncă cu rumâni și țigani. Așa de ex., mănăstiri cu un șeptel mare, ca Mărgineni, Slobozia lui Enache etc. nu înregistrează simbrii ale văcarilor, în schimb, schitul Sf. Nicolae din Focșani, care avea numai 4 vite, plătea 2½ tl. simbrie văcarului. O serie de mănăstiri nu plătesc văcarilor decât birul (Snagov, Căscioarele, Vieroș, Sf. Gheorghe din București etc.). În anii 1749—1752, Mitropolia avea văcari și bivolari anagațați doar în schimbul plății birului, plus mertic și îmbrăcăminte¹⁹. Evident, așa cum am mai arătat, și acest sistem era un gen de remunerare.

Simbria bivolarilor era mai mică decât cea a văcarilor, dar nu proporțional cu numărul vitelor pe care le îngrijeau. În anul 1740, de ex., mănăstirea Mislea, cu 4 bivoli de jug și 31 de bivolițe, plătea 5½ tl. unui bivolar, iar mănăstirile Rîmnic și Dedulești, 5 tl., prima cu 6 bivoli, ultima cu 9 bivoli și 9 bivolițe. Sînt și mănăstiri (Mărgineni, Tismana, Hurez, Sărindar ș.a.), care, deși aveau un număr mare de bivoli, nu plătesc simbrii și nici birul bivolarilor, aceștia fiind, probabil, ca și în cazul văcarilor, rumâni, țigani sau poslușnici scutiți de dări de către domnie.

Simbria păstorilor și a porcarilor se achita, în general, în natură: în anul 1740, mănăstirea Hurez dădea 31 de oi drept simbrie pentru paza a 840 de oi și 12 porci din 310, Arnota, 2 oi din 49, Brîncoveni, 3 oi din 164, iar Polovraci, 5 oi din 164 și 2 porci din 64 etc. Mitropolia, în anii 1749—1764 angaja ciobani²⁰ și porcari²¹ de asemeni cu simbrie în natură: 4 oi sau 6 porci la o sută, pe an, plus mertic (hrană) și îmbrăcăminte, fără plata sau scutirea birului; atunci cînd erau scutiți de bir, nu li se mai dădea simbrie în vite, ci numai merticul și îmbrăcăminte.

În Ms. 377, întîlnim și mănăstiri (Cotroceni, Cîmpulung, Motru, Fedeleșoiu, Banu) care plătesc păstorilor simbria în bani, dar din document nu reiese cît anume. Simbria unui porcar la mănăstirea Sf. Ioan din Focșani (cu 150 de porci), în anii 1731—1738, era de 16 tl., iar în anul 1740, de 21 tl. (inclusiv plata a jumătate de bir și a îmbrăcămintii), în timp ce porcarul mănăstirii Rîncăcirov (cu 40 de porci) era plătit în același an (1740) cu 3 tl. În anul 1754, cei trei porcari ai mănăstirii Dealu primeau fiecare cite 10, 12 și 15 tl.

¹⁸ Așa de ex., în 1739, m-reă Aninoasa (cu 23 de vite) plătea 3 tl. simbrie văcarului, m-reă Tîrșor, 7 tl., m-reă Rîmnic (cu 80 de boi și vaci) 12 tl., m-reă Băbeni (32 boi de jug și 53 vaci) 18 tl., iar m-reă Sf. Ioan-Focșani (85 vite) 23 tl. (inclusiv îmbrăcăminte și plata a două sferturi din bir).

¹⁹ Ms. 616, f. 223v—225.

²⁰ Ms. 616, f. 151 și passim. În 1752, Mitropolia avea angajați 8 ciobani cu vâtaful lor la o turmă de 1245 oi și alți 6 ciobani cu vâtaful lor la altă turmă de 984 oi (ibidem, f.198v). Merticul consta în: 6 chile cereale de om pe an, cite 12 perechi opinci de ficcare, sare etc.

²¹ Ibidem, f. 49v. și passim. În 1765, Mitropolia avea angajați în aceste condiții 5 porcari cu vâtaful lor la o turmă de 695 porci și alți 3 porcari cu vâtaful la o turmă de 324 porci (f. 297v.—298).

Stuparii, probabil datorită specializării pe care o necesita munca lor, erau salarizați pe o scară ceva mai mare, iar simbria lor nu era alterată de plata birului sau a îmbrăcăminții, ei nefăcînd, probabil, parte din aparatul domestic permanent al mănăstirii. Din cele 60 de mănăstiri, 20 plătesc simbrii stuparilor, în general cîte 3 tl. anual. În anul 1746, Mitropolia din Tîrgoviște, în afara simbrii, asigura stuparilor aratul a cîte unui pogon pentru porumb ²².

În domeniul culturii pămîntului după cum se știe ²³, viticultura a fost primul sector de activitate în care s-a adoptat munca retribuită. Cultura viței de vie impunea o anume specializare și o atenție deosebită pentru executarea la timpul convenit a diverselor operații, condiții pe care munca de clacă nu le întrunea. În secolul al XVIII-lea, stăpînii de pămînt au recurs aproape în totalitate la lucrutul viilor cu bani, și Ms. 377 servește din nou ca oglindă și acestui fenomen : aproape toate mănăstirile investesc sume ce le acoperă deseori mai mult de jumătate din totalul cheltuielilor. Nu ne vom ocupa aici de prețul diverselor operații necesitate de cultura viței de vie ²⁴, ci ne vom opri numai asupra simbrii vierilor, cei angajați să supravegheze întreg ciclul activității viticole.

În general, la 1740, mănăstirile aveau doar cîte un vier. Deși numai pentru 15 mănăstiri există știri precise că plăteau simbrii vierilor, nu este exclus ca și celelalte mănăstiri s-o fi făcut, însă fiind recrutați dintre călugări, nu-i putem depista ca atare. Mitropolia practica sistemul remunerării vierilor prin plata birului. Aproape în tot deceniul șapte al secolului al XVIII-lea, angajează preoți vierii cărora le plătește birul ²⁵, dar și călugări sau mireni cărora le dă simbria (între 5 și 12 tl.) ²⁶.

Simbria unui vier la celelalte mănăstiri, la mijlocul secolului al XVIII-lea, era în mod obișnuit de 5—8 tl. pe an, destul de mare dacă ținem seama că, în general, plata muncii la un pogon de vie (toate operațiile necesare) era de 2,3 și 4 tl. ²⁷ și că un pogonaș (cel ce efectua toate muncile unui ciclu viticol) lua în lucru doar cîte un pogon, foarte rar mai mult ²⁸. În anul 1771, simbria unui vier ajungea și la 15 tl. pe an ²⁹.

²² Ms. 616, f. 319.

²³ Vezi D. Mioc, *Din tehnica viticolă medievală în Țara Românească*, în „Studii”, tom 22 (1969), nr. 3, p. 446. Primul document cunoscut care atestă munca salariată datează din 23 martie 1482. Basarab Țepeluș, scutind satele din județul Ilfov ale m-rii Snagov, de birul către doamnă, arată că „oricite sate are sfînta mănăstire în județul Ilfov, iar la ele să se ia birul de la vecinii mănăstirii de către birarii care vor fi, să-l ducă la sfînta mănăstire, cît va sta sfînta mănăstire să fie pentru lucrarea viilor mănăstirii”. D.I.R., B, XIII, XIV, XV, p. 172, cf. Șt. Ștefanescu, *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească pînă în secolul al XVII-lea*, în „Studii”, XI (1958), 1, p. 62. Dacă birul ertorva sate era destinat plății muncii la vie, înscamnă că munca salariată în viticultura încă de la acea dată se practica pe scară întinsă.

²⁴ Despre aceasta a scris S. Columbeanu, în *Grandes exploitations domaniales en Valachie au XVIIIe-siècle*, colecția „Bibliotheca Historica Romaniae”, București, 1974, p. 109 și urm., precum și D. Mioc, în articolul *Din tehnica viticolă în Țara Românească* (aflat în ms.).

²⁵ După 1740, se răspîndește foarte mult sistemul angajării pogonașilor în schimbul plății birului.

²⁶ Ms. 616, 617, passim.

²⁷ Ms. 616, passim. Vezi aici și lista cheltuielilor din 1744 pentru lucrul viilor Mitropoliei (f. 13 v).

²⁸ O însemnare, probabil din anul 1760, în condica Mitropoliei, înserează numele preoților și diaconilor „așezați” să lucreze via de la Pătroaia, cîte 2½ pogoane de fiecare, în schimbul plății birului (ibidem, f. 15 v.).

²⁹ *Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, vol. I Țara Românească, București, 1961, p. 579.

Pîndarii, cei ce păzeau via de îndată ce începeau să se coacă strugurii, pînă la cules, erau plătiți cu sume mici, între 1½ și 2½ tl.³⁰

Deși munca aservită era folosită cu predilecție la coasa finului, totuși, necesitățile mănăstirilor impun de foarte timpuriu angajarea cu plată a brațe suplimentare. De altfel, în secolul al XVIII-lea, are loc un proces, în aparență curios și complicat (dar semnificativ pentru destrămarea relațiilor de producție feudale), care transformă munca de clacă în muncă plătită, fără să șteargă obligațiile feudale ca atare, ci doar le împletește cu forme noi de exploatare. Este vorba de perceperea obligației clăcii în bani și de folosirea acestor bani („ai clăcii”) pentru plata muncii la fin³¹ și vii, muncă la care erau angajați de multe ori aceiași clăcași ai moșiei care și-au răscumpărat cu bani obligația clăcii.

În anul 1740, 18 mănăstiri înregistrează sume între 3½ și 110 tl. cheltuite la coasa finului, iar în anii precedenți unele mănăstiri cheltuiau și peste 200 tl. (Radu-Vodă, Mărgineni etc.).

Prețul cositului varia, ca și prețul altor munci, după criterii nu întotdeauna explicabile. Astfel, în anul 1721, 6 plăieși cu vâtaful lor se angajau să-i cosească negustorului Zota cu 55 bani falcea de fin³²; în 1736, episcopia Buzău plătea 40 bani cositul unei fălci³³, iar în 1740, mănăstirea Tismana 90 de bani³⁴ și Căldărușani 83 falcea³⁵. În 1738, 75 de oameni

³⁰ Doc. din 1746 (Ms. 616, f. 19v.) și 1766 (Ms. 617, f. 198 v., 199, 210 etc.). Reproducem în extenso un contract din 18 martie 1745 pentru munca la vii în schimbul plății birului, din care se poate vedea cantitatea muncii depuse pentru a acoperi plata sarcinilor fiscale, precum și generalizarea acestui gen de relații de producție în unele regiuni: „Adecă noi, 23 de liude, care mai jos ne vom iscăli, dat-am zăpisl nostru ca să fie de bună credință la prea cinstită mina sfinții sale părintelui mitropolit, chir Neofit, precum să să știe că noi, din bună voia noastră, am înersu la sfinția sa de ne-am tocmit și ne-am învoit să fim pogonași la viile sfinței Mitropolii Tîrgoviștii ce slut în Fețe, dupre cum foița pogoneilor arată, osebit, să le lucrăm tot lucrul peste an, cît trebuiaște, însă să să știe: să le tăem și să le butășim și să băgăm în toți anii la un pogon cîte 12 cară de gunoi și să punem haraci despați în toți anii cîte 500 și să le hărăcim, să le ceruim, să le săpăm de trei ori și să plevim de două ori, și să facem în toți anii cîte o bute nouă și să fie butea de vadră 80—90 și noi să-l culegem, noi să-l ducem unde va fi porunca sfinții sale părintelui. Iar cînd va fi mila lui Dumnezeu să să ajungă viile să să facă rod mai mult, buțile care le-am dus estimpu, la anul să ni le trimită sfinția sa să băgăm vin în iale și noi să ducem de pogon o bute, ce facem pe an, iar cît vin va eși mai mult să-l ducă cu chiria sfinții sale, iar noi mai multă supărare să nu avem, numai să facem teascuri și jghiabu și slomu pe la vii și să curățăm livezile, cît ține poalele viilor, pecum și alți viari lucrează pe la alți boiari. Și sfinția sa să aibă a ne purta grijă, să ne plătească 4 civerturi într-un an la peceți, de civert po taleri 2 pol <juunătate>, după cum plătește domnia și boiarii la alți pogonași ce lucrează într-acest deal. Nici o supărare noi la aceste patru civerturi să nu avem, iar de s-ar întimpla din porunca domnii ca să iasă niscareva angarii la țară au și la noi, să avem noi a răspunde, iar sfinția sa numai la aceste 4 civerturi să ne plătească. Iar carei din noi să va întimpla a nu lucra pogonul după cum ne-am legat mai sus, ne-am pus chiezași unul pe altul, adecă fieștecarele cu ceata lor să dăm seama pînă la unul. Și pentru credință ne-am pus numele mai jos să să crează” (Ms. 616, f. 20).

³¹ În condica Mitropoliei, probabil prin anii 1740—1745, este consemnat: 63 tl și 83 bani „cheltuiala finului, clăi 71, cu bani de clacă” (Ms. 616, f. 36 v.). Vezi și alte numeroase exemple în manuscrisele 616, 617, 618, privind destinația banilor strînși de pe la moșii, parte provenind din răscumpărarea clăcii.

³² Arh. St. București, *M-rea Bradu*, VII/24.

³³ Biblioteca Acad. R.S. România, CMXI-a/1.

³⁴ Arh. St. București, *M-rea Tismana*, XCVI/129.

³⁵ Ms. 377, f. 152 v.

din Costești erau angajați la coasă, de către mănăstirea Bistrița, cu cîte 15 bani pe zi ³⁶.

Mitropolia achita, în 1745, 116 zile de coasă cu cîte 24 bani ziua și alte 367 zile cu cîte 30 bani ³⁷; în 1750 plătea 109 tl. și 15 bani pentru coșitul a 464 care și, în 1757, 30 tl. pentru 60 de care etc. Alexandru Ipsilanti fixa, la 15 noiembrie 1775, prețul de 39 bani pentru ziua de coasă și 18 bani pentru strînsul finului ³⁸, măsură aplicată imediat în practică, deși nu peste tot ³⁹.

Un interes deosebit prezintă știrile cu privire la plăți ce se fac plugarilor. Deși nu sînt decît cazuri izolate, fenomenul nu este lipsit de importanță. În 1740, m-rea Tismana plătea 9 tl. și 90 bani la 7 plugari, iar în 1734 m-rea Băbeni, 4 tl. „plugarilor, de primăvară” ⁴⁰. Mitropolia și m-rile Bistrița și Polovraci aveau de asemenea plugari, cărora le asigura îmbrăcămîntea. Înseamnă, deci, că arătura acestor mănăstiri nu se mai executa, total sau parțial, cu munca de clacă, ci cu oameni specializați, uneori retribuiți. La această dată, însă, ei fac parte din rîndul slugilor ⁴¹. Alexandru Ipsilanti, în 1775, dublează prețul aratului (de la 60 de bani pogonul, la 1 tl.) și al secerii (de la 18 la 36 de bani) și urecă de la 60 la 90 de bani prașila unui pogon de porumb.

La o serie de mănăstiri, grădinarii, recrutați deseori dintre călugări, primeau simbrie : între 3 și 4 tl. la Aninoasa și Tîrșor, în anii 1739—1740, 5 tl. la episcopia Buzău, în 1739, 8 tl. la m-rea Arhimandritu, în 1735, și 12 tl. la Mitropolie.

Deși pare paradoxal, în legătură cu prețul muncii în agricultură trebuie să ne referim și la prețul muncii gratuite — de clacă, mai exact, la convertirea clăcii în bani, practică răspîdită în secolul al XVIII-lea, în Țara Românească, care pregătește — într-un anumit sens — terenul trecerii la munca remunerată. Răscumpărarea în bani a muncii aservite înseamnă deja un pas spre eliberarea producătorului direct de aservirea feudală.

În general, prețul zilelor de clacă, indiferent dacă erau 6 sau 12 zile, era stabilit prin hrisoave domnești la 1 zlot (90 de bani) și a rămas același în toată perioada abordată. Dar în cazul unor învoieli speciale pentru executarea unui număr de zile pentru împrumut de bani sau alte „binefaceri”, sînt stabilite sume diferite în eventualitatea neprestării muncii. Spre exemplu, învoiala sătenilor din Rogova, din 7 octombrie 1731, cu mănăstirea Tismana, stăpîna moșiei, pentru un număr oarecare de zile de muncă, urmînd ca, în cazul cînd nu le vor lucra, să plătească „ziua de lucru” cu 20 de bani ⁴². Deci o zi de muncă liberă era mai scumpă decît o zi de clacă, munca liberă fiind și mai rentabilă.

³⁶ *Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, vol. cit., p. 372.

³⁷ Ms. 616, f. 339.

³⁸ Se pare că prețul mediu al pieții era de 24 bani la coasă, pe zi, și 12 bani la strîns.
V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. II, p. 206.

³⁹ Ms. 620, f. 8, 17 v., 24 v.

⁴⁰ M-rea Hurez asigura îmbrăcămîntea la 9 plugari, iar Bistrița și Polovraci le plătea îmbrăcămîntea.

⁴¹ Amintim că problema aratului își va căpăta rezolvarea prin *Pravilniceasca Condică*, care înscrie printre obligațiile clăcășești ziua de plug. Vezi amănunte la Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p. 160. Se excludea, deci, necesitatea angajării de muncă remunerată pentru arat.

⁴² Arh. St. București, Ms. 330, f. 50 v.

În rîndul simbriilor din sfera economicului, plătite de mănăstiri, intrau și cele acordate *călugărilor*. Simbriile acestora nu erau niște sinecure, ci reprezentau plata unor servicii sau munci prestate efectiv, de obicei supraveghetori, paznici, vieri, dirvari etc. Deci trebuie să înțelegem că și în acele cazuri în care documentul nu indică funcția sau munca concretă pentru care erau plătiți călugării, aceștia îndeplineau sarcini sau ocupau posturi bine definite și primeau simbria ce varia în funcție de aceasta. Așa se explică și de ce diferă simbria călugărilor aceleași mănăstiri. Un călugăr la mănăstirea Sărindar, de ex., avea simbria de 14 tl., iar altul de 10 tl., în anul 1737; doi călugări de la episcopia Buzău primeau câte 8 tl., iar un al treilea, 10 tl., în anul 1739; la mănăstirea Vieroșu, în anul 1740, trei călugări aveau câte 4 tl., un altul 3 $\frac{1}{2}$ tl. și un altul 3 tl.⁴³ Dar simbria călugărilor diferă, ca și celelalte categorii de simbrii, în mod subiectiv, de la mănăstire la mănăstire. În timp ce opt călugări de la mănăstirea Sf. Gheorghe primeau, în anul 1740, câte 12 tl., opt călugări ai mănăstirii Tîrșor primeau numai câte doi și trei taleri. O altă categorie de călugări erau remunerați prin scutiri de dări. Mitropolia folosea în mare măsură călugări cu regim de poslușnici la lucrul viilor și căratul lemnului de foc⁴⁴. Mai întîlnim călugări poslușnici care se angajau să facă roți de car (cîte 6 perechi pe an)⁴⁵, sau să dea ceară, pește, postav etc.⁴⁶

În afara personalului domestic, mănăstirile mai plăteau și simbrii *personalului de cult*. Cea mai numeroasă categorie o formau preoții de biserică. Simbria lor varia între 10 și 30 tl., mai ales în funcție de mănăstire. În general era de 13—15 tl. pe an. Simbria eclesiarhilor era de 10—12 tl., dar putea fi și de 7 și de 18 tl. la unele mănăstiri. Grămăticii de biserică primeau o simbria ce varia între 2 tl. (la m-re Dealu, în 1754) și 12 tl. (m-rea Arhimandritu, în 1737).

Egală și uneori mai mare decît simbria preoților era cea a dascălilor sau a cîntăreților de biserică. La m-rea Arhimandritu, în anul 1734, preotul primea 10 tl., iar cîntărețul 15 tl., în anul 1736 aveau simbria egală, iar în anul următor din nou simbria cîntărețului e mai mare decît a preotului (18 față de 15 tl.). Dascălul m-rii Sf. Ioan din Focșani primea în anii 1736—1739 câte 33, 25 și 20 tl. pe an, în timp ce preoții numai câte 20 tl. pe an. Se poate presupune că diferența se datora faptului că dascălului îi reveneau și sarcini didactice. Există exemplul dascălului de la Pătroaia, care la 5 iunie 1746 încheie contract cu mitropolitul să facă școală, să predea limbile greaca, slavona și româna, să participe la slujbele bisericesti, dar să fie și ispravnic de moșie (împreună cu un ieromonah), iar pentru toate acestea să primească câte 50 tl. pe an, 3 chile de grîu, 2 chile de porumb, 40 vedre de vin, plus jumătate din zeciuiala moșiei și partea ce i se cuvenea de la biserică.⁴⁶ Din anul 1749, pînă cel puțin în anul 1752, funcționează la această școală alt dascăl, cu o simbria de numai 25 tl., 30 vedre de vin și 4 chile cereale pe an (probabil că avea și atribuții mai puține)⁴⁷.

⁴³ Ms. 617, f. 80 v., doc. din 30 oct. 1765 etc.

⁴⁴ Ibidem, f. 2, doc. din 16 dec. 1760.

⁴⁵ Ibidem, f. 3, 6v., 8 v. etc.

⁴⁶ Ibidem, f. 44—v.

⁴⁷ Ibidem.

Tot în *domeniul învățămîntului*, salariul dascălilor de limbă slavă de la școala slovenească din București era de 10 tl. pe lună (deci 120 pe an), atît în anul 1749⁴⁸ cît și mai tîrziu, în 1756⁴⁹ în timp ce dascălul „dintii” al „învățăturilor filosoficești” de la școala grecească primea 45 tl. pe lună (540 pe an)⁵⁰, iar dascălul „de al doilea” al „învățăturilor gramaticii”, tot de aici, 20 tl. pe lună (240 pe an)⁵¹. Dascălii de limbă greacă și slavă primeau de la Mitropolie 510 groși (taleri), în 1749, și 190 groși pe 6 luni în 1751⁵².

Salarii incomparabil de mari aveau *medicii*, fapt ce dovedește înalta apreciere a meșteșugului lor, dar și că erau numericește reduși. Și la această categorie de salariați întîlnim mari diferențe de salarii, mai ales cînd comparăm pe cele ale medicilor de la curtea domnească cu cele ale medicilor de spital. Leafa unui medic de la curtea lui Constantin Brîncoveanu era de 1000 tl. („doctorul cel mare”, Pandelescu) și 800 tl. pe an (dr. Ianache)⁵³, în timp ce a unui medic de la spitalul Colțea era de 154 tl. în anii 1733—1737 (dr. Dumitru Notara)⁵⁴ și de 270 tl. în anul 1738 (dr. Andrei)⁵⁵. Un medic chirurg primea aici, în aceeași perioadă, 180 tl. (Cristian Maler; în anul 1733, primise doar 118 tl.)⁵⁶. Tot la spitalul Colțea, un bărbier care rădea și spăla bolnavii primea o leafă ce varia între 5 ½ și 10 tl.⁵⁷.

În *domeniul meșteșugurilor*, dispunem de puține informații privind cuantumul remunerării muncii, dar prin aceasta ele se fac cu atît mai valoroase. În comparație cu alte meșteșuguri, în tipografii munca era plătită cel mai bine. Un meșter tipograf era plătit de Mitropolie, în anul 1747, cu un zlot (90 bani) pentru tipăritul unei coale „fără chinovar” și 1 leu pentru o coală „cu chinovar”, plus mertic (1 oacă de făină pe zi, 10 ocale sare pe lună, legume, vin, lemne etc). Tipografii mai aveau voie să tipărească pentru ei, de fiecare titlu de carte, cîte 100 de exemplare, cu hîrtia lor (pe care le comercializau) și erau scutiți de dările Vistieriei⁵⁸. Același preț de 1 tl. pentru coala tipărită îl plătește Mitropolia și în 1750⁵⁹. În 1748, Mitropolia dădea 150 tl. celor doi tipografi care făcuseră „slova grecească”, în răstimpul 20 februarie—20 iunie⁶⁰, și 32 tl. simbria la 4 feciori (tot pentru patru luni) „ce-au vărsat la slovă și au pilit”, 48 tl. simbria la 8 oameni „ce au curățit slova”, plus cîte 1 oacă făină și 1 oacă vin pe zi la fiecare meșter sau lucrător, cîte 4 ½ bani pe zi pentru hrană, plus lumînări, lemne etc.⁶¹. În 1747, ajutoarele („feciorii”) zețarului primeau cîte 3 tl. pe lună, drugarul (cel care mînuia teascul) cîte 2 ½ tl.

⁴⁸ Biblioteca Acad. R.S. România, XLVIII/168.

⁴⁹ Arh. St. București, Ms. 450, f. 37 v.

⁵⁰ Biblioteca Acad. R.S. România, XLVIII/168.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Arh. St. București, Ms. 139, f. 179—180.

⁵³ Condiția de venituri și cheltuieli de la leatul 7202—7212 (1694—1704) a lui Constantin Brîncoveanu, ed. C. Aricescu, în Revista istorică a arhivelor României, București, 1872

⁵⁴ Biblioteca Acad. R.S. România, Ms. 129, f. 22, 46v., 67 v. etc.

⁵⁵ Ibidem, 117v.

⁵⁶ Ibidem, f. 22, 46 v., 67v. etc.

⁵⁷ Ibidem, f. 23 și passim.

⁵⁸ Ms. 616, f. 189; vezi și f. 193.

⁵⁹ Ibidem, f. 193.

⁶⁰ Ibidem, f. 230.

⁶¹ Vezi și cheltuielile ce s-au făcut pentru tipăritul cărțicelei grecești, în 33 de zile: simbria zețarului—3 tl., drugarului = 2 tl. etc. Ibidem, f. 230.

pe lună și pilcarul (cel care ungea literele cu cerneală) cite 2 tl. ⁶², iar în anul 1749, trei feciori (ajutoare) primeau cite 2 tl. pe lună, plus 4 bani pe zi pentru mîncare, plus mertic de făină, vin și sare⁶³. Doi dascăli (meșteri) de la tipografia Mitropoliei erau plătiți cu cite 20 tl. pentru 79 de zile plus 7 tl. și 108 bani pentru vin și făină⁶⁴.

Legatul unei cărți costa 6 bani în tipografia Mitropoliei, la 1748 ⁶⁵. M-rea Cotmeana, în 1739, plătise 22 tl. pentru legatul a 21 cărți bisericesti ⁶⁶, iar m-rea Dealu, 2 $\frac{1}{2}$ tl., în 1742, pentru legatul unui octoih și a unei psaltiri ⁶⁷.

Scrisul unui zăpis de vînzare a trei pogoane de vie, în 1762, era plătit cu 8 parale (24 bani)⁶⁸, iar pentru facerea unui catastif, mănăstirea Tismana plătea, în 1752, 10 tl.⁶⁹.

Pictatul a patru icoane mari ale m-rii Bistrița, stricate în timpul războiului austro-turc, costa, în 1740, 32 tl. ⁷⁰.

Pentru tăbăcitul a 320 piei de capră, în 1724, un negustor din Pitești plătea 15 $\frac{1}{2}$ tl., iar alt negustor 14 tl. pentru 200 piei și 21 tl. pentru 300 piei, în 1748 ⁷¹. Pentru prelucratură a 23 piei, un curelar primea 15 tl., în 1739 și 4 tl. pentru 4 piei, în 1740⁷².

Cusutul unei rochii era plătit cu 81 bani („la croitor”) ⁷⁴, în 1726, și 3 tl. și 40 bani prin anii ‘50⁷⁵, iar cusutul unei rase călugărești cu 1 tl. în 1739⁷⁶, evident, fiind vorba de o rasă modestă.

Pentru prelucrarea a 28 $\frac{1}{2}$ ocale ceară, din care s-au făcut făclii, se plătea, în anul 1734, 3 zloți vechi, în Oltenia stăpînită de austrieci⁷⁷; tot în prima jumătate a secolului mănăstirea Găiseni dădea 24 bani unor luminări pentru făcutul a 4 făclii de sfeșnic. Poleitul a două făclii costa Mitropolia 1 tl. vechi (133 bani), în 1739, și 100 bani în anul următor.

Potcovitul unui cal costa 60 bani, în anii 1740-1744 (m-rile Măxineni și Cocorăști) ⁷⁸, dar în anul 1764 varia între 16 bani și 1 tl. (120 bani)⁷⁹.

Datele referitoare la prețul muncii în domeniul construcțiilor, deși nu sînt foarte sărace, sînt mai ales imprecise, de cele mai multe ori ele incluzînd și costul materiei prime, fără ca aceasta să se specifice. Așa de exemplu, deși avem numeroase știri privind construcția de mori, nici una din ele nu ne lămurește dacă se referă numai la prețul muncii prestate de meșteri sau la valoarea întregii mori, inclusiv prețul materialelor de con-

⁶² Ibidem f. 189.

⁶³ Ibidem, f. 190v. Cheltuielile pentru hrană în cele 79 de zile necesare tipăririi evangheliei din 1749 erau de două ori mai mari decît simbria propriu-zisă (30 tl. și 109 bani, față de 15 tl. simbria). Ibidem, 191 v.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem, f. 230 v.

⁶⁶ Ms. 377, f. 248.

⁶⁷ Arh. St. București, *M-rea Dealu*, XXII, 43.

⁶⁸ Biblioteca Acad. R.S. România, CLXXXIII 209.

⁶⁹ Arh. St. București, *M-rea Tismana*, XCVI 130.

⁷⁰ Ms. 377, f. 616 v.

⁷¹ N. Iorga, *Scrisori și zăpise de meșteri români*, București, 1926, p. 12-13 și 27-28.

⁷² Ms. 377, f. 312.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Arh. St. București, *M-rea Stavropoleos*, XXVII/72.

⁷⁵ Biblioteca Acad. R.S. România, MCDXXIX 20, f. 48.

⁷⁶ Ms. 377, f. 272 v., m-rea Rîncăciuv.

⁷⁷ Arh. St. București, *M-rea Hurez*, V/35.

⁷⁸ Ibidem, *M-rea Rimnicul Sărat*, XIII/21, și Ms. 377, f. 408.

⁷⁹ Ms. 617, f. 281.

strucție, și, intrucît prețul unei mori variază, în această vreme de la 12 tl. la 1017 tl.⁸⁰, nu ne putem da seama ce reprezintă această sumă. Pentru facerea unei case cu pivniță în București, „precum sînt și alte case boierești”, egumenul m-rii Codreni angaja, în 1702, trei meșteri cu 74 tl., plus mertic (5 chile de cereale, 10 vedre de vin și 5 ocale brînză)⁸¹. Plata meșterilor pentru făcutul unei pivnițe a m-rii Nucet era de 15 tl. în 1733 și 25 tl. în 1740, la m-rea Dedulești. M-rea Rîmnic cheltuia, în 1740, 360 tl. pentru făcutul unei dughene din bolovani, cu casă alături, în orașul Rîmnic, iar m-rea Cîmpulung 90 tl. pentru făcutul unei cîrciumi în orașul Cîmpulung, cu două case pe pivniță și două cămări. În anul 1760, m-rea Dedulești angajează meșteri să-i facă o cramă la Jideni, lungă de 4 stj. domnești și largă de 3 $\frac{1}{2}$ stj., cu un șopron de 2 stj., contra 30 tl.⁸².

Făcutul unei prăvălii în București, în 1736, costa m-rea Arhiman-dritu 40 tl., iar altă prăvălie mare, a unui mărgelar, așezată în Tîrgul din Lăuntru, costa 89 $\frac{1}{4}$ tl. în 1749⁸³. Schitul Sf. Nicolae din Focșani plătea 44 tl. și 92 bani, în 1739, pentru făcutul a două prăvălii din lemn în curtea schitului (22 tl. și 32 bani pentru tăiatul și adusul lemnelor, 10 tl. meșterilor care le-au înălțat, 4 $\frac{1}{2}$ tl. lipitul și 8 tl. făcutul a două sobe de cărămidă).

Cîteva date precise din domeniul zidăriei ni le furnizează documentul din 1764, care înregistrează cheltuielile necesitate de ridicarea zidului m-rii Șerbănești. 47 de zidari ce au lucrat timp de două săptămîni au fost plătiți cu cite 30 de bani pe zi, și tot cu 30 de bani pe zi au fost plătiți și 48 zidari ce au lucrat la clopotniță⁸⁴. Cu 30 de bani pe zi erau plătiți și cei 8 oameni angajați „cu miinile, fără car”, de m-rea Dintrunlemn, la lucrul morii de la Leontești, „lucrul” unui car fiind plătit cu 75 de bani pe zi⁸⁵. Pentru făcutul a 9 sobe, un zidar era plătit cu 9 $\frac{1}{2}$ tl. la m-rea Rîncăciiov, în anul 1739, în timp ce pentru făcutul a numai două sobe din cărămidă la prăvăliile Schitului Sf. Nicolae din Focșani, meșterii primeau 8 tl., în același an. M-rea Mislea înscrie printre simbrile poslușnicilor din același an 1739 și 15 tl. simbria unui zidar ce lucra, probabil, permanent, și 16 tl. în anul următor.

La muncile necalificate, la căratul cărămizilor și al varului pentru înălțarea zidului m-rii Șerbănești, erau folosiți copii, plătiți de cele mai multe ori pe jumătate și chiar mai puțin decît vîrstnicii, respectiv cu cite 2 sau 9 sau 12 bani pe zi, față de 18 bani cît se plătea adulților.

Concluzii. Practica remunerării muncii în exploatarea agricolă, a muncii angajate pe bază de contract (învoială) se afla, în perioada abordată, abia la începuturile sale și, ca orice fenomen în faza de început, încearcă diferite căi de manifestare. Una din acestea a fost folosirea miinii de lucru a poslușnicilor, retribuită prin plata sarcinilor fiscale (parțial sau total) de către stăpînul de moșie, la care se adaugă o simbria mai mare sau mai mică și asigurarea hranei și a îmbrăcămînții. Este o metodă nouă de exploatare socială, care împletește noul cu vechiul, determinată pe

⁸⁰ Episcopia Buzău și m-rea Dealu, în Ms. 377.

⁸¹ Arh. St. București, *M-rea Bradu*, X/9.

⁸² Ibidem, VII/55.

⁸³ Biblioteca Academiei R.S. România, DCCCV/9.

⁸⁴ Ibidem, CCCLXXIII/8 (Șerbănești).

⁸⁵ Arh. St. București, *M-rea Dintrunlemn*, XIV/13.

de o parte de înăsprirea fiscalității (producătorul se vede silit să-și vindă un surplus de forță de muncă pentru plata obligațiilor fiscale, venitul gospodăriei lui nemaiputînd să acopere sarcinile mereu crescînde față de fisc), pe de altă parte, determinată de dezvoltarea pieții interne și externe ce impunea o producție de mărfuri sporită, deci un cuantum de muncă sporit și mai rentabil, precum și o organizare mai eficientă a producției. Aceasta îl împinge pe stăpînul de moșie să angajeze mai întii în aparatul administrativ, apoi în servicii de curte, la creșterea vitelor și viticultură un personal cointeresat și eliberat de grija sarcinilor publice (îndeosebi a podvezilor, a transporturilor atît de ruinătoare pentru producători). Așadar, mentalitatea epocii se schimbă, stăpînul de moșie învață să plătească o serie de munci și servicii care pînă atunci le obținuse gratuit.

Este prematur să vedem în fenomenul simbrilor apariția relațiilor capitaliste la această dată, ci doar modificări în structura relațiilor feudale, un simptom al destrămării relațiilor de clacă, al crizei sistemului feudal, criză ce se va manifesta mai categoric, și în domeniul forței de muncă, după pacea de la Kuciuc-Kainargi.

ASPECTS DE L'HISTOIRE DES PRIX EN VALACHIE AU XVIIIe SIÈCLE (jusqu'en 1775)

RÉSUMÉ

La pratique de la rémunération du travail dans l'exploitation agricole, du travail engagé sur la base du contrat, se trouvait pendant la période abordée à ses débuts et, comme tout phénomène dans sa première phase, essaie différentes formes de manifestation. L'une d'entre elles fut l'utilisation de la main-d'oeuvre rémunérée par le paiement des charges fiscales (partiel ou total) par le maître du domaine, ce à quoi s'ajoutent des gages plus ou moins importants ainsi que la nourriture et les vêtements nécessaires. C'est là une nouvelle méthode d'exploitation sociale qui fait aller de pair le nouveau et l'ancien, déterminée d'un côté par l'aggravation de la fiscalité (le producteur se voit contraint à vendre un surplus de sa force de travail pour le paiement des obligations fiscales, ses revenus ne lui permettant plus de faire face aux charges sans cesse croissantes envers le fisc) et d'autre côté par le développement du marché intérieur et extérieur qui imposait une production de marchandises croissante et, partant, un quantum de travail accru et plus rentable, ainsi qu'une organisation plus efficiente de la production. Cela pousse le maître de domaine à embaucher tout d'abord dans l'appareil administratif et puis pour des services domestiques, pour l'élevage du bétail et la viticulture un personnel cointéressé et exempt du souci des charges publiques (notamment des transports, ruineux pour le producteur). Ainsi la menta-

lité de l'époque change, le maître du domaine apprend à payer une série de travaux et services qu'il avait obtenu jusqu'alors gratuitement.

Il serait prématuré de voir dans le phénomène du paient des gages l'apparition des rapports capitalistes à cette date, car ce ne sont là que des modifications dans la structure des rapports féodaux.

Sur la base d'un matériel inédit provenant des archives des monastères, l'auteur présente les gages des principales catégories d'employés dans les domaines administratif et des services domestiques, et puis dans l'élevage, l'agriculture, les métiers, la culture, la santé etc.

STUDENȚI DIN BANAT LA UNIVERSITĂȚILE STRĂINE PÎNĂ LA 1552

DE

GOSTIN FENEȘAN

Studierea evoluției culturale a Banatului în evul mediu a constituit pînă în prezent obiectul preocupărilor unui număr destul de redus de autori. Penuria de material documentar—mai ales scriptic— a îngreunat mult circumscrierea unei imagini a vieții culturale în Banat, a lăsat neexplicate o serie de fenomene, care apar astfel izolate, neîncadrate într-o evoluție cu coordonate precise. Cu atît mai mult se impune în aceste condiții valorificarea materialului documentar care ne stă la dispoziție, interpretarea lui în cadrul dezvoltării culturale generale a epocii, ținînd însă seama de realitățile specifice Banatului.

De un interes deosebit se prezintă în acest larg context studierea prezenței studenților din Banat la universitățile străine pînă la 1552, realitate cu însemnate urmări pentru viața culturală a provinciei, numai tangențial cercetată pînă în prezent.

Lipsa unor instituții de învățămînt superior în Ungaria feudală a determinat un aflur permanent de studenți spre universitățile central-europene (Viena și Praga) și italiene, iar într-o perioadă de timp mai tirzie înspre Cracovia. Universitatea din Pécs întemeiată în 1367 de Ludovic de Anjou, studium generale de la Buda deschis de Sigismund de Luxemburg în 1389 și Academia Istropolitană de la Bratislava, ctitorită de Matei Corvin în 1467, n-au avut decît o existență efemeră, iar dintre studenții care le-au frecventat ne sînt cunoscuți prea puțini. În aceste condiții este explicabilă atracția exercitată—începînd cu mijlocul secolului al XV-lea—de universitățile din Praga (înființată în 1348), Cracovia (înființată în 1363) și mai ales Viena (înființată în 1365).

Dacă pentru Transilvania istorică s-au elaborat studii referitoare la influența acestor universități în evoluția culturală¹ sau repertorii ale studenților ardeleni care le-au frecventat², Banatul a rămas în afara acestei sfere de cercetare. Studiul nostru își propune să prezinte—pe baza matricolelor universitare—frecventarea universităților străine de către

¹ S. Jakó, *Începuturile scrisului în păturile laice din Transilvania*, în „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, VII (1956), Nr. 1—4 (ian.—dec.), p. 86 și urm.

² Cităm numai cîteva lucrări cu referire strictă la studenții transilvăneni de la universitățile străine în perioada cercetată: K. Fabritius, *Die siebenbürgischen Studenten der Universität Wittenberg im Reformzeitalter*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, S.N., II (1855), Nr. 1, p. 134—141; K. Schwarcz, *Verzeichniss der von 1492—1539 in Krakau studierenden Siebenbürger*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, S.N., V (1861), Nr. 1, p. 115—118; J. Teige, *Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen an der Prager Universität im XIV—XV. Jahrhundert*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische

studenții din Banatul istoric, împreună cu o serie de aspecte care decurg din acest fenomen cu importante implicații culturale. În cercetarea acestei probleme vom căuta să surprindem mai multe aspecte, apelînd în toate cazurile la datele statistice obținute pe baza listei studenților din Banat, care începînd cu sfîrșitul secolului al XIV-lea și pînă la 1552 au frecventat universitățile străine. Vom căuta să surprindem aspectul geografic (apartenența la diferite localități bănățene), care ilustrează odată în plus caracterul internațional al universităților medievale; vom încerca—pe baza taxelor de înmatriculare și a altor eventuale mențiuni din matricole—să sesizăm apartenența socială a studenților, precum și gradele academice obținute în cursul studiilor universitare. O atenție deosebită o vom acorda—in măsura documentației existente—carierii postuniversitare a foștilor studenți. Un alt aspect care ne va preocupa în cursul studiului va fi dinamica frecvenței pe intervalele perioadei cercetate, precum și variațiile atracției unei sau altei universități, respectiv încetarea frecvenței, în funcție de istoria politică și socială.

★

Universitatea din Viena a fost cea care de-a lungul epocii cercetate a exercitat o atracție constantă asupra studenților din Banat³. Din totalul de 173 studenți din Banat care au frecventat pînă la 1552 universitățile străine, 107 își desăvirșesc pregătirea academică la universitatea vieneză. În rest repartiția lor pe universități se prezintă astfel:

Cracovia — 55 studenți	Bologna — 3 studenți
Wittenberg — 3 studenți	Paris — 2 studenți
Praga — 1 student	Padova — 1 student
Universitate italiană incertă — 1 student	

Dacă pînă la mijlocul secolului al XV-lea studenții din Banat se îndreaptă aproape exclusiv înspre Viena, atît datorită distanței mai reduse cît și a cheltuielilor de studii mai moderate, după această dată se înregis trează un aflux masiv spre Universitate în multiplele legături economice, politice și culturale dintre Ungaria și Polonia feudală din acel timp⁴. Dealtfel între 1480—1510 numărul studenților străini care frecventează studium generale de la Cracovia îl întrece pe cel al studenților polonezi. Următorul tabel este grăitor în acest sens:⁵

A n i	Nr. studenților străini	Nr. studenților polonezi
1480—1490	1692	1096
1490—1500	1635	1311
1500—1510	1714	1501

Landeskunde", VI (1883), Nr. 2 și G. D. Teutsch, *Siebenbürger Studierende auf der Hochschule in Wien im 14., 15. und 16. Jahrhundert*, in "Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", S.N., X (1872), Nr. 1, p. 164—181.

³ E. Kóvacs, *Die Beziehungen der Wiener Universität zu Ungarn zur Zeit des Humanismus*, in "Österreichische Osthefte", VII (1965), caiet 3, p. 196.

⁴ Idem, *A krakkói egyetem és a magyar művelődés. Adalékok a magyar-lengyel kapcsolatok XV—XVI, századi történeléhez*, Budapesta 1964, p. 25.

⁵ *Ibidem*, p. 29.

O altă explicație a afluenței studenților străini înspre Cracovia îl constituie prestigiul profesorilor, care predau deja în spiritul umanismului apusean, în vădită contradicție cu scolastica medievală dominantă încă în alte universități. Prin intermediul unor străluciți dascăli — spre a aminti numai pe Jan Sakran— Johannes Sacranus—formați la universitățile umaniste din apusul Europei, studenții de la Cracovia întreprind studii de astronomie, matematică și medicină, devin buni cunoscători ai culturii clasice grecești și latine (Aristotel, Plato, Cicero, Sallustius, Prudentius, Horatius, Priscianus, Juvenal, Ovidiu, Vergiliu, Terențiu, Lucan). Versurile unui ilustru student străin al Universității Iagellone, Konrad Celtis, exprimă cât se poate de plastic prestigiul de care se bucura deja Cracovia în lumea universitară europeană ⁶ :

„Cum dicturus ero Cracovia forte palestra,
Cuius fama omni docta sub orbe volat,
Quippe per ingenuas late caput extulit artes,
Ingeniique sui lumina magna dedit.
Scrutata est penitus naturae arcana potentis,
Astrorum cursus consiliumque poli,
Nec tantum astrorum, cunctas est culta per artes,
Quas bonus orator quasque poeta probat.”

De asemenea cheltuielile de studii destul de reduse, precum și relativa izolare a Cracoviei de evenimentele și convulsiunile interne și externe, favorizarea orașului și a Universității din partea regalității poloneze, au constituit factori care au favorizat puternicul aflux de studenți străini. Existența unui coetus al studenților—Bursa Hungarorum Cracoviensis—care cunoaște o perioadă de înflorire la sfârșitul veacului al XV-lea și la începutul celui următor, a favorizat desigur înscrierea a numeroși studenți — între care și unii din Banat — la universitatea Iagellonă ⁷.

Universitatea din Viena, care în această perioadă nu cunoaște fluctuațiile numerice spectaculoase de la Cracovia— întregistrează un aflux constant de studenți străini (un procentaj însemnat reprezentându-l cei din Ungaria feudală), atât datorită remarcabililor dascăli de formație umanistă și a climatului de emulație academică existent în jurul lor, cât și a sprijinului și atenției de care universitatea s-a bucurat din partea diferiților regi maghiari, dar mai ales al lui Matei Corvin. Legăturile intense ale universității vieneze cu Italia umanistă, cât și schimbul permanent de oameni și opinii cu universitățile germane, au impus-o ca unul din principalele centre de cultură înaltă din Europa centrală ⁸.

--

⁶ *Ibidem*, p. 30.

⁷ Cf. Schrauf K., *A krakkói magyar tanulók — háza lakóinak jegyzéke (Regestrum bursae Hungarorum Cracoviensis) 1493—1558*, Budapesta 1893 (în colecția “Magyarországi tanulók külföldön”, II), *passim*, precum și E. Kiss Sándor, *A krakkói magyar bursa regestremának nevei*, în „Magyar Nyelvjárások”, Debrecen, XVI (1970), p. 71 și urm.

⁸ E. Kovács, *Die Beziehungen der Wiener Universität zu Ungarn*, p. 195.

Poate să surprindă numărul mic al studenților din Banat care au frecventat universitățile italiene, însă distanța, cât mai ales cheltuielile de studiu foarte ridicate, n-au îngăduit decât celor cu resurse materiale suficiente — pentru Banat este vorba de persoane ale înaltei ierarhii bisericești — să le urmeze. Influența Quattrocento-ului — cu reflexele lui mai târzii în Ungaria din timpul lui Matei Corvin — a îndreptat nobilimea și patriciatul orășenesc spre universitățile italiene pentru câștigarea unei instruirii superioare⁹. Evenimentele tulburi din Banat, vecinătatea păgubitoare și neliniștită cu Imperiul otoman, iar în cele din urmă dezastrul de la Mohács (1526), explică și ele în parte numărul redus de auditori din comitatele bănățene la universitățile Italiei.

La Universitatea carolină din Praga ne sint cunoscuți numai doi studenți originari din Banat; unul dintre ei, Gheorghe de Cenad „exclusus et denunciatus est (ex — n.n.) clericis” în 1411, desigur în urma simpatiilor sale față de „erezia” husito-wiclefiană. Transferindu-se în același an la universitatea din Viena, Gheorghe de Cenad este din nou exclus, date asupra activității sale ulterioare lipsindu-ne.¹⁰ Atracția deosebită exercitată de universitatea din Viena, apropierea ei, au constituit deopotrivă factori care au determinat absența studenților din Banat la universitatea pragheză.

Odată cu răspindirea ideilor Reformei religioase înregistrăm primii studenți originari din Banat în citadela ei spirituală din Germania, universitatea din Wittenberg. Reînțorși de la studii aceștia au contribuit desigur la propagarea ideilor însușite la Wittenberg.

Căderea celei mai mari părți a Banatului sub turci în 1552 a întrerupt afluența studenților de pe aceste meleaguri la universitățile străine, abia la sfârșitul secolului al XVI-lea și la începutul celui următor înregistrându-se câteva prezențe sporadice din Banatul Lugojului și Caransebe-

Localitatea	Viena	Universitatea						Ital. inc.	Tot.
		Cracovia	Bolog- na	Witten- berg	Paris	Praga	Pado- va		
Timișoara	31	20	1						52
Cenad	32	8	2	2	2	1	1	1	49
Lipova	15	16		1					32
Caransebeș	8	3							11
Beregsăul Mare	5								5
Zrenjanin	4								4
Temesköz	4								4
Buziaș	2								2
Biserica Albă	2								2
Gospodinci		2							2
Bobda	1								1
Ciacova	1								1

⁹ E. Kovács, *A krakkói egyetem*, p. 35. Pentru această problemă pe plan european, cf. S. Steilling-Michaud, *L'histoire des universités au Moyen Âge et à la Renaissance au cours des vingt-cinq dernières années*, în „XI-e Congrès International des Sciences Historiques. Stockholm, 21—28 août 1960”, Rapports, vol. I, Göteborg—Stockholm, 21—28 août 1960”, Rapports, vol. I, Göteborg-Stockholm-Uppsala 1960, p. 120.

¹⁰ Cf. lista de studenți.

Localitatea	Viena	Universitatea						Ital. inc.	Tot.
		Cracovia	Bologna	Wittenberg	Paris	Praga	Pado-va		
Igrış	1								1
Lugoj	1								1
Margina (?)	1								1
Murani	1								1
Nițchidorf	1								1
Novi Becej	1								1
Remetea Mare	1								1
Sacoșul Mare	1								1
20 localit.	107	55	3	3	2	1	1	1	173

șului.¹¹ Următorul tabel prezintă statistic repartizarea pe localități și universități a studenților din Banat :

Din acești 173 studenți cea mai mare parte au urmat studiile unei singure universități, procentajul celor care au întreprins așa-numita „peregrinatio academica” fiind de numai 4,62% (8 studenți). Credem că situația materială modestă a mării majorități a studenților din Banat a determinat în principal „stabilitatea” lor. Următorul tabel prezintă studenții care au efectuat peregrinatio academica, precum și anul și universitatea pe la care s-au perindat :

Numele studentului	Viena	Universitatea					Obs.
		Cracovia	Wittenberg	Pado-va	Ferrara	Praga	
Ladislaws Zacalus de Themeswar	1466				1475		1468 bacc. art. 1475 doct. art.
Caspar Martini de Themaswar	1514	1501					1501 bacc. art.
Demetrius Temesuarinus Pannonius	1524 1534	1530	1538				
Petrus de Lippa	1421	1424					
Michael de Lypa	1137			1442			1448 doct. iur.
Benedictus Achahdy de Lippa	1468	1465					
Gerhardus de Czenadino	1408					1410	1410 bacc. art.
Georgius de Chanad	1411					1411	

Una din cauzele peregrinației academice — așa cum rezultă din datele destul de sumare care ne stau la dispoziție — ar fi fost dorința obținerii unor grade academice superioare, cât și prestigiul de care se bucura una sau alta dintre universități în epoca respectivă. Din numărul celor

¹¹ M. Dan, *Cchi, slovaci și români în veacurile XIII—XVI*, Sibiu 1944 (în colecția „Biblioteca Institutului de Istorie Națională”, XIII), p. 262, citează ca studenți ai universității din Olomouc (Olmütz) pe Franciscus Katay de Lugas Transylvanus în 1597 și pe Michael Lugassi nobilis Transylvanus în 1604.

173 de studenți originari din Banat un procentaj destul de ridicat (13,87 % reprezentînd 24 de studenți) au obținut grade academice; repartitia pe localități este următoarea :

Gradul academic	Localitatea			Total
	Timișoara	Cenad	Lipova	
baccalareus	6	3	4	13
magister	1	2		3
licentiat	1	1		2
doctor	2	3	1	6
Total	10	9	5	24

Repartitia gradelor academice pe universitățile la care au fost obținute se prezintă astfel :

Gradul academic	Viena	Cracovia	Universitatea					Italia incerta
			Praga	Paris	Bologna	Pado-va	Ferrara	
baccalareus	4	7	1	1				
magister	3							
licentiat	1		1					
doctor	2				1	1	1	1
Total	10	7	1	2	1	1	1	1

Datele ilustrează odată în plus însemnătatea universităților din Viena și Cracovia pentru tinerii din Banat dornici de o instruire superioară, trebuind subliniat de asemenea faptul că doctoratul a fost obținut în majoritatea cazurilor la universitățile italiene. Unii dintre studenții originari din Banat au ajuns datorită pregătirii lor temeinice în rîndul cadrelor didactice de la universitățile frecventate. Astfel, la facultatea artistică a universității vieneze 5 foști studenți din Banat sînt menționați ca examinatori sau predînd diferite materii, iar 2 dintre ei sînt amintiți în rîndurile consilierilor aceleiași facultăți. Un student originar din Timișoara (Egidius de Themeswar) devine în 1502 consilier la Bursa Hungarorum de la Cracovia.

O problemă de un interes deosebit la studierea istoriei universităților medievale este cea a categoriei sociale din care provin studenții, factorul material avînd un rol hotărîtor la inmatriculare și în urmarea studiilor. Alături de taxele de studiu propriu-zise se adaugă cheltuielile de întreținere, precum și cele ocazionate de procurarea tratatelor și textelor necesare studiului ¹². O cercetare pe plan european a ajuns la concluzia că studiile de drept, teologie și medicină erau cele mai costisitoare, iar studenții acestor facultăți erau în general de vîrstă mai înaintată și apar-

¹² S. Stelling-Michaud, *op. cit.*, p. 118 și urm.

țineau unui mediu social mai înstărit decît cei de la facultățile artistice¹³. Aproape singurul izvor pentru studierea situației materiale a studenților — și eo ipso a mediului social din care provin — îl constituie cuantumul taxelor de înmatriculare sau a celor achitate cu ocazia promovării difel- telor grade academice. Pentru Universitatea din Viena hotărîrea consis- torială din 8 octombrie 1413, care fixează cuantumul taxelor de înmatrico- lare, este un prețios îndreptar în studierea aspectului social al vieții uni- versitare. Taxa era pentru un episcop sau duce de 3 fl., pentru un conte sau abate catedral de 2 fl., pentru un abate minăstiresc sau un liberus baro de 1 fl., pentru un canonic catedral, nobil simplu sau un doctor al altei universități de 1/2 lb. pfennigi, pentru un magister artium al unei alte universități 60 pfennigi, pentru studenții în teologie, drept sau medicină de 8 groși, iar pentru studenții facultății artistice de 4 gr.¹⁴ Din cei 173 studenți originari din Banat avem date în acest sens pentru 154 : 126 și-au achitat integral taxa de înmatriculare (dederunt), 2 urmau să o achite (promiserunt), 18 erau debitori (tenetur), iar numai 8 se bucurau de privilegium paupertatis, fiind scutiți de plata taxelor de inma- triculare. O mare parte a studenților din Banat provin din rîndurile cleru- lui diecezei Cenadului ; ne sînt cunoscuți 3 episcopi de Cenad, Ioan Szokol (1466—1493), Nicolae Csáky (1500—1514) și Francisc Csaholy (1514— 1526), 2 prepoziți de Cenad, Ladislau Marczali (care mai tîrziu va ajunge episcop de Cenad, 1423—1434) și Filip, 2 arhidiaconi de Cenad, Matei Măczalaka și Simon Rozwagy, un canonic de Cenad, Benedict de Naghsarlo. Din rîndurile clerului monastic ne sînt cunoscuți franciscanul Pelbart de Timișoara, precum și Ioan de Timișoara din ordinul predica- torilor. Desigur că episcopia Cenadului va fi ținut pe cheltuiala ei studenți la universitățile din Viena și Cracovia, cu obligația ca la termi- narea studiilor să se folosească de serviciile lor. Odată cu politica de cen- tralizare internă promovată în special de Matei Corvin, orașelor revenin- du-le un rol important, numărul studenților din rîndul orășenimii a cres- cut cu mult. Credem că nu greșim cînd afirmăm, că cea mai mare parte a studenților din Timișoara, Cenad, Lipova, Caransebeș, — în dreptul că- rora matricolele nu fac vreo mențiune specială — sînt orășeni, la început din pătura mai înstărită, apoi și din rîndurile celor mai săraci. Matricolele ne-au păstrat numai în trei cazuri și calitatea acestor orășeni : la 1466 la Viena studiază Johannes Pellificis de Schenadino și tot la această uni- versitate figurează printre scholari Stephanus de Karanschebesch nota- rius, în 1527, și Nicolaus Fabri Chanadinus, în 1536. Desigur că între audi- torii universităților străine originari din Banat s-au înregistrat și repre- zentanți ai nobilimii mici și mijlocii, însă numărul lor este neînsemnat, nobilimea fiind mai mult preocupată de luptele pentru pămînt și putere, decît animată de dorința unei instruirii superioare.

De real interes se prezintă și problema apartenenței etnice a studen- ților originari din Banat. Dacă în unele cazuri onomasticul sau mențio- narea expresă a apartenenței etnice oferă soluții în afară de dubii, cea mai

¹³ *Ibidem*, p. 119.

¹⁴ Fr. Gall în M.U.W., I, p. XXII. Despre monedele în circulație și raporturile monetare, cf. A. Luschin v. Ebengreuth, *Wiener Münzwesen im Mittelalter*, Viena—Leipzig 1913, idem, *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit*, München—Berlin 1926 și A. V. Loehr, *Osterreichische Geldgeschichte*, Viena 1946.

mare parte a numelor sînt însoțite numai de menționarea localității de origine nepermițînd o atribuire etnică cit de cit sigură. Sînt de semnalat onomastice maghiare și germane certe, noi ocupîndu-ne în continuare de cele care au aparținut unor români¹⁵. În rîndul studenților de la Cracovia este amintit la 1482 *Mathia Georgj de Karansebes*; într-un document dat la Caransebeș la 24 octombrie 1493 referitor la o cauză de proprietate, între părți este menționat, „... honorabilis et discretus vir *Mathias*, presbiter custos Ecclesie Orodienensis, *natus condam Georgii Pwkljzar de Karansebes*” (subl. ns.)¹⁶. Credem că este vorba de aceeași persoană, numele de familie Pwkljzar fiind forma coruptă a românescului Piclizaru, Poclizaru, Piclizan, Piclișan. În 1486 este amintit ca student la Viena *Nicolaus Sass de Karan Schebesch*, originar cu multă probabilitate dintr-o familie românească din Caransebeș, care a dat orașului mai mulți juzi și jurați¹⁷. Caracterul etnic românesc al Banatului în general și al ținutului Caransebeșului în special ne îndreptățesc să credem că și alți studenți din Banat care au frecventat universitățile străine au fost din rîndurile populației autohtone majoritare.

Numărul studenților din Banat care au studiat la universitățile străine a variat de la perioadă la perioadă, în funcție de diferiți factori. Următoarea statistică ilustrează această dinamică:

A n i i	Nr. de studenți	A n i i	Nr. de studenți
pină la 1400	10	1471—1480	9
1401—1410	7	1481—1490	13
1411—1420	21	1491 1500	19
1421—1430	9	1501 1510	11
1431—1440	12	1511 1520	3
1441—1450	16	1521—1530	4
1451—1460	19	1531 1540	4
1461—1470	13	1541—1552	2

Din datele care ne stau la dispoziție rezultă o frecvență aproape constantă în tot cursul secolului al XV-lea, cu relative momente de vîrf în anii 1411—1420 și 1441—1460, care pot fi explicate și prin prezența pozitivă a lui Pipo de Ozora sau Iancu de Hunedoara în fruntea comitatelor bănățene. Ne apare destul de redus numărul studenților în timpul lui Matei Corvin, fie pentru că o mare parte a lor va fi frecventat Academia Istropolitană — despre care nu ni s-au păstrat informații prea numeroase —, fie pentru că pericolul extern influența negativ frecvența. O ultimă creștere notabilă îl înregistrează numărul studenților din Banat

¹⁵ Aceeași încercare a întreprins-o pentru Transilvania istorică N. Drăganu, *Cei dinții studenți români ardeleni la universitățile apusene*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, vol. IV (1926—1927), p. 419—422.

¹⁶ Pesty Fr., *A szörényi Bánság és Szörény vármegye története*, vol. III, Budapesta 1878, doc. 108, p. 113.

¹⁷ *Ibidem*, doc. 108 și doc. 120. Alte familii românești cu același onomastic la I. Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile române*, Sibiu 1892, partea II-a, p. 356—357. Asupra lui *Sas*, *Sass*, *Sasu*, ca onomastic românesc, cf. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București 1963, p. XLVII și 367.

în ultimul deceniu al veacului al XV-lea, îndeosebi datorită atracției exercitate de universitatea de la Cracovia. După această dată se consemnează o continuă scădere, dezastrul la Mohács (1526) punând practic capăt frecvenței studenților din Banat la universitățile străine.

Colecțiile de documente medievale bănățene puține la număr ne permit doar în câteva cazuri urmărirea carierei postuniversitare a foștilor studenți. Vom încerca să o reconstituim în măsura informațiilor existente.

La scurt timp după ce fusese numit la numai 26 de ani episcop de Cenad, Ioan Succol-Szokol, obține în 1467 la Bologna doctoratul în drept canonic. Fiu al comitelui suprem de Timiș, Petru Szokol, episcopul Ioan va duce în timpul păstoririi sale pînă în 1493, o politică de sprijinire a lui Matei Corvin, bucurîndu-se totodată de bunăvoința constantă a suveranului pontif. Bun administrator, a pus ordine în moșiile episcopale, fiind unul dintre puținii episcopi de Cenad care au achitat în întregime taxa de numire de 900 de florini. În exercitarea atribuțiilor sale s-a folosit de serviciile rudeniei sale Mihail, prepozit capitular de Cenad și ale vărului său Francisc Szokol, prepozit de Arad. În 1484 intră în ordinul paulinilor dedicîndu-se studiilor teologice¹⁸.

Nicolae Csáky, care urmează cursurile universității din Padova între 1497—1502, este numit în 1500 de regele Vladislav al II-lea episcop de Cenad, fiind confirmat de papă abia mai tîrziu. Spre a dispune de resurse financiare mai consistente în lupta antiotomană, scaunul pontifical îi aprobă includerea moșiilor abației de Igrîș bunurilor episcopale. Nicolae Csáky își va găsi moartea după bătălia de la Nădlac, fiind executat de răsculații lui Gheorghe Doja (1514)¹⁹.

Ca urmaș al episcopului Csáky este numit Francisc Csaholy, în vîrstă de numai 22 de ani, confirmat de papă abia în 1520, an în care este menționat și în rîndurile studenților de la Bologna. Trimisul venețian la curtea lui Ludovic al II-lea, Vincenzo Guidoto, îl apreciază ca „un om învățat”. În 1526 participă în fruntea banderiei episcopale la bătălia de la Mohács, găsindu-și moartea pe cîmpul de luptă²⁰.

La 1419 între studenții universității din Viena este menționat Ladislau Marczali (Ladislaus de Marcellis), prepozit capitular de Cenad, fiu al voievodului transilvan și rudenie cu episcopul de Cenad Dominic Nicolae Marczali (1404—1423). Nu ne sînt cunoscute rezultatele carierei sale academice, însă în 1423 îl întîlnim din nou ca prepozit la Cenad²¹, iar în 1423 este numit episcop de Cenad, păstorînd pînă la 1434²². În același an cu Ladislau Marczali se înscrie la universitatea din Viena capelanul său, Blasiu de Cenad. Odată cu înscăunarea lui Marczali ca episcop devine prepozit capitular, însă la începutul anului următor este numit episcop al Transilvaniei (1424—1427) în locul lui Gheorghe Pálóczy, trecut în arhiepiscopul de Strigonia²³.

¹⁸ K. Juhász — A. Schicht, *Das Bistum Timișoara—Temesvar. Vergangenheit und Gegenwart*, Timișoara 1934, p. 48—49.

¹⁹ *Ibidem*, p. 49—51.

²⁰ *Ibidem*, p. 51—52.

²¹ Într-un document al capitului din Cenad de la 1421 figurează „... presentibus dominis Ladislao preposito etc.”, cf. Pesty Fr. — Ortway T., *Oklevelek Temesvármegyé és Temesváradós történetéhez*, Bratislava 1896, p. 566.

²² K. Juhász — A. Schicht, *op. cit.*, p. 45.

²³ K. Juhász, *Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyében*, Budapesta 1926, p. 76, n. 10; cf. și K. Juhász — A. Schicht, *op. cit.*, p. 45.

Petru de Lipova menționat între studenții universității din Viena la 1401 a fost între 1404—1423 canonic cantor și vicar de Cenad în timpul episcopului Dominic Nicolae Marczali, neconfirmat de suveranul pontif ²⁴.

Mihail de Lipova, care-și începe studiile universitare la universitatea din Viena în 1437, devenind în 1448 doctor în drept canonic al universității din Padova, a fost între 1453—1476 canonic capitular la Strigoniu ²⁵.

Despre Demetrius Pannonius Temesvariensis, care frecventează pe rând universitățile de la Viena, Cracovia și Wittenberg între 1524—1538, se susține că ar fi identic cu Demetrius Torday, primul superintendent al Confesiunii Augsburgice în Ungaria ²⁶; Christophorus Lippensis, student la Wittenberg în 1544, este amintit ca „docens in utraque cathedra Temesvarini et collega Stephani Szegedini”²⁷.

Pelbart de Timișoara, baccalareus al universității din Cracovia în 1463, ajunge unul din remarcabilii teologi catolici ai vremii, lucrările sale — pătrunse de un spirit de condamnare a nedreptăților feudale — fiind tipărite în mai multe ediții în Europa apuseană la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul celui următor ²⁸.

În documentele date de capitlurile de la Cenad și Arad figurează o serie de prepoziți, canonici etc. al căror nume corespunde celui al unor studenți, însă orice identitate a lor rămâne nesigură în lipsa unor date suplimentare ²⁹.

Deși numărul studenților din Banat care au frecventat universitățile străine este cu mult mai mic decât cel al studenților din Transilvania istorică, fenomenul are totuși importante implicații cultural-istorice. Din rîndurile acestor studenți s-au recrutat o bună parte a membrilor capitlurilor de la Cenad și Arad, care au întocmit diferitele documente de cancelarie la nivelul de atunci al practicii diplomatice și paleografice, ei activînd totodată ca dascăli ai școlilor capitulare. Frecventarea universităților străine de către un număr apreciabil de orășeni a produs o breșă în monopolul cultural al bisericii, s-a înscris în ultimă instanță între factorii care au determinat laicizarea culturii. Cei mai dotați dintre acești studenți au ajuns în urma formației universitare autori ai unor apreciate lucrări, dintre care ni s-au păstrat datorită condițiilor vitrege numai foarte puține. Cer-

²⁴ K. Juhász — A. Schicht, *op. cit.*, p. 45; mai multe documente date de Petru de Lipova în calitate de vicar de Cenad sînt publicate de Pesty Fr. — Ortway T., *op. cit.*

²⁵ M.A.H.U.I., p. 157.

²⁶ I. L. Bartholomacides, *Memoria Vngarorum qui in alma condam Vniversitate Vitebergensi a tribus proxime concludendis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt*, Pesta 1817, p. 13.

²⁷ *Ibidem*, p. 19.

²⁸ Despre viața și activitatea lui Pelbart de Timișoara, cf. Szilády A., *Temesvári Pelbart élete és munkái*, Budapesta 1880, iar pentru numeroasa bibliografie mai recentă, Kosáry D., *Bevezetés a magyar történelem forrásáiba és irodalmába*, vol. I, Budapesta 1951, s.v. Temesvári Pelbart.

²⁹ De ex.: în 1400 papa Bonifaciu al IX-lea numește pe Ladislau, fiul lui Iacob, canonic de Cenad (Juhász K., *Hajdani monostorok*, p. 83); să fie oare identic cu Ladylaus de Chynadino amintit între studenții universității vieneze la 1396? Într-un document al capitlului de la Cenad din 1404 (Pesty Fr. — Ortway T., *op. cit.*, p. 339) între martori figurează canonicul Gheorghe; este oare identic cu Georgius de Chanadino amintit ca student la Viena în 1397? Mai multe documente ale capitlului de la Cenad din anii 1399—1402 (Pesty Fr. — Ortway T., *op. cit.*, p. 284, 290, 293, 324) sînt date „per manus discreti viri magistri Johannis lectoris”; este oare identic cu Dominus Johannes de Chnadino student la Viena în 1397?

cetarea frecvenței studenților din Banat la universitățile străine vine să adauge noi date la istoria culturală a acestui colț de țară în timpul evului mediu.

LISTA STUDENȚILOR

*Beregsăul Mare*¹

- 1417 — Viena — Blasius de Ebrekzo (!), 4 gross. (M.T., 45; M.U.W. I, 115)
 1418 — Viena — Andreas de Berchso, p(au)per, (M.U.W. I, 119)
 1419 — Viena — Johannes de Berekso, pauper, (M.T., 49; M.U.W., I, 124)
 1424 — Viena — Thomas de Werachso, 2 gr. (M.U.W. I, 146)
 1427 — Viena — Lucas de Bereczzo (M.T., 65; M.U.W. I, 159)

Biserica Albă (azi Bela Crkva, în R.S.F. Iugoslavia)

- 1414 — Viena — Georius de Alba Ecclesia, 2 gross. (M.T., 40; M.U.W. I, 103; Matijevics L., *Déákmuveltségünk a külföldi egyetemek névsorai tükrében a XIV—XVI. században*, în „A Hungarologiai Intézet tudományos közleményei”, Novi Sad, anul IV (1972), nr. 10, p. 51)
 1425 — Viena — Nicolaus Petri de Alba Ecclesia, pauper (M.T., 60; M.U.W. I, 152; Matijevics L., *op. cit.*, p. 51)

*Bobda*²

- 1414 — Viena — Jacobus Nigri de Pabt, 4 gross. (M.T., 40; M.U.W. I, 103)

*Buziaș*³

- 1404 — Viena — Nicolaus de Bozias, 2 gross. (M.T., 26; M.U.W. I, 69)
 1411 — Viena — Ladislaus Petri de Bosias, 2 gross. (M.T., 31; M.U.W. I, 86)

Caransebeș

- 1450 — Cracovia — Georgius Martini de Karenschbes, 1 1/2 gr. (A.S.U.C. I/2, 127)
 1474 — Cracovia — Nicolaus Andree de Karanschebecz, tenetur (A.S.U.C. I/2, 216)
 1480 — Cracovia — Martinus Andree de Karansebes, 1 1/2 gr. (A.S.U.C. I/2, 242)
 1482 — Cracovia — Mathia Georgy de Karansebes, solvit 2 latos, (A.S.U.C., I/2, 250)
 1483 — Cracovia — Ladislaus Nicolai de Karamschebesch, solvit latos 3 gr. (A.S.U.C., I/2, 258)

¹ Cf. C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București (1967), p. 72; vezi și M.U.W. I, 314.

² C. Suci, *op. cit.*, vol. I, p. 85.

³ *Ibidem*, p. 116.

- 1486 — Cracovia — Ladislaus Petri de Karansebes, 4 gr. (A.S.U.C. I/2, 273)
 1486 — Viena — Nicolaus Sass de Karan Schebesch, dedit 4 gr. (M.U.W., II, 192)⁴
 1488 — Viena — Thomas de Karansebes, 4 gr. (M.U.W. II, 202)⁵
 1494 — Cracovia — Nicolaus Georgy de Karamsebesz, dioc. Albensis, 4 gr. (A.S.U.C. II/1, 30)⁶
 1505 — Cracovia — Dominicus Nicolai de Schebez, 3 gr. (A.S.U.C. II/1, 95)⁷
 1527 — Viena — Stephanus de Karanschebesch notarius, 2 sol. den. (M.U.W. III, 43)⁸

Cenad

- 1396 — Viena — Ladyslaus de Chynadino, 2 gross. (M.T., 18; M.U.W. I, 48)
 1397 — Viena — Dom<inus> Johannes de Chnadino, tenetur (M.T., 19; M.U.W. I, 50)
 1397 — Viena — Georgius de Chanadino, tenetur (M.T., 19; M.U.W. I, 50)
 1408 — Viena — Gerhardus de Czenadino, 2 gross. (M.T., 28; M.U.W. I, 76); 1410 — Praga — Gerardus de Czanadino, baccalarius artium (*Monumenta historiae Universitatis Carolo-Ferdinandee Pragensis: Album seu Matricula Facultatis juridicae Pragensis*, vol. I (1367—1585), Praga 1834, p. 413, apud M. T., 165)
 1411 — Praga — Georgius de Chanad „exclusus et denunciatus est clericis” (E. Barta, *L'Université Charles de Prague et la Hongrie*, în „Revue d'histoire comparée”, S.N., anul XXVI (1948), tomul VII, nr. 2, p. 223); 1411 — Viena — Georius <de> Schanadino, tenetur; în josul filei matricole este notat: „exclusus et denunciatus est clericis” (M.T., 32; M.U.W. I, 88)
 1415 — Viena — Nicolaus Chsanadiensis, 3 gross. (M.T., 42; M.U.W. I, 108)
 1419 — Viena — Dominus Ladislaus de Marcellis, prepositus Chanadiensis, 1 flor. (împreună cu următorii 2 studenți — n.n.) (M.T., 122)⁹
 1419 — Viena — Blasius Chanadiensis, cappellanus predicti prepositi (M.T., 122)¹⁰
 1419 — Viena — Albertus de Kerot, familiaris eiusdem prepositi (M.T., 122)
 1419 — Viena — Nicolaus de Schanadino, 4 gross. (M.T. 49; M.U.W. I, 124)
 1419 — Viena — Augustinus de Schanadino, 4 gross. (M.T., 49; M.U.W. I, 124)
 1435 — Viena — Petrus de Czhaanadino, 2 gross. (M.T., 80; M.U.W. I, 189)

⁴ În B.E.A., 134 este amintit în 1487 ca student Nicolaus de Kaaransebes, den. 6.

⁵ În B.E.A., 139 este amintit în 1489 ca student Thomas de Kaaransebes, den. 6.

⁶ În R.B.H.C., 56 e amintit Nicolaus de Karansebes; la Bursa Hungarorum Cracoviensis s-a înscris încă în 1493 (Miller, 9).

⁷ În R.B.H.C., 71 e amintit ca Dominicus de Karansebes; la Bursa Hungarorum Cracoviensis s-a înscris în 1504 (Miller, 19).

⁸ În B.E.A., 189 e amintit ca Stefanus de Carsebes.

⁹ Să fie oare identic cu Ladislaus de Chanat, 4 gross. înscris în matricole la 1422 (M.T., 54; M.U.W. I, 138)?

¹⁰ În M.U.W. I, 123 apare ca Blasius de Schanadino de Theotonica, 8 gr., iar în M.T., 48 este adaus „de villa theotonica”.

- 1436 — Viena — Matheus Andree de Maczalaka, 3 gross. (M.T., 81; M.U.W. I, 194); apr. 1449 — Viena — Dominus Matheus Maczalaka, archidiaconus Chanadiensis <pro licencia>, 3 flor (M.T., 142)¹¹ oct. 1449 — Viena — Dominus Matheus archidiaconus et canonicus ecclesie Chanadiensis pro doctoratu, ... flor. (M.T., 143)
- 1436 — Viena — Nicolaus Valentini Scheris de Schenadino, 2 gross. (M.T., 81)
- 1438 — Viena — Michael Dominici de Znadino, 4 gross. (M.T., 86; M.U.W. I, 209)
- 1439 — Viena — Caspar de Czanadino, presbyter 8 gross. (M.T., 88; M.U.W. I, 212 indică 4 gr.)
- 1445 — Viena — Nicolaus Petri de Chanadino, 4 gross. (M.T., 97; M.U.W. I, 245)
- 1445 — Viena — Ambrosius de Czanadino, pauper (M.T., 98; M.U.W. I, 245)¹²; 1453 — Viena — Mag. Ambrosius de Sczanadino, magister artium, 2 gr. (B.E.A., 53)
- 1446 — Viena — Philippus de Znadino, prepositus ibidem (Fraknoi, 48)
- 1447 — Viena — Petrus de Chanadino, 4 gross. (M.T., 101; M.U.W. I, 255)
- 1449 — Viena — Matheus Ladislai de Chanadino, pauper (M.T., 107; M.U.W. I, 270)
- 1449 — Viena — Dominicus Petri de Chanadino, pauper (M.T., 107; M.U.W. I, 270)
- 1449 — Viena — Fabianus Bitwarus de Chanadino, 4 gross. (M.T., 106; M.U.W. I, 269)¹³
- 1451 — Viena — Emericus de Zenadino (Fraknoi, 51)
- 1454 — Cracovia — Johannes Nicolai de Cze<nadino ?> (A.S.U.C. I/2, 142)
- 1456 — Cracovia — Valentinus Nicolai de Czanadino, tenetur (A.S.U.C. I 2, 148)
- 1456 — Viena — Gregorius de Chanadino, 8 gr. (M.U.W. II, 69)
- 1466 — Viena — Benedictus de Chanadino, dedit 1 gross. (B.E.A., 108; Fraknoi, 65)
- 1466 — Viena — Johannes Pellificis de Schenadino, 4 gr. (M.U.W. II, 94)¹⁴; 1473 — Viena — Johannes de Czanadino, dedit 4 den. (B.E.A., 121; Fraknoi, 73)
- 1466 — Cracovia — Ladislaus Jacobi de Czenadino, 4 gr. (A.S.U.C. I/2, 184).
- 1467 — Bologna — Examinatus fuit d. Iohannes Sucol de Ungaria, episcopus Cianadiensis... approbatusque nemine discrepante ac doctoratus insignia dedit d. Iohannes de Sala (M.A.H.U.I., 51)
- 1468 — Cracovia — Gallus Luce de Czenadino, 2 gr. (A.S.U.C. I/2, 190)
- 1472 — Viena — Gerhardus de Csheynodino, 4 gr. (M.U.W. II, 136)
- 1482 — Paris — Dom. Barnabas de Bak, dioc. Schanadrensis (!) receptus baccalarius per nacionem, cujus bursa valet IIII sol. (C. Samaran — Ae. Van Moé, *Auctarium Chartularii Universitatis Parisiensis*, tomus III, Paris 1935, p. 522, apud Gábriel Á., *Magyar*

¹¹ Gradul de baccalarius jur. l-a obținut probabil la altă universitate, cf. M.T., p. 142 n. 10.

¹² Fraknoi, 49 îl amintește ca student în 1448 pe Ambrosius de Znadino, iar în 1453 (p. 53) ca Ambrosius (!) de Sczanadino.

¹³ La Fraknoi, 51 este amintit ca student în 1451 Fabianus de Sanadino.

¹⁴ B.E.A., 109 îl amintește tot în 1466 ca Johannes de Chanadino, 10 den.; vezi și Fraknoi, 66.

- diákok és tanárok a középkori Párizsban*, in „Egyetemes Philologiai Közlöny”, vol. 62 (1938), Nr. 4—9, p. 200 n. 89)
- 1482 — Paris — Dom. Johannes Canas, dioc. ejusdem (Cenad — n.n.), cujus bursa valet quinque sol. (Gábrriel Á., *op. cit.*, p. 200 n.89) se pare că este aceeași persoană cu Johannes Chanesii inmatricolat la facultatea de drept și care devine în 1487 devine licentiat (Ibidem.)
- 1485 — Cracovia — Johannes Johannis de Czanadyno, solvit 4 gr. (postea totum) (A.S.U.C. I/2, 271)
- 1493 — Viena — Joannes Czokolt ex Tschanadino, 29 <den.> (M.U.W. II, 230)
- 1493 — Universitas Italiae incerta — Simon Rozwagy, archidiaconus ecclesiae Chanadiensis, decretorum doctor (M.A.H.U.I., 413)
- 1497 — 1502 — Padova — Nicolae Csáky, episcop de Cenad (M.A.H.U.I., 174)
- 1503 — Viena — Stephanus Herbaytzy Zenadiensis. 29 den. (M.U.W. II, 315)
- 1510 — Cracovia — Stephanus Martini de Czanadyno, 4 gr. (R.B.H.C., 75; A.S.U.C. II/1, 121; Miller, 23); „1512 ad quart. S. Lucie exam. pro gradu bacc. Stephanus de Cetredino (!)” (R.B.H.C., 75)
- 1512 — Cracovia — Stephanus Georgy de Czanath, dioc. Chanadiensis, 4 gr. (R.B.H.C., 81; A.S.U.C. II/1, 139; Miller, 27)
- 1520 — Bologna — Francisc Csaholy (M.A.H.U.I., 83);
- 1524 — Viena — Mag. Benedictus de Naghsarlo, canonicus ecclesie Chanadiensis, dedit 2 sol. den. et foecit orationem in die sancti Ladislai; magister artium (B.E.A., 53)
- 1527 — Viena — Balthasar Chanadinus, 16 cr. (M.U.W. III, 44)
- 1532 — Cracovia — Petrus Georgy de Czanath, dioc. ejusdem, 6 gr. (R.B.H.C., 101; A.S.U.C. II/2, 263; Miller, 44)
- 1536 — Viena — Nicolaus Fabri Chanadinus, 2 sol. den. (M.U.W. III, 56)¹⁵
- 1537 — Wittenberg — Petrus Czaludinus Vngarus (Alb. Acad. Viteberg., 168; I.L. Bartholomaeides, *Memoriae Vngarorum qui in alma condam Vniversitate Vitebergensi a tribus proxime concludendis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt*, Pesta 1817, p. 13)
- 1551 — Wittenberg — Emericus Csanadinus, isto adhuc anno Liskam vocatus et Vitebergae ordinatus (I.L. Bartholomaeides, *op. cit.*, p. 24)

*Ciacova*¹⁶

- 1424 — Viena — Dom<inus> Ladislaus de Tzak, 1 flor. (M.U.W. I, 134)

Gospodinci (in R.S.F. Iugoslavia)¹⁷

- 1496 — Cracovia — Franciscus Stephani de Bodogazonphalwa, solvit 5 gr. (A.S.U.C. II/1, 38)
- 1499 — Cracovia — Johannes Stefani de Bogoasszonfau (A.S.U.C. II/1, 50)

¹⁵ În B.E.A., 191 e amintit ca Nicolaus Fabri Czenadinus, dedit 2 cr.

¹⁶ C. Suci, *op. cit.*, vol. I, p. 146 și M.U.W. I, 387.

¹⁷ Matijevics L., *op. cit.*, p. 49.

*Igrış*¹⁸

1488 — Viena — Petrus Halaas de Egrees (Fraknói, 82; în M.U.W. II, 195 figurează la 1487 Petrus Egidii de Egress, 4 gr.)

Lipova^{18a}

- 1383 — Viena — Ladislaus Vngarus de Lippowa, 2 gross. (M.T., 5)¹⁹
 1385 — Viena — Petrus de Lyppua, 2 gross. (M.T., 6; M.U.W., I, 16);
 1385 — baccalarius artium (Alb. Fac. Art. Viennens., p. 6)
 1385 Viena — Thomas de Lypa (Fraknói, 39)
 1401 — Viena — Petrus de Lippa (M.T., 23; M.U.W. I, 60)
 1414 — Viena — Cristannus Lodicz de Lippa, 4 gross. (M.T., 40; M.U.W. I, 103)²⁰
 1421 — Viena — Gerhardus de Lippa, 4 gross. (M.T., 52; M.U.W. I, 132)
 1421 — Viena — Petrus de Lippa, 4 gross. (M.T., 52; M.U.W. I, 133)
 1424 — Cracovia — Petrus Johannis de Lippa, 4 gr. (A.S.U.C. I/1, 58)
 1437 — Viena — Wenceslaus de Lypa, Augustinus de Lypa, ambo 3 gr. (M.T., 83; M.U.W. I, 199)²¹
 1437 — Viena — Michael de Lypa, 4 gross. (M.T., 83; M.U.W. I, 200);
 1442 *Padova* — Licentia privati examinis et publica doctoratus in medicina... praesentibus et domino Michaele de Lippa universitatis iuristarum scolare (M.A.H.U. I, 156);
 1448 — *Padova* — Publica doctoratus in privato in iure canonico domini Michaelis ungari de Lyppa (M.A.H.U.I., 157);
 1441 — Viena — Matheus Andree de Lyppa, 2 gross. (M.T., 138)²²
 1443 — Viena — Matheus de Lyppa, pro baccalariatu, 1 flor. (M.T., 139)
 1445 — Viena — Emericus Luce de Lypa, 4 gross. (M.T., 97; M.U.W. I, 245)
 1449 — Viena — Benedictus Petri de Lippa, 4 gross. (M.T., 107; M.U.W. I, 269)
 1454 — Cracovia — Johannes Andree de Lippa, 2 gr. (A.S.U.C. I/2, 140)
 1457 — Cracovia — Petrus Fabiani de Lippa hun., dedit 4 gr. (A.S.U.C. I/2, 150)
 1465 Cracovia — Benedictus Michaelis Achzyady de Lyppa, 3 gr. (A.S.U.C. I 2, 182); 1468 — Viena — Benedictus Achahdy de Lippa, 4 gr. (M.U.W. II, 106)²³
 1468 — Cracovia — Barnabas Alberti de Lippa, 2 gr. (A.S.U.C. I/2, 190)

¹⁸ C. Suciu, *op. cit.*, vol. I, p. 305.

^{18a} În lipsa indicării diocezei este dificil de stabilit de care localitate este vorba, existind mai multe cu toponimic asemănător, cf. M.U.W. I, 532: *Lipan* în districtul Česki Brod și *Leipa* în districtul Olomouc, ambele în R. S. Cehoslovacia și *Leipe* în districtul Wroclaw, R. P. Polonă. Importanța localității în perioada cercetată de noi, ne face să credem, că în cele mai multe cazuri este vorba de *Lipova* din Banat.

¹⁹ În M.U.W. I, 12 numai Ladezlaus Vngarus, 2 gr.

²⁰ Fraknói, 41 îl amintește în 1415 cu numele Christianus de Lippa.

²¹ Onomasticul Wenceslaus pare să indice mai curând o localitate din Cehoslovacia. Augustinus de Lippa devine în 1445 licentiat (Fraknói, 16).

²² Fraknói, 46 îl amintește în 1438 ca student pe Mathaeus de Lippa.

²³ În B.E.A., 111 apare numai ca Benedictus de Lippa, dedit 4 den.

- 1469 — Cracovia — Valentinus Georgy de Lippa, 3 gr. (A.S.U.C. I/2, 194)
 1469 — Cracovia — Ladislaus Alberti de Lippa, 3 gr. (A.S.U.C. I/2, 194)
 1477 — Cracovia — Johannes Mathie de Lippa, 4 gr. (A.S.U.C. I/2, 230)
 1478 — Cracovia — Mathias Ladislai de Lipa, tenetur (A.S.U.C. I/2, 236)
 1485 — Cracovia — Ambrosius Nicolai de Lyppa, 3 latos gr. (A.S.U.C. I/2, 269)
 1485 — Cracovia — Bartholomeus Mathei de Lyppa, s . . . lat. gr. (A.S.U.C. I/2, 272)
 1488 — Cracovia — Franciscus Marci de Lippa, solvit 2 lat. (A.S.U.C. I/2, 287; R.B.H.C., 53); „1494 ad quart. temp. Cinerum ad gradum bacc. in art. promot. Franciscus de Lippa” (R.B.H.C., 53)
 1491 — Cracovia — Lucas Thome de Lypa, dioc. Cenodiensis, d.t. 15 septembris (A.S.U.C. II/1,10)
 1491 — Cracovia — Barnabas Petri de Lippa, solvit 4 gr. (A.S.U.C. II/1, 13; R.B.H.C., 53); „1494 ad quart. temp. Pentecostes pro gradu bacc. in art. exam. Barnabas de Lippa” (R.B.H.C., 53)
 1493 — Cracovia — Thobias Thome de Lyppa, dioc. Varadiensis, solvit 4 gr. (A.S.U.C. II/1, 27; R.B.H.C., 56)
 1498 — Viena — Georgius de Lippa, 29 den. (M.U.W. II, 268)
 1500 — Viena — Thomas de Lippa, 12 den. (B.E.A., 151; Fraknoi, 91)
 1506 — Cracovia — Martinus Jacobi de Lipa, 3 gr. (A.S.U.C. II/1,104)
 1507 — Cracovia — Franciscus Michaelis de Lypa, solvit 3 gr. (A.S.U.C. II/1, 107; R.B.H.C., 74) ²⁴
 1544 — Wittenberg — Christophorus Lippensis Ung. Postea docens in utraque cathedra Temesvarini et collega Stephani Szegedini (I.L. Bartholomaeides, *op. cit.*, p. 19)

Lugoj ²⁵

- 1394 — Viena — Johannes de Lugas, 2 gross. (M.T., 17) ²⁶

Margina (?)

- 1413 — Viena — Ladislaus filius Nicolai Vanadi in partibus Transsilvanis de Morsal (M.U.W. I, 99)

Murani ²⁷

- 1393 — Viena — Laurencius de Muren, 2 gr. (M.T., 14; M.U.W. I, 41)

Nișhidorf ²⁸

- 1456 — Viena — Johannes de Kuthus, 4 gr. (M.U.W. II, 47)

Novi Bečej (in R.S. F. Iugoslavia) ²⁹

²⁴ După Miller, 21 s-a înscris la Bursa Hungarorum Cracoviensis în 1504.

²⁵ C. Suciú, *op. cit.*, vol. I, p. 365.

²⁶ În 1399 este amintit ca Joannes Caesar de Lugas Ungarus (M.T., 159) devenind în 1399 consilier al facultății artistice, iar în 1409 examinator al acesteia (Fraknoi, 23).

²⁷ C. Suciú, *op. cit.*, vol. I, p. 411 și M.U.W. I, 569.

²⁸ C. Suciú, *op. cit.*, vol. I, p. 427.

²⁹ Matijevis L., *op. cit.*, p. 52 și M.U.W. I, 673.

1419 — Viena. Philippus de Wibeck, 4 gross. (M.T., 48 ; M.U.W. I, 123)

*Remetea Mare*³⁰

1402 — Viena — Georius Ladislai de Remete, 2 gross. (M.T., 25 ; M.U.W. I, 64)

*Sacoșul Mare*³¹

1403 — Viena — Petrus de Sokkos, 2 gross. (M.T., 26 ; M.U.W. I, 67)

Timișoara

1397 — Viena — Stephanus de Thumeschbar, tenetur (M.T., 19 ; M.U.W. I, 50)

1405 — Viena — Johannes de Thoemeschwar, pauper (M.T., 27 ; M.U.W. I, 71); baccalarius artium în 1409 (Alb. Fac. Art. Viennens., p. 317) 1409 — Johannes Tomespürkch, examinador la facultatea de arte (Alb. Fac. Art. Viennens., p. 319)

1411 — Viena — Nicolaus de Temeschwar, 2 gross. (M.T., 32 ; M.U.W. I, 88)³²; 1418 — Magister Nicolaus de Themezwar, 3 gross (M.T., 121); 1421 — Magister Nicolaus de Temswar, pro baccalariatu, 1 flor. (M.T., 123)³³; 1422 — Magister Nicolaus de Temeswar, pro licentia et doctoratu, 4 flor. (M.T., 124)

1415 — Viena — Sigismundus de Thamanswar, 4 gross. (M.T., 41 ; M.U.W. I, 107)

1428 — Viena — Stephanus de Tumeswaer, 4 gross. (M.T., 67 ; M.U.W. I, 161)

1429 — Viena — Lucas de Themesvar (Fraknói, 44)

1436 — Viena — Antonius Michaelis de Temseswar, 2 gross. (M.T., 81 ; M.U.W. I, 194)

1437 — Viena — Johannes de Themezwar, 2 gross. (M.T., 83 ; M.U.W. I, 200)

1437 — Cracovia — Valentinus Adalberti de Tymusvar, 4 gr. (A.S.U.C. I/2,89)

1438 — Viena — Michael de Themesswar, 3 gross. (M.T., 85 ; M.U.W. I, 205)³⁴

³⁰ C. Suci, *op. cit.*, vol. II, București (1967), p. 75 ; mai multe localități cu nume asemănător există și în Transilvania istorică.

³¹ *Ibidem*, p. 92 și M.T., p. 26 n. 5.

³² După Fraknói, 24 Nicolaus de Themesswar este înmatricolat abia în 1415 la facultatea artistică. În 1419 el predă la aceeași facultate „Sentencias Jovis” și figurează printre examinadorii până în 1422 ; în 1421 este amintit între consilierii facultății artistice.

³³ Nicolaus de Temeschwar s-a înscris la Universitatea din Viena după ce devenise baccalarius artium al Universității din Buda, cf. Fraknói, 15 : „1415. Festo S. Colomani. Congregacio facultatis ... ad recipiendum baccalarium alterius Universitatis. Qui receptus fuit nomine Nicolaus de Themesswar” ; vezi și Abel J., *Egyetemeink a középkorban*, Budapesta 1881, p. 60—61. La Universitatea din Viena el este confirmat baccalarius în 1421, obținând în 1422 licența și doctoratul în drept canonic.

³⁴ Fraknói, 47 amintește la 1440 pe Michael de Themeswar licentiatul între studenții facultății artistice.

- 1442 — Viena — Matheus de Temeswar, 4 gross, (M.T., 93 ; M.U.W. I, 230) ;
1451 — Magister Matheus de Themeswar, 3 gross. (M.T., 144)³⁵
- 1449 — Viena — Stephanus de Chomaswar (!), 4 gross. (M.T., 106 ; M.U.W. I, 269)
- 1449 — Viena — Georgius de Themeswar, 2 gross. (M.T., 109 ; M.U.W. I, 273)
- 1450 — Viena — Ambrosius Thome de Temeswar, promisit (M.T., 110 ; M.U.W. I, 178)
- 1450 — Viena — Johannes Gregorij de Temeswar, pauper (M.T., 111 ; M.U.W. I, 178)³⁶
- 1451 — Cracovia — Briccius Simonis de Temeschvar, tenetur (A.S.U.C. I/2,131)
- 1451 — Viena — Lucas Michaelis de Temeswar, 4 gr. (M.U.W. II, 6)
- 1451 — Viena — Michael de Temeswar, 4 gr. (M.U.W. II,6)
- 1451 — Viena — Laurencius Wodo de Temeswar, 4 gr. (M.U.W. II, 6) ;
1455 — Laurencius de Themeswar, baccalarius artium, dedit 2 gr. (B.E.A., 69)
- 1451 — Viena — Johannes Zegen de Temeswar, 4 gr. (M.U.W. II, 6) ;
1454 — Johannes Jacobi de Themeswar, baccalarius artium, dedit 2 gr. (B.E.A., 68) ; 1455 — Johannes de Themeswar, magister artium, dedit 2 gr. (B.E.A., 39).
- 1453 — Cracovia — Blasius Michaelis de Themesvar, 4 gr. (A.S.U.C. I/2, 135)
- 1456 — Viena — Dyonisius de Themeswar, dedit 4 gr. (M.U.W. II,44)³⁷
- 1458 — Cracovia — Laurencius Nicolai de Thymeschwar, 4 gr. (A.S.U.C. I/2,154)
- 1458 — Cracovia — Gewardus Ladislai de Temeschwar (4 gr.) tenetur, A.S.U.C. I/2, 153)
- 1458 — 1463 — Cracovia — Palbertus de Themesuar <scriptor ecclesiasticus celebris>, baccalarius artium (Liber Procurat. Cracov., p. 59)
- 1459 — Cracovia — Thomas Egidy <de> Themeswer, 4 gr. (A.S.U.C. 1/2, 159)
- 1461 — Viena — Nicolaus Somlyai de Themeswar, dedit 1 gr. (B.E.A., 101)
- 1466 — Viena — Ladislaws Zacalus de Themeswar, 4 gr. (M.U.W. II, 94)³⁸
1468 — Ladislaus de Themeswar, baccalarius artium, dedit 2 gr. (B.E.A., 74) ; 1475 — Ferrara — Magister Ladislaus, filius Ioannis Zakalius de Themesuar, diocesis Zanadiensis ; devine doctor artium (M.A.H.U.I., 373)
- 1468 — Viena — Stephanus de Themewar, dedit 1 gr. (B.E.A., 111 ; Fraknói, 67)
- 1469 — Cracovia — Dominicus Gerardi de Themesvar, 4 gr. (t.) (A.S.U.C. I/2, 194)
- 1471 — Viena — Dominicus Bodo de Temeswar, 4 gr. (M.U.W. II, 130)

³⁵ Fraknói ne furnizează date despre cariera academică ulterioară : în 1447 Matheus de Themeswar este licentiatuș artibus și consilier al facultății artistice (p. 30), iar la 1450 Mg. Mathias (!) de Themeswar predă „Obligatoria” (p. 26).

³⁶ Date despre cariera academică ulterioară la Fraknói : în 1453 Johannes de Themeswar se numără printre examinatorii facultății artistice (p. 34), iar în 1456 Mag. Johannes de Themeswar predă „Tertiam Alexandri”.

³⁷ În B.E.A., 97 apare ca Dyonisius de Temeswar, dedit 1 gr.

³⁸ În B.E.A., 108 și la Fraknói, 65 apare numai Ladislaus de Themeswar, 2 gr.

- 1473 — Viena — Michael Torsa de Temswar, 4 gr. (M.U.W. II, 141; B.E.A., p. 122 n.6)³⁹
- 1474 — Viena — Ladislaus Kuntesch de Themswar, 4 gr. (M.U.W. II, 144)
- 1474 — Cracovia — Lucas Pauli de Themascphar, tenetur (A.S.U.C. I/2, 216)
- 1483 — Cracovia Paulus Anthony de Temesvar, solvit 4 lat. (A.S.U.C. I/2, 258)
- 1494 — Cracovia — Thomas Nicolai de Themeszfar, dioc. Cenodiensis, solvit 4 gr. (R.B.H.C., 56; A.S.U.C. II/1,30; Miller, 8)
- 1495 — Cracovia — Michael Helye de Temeszwar, solvit 5 gr. (R.B.H.C., 59; A.S.U.C. II/1, 36; Miller, 10)
- 1495 — Viena — Michael Toregk de Tumbsbar (!), 4 gr. (M.U.W. II, 242)⁴⁰
- 1499 — Cracovia — Georgius Martini de Themswar <dioc.> Chenodiensis, tenetur (R.B.H.C., 62; A.S.U.C. II/1,50; Miller, 12); „1500 ad quart. temp. Pent. pro gradu bacc. in art. examinat. Georgius de Temeszwar” (R.B.H.C., 62)
- 1499 — Cracovia — Vladislaus Mathie de Themswar, tenetur (R.B.H.C., 62; A.S.U.C. II/1,50; Miller, 13)
- 1499 — Cracovia — Jacobus Luce de Themascchwaw (!), solvit 1 gr. (A.S.U.C. II/1,55)
- 1500 — Viena Franciscus de Themswar, 29 den. (M.U.W. II, 281)
- 1500 — Viena — Cristophorus de Themezwar, 10 kr. B.E.A., 151)⁴¹;
1505 — Cristophorus Pannonius de Temeßwar, baccalarius artium, dedit 4 cr. (B.E.A., 82; Frankl V., *A hazai és külföldi iskolazás a XVI. században*, Budapesta 1873, p. 215)
- 1501 Cracovia — Caspar Martini de Themswar, tenetur (R.B.H.C., 66; A.S.U.C. II/1, 68; Miller, 15); „1501 ad quart. temp. Lucie ad gradum bacc. in art. promot. Caspar de Themswar” (R.B.H.C. 66) 1514 — Viena — Gaspar ex Demeschber (!), 29 den. (M.U.W. II, 414)
- 1501 — Cracovia — Ladislaus Thome de Themswar, tenetur (A.S.U.C. II/1, 68)
- 1501/1502 — Cracovia Egidius Nicolai de Temesvar Cenadiensis dioc., solvit 3 gr. (R.B.H.C., 67; A.S.U.C. II/1,72); 1502 — Egidius de Themswar, consiliarius Bursae Hungarorum Cracoviensis (R.B.H.C., 50)⁴²
- 1506 — Bologna — Frater (din ordinul predicatorilor — n.n.) Johannes de Temesvar assignatus Bononiae studens pro rata provinciae (M.A.H.U.I., 71)
- 1507 — Viena — Laurentius <de> Themswer, 4 gr. (M.U.W. II, 348)
- 1511 — Viena — Nicolaus Sartoris de Themswar, 4 gr. (M.U.W. II, 383; B.E.A., p. 167 n. 7)⁴³
- 1517 Cracovia — Johannes de Themewsar (R.B.H.C., 21; Miller, 33)

³⁹ În 1474 este înmatricolat ca Michael de Remesawr (!) (B.E.A., 122).

⁴⁰ La Fraknoi, 87 și în B.E.A., 144 apare ca Michael Therekh de Temeswar, dedit 12 den.

⁴¹ La Fraknoi, 91: Christoforus de Themezwar.

⁴² Înscris la Bursa Hungarorum încă în 1494, cf. Miller, 16.

⁴³ În 1512 figurează în matricole: Nicolaus Deneschiensis, dedit 18 den. (B.E.A., 167).

- 1524 — Viena — Demetrius Theniesinus (!) (M.U.W. III, 39); 1525 — Demetrius Themeschiensis, 2 cr. (B.E.A., 187); 1530 — *Cracovia* — Demetrius Pauli de Themeszvar, dioc. Sanodiensis (!), solvit 3 gr. (R.B.H.C., 100; A.S.U.C. II/2, 255); 1534 — *Viena* — Demetrius Themeswari ex Themeswer, 8 den. (B.E.A., 190); 1538 — *Wittenberg* — Demetrius Temesuarinus Pannonius (Alb. Acad. Viteberg., 172)⁴⁴
- 1533 — *Cracovia* — Michael Georgy de Themeschwar, dioc. Cenodiensis, 4 gross. solvit (R.B.H.C., 101; A.S.U.C. II/2, 266; Miller, 44)

*Temeskuz, Themeskewch, Themeskezer, Tymesluz*⁴⁵

- 1388 — Viena — Johannes de Tymesluz, 2 gross. (M.T., 9; M.U.W. I, 28)
- 1401 — Viena — Ladislaus de Themeskezer, promisit (M.T., 23; M.U.W. I, 60)
- 1413 — Viena — Adalbertus Adalberti de Temeskuz (M.T., 39; M.U.W. I, 99)
- 1456 — Viena — Dom<inus> Emericus de Themeskewch, 8 gr. (M.U.W. II, 47)

Zrenjanin (fost Veliki Bečkerek, în R.S.F. Iugoslavia)⁴⁶

- 1411 — Viena — Thomas <de> Beczegereke, tenetur (M.T., 32; M.U.W. I, 88)
- 1415 — Viena — Johannes de Behekerekky, 3 gross. (M.T., 41; M.U.W. I, 107)
- 1427 — Viena — Georgius de Weczikerekÿ, 4 gross. (M.T., 65; M.U.W. I, 159)
- 1439 — Viena — Anthonius de Beczekerekky, 17 denar, (M.T., 88; M.U.W. I, 212)

LISTA ABREVIERILOR

- Alb. Acad. Viteberg. — *Album Academiae Vitebergensis ab A. Chr. MDII usque ad A. MDCII*, ed. F. A. Foerstemann, vol. I, Halle 1894.
- A.S.U.C. = *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis ab Anno MCCC*, ed. A. Chmiel: tom I, fasc. I (1400—1433), *Cracovia* 1883; tom I, fasc. II și III (1434—1489), *Cracovia* 1887; tom II, fasc. I (1490—1515), *Cracovia* 1892; tom II, fasc. II (1515—1551), *Cracovia* 1892.
- B.E.A. = Schrauf K., *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig*, Budapest 1902, în col. „Magyarországi tanulók külföldön”, IV.
- Fraknoi = Fraknoi V., *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV és XV században*, în „Értekezések a történelmi tudományok köréből”, vol. III, Nr. 10, Budapest 1874.
- M.A.H.U.I. Veress E., *Olasz egyetemeken járt Magyarországi tanulók anyakönyve és iratai, 1221—1864 (Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae. 1221—1864)*. Budapest 1941.

⁴⁴ I. L. Bartholomaeides, *op. cit.*, p. 13 susține că Demetrius Temesvariensis, care frecventează Universitatea din Wittenberg în timpul rectoratului lui Philipp Melancton, este identic cu Demetrius Torday, primul superintendent al Confesiunii Augsburgice în Ungaria.

⁴⁵ Toponimul desemna ținutul din regiunea riurilor Timiș și Bega, cf. Milleker B., *Dél-magyarország földrajza a középkorban*, în „Történelmi és Régészeti Értesítő”, XXIX (1913), Nr. 1—4 și XXX (1914), Nr. 1—4, s.v. Temesköz (ca volum separat a apărut la Timișoara în 1914).

- Miller = <Jacobus Ferdinandus Miller>, *Regestrum bursae Cracoviensis Hungarorum*, Buda 1821.
- M.T. = Schrauf K., *Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen 1450-ig.*, Budapesta 1892, in col. „Magyarországi tanulók külföldön”, II.
- M.U.W. = *Die Matrikeln der Universität Wien*, ed. Gr. Gall: vol. I (1377–1450), Graz-Köln, 1956; vol. II (1451–1518/I), Graz-Köln, 1959; vol. III (1518 II–1579 I), Graz-Köln, 1959, in col. „Publikationen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung”, seria IV-a: „Quellen zur Geschichte der Universität Wien”, sect. I-a.
- R.B.H.C. – Schrauf K., *A krakkói magyar tanulók-háza lakóinak jegyzéke (Regestrum bursae Hungarorum Cracoviensis) 1493–1558*, Budapesta 1893, in col. „Magyarországi tanulók külföldön”, II.

ETUDIANTS DU BANAT AUX UNIVERSITÉS ÉTRANGÈRES JUSQU'EN 1552

RÉSUMÉ

Dans l'étude on analyse en détail, sur la base des matériaux universitaires, la fréquence des étudiants du Banat aux universités médiévales d'Europe centrale et orientale, ainsi que d'Italie et de France jusqu'en 1552. Depuis la fin du XIV-e siècle jusqu'en 1552, aux universités étrangères ont étudié 173 étudiants du Banat provenant de 20 localités. On présente les grades et les titres académiques acquis par ceux-ci de même que leur appartenance sociale. La carrière post-universitaire des étudiants est relevée dans la mesure où les documents le permettent.

L'auteur conclut que la fréquentation des universités étrangères par les étudiants du Banat a eu des conséquences importantes pour la vie culturelle du Banat, leur activité ultérieure contribuant à laïciser la culture roumaine. Les plus doués d'entre eux sont entrés dans l'histoire de la culture européenne en tant qu'auteurs de remarquables traités scientifiques.

En annexe on publie la liste des étudiants du Banat de cette période, par ordre chronologique et toponymique.

ISTORICUL ION I. NISTOR (1876 — 1962)

DE

NICOLAE STOICESCU

Ion I. Nistor, a fost unul din cei mai de seamă istorici români din prima jumătate a secolului nostru¹.

Născut la Vicovul de Sus — Suceava, ca fiu de țăran, I. Nistor a urmat cursurile liceului din Rădăuți (1889—1897), după absolvirea căruia s-a înscris la Facultatea de litere și filozofie a Universității din Cernăuți (1897—1902). După terminarea cursurilor universitare, tânărul absolvent a fost numit profesor secundar de istorie și limba română mai întâi la Suceava (1904—1907), apoi la Cernăuți (1907—1908). După acești ani de profesorat, și-a reluat studiile de specializare la Viena, München, Berlin și București (1908—1911), perioadă în care a obținut titlul de doctor în filozofie la Universitatea din Viena (1909).

Metodica școlară austriacă, ilustrată de câțiva istorici de marcă — școală la care s-a format și Dimitrie Onciul, un alt mare istoric originar din Bucovina — a contribuit într-o măsură însemnată la formarea lui I. Nistor ca istoric metodic și bine informat, calități ce lipseau în acea vreme unor istorici români mai vîrstnici.

La București a audiat cursurile ținute de marii istorici D. Onciul, I. Bogdan și N. Iorga, care-și vor aminti mai târziu cu plăcere de seriozitatea cu care se pregătea I. Nistor. Cursurile audiate în capitala României l-au ajutat pe I. Nistor să înțeleagă mai clar problemele generale privind istoria românilor, iar atmosfera de cald patriotism ce domnea în opinia publică bucureșteană, ce se pregătea pentru realizarea marelui ideal al unirii tuturor românilor într-un singur stat național, i-a insuflat tânărului profesor și patriot încrederea atît de necesară pentru activitatea sa viitoare în care a militat cu toate puterile pentru unirea din 1918.

---

¹ Date despre viața și opera sa se găsesc la V. Grecu, *Ion I. Nistor ca istoric*, Cernăuți, 1937, 29 p.; extras din vol. *Omagiu lui Ion N. Nistor (1912—1937)*, Cernăuți, 1937 și Lucian Boia, *Evoluția istoriografiei române*, București, 1976, p. 319—323. Ultimul autor îl încadrează pe I. Nistor în grupa „istorici ai ideii și unității naționale”. Lista principalelor lucrări ale lui I. Nistor în *Bibliografia lucrărilor științifice ale cadrelor didactice. Universitatea București, Seria Istorie*, II, București, 1970, p. 393—400. O bibliografie mai completă, dar nu prea sistematică, a alcătuit Vianor Bendescu, *Opera unui maestru de frunte al istoriografiei române programatice și al practicii politice. Contribuții la bibliografia scrierilor profesorului și bărbatului de stat, Dr. Ion I. Nistor (Născut 4/16 august 1876 — 11 noiembr. 1962)* („Buletinul Bibliotecii române din Freiburg”, vol. I, Serie nouă, 1967—1968, p. 141—162).

În această perioadă de intensă pregătire, I. Nistor a avut posibilitatea să cerceteze arhivele austriece și germane, iar rezultatele acestor cercetări s-au materializat în câteva studii ce au fost foarte bine apreciate de specialiști.

Primul dintre acestea : *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, care constituie teza de doctorat a autorului, apărută în 1910 la Viena ², este o prezentare a relațiilor dintre Moldova și Polonia în secolele XIV—XVI (1388—1574), relații în care problema Pocuției, amanetată de regele polon domnului Moldovei în 1388, ocupă locul central. Lucrarea a fost foarte bine apreciată de istoricii români; Ion Bogdan, de pildă, considera că este „așa de completă și așa de bine scrisă încît o putem număra printre cele mai bune monografii istorice scrise de români” ³.

Cea de-a doua lucrare, apărută în 1911, cuprinde prima prezentare a evoluției comerțului extern al Moldovei în secolele XIV—XVI ⁴. Utilizînd și documente inedite, precum și o bogată bibliografie, autorul prezintă mai întîi cadrul în care se desfășura acest comerț, insistînd asupra împrejurărilor care au influențat înflorirea sau decăderea acestuia; sînt urmărirea apoi relațiile comerciale cu principalii parteneri : Polonia, statele germane, Transilvania (acestora din urmă li se acordă cel mai mare spațiu), Genova, Veneția, Imperiul otoman și Țara Românească. Autorul explică, pe bună dreptate, că cele două țări surori, Moldova și Țara Românească, nu au întreținut decît slabe relații economice deoarece dispuneau de aceleași produse ⁵.

Și această lucrare a făcut o foarte bună impresie, fiind premiată de Academia Română; în raportul de premiere, I. Bogdan considera că lucrarea „cuprinde o expunere completă a comerțului moldovean cu străinătatea în primele trei secole ale istoriei moldovene”, subliniînd și faptul că este prima operă de acest fel în literatura istorică română ⁶.

Cele două lucrări dovedind calități deosebite de istoric, I. Nistor a fost ales membru corespondent al Academiei Române, la 18 mai 1911 ⁷, într-o perioadă în care această înaltă instituție de cultură căuta să stringă legăturile cu oamenii de știință români aflați la acea dată în provinciile ce se găseau încă sub ocupație străină.

Același an 1911 avea să-i aducă lui I. Nistor și satisfacția obținerii titlului de docent la Universitatea din Viena, unde va ține primele cursuri de istoria românilor la seminarul român de pe lângă această Universitate (1911—1912), fiind foarte apreciat de marele învățat C. Jirecek ⁸.

² 182 p. + 1 h. (extras din „Archiv für Osterreichische Geschichte”, 101, 1910). Această lucrare a fost precedată de un mic studiu despre granița dintre Moldova și Pocuția : *Zur moldauisch-pokutischen Grenzfrage*, Cernăuți, 1909, 16 p. (extras din „Jahrbuch der Bukowinaer Landesmuseums”, XVI, 1908). Problema Pocuției a mai revenit în precupările lui I. Nistor la 1943 în studiul *Campania lui Mihai Viteazul în Pocuția* (AARMSI, s. III, t. XXVI, 1943, p. 29—57).

³ „Analele Acad. Rom., Partea ad-tivă și dezbateri”, s. II, t. XXXIV, 1911—1912, p. 240 (va fi citată mai departe AARPAD).

⁴ *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV—XV. und XVI. Jahrhundert*, Gotha, 1911, XIX + 240 p.

⁵ *Ibidem*, p. 221—225.

⁶ AARPAD, s. II, t. XXXIV, 1911—1912, p. 337—340.

⁷ *Ibidem*, s. II, t. XXXIII, 1910—1911, p. 68 (raportul făcut de I. Kalinderu).

⁸ Vezi scrisorile lui I. Nistor către Sextil Pușcariu, publicate de acesta din urmă în vol. *Omăgiu lui Ion I. Nistor*, p. 4 și urm. Tema cursului ținut la Viena a fost *Locul românilor în istoria sud-est europeană*.

După obținerea acestui titlu, necesar pentru a fi numit în învățămîntul superior, la 12 august 1912 I. Nistor a fost numit profesor la catedra nou creată pe lângă Universitatea din Cernăuți, catedră intitulată de istorie sud-est europeană cu deosebită privire la români. Catedra a fost înființată la cererile insistente ale românilor bucovineni cărora autoritățile austriece nu le-au aprobat însă o catedră care să se ocupe numai de istoria românilor — așa cum ceruseră — ci una cu preocupări ceva mai largi, în care istoria românilor avea să dețină, prin grija lui I. Nistor, locul principal. La ocuparea postului de profesor el a fost susținut de patrioții bucovineni care-l cunoșteau și care știau că noul profesor va sluji cu pricepere și dragoste idealul pentru care militau cu toții. Cercul filo-austriece își aveau și ele candidatul lor, în persoana lui Ilie Gherghel, care a trebuit să se retragă.

În lecția de deschidere ținută la 19 octombrie și intitulată *Importanța istorică a românilor și începuturile organizării lor de stat*, noul profesor a arătat că, deși catedra este de istorie sud-est europeană, el înțelege să se ocupe îndeosebi de istoria românilor, deoarece ei sînt cel mai vechi și cel mai numeros popor din sud-estul Europei, singurul popor din această regiune care și-a menținut organizarea politică proprie și care a oferit adăpost culturii popoarelor balcanice supuse de turci, precum și loc de refugiu luptătorilor pentru libertatea națională a acestor popoare⁹.

După numirea sa ca profesor, pe lângă cursurile de istorie însuflețite de un cald patriotism, I. Nistor va depune o intensă activitate pentru pregătirea opiniei publice în vederea unirii Bucovinei cu țara; în acest scop, împreună cu Sextil Pușcariu, a dat o nouă orientare revistei „Junimea literară” care a fost pusă în slujba idealului național al realizării unirii tuturor românilor într-un singur stat. Ideea unității neamului românesc a fost dezvoltată de profesorul I. Nistor și în cursurile sale de popularizare a istoriei românilor, audiate de numeroși bucovineni.

La izbucnirea primului război mondial, I. Nistor s-a refugiat în România, unde — prin lucrările sale privind istoria Bucovinei apărute în 1915—1916 (lucrări de care vom aminti în paginile următoare) — a militat pentru desăvîrșirea unității naționale.

Pe baza activității depuse, în ședința din 19 mai 1915, Academia Română l-a ales membru plin. Cu acest prilej, I. Nistor a declarat: „Mă voi strădui mai ales să contribui la lărgirea cunoștințelor noastre despre trecut și la trezirea dragostei și interesului pentru el în cercurile cele mai largi”¹⁰. În calitate de membru al Secției istorice, I. Nistor va fi timp de peste 30 de ani unul din cei mai activi membri ai acestei secții, în „Memoriile” căreia va publica numeroase studii.

În discursul său de recepție, rostit în ziua de 3 iunie 1916, I. Nistor, a evocat *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina, 1774—1857*¹¹. În acest frumos discurs, vorbitorul a arătat că, în ciuda împrejurărilor nefavorabile create de ocupația austriacă, românii din Bucovina și-au păstrat conștiința națională și au desfășurat o remarcabilă activitate culturală, care este prezentată pe larg. Autorul insistă apoi asupra mo-

⁹ V. Grecu, *op. cit.*, p. 26—27.

¹⁰ AARPAD, 1914—1915, p. 174.

¹¹ Discursul a apărut în 1916 (Academia Română, Discursuri de recepțiune, XLIV).

mentului 1848, cînd românii din provincia ocupată de austriaci au formulat cunoscuta *Petițiune a țării* în care cereau o serie de drepturi politice și culturale. „Crearea preparandiei române, înființarea unei catedre de limba română pe lângă liceul german din Cernăuți și introducerea limbii române la Institutul teologic sînt singurele succese trainice ale frămîntărilor de la 1848”¹². Aceasta a contribuit însă la pregătirea unei generații de intelectuali destoinici și la întărirea legăturilor culturale cu țara.

În răspunsul său la acest discurs de recepție, marele istoric Nicolae Iorga a apreciat în mod deosebit activitatea științifică desfășurată de I. Nistor, pe care îl considera „unul dintre rarii cărturari români care au scos din studiile lor altceva decît arme pentru a înlătura pe alții și a se impune ei singuri”. Enumerînd studiile alcătuite de noul membru al Academiei, N. Iorga afirma că aceste „nenumărate studii, care au atins toate domeniile vieții” românilor din Bucovina, au lămurit multe probleme confuze și au adus o informație „cu totul nouă și de cel mai mare folos, dînd astfel bazelor istoriei Bucovinei o lărgime necunoscută pînă atunci”¹³.

După unirea Bucovinei cu țara, în toamna anului 1918, I. Nistor a fost numit ministru în guvernul de la București. În aceeași epocă (1919—1940) a fost profesor de istoria românilor la Universitatea din Cernăuți, unde a fost un timp decan și apoi rector (1933—1940). Aici a înființat un Institut de istorie și limbă, în al cărui buletin, intitulat „Codrul Cozminului” (1924—1939), s-au publicat numeroase lucrări valoroase de istorie, istoria limbii și culturii românești, precum și numeroase documente.

Deși preocupat de activitatea politică, fiind unul din istoricii de seamă ai țării, în perioada 1931—1936, I. Nistor a participat ca delegat la numeroase congrese internaționale de istorie, la: Varșovia, Zürich, Berlin, Stockholm. În același timp, ca o recunoaștere a meritelor sale, a fost ales membru extern al Academiei cehe din Praga.

Transferat ca profesor universitar la București (1940—1941), I. Nistor a fost pensionat în anul 1941. În anii 1945—1948, a condus Biblioteca Academiei Române, înlocuind în acest post pe generalul Radu Rosetti, demisionat.

Bogata activitate de istorie a lui Ion Nistor — concretizată în circa 200 de monografii, studii și articole — a îmbrățișat o vastă arie de probleme din istoria medie și modernă a României, începînd cu continuitatea românilor în spațiul carpato-dunărean și terminînd cu primele decenii ale secolului nostru. Preocupările sale s-au îndreptat îndeosebi spre istoria Moldovei și a relațiilor ei politice și comerciale cu vecinii. Numeroase ale lucrări ale lui I. Nistor privesc istoria politică, culturală și bisericească a Bucovinei, el fiind considerat de N. Iorga cel mai de seamă istoric al acestei provincii. În sfîrșit, I. Nistor a fost și un priceput

¹² I. Nistor, *op. cit.*, p. 60.

¹³ *Ibidem*, p. 68—69.

editor de documente, îmbogățind bazele documentare ale istoriei românilor cu numeroase izvoare aflate îndeosebi în arhivele austriece.

I. Nistor a înțeles rolul istoriei ca armă de luptă politică, fiind un istoric ferm angajat și un apărător competent și consecvent al drepturilor poporului român asupra teritoriului pe care s-a născut și a trăit. El declara în acest sens : „Ca mărturie a trecutului și păstrătoare a vechilor tradițiuni politice și culturale ale neamului, istoria este chemată să ne furnizeze arme de apărare ale drepturilor noastre asupra pământului pe care-l stăpînim de veacuri, contra acelor ce au îndrăznit să le conteste și să le nesocotească”¹⁴.

Ca și alți istorici patrioți, I. Nistor a alcătuit numeroase scrieri puse în slujba apărării intereselor naționale românești, scrieri menite să dovedească netemeinicia unor teorii absurde emise de unii istorici străini privind îndeosebi vechimea popoului român și continuitatea sa pe aceste plaiuri. Dujă tragică moarte a lui N. Iorga în 1940, I. Nistor a rămas unul din cei mai pricepuți și autorizați apărători ai drepturilor românești.

I. Nistor a tratat problema continuității românilor în câteva studii ale căror rezultate sînt în mare parte valabile și astăzi. În primul dintre acestea, *Românii în Transdanuvia*¹⁵, autorul urmărește pe baza izvoarelor cunoscute soarta elementului romanic de la nordul Dunării pînă în secolul al X-lea, aducînd numeroase argumente în sprijinul continuității și subliniind faptul că Imperiul roman (apoi cel bizantin) nu a renunțat la regiunile de la nordul fluviului pe care le considera ca făcînd parte din Imperiu^{15bis}, așa cum le considerau, de altfel, și locuitorii acestor regiuni.

Cel de-al doilea studiu, *Autohtonia daco-romanilor în spațiul carpato-dunărean*¹⁶, constituie o nouă și frumoasă pledoarie în sprijinul continuității, autorul dovedind că românii sînt „singurii autohtoni în spațiul carpato-dunărean”, care „n-au părăsit niciodată pămînturile lor moștenite încă din epoca preistorică”.

În același an 1942, I. Nistor a publicat un nou studiu despre *Emanciparea politică a daco-romanilor din Transdanuvia*¹⁷ unde, continuînd expunerea începută în studiul *Românii în Transdanuvia*, a prezentat luptele duse de populația autohtonă împotriva popoarelor migratoare stabilite temporar pe teritoriul fostei Dacii și a analizat procesul de închegare a formațiunilor politice românești, proces terminat cu formarea statelor. El susține continuitatea — în diverse forme — a organizării politice a populației daco-romane și apoi românești, ca și ideea interesantă că Imperiul otoman s-a considerat continuatorul Imperiului bizantin la nord de Dunăre, unde a stabilit capete de pod pentru supravegherea acestor

¹⁴ „Codrul Cozminului”, VII, 1931—1932, p. XXIII.

¹⁵ AARMSI, s. III, t. XXIII, 1941, p. 521—600 + 1 h. (și extras, București, 1941).

^{15bis} Vezi și *Bizantinii în lupta pentru recucerirea Faciei și Transdanuviei* (AARMSI, s. III, t. XXV, 1942—1943, p. 693—725).

¹⁶ AARMSI, s. III, t. XXIV, 1942, p. 213—265 (și extras, București, 1942), Vezi și idem, *Rumänische Wanderungen aus Siebenbürgen* („Revue historique du Sud-est Européen”, XVIII, 1941, p. 140—156), în care — discutînd teoriile lui B. Homan și L. Tamas — I. Nistor arată că românii nu puteau veni în Transilvania într-o perioadă în care situația iobagilor de aici era deosebit de grea.

¹⁷ AARMSI, s. III, t. XXIV, 1942, p. 517—552 (și extras, București, 1942).

regiuni ce au devenit o importantă sursă de aprovizionare a Constanti-nopolului.

Un studiu deosebit de important în același domeniu se intitulează *Temeiurile romano-bizantine ale începuturilor organizației noastre de stat*¹⁸, în care I. Nistor susține ideea continuității instituțiilor politice romano-bizantine pe teritoriul fostei Dacii, arătând că aici nu este vorba de împru-muturi bizantine tirzii, ca în Serbia, Bulgaria și Croația, ci de „o evoluție aparte a formelor și așezămintelor romano-bizantine pe teritoriul unor provincii ale Imperiului roman”. Chiar dacă studiul cuprinde și unele exagerări, ideea continuității instituționale susținută de I. Nistor con-stituie o dovadă peremptorie a continuității elementului daco-roman, păstrătorul unor puternice tradiții romane în domeniul organizării social-politice a spațiului carpato-dunărean.

Aceeași idee a continuității este dezvoltată și într-un alt studiu din aceeași epocă : *Ungurii în Dacia carpatină*¹⁹, în care sînt prezentate pe larg împrejurările cuceririi și colonizării Transilvaniei, unde noii veniți au găsit o numeroasă populație românească, bine organizată din punct de vedere politic, care a opus o puternică rezistență cuceritorilor.

În același domeniu al apărării intereselor naționale se înscriu și unele din lucrările lui I. Nistor dedicate istoriei Bucovinei, îndeosebi în perioada dinainte de unirea din 1918. Principala operă de acest gen este *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, apărută la București în 1915. În această lucrare autorul dovedește pe bază de documente (în parte inedite) vechimea românilor din Bucovina și drep-turile lor asupra acestei provincii unde ei constituiau elementul majoritar. Lucrarea a făcut o foarte bună impresie la București într-o vreme în care lupta pentru desăvîrșirea unificării statului național avea nevoie de cît mai multe temeieri istorice. După părerea lui I. Bogdan, lucrarea lui I. Nistor dovedea „fără urmă de îndoială că populația cea mai veche a Bucovinei a fost românească”²⁰; după aceeași opinie, lucrarea „are toate însușirile pe care le-am admirat la celelalte scrieri” ale autorului²¹.

Ținînd seama de importanța științifică și politică a lucrării în acea vreme, Academia Română a hotărît traducerea și publicarea ei în limba germană, pentru a fi cunoscută și peste hotare; cu traducerea ei a fost însărcinat însuși autorul, bun cunoscător al limbii germane. Ea a apărut în 1918 cu titlul *Der nationale Kampf in d r Bukowina* (227 p.)

Istoria Bucovinei a fost, dealtfel, una din principalele preocupări ale lui I. Nistor, el dedicînd acestei provincii românești numeroase studii. Evocînd situația Bucovinei sub ocupație străină, istoricul arăta : „Din gura slujbașilor străini noi n-auzeam niciodată un cuvînt bun și prietenos, ci numai vorbe răstite și cuvinte de ocară . . . Austriei căutau în chip și fel de a șterge din inimile noastre amintirile istorice și de a ne face să

¹⁸ AARMSI, s. III, t. XXV, 1943, p. 843—883 (și extras, București, 1943).

¹⁹ AARMSI, s. III, t. XXIV, 1942, p. 469—502 (și extras, București, 1912). O continuare a acestui studiu este cel intitulat *Țara Severinului și Banatul Timișan* (AARMSI, s. III, t. XXVII, 1944—1945, p. 195—230 + 1 h.), unde sînt analizate împrejurările pătrunderii influenței regalității maghiare la sud de Carpați.

²⁰ AARPAD, s. II, t. XXXVII, 1914—1915, p. 58—59.

²¹ *Ibidem*, p. 81.

uităm limba pentru a gândi ca ei și a simți ca ei”²². Românii din Bucovina au știut însă să lupte cu tărie împotriva acestor tendințe, avînd și ajutorul fraților lor din țara la care aveau să revină în 1918, declara mai departe I. Nistor în ședința solemnă a Academiei Române ținută după Unirea din 1918.

Dintre studiile dedicate istoriei Bucovinei, pe lângă discursul de recepție de care am vorbit mai înainte, mai amintim : *Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina*²³ și *Istoria bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*²⁴. În prima lucrare a luat poziție față de afirmațiile istoricilor austrieci despre inexistența școlilor în Bucovina la data ocupării ei în 1775, dovedind — pe bază de documente din arhivele din Viena și Cernăuți — că asemenea școli existau, dar că ele au fost silit să își înceteze activitatea după ocuparea Bucovinei de austrieci.

Pornind de la ideea justă că — spre deosebire de biserica catolică, cu tendințe de universalitate — biserica ortodoxă a fost o instituție cu caracter național și „una din cele mai vechi și mai bogate înfățișări ale vieții noastre naționale”, cea de-a doua lucrare pune în lumină contribuția bisericii din Bucovina la propășirea culturii, la păstrarea ființei de neam și la întărirea conștiinței naționale a românilor. În același timp, autorul judecă cu asprime pe unii ierarhi bucovineni care s-au îndepărtat de aceste nobile idealuri ale bisericii strămoșești.

Cum din punct de vedere istoric Bucovina făcea parte din Moldova, I. Nistor și-a extins în chip firesc cercetarea și asupra istoriei acestei provincii românești căreia i-a aparținut Bucovina pînă la 1775.

Prima sa preocupare — de care am amintit deja la începutul studiului nostru — a fost istoria comerțului Moldovei, domeniu în care I. Nistor a fost primul istoric ce a întreprins cercetări sistematice²⁵. Lucrarea amintită din 1911, privind comerțul extern în secolele XIV—XVI, a fost întregită în anul următor cu alte două. În prima, intitulată *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*²⁶, I. Nistor prezintă pentru întia oară în istoriografia românească unele probleme speciale ale comerțului medieval din Moldova : căile de comunicație, mijloacele de transport, structura etnică și socială a negustorilor, mărfurile vehiculate la import și export, măsurile și greutățile utilizate, circulația monetară și prețurile produselor.

Cea de-a doua : *Das moldauische Zollwesen im 15. und 16. Jahrhundert*²⁷ completează celelalte două mari lucrări despre comerț cu problema

²² *Ibidem*, t. XXXIX, 1916—1919, p. 240.

²³ Apărut în „XLVIII Jahresbericht der gr.-or. Ober-Realschule in Czernowitz”, 1911—1912, Cernăuți, 1912, p. 3—49.

²⁴ București, 1916, XI + 295 p. Istoria bisericii din Bucovina constituie subiectul și altor studii ale lui I. Nistor, ca : *Istoria Fondului bisericesc din Bucovina*, Cernăuți, 1921, 69 p. (în care publică și documente inedite) sau *Cărțile liturgice din Bucovina și introducerea limbii slavone în biserica românească*, București, 1943, 31 p. (din AARMSI, s. III, t. XXV, p. 511—541).

²⁵ La scurtă vreme după apariția studiului lui I. Nistor, N. Iorga a publicat documentele relative la negoțul românesc cu Lembergul, în *Studii și documente*, XXIII, București, 1913, p. 293—456.

²⁶ Cernăuți, 1912, XVI + 200 p.

²⁷ Apărută în „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche”, XXXVI/1, 1912, p. 235—282.

vămile : sistemele de vămuire pentru import, export, tranzit și comerț intern, administrarea vămile prin arendare sau în regie proprie etc.

Valoarea acestor lucrări ale lui I. Nistor privind istoria comerțului medieval din Moldova a fost apreciată în mod deosebit de istoriografia noastră. La 1915, marele N. Iorga considera că „scrierile d-lui Nistor despre istoria comerțului românesc sînt rezemate pe cea mai atentă despoiere a materialelor destul de risipite și duc la rezultate care sînt în cea mai mare parte definitive”²⁸. Deși rezultatele acestor lucrări nu mai pot fi considerate astăzi definitive, ținînd seama de studiile apărute între timp, subliniem faptul că în acest domeniu al istoriei comerțului I. Nistor a fost un deschizător de drumuri în istoriografia românească.

Clasele și relațiile sociale din Moldova l-au interesat mai puțin pe I. Nistor. Singura lucrare importantă în acest domeniu poartă titlul *Clasele boierești din Moldova și privilegiile lor*²⁹. Studiind originea boierimii, autorul consideră că aceasta s-a format din căpeteniile populației autohtone existente pe vremea migrațiilor barbare, din rîndurile cărora s-a ridicat o nobilime de slujbă sau de merit (jupani, cnezi); după consolidarea voievodatelor românești, caracterul boierimii de slujbă s-a accentuat și mai mult, prin înzestrarea ei de către domnie cu moșii cucerite de la dușmani (autorul omite calea uzurpării pămînturilor aflate în stăpînirea obștilor sătești, cale considerată în vremea noastră ca stînd la baza nașterii celor două clase principale din orînduirea feudală). I. Nistor face distincția cuvenită între boierime și boierie (= slujbă) și subliniază procesul de creștere a numărului membrilor acestei clase privilegiate, care la 1833 alcătuia — pe baza statisticilor — o treime din totalul populației Moldovei.

Tot din domeniul vieții sociale mai amintim și studiul *Emigrările de peste munți în Moldova și Bucovina*³¹, publicat în 1915, în perioada de pregătire febrilă a desăvîrșirii unității naționale. I. Nistor arată că românii din Transilvania — unde alcătuiau majoritatea populației — au fost obligați să emigreze în Țara Românească și Moldova — unde găseau o situație mai bună și frați de același neam, aceeași credință și limbă — de cauze economice, politice și religioase, din care cele mai importante sînt : despoierea de libertăți și de proprietate și impunerea la dări mari, lipsa de drepturi politice și persecuțiile religioase îndeosebi după unirea cu Roma. Vorbînd despre acest studiu al lui I. Nistor, N. Iorga afirmă : „rar ni s-a prezentat o lucrare așa de bogată în idei și de bine scrisă”³².

Cît privește istoria politică a Moldovei în evul mediu, aceasta a format obiectul cîtorva studii care au pus accentul pe relațiile ei cu Polonia și Ucraina. În afară de studiile privind problema Pocuției, amintite mai sus,

²⁸ AARPAD, s. II, t. XXXVII, 1914—1915, p. 174.

²⁹ Autorul consideră în mod greșit cele trei categorii ale boierimii drept clase.

³⁰ AARMSI, s. III, t. XXVI, 1944, p. 511—550 (și extras, București, 1944).

³¹ AARMSI, s. II, t. XXXVII, 1914—1915, p. 815—865 (și extras București, 1915).

Această lucrare a fost întregită de o alta : *Bejenari ardeleni în Bucovina* („Codrul Cozminului”, II—III, 1925—1926, p. 443—553), în care I. Nistor publică cu un studiu introductiv o „consignațiune” a bejenarilor veniți în 1778 din cauza persecuțiilor îndreptate împotriva românilor. Autorul a reluat apoi și problema migrațiunii românești în Polonia (AARMSI, s. III, t. XXI, 1939, p. 89—110) — problemă studiată și de alți autori — în care a arătat pe bază de documente polone numărul satelor locuite de români, care trăiau după propriile lor legi și obiceiuri (ius-valachicum).

³² AARPAD, s. II, t. XXXVII, 1914—1915, p. 288.

I. Nistor a mai scris *Lucius Arovianus eroul țării Sepenifului*³³, studiu în care — pornind de la mărturiile lăsate de Callimachus Buonaccorsi și J. Dlugosz — a prezentat celebra luptă din Plonini dintre Ștefan și Petru, fiii voievodului Moldovei (numit tot Ștefan de I. Dlugosz), primul dintre cei doi frați avînd și sprijin polon. Lucrarea cuprinde însă unele inexactități, iar datarea luptei în 1359 (însușită de I. Nistor după Dlugosz) s-a dovedit a fi greșită, ca și descendența lui Petru voievod dintr-un Iuga vodă, presupus frate al lui Bogdan vodă³⁴.

Relațiile Moldovei cu Ucraina au format și ele obiectul a două studii ale lui I. Nistor: *Contribuții la relațiunile dintre Moldova și Ucraina în veacul al XVII-lea*³⁵ și *Problema ucraineană în lumina istoriei*, apărut în 1934. În prima lucrare, pe baza colecției de documente *Akte k istoriei juznoi zapodnoi Rosii*, autorul prezintă relațiile dintre cele două țări între anii 1642 — 1678, publicînd în anexă 69 de rezumate ale unor foarte interesante documente privind aceste legături.

În domeniul relațiilor politice cu popoarele vecine mai pot fi amintite *Cehoslovacii și românii*³⁶ și *Relațiile principilor Caragheorghe și Miloș Obrenovici cu Țara Românească*³⁷, lucrări în care se subliniază prietenia și înțelegerea ce au caracterizat aceste relații, ca și lupta comună a românilor și cehilor împotriva absolutismului austro-maghiar și pentru constituirea statului național.

Istoria modernă a României a constituit și ea obiectul a numeroase studii ale lui I. Nistor, bazate fie pe documentele editate de același autor în diverse colecții, fie pe actele publicate în anexa studiilor respective. Dintre acestea amintim: *Principatele Române în preajma tratatului de la Adrianopol*³⁸, alcătuit pe baza documentelor austriece din 1821 — 1829 cuprinse în vol. XXI din colecția Hurmuzaki; *Organizarea oștirilor pămîntene sub regimul Regulamentului Organic*³⁹; *Decorarea lui Avram Iancu și a camarazilor săi*⁴⁰, în anexa căruia se publică un raport despre revoluția din 1848 în Transilvania; *Ocupația austriacă în Principate 1854 — 1857 după rapoartele lui Coronini*⁴¹; *Principatele române sub ocupația rusească, iulie 1853 — 17 sept. 1854*⁴², ambele studii bazate pe rapoartele lui Coronini publicate de I. Nistor; *Din corespondența lui Todleben de la Plevna*⁴³, în anexa căruia publică 31 de scrisori ale generalului rus din perioada sept.

³³ AARMSI, s. III, t. XXIII, 1941, p. 133—176 + 1 pl. (și extras, București, 1941).

³⁴ Vezi P. P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al IV-lea* („Studii”, IX, 1956, nr. 4, p. 109—110), care datează lupta în 1377, și Ștefan Gorovei, *Dragoș și Bogdan, întemeietorii Moldovei*, București, 1973, p. 128—135, după care lupta s-ar fi dat în 1367, între Petru și Ștefan, fiii lui Ștefan, care era la rîndul său fiul lui Bogdan I și fratele lui Lațcu, Ștefan fiind soțul celebrei doamne Mușata care a dat numele dinastiei moldovene.

³⁵ AARMSI, s. III, t. XIII, 1932—1933, p. 185—221 (și extras, București, 1933).
Vezi și: *Die rumänisch-ucrainischen Beziehungen in ihren geschichtlichen Werdegang* („Süd-östdeutsche Forschungen”, IV, 1939, nr. 3, p. 229—242); *Ucraina în lumina cronicilor moldovenești* (AARMSI, s. III, t. XXIV, 1941—1942, p. 71—118; și extras, București, 1942).

³⁶ „Codrul Cozminului”, VI, 1930, p. 261—342.

³⁷ AARMSI, s. III, t. XXVII, 1944—1945, p. 325—356 (și extras, București, 1945).

³⁸ AARMSI, s. III, t. XXIII, 1940—1941, p. 435—475 (și extras, București, 1941).

³⁹ AARMSI, s. III, t. XXV, 1943, mem. 22 (și extras, București, 1943).

⁴⁰ AARMSI, s. III, t. XI, 1931, p. 281—348 (și extras, București, 1931).

⁴¹ AARMSI, s. III, t. XX, 1939, p. 133—195 (și extras, București, 1939).

⁴² *Ibidem*, p. 221—253.

⁴³ AARMSI, s. III, t. XIII, 1932—1933, p. 223—277 (și extras, București, 1933).

1877 — ian. 1879 și, în sfârșit, *Unirea Bucovinei 28 noiembrie 1918. Studiu și documente*, apărut în 1928, în care în cea mai mare parte a volumului (p. 76 — 211) sînt publicate documente relative la acest eveniment.

Ca istoric-patriot, Ion Nistor a participat la toate aniversările sau comemorările marilor personalități sau momente din istoria patriei, pe care le-a evocat în discursuri sau articole rostite sau scrise cu căldură și înfiorate de sentimentul sfînt al dragostei de țară și de gloriosul ei trecut. Dintre acestea amintim, în ordine cronologică : *Ștefan cel Mare*⁴⁴ ; *Neagoe Basarab* (la 500 de ani de la moartea domnului)⁴⁵ ; *Luca Arbore hatmanul* (*La 400 de ani de la moartea sa*)⁴⁶ ; *Pomenirea lui Dimitrie Cantemir voievod, domnitorul Moldovei. La 200 de ani de la moartea lui*⁴⁷ ; *Grigore vodă Ghica, la aniversarea de 150 de ani de la moartea sa*⁴⁸, în care studiază împrejurările ocupării Bucovinei de austrieci ; *Consecințele războiului pentru neatîrnare asupra românilor din Bucovina*⁴⁹, în care arată că războiul pentru neatîrnare a contribuit la trezirea conștiinței naționale a românilor din Bucovina, dintre care unii au luat parte ca voluntari la luptele de la Plevna⁵⁰ ; *Alexandru cel Bun. (Cu ocaziunea aniversării de 500 de ani de la moartea sa)*⁵¹ ; *Miron Costin. Viața și opera*⁵² (la 250 de ani de la moarte) etc.

Ion Nistor a mai fost preocupat și de probleme de istoriografie ; în cîteva articole el a analizat opera unor mari istorici români, ca A. D. Xenopol⁵³, Dimitrie Onciul⁵⁴ sau Nicolae Iorga⁵⁵. Despre D. Onciul, I. Nistor arăta că, prin critica și metoda sa riguroasă, a pus capăt romantismului și a creat o nouă școală în istoriografia română. N. Iorga a fost pentru I. Nistor tipul savantului luptător pentru cauza neamului său și unul din factorii importanți ai desăvîrșirii unității statale.

Unul din cele mai importante domenii ale activității lui I. Nistor a fost acela al editării izvoarelor. Bun cunoscător al arhivelor austriece, pe care le-a cercetat în cîteva rînduri, el a strîns și publicat o mare parte din corespondența diplomatică și rapoartele consulilor austrieci din țările române din perioada 1782—1836 ; această corespondență a fost editată între anii 1922 — 1942 în cinci masive volume din marea colecție Hurmuzaki⁵⁶. Cele cîteva mii de documente și rapoarte alcătuite de reprezentanții

⁴⁴ „Junimea literară”, I, 1904, nr. 7—8, p. 98—104.

⁴⁵ „Calendarul Glasul Bucovinei”, III, 1922, p. 19—29.

⁴⁶ „Junimea literară”, XIII, 1924, nr. 7—8 ; și extras, Cernăuți, 1924, 15 p.

⁴⁷ AARMSI, s. III, t. II, 1924, p. 221—245 (și extras, București, 1924).

⁴⁸ „Codrul Cozminului”, IV—V, 1927—1928, partea I-a, p. 399—444.

⁴⁹ În vol. *Războiul neatîrnării, 1877/78. Conferințe finute la Ateneul Român*, București, 1927, p. 153—186 (la aniversarea a 50 de ani de la proclamarea independenței).

⁵⁰ Vezi de același autor *Bucovina la Plevna* („Junimea literară”, XX, 1931, p. 149—155).

⁵¹ Cernăuți, 1932, 53 p. Vezi și *Locul lui Alexandru cel Bun în istoria civilizației creștine*, Cernăuți, 1932, 20 p.

⁵² AARMSI, s. III, t. XXIV, 1941—1942, p. 283—304 (și extras, București, 1942).

⁵³ *Opera istorică a lui A. D. Xenopol* („Junimea literară”, XVIII, 1929, p. 233—241).

⁵⁴ *Dimitrie Onciul* (*ibidem*, V, 1908, p. 135—138) ; *In amintirea lui Dimitrie Onciul* (*ibidem*, XII, 1923, p. 57—60) ; *Dimitrie Onciul. La zece ani de la moartea sa* (*ibidem*, XXII, 1933, nr. 4—6, p. 73—79).

⁵⁵ *Opera istorică a lui Nicolae Iorga* (AARMSI, s. III, t. XII, 1931—1932) și extras, Buc., 1932, 10 p. și *Nicolae Iorga ca istoric* („Codrul Cozminului”, VII, 1931—1932, p. XXI—XXXII).

⁵⁶ Volumele poartă titlul general *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare austriece* : vol. XIX/1, 1782—1797, București, 1922, IV + 916 p. ; vol. XIX/2, 1798—1812, Cernăuți, 1938, IV + 872 p. ; vol. XX (VIII + 917 p.), tipărit la Cernăuți în 1940, cuprinzînd corespondența din anii 1813—1827, a fost pierdut în timpul războiului, trebuind să fie retipărit ; vol. XXI, 1828—1836, București, 1942, VI + 726 p. Separat de aceste volume tipărite, autorul a

Austriei, foarte atenți și bine informați cu privire la evenimentele petrecute în țările române, publicate în aceste volume, prezintă o însemnătate deosebită pentru cunoașterea istoriei poporului român în ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea și primele decenii ale veacului trecut ⁵⁷.

În afară de aceasta, I. Nistor a publicat *Corespondența lui Coronini din Principate. Acte și rapoarte din iunie 1854 — martie 1857* ⁵⁸, volum masiv care cuprinde 890 de rapoarte și acte — descoperite la 1924 în Kriegsarchiv din Viena, relative la toate evenimentele de seamă petrecute în Principate în această epocă.

Pe lângă cele câteva mii de documente din arhivele austriece care au îmbogățit substanțial baza de informare a istoriei țărilor române de la sfârșitul secolului al XVIII-lea pînă la 1857, I. Nistor a publicat și analizat diverse alte izvoare, dintre care amintim : *O descriere a Principatelor Române din 1822* ⁵⁹; *Condica Androneștilor. Contribuții la istoria Țării Românești din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea* ⁶⁰; *Un tratat de topometrie din secolul al XVIII-lea* ⁶¹. Tot lui i se datorește și alcătuirea primului catalog al manuscriselor orientale din Biblioteca Academiei Române ⁶².

Aceasta este pe scurt bogata activitate a lui I. Nistor ⁶³, activitate care ne îndreptățește să-l considerăm drept unul din marii istorici români din prima jumătate a secolului nostru; opera sa, bazată pe o solidă informație și pe o metodă riguroasă de cercetare, a fost pusă în slujba luptei pentru realizarea unității naționale și pentru apărarea drepturilor românilor asupra teritoriului pe care s-au născut și trăiesc de veacuri.

L'HISTORIEN ION I. NISTOR (1876 — 1962)

RÉSUMÉ

L'auteur évoque sommairement la vie et l'œuvre de ce grand historien roumain de la première moitié du XX-e siècle.

Après de brillantes études à Cernăuți, I. Nistor fut longtemps (1912 — 1915, 1918 — 1940) professeur d'histoire à l'Université de Cernăuți

---

pregatit încă din 1945—1947 vol. XXII (1837—1846) și XXIII (1847—1866), volume rămase în manuscris (AARPAD, 1945—1947, p. 329). Unul din aceste volume se află în păstrarea fiicei lui I. Nistor.

⁵⁷ Vezi și prezentarea lui N. Iorga făcută volumului XIX/2, care cuprinde „întregiri de cunoștințe deosebit de importante” („Rev. istorică”, 1939, p. 77—84), ca și introducerile lui I. Nistor, care apreciază că documentele publicate „ascund o comoară neprețuită de informațiuni noi privitoare la viața politică, socială și economică din Principate” (Hurmuzaki, XIX/1, p. 111).

⁵⁸ Cernăuți, 1938, XLVII + 1098 p.

⁵⁹ AARMSI, s. III, t. XXV, mem. 25 (și extras, București, 1943, 65 p.).

⁶⁰ AARMSI, s. III, t. XXXVIII, 1945—1946, p. 419—448 (și extras, București, 1946).

⁶¹ AARMSI, s. III, t. XXIX, 1946—1947, p. 1—43.

⁶² *Manuscrisele orientale din Biblioteca Academiei Române și inventarul lor* (AARMSI, s. III, t. XXVIII, 1945—1946, p. 77—126); și extras, București, 1946.

⁶³ Nu putem să nu amintim aici și cele două mari lucrări rămase în manuscris : *Istoria Bucovinei*, achiziționată de Direcția Arhivelor Statului din București, și *Istoria românilor*, în mai multe volume, lucrare aflată în păstrarea fiicei lui I. Nistor.

où il a déployé de féconds efforts pour l'éducation patriotique de la jeunesse universitaire.

Dans sa riche activité — il a écrit quelques 200 de monographies, études et articles — il a traité divers problèmes d'histoire médiévale et moderne de la Roumanie, commençant avec le problème de la continuité des Roumains dans l'espace carpato-danubien et finissant avec les premiers décennies de notre siècle. Il s'est intéressé surtout à l'histoire de la Moldavie et de ses relations politiques et commerciales avec les pays voisins. Comme éditeur des sources, il enrichit la collection „Hurmuzaki” avec des documents tirés des archives autrichiennes.

I. Nistor fut un historien patriote qui a mis son savoir au service des intérêts nationaux, dont il se fit le ferme défenseur.

CONGRESUL MUNCITORESC INTERNAȚIONAL DE LA GENEVA (1866)

DE
MARIAN STROIA

Născută ca o necesitate istorică, nevoia proletariatului de a dispune de o organizație puternică, capabilă să opună exploatorilor de pretutindenii lupta organizată a muncitorilor pentru răsturnarea orînduirii capitaliste și instaurarea dictaturii proletariatului, Asociația Internațională a Muncitorilor (1864—1876) a avut un rol deosebit de important în lupta pentru organizarea rîndurilor mișcării muncitorești, pentru afirmarea și victoria socialismului științific în mișcarea muncitorească internațională.

Relevînd consecvența și principialitatea activității Internaționalei I, precum și rolul ei important în organizarea luptei revoluționare a proletariatului, V. I. Lenin remarcă : „Internaționala I (1864—1876) a pus bazele unei organizații internaționale muncitorești menite să-i pregătească pe muncitori în vederea asaltului revoluționar împotriva capitalului”¹.

În cele ce urmează vom încerca să ne oprim asupra celui dintîi congres al Internaționalei, desfășurării, importanței sale în evoluția mișcării muncitorești europene, ca și semnificației sale istorice.

În legătură cu modul în care cea dintîi Internațională în general și congresul de la Geneva în special au fost reflectate în istoriografie, se cuvine a fi menționat că în timp ce în istoriografia marxistă și-au găsit o prezentare corespunzătoare locului și semnificației lor în planul epocii moderne², în unele lucrări occidentale recente se întîlnește o redare estompată, deformată în unele cazuri, cu o pronunțată tentă subiectivă. Astfel, istoricul francez Jacques Droz, în *Histoire générale de socialisme* vol. I, apreciază că la „Congresul de la Geneva... primul congres real... tonul dezbaterilor a fost dat de delegația franceză, aproape în întregime proudhonistă... dirijată de Tolain”³ (p. 611). Într-o sinteză destul de recentă,

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, București, Edit. politică, 1959, p. 290.

² Vezi de pildă în acest sens *Perții Internațional, 1864—1870*, (sub redacția I. A. Bach), Moskva, Izd. Mislî, 1964 ; iar în limba română monografia lui Alexandru Vianu, *Internaționala I*, apărută la București în Editura științifică în același an. La aceasta se adaugă lucrarea cu caracter de popularizare *Asociația internațională a muncitorilor datorată Janetei Brill și lui Constantin Florea*, contribuția lui Augustin Deac *Internaționala I și România consacrată evidențierii legăturilor dintre primul forum internațional al muncitorilor și proletariatului român ca și culegerea selectivă *Marx-Engels despre Internaționala I**, lucrări publicate cu ocazia aniversării centenarului primei Internaționale.

³ Jacques Droz, *Histoire générale du socialisme. Des origines à 1875*, Paris, Presses Universitaires de France, 1972, p. 621.

elaborată de un colectiv de autori sub conducerea lui Jacques Néré⁴, unde un subcapitol aparte a fost destinat tratării mișcării muncitorești internaționale (p. 241—252), spațiul afectat acestei probleme nu a fost judicios exploatat de autorii volumului, fiind mai mult o concentrare de date informative și aprecieri, dintre care unele nu prea fundamentate. Prima Internațională apare în viziunea istoricilor francezi drept „o reunire de individualități”, crearea ei în deceniul al 7-lea al secolului trecut nu li se pare drept un „fenomen deosebit în epocă”; cit despre primele congrese muncitorești din istorie (Geneva, Bruxelles, Basel) — li se impută că nu au fost reprezentative. În asemenea condiții ne putem pune legitima întrebare de ce a mai fost nevoie să se acorde spațiu grafic aparte acestui moment de cotitură al istoriei universale moderne, deoarece potrivit concepției redactorului acestei părți, nu a fost „un fenomen de prea mare importanță”.

★

Fixarea datei primului congres al Internaționalei a figurat pe ordinea de zi a conferinței de la Londra (25—29 septembrie 1865), unde pe această temă s-au desfășurat discuții în contradictoriu. Marx, susținut de o mare parte din delegați, a propus ca congresul să se țină în toamna anului următor (de preferință lunile septembrie sau octombrie). Delegația franceză, la rindul ei, a cerut ca data să fie fixată în prima jumătate a lunii aprilie, invocând motive puțin întemeiate. În cele din urmă după o serie de discuții și concesi de ambele părți, s-a admis ca termen ultima săptămână a lunii mai 1866*.

Situația s-a clarificat definitiv în primăvara lui 1866 când secția geneveză a Internaționalei, arătând că nu erau terminate pregătirile pentru primirea și găzduirea delegaților, a cerut amânarea congresului pentru luna septembrie.

Pregăti rea congresului Consiliul General al Internaționalei a început să facă pregătiri pentru congres încă din decembrie 1865. Astfel, în ședința din 19 decembrie Jung, Fox și Morgan (membri ai Consiliului General) au ridicat problema necesității stringerii mijloacelor materiale necesare organizării sale și a popularizării lui printre muncitorii englezi⁵. În urma discutării acestei probleme Consiliul General a tipărit un manifest special ce conținea chemarea către muncitorii englezi de a lua parte la dezbaterile programului congresului și de a sprijini cu mijloacele lor desfășurarea acestuia⁶. Consiliul a considerat de asemenea necesară tipărirea documentelor programatice ale Asociației Internaționale a Muncitorilor — *Manifestul constitutiv* și *Statutul provizoriu* — și să le difuzeze împreună cu înștiințarea despre Congresul ce urma să se țină în anul următor la Geneva.

⁴ Jacques Néré (sous la redaction de...), *Precis d'histoire contemporaine*, Paris, Presses Universitaires de France, 1973.

* Alexandru Vianu, *Internaționala I*, București, Edit. științifică, 1964, p. 66.

⁵ *Generalinii Sovet Pervogo Internaționala. Protokoli 1864—1866*, Moskva, Izd. Nauka, 1966, p. 239.

⁶ *Pervii Internațional. 1864—1870*, Moskva, Izd. Misl, 1964, p. 104.

În perioada premergătoare Congresului, s-a înregistrat o creștere a rîndurilor Internaționalei. În această perioadă s-a înregistrat aderarea multor secțiuni ale trade-unionurilor engleze, iar în Franța, Germania și Elveția au apărut secții noi.

O latură deloc neglijabilă a pregătirilor pentru congres a constituit-o dezbateră prealabilă a problemei poziției unitare la congres a delegaților Consiliului General. La ședința din 31 iulie 1866 a Consiliului General, în numele subcomitetului însărcinat cu pregătirea Congresului raportul despre programul acestuia a fost prezentat de Marx. El a propus să se ia ca bază programul adoptat la conferința de la Londra și publicat în presa franceză, în care el a operat o singură schimbare, unind punctul referitor la înființarea societăților de ajutor reciproc și ajutorare a orfanilor membrilor Asociației — cu primul punct, referitor la organizarea Asociației Internaționale.

La ultimele două ședințe dinaintea Congresului (21 și 28 august) Consiliul General, la propunerea subcomitetului, a aprobat înscrierea pe ordinea de zi a problemei zilei de muncă de 8 ore, a discutat problema muncii femeilor și copiilor și a ales 4 delegați la congres din partea Consiliului General (Carter, Odger, Jung și Eccarius). În afară de aceștia la congres urmau să mai participe în calitate de delegați ai unor societăți afiliate sau secțiuni alți 3 membri ai Consiliului și anume Dupont, Lawrence și Cremer⁷.

Hotărârile Consiliului General cu privire la programul congresului au fost formulate de Marx la sfîrșitul lui august, deja înaintea trimiterii delegaților la Geneva, sub forma așa-numitelor *Instrucțiuni pentru delegații Consiliului Central în diversele probleme*. Instrucțiunile erau scrise în limba engleză, iar o parte din ele traduse în limba franceză, au fost citite la congres în calitate de raport oficial al Consiliului General. *Instrucțiunile* reprezentau, din punct de vedere teoretic, un foarte important document, ce a marcat un mare pas înainte în elaborarea și concretizarea ideologiei social-politice a partidului proletar. Asupra conținutului lor ne vom opri în cadrul prezentării lucrărilor Congresului.

Desfășurarea congresului Congresul și-a ținut lucrările între 3—8 septembrie, în sala braseriei „Treiber”. Mica sală a acestui local fusese singura încăpere pe care comisia de organizare a congresului reușise s-o închirieze, pentru o sumă mai modestă. Printr-o stranie coincidență, toate celalalte săli mai spațioase din Geneva erau fie închiriate, fie se cereau pentru ele prețuri exorbitante.

Congresul a reunit 60 de delegați dintre care 45 din partea diferitelor secții ale Asociației și Consiliului General, și 15 reprezentanți ai societăților muncitorești afiliate din Anglia, Franța, Germania și Elveția. În mod firesc predominau delegații celor 15 secțiuni elvețiene (30 de persoane între care Becker, Coullery, Dupleix). De asemenea o delegație numeroasă era cea franceză, compusă din 17 trimiși ai muncitorilor francezi, între care Eugène Varlin, Tolain, E. Camelinat, Fribourg, Perrachon ș.a.) Majoritatea membrilor delegației franceze aparțineau curentului proudhonist; împreună cu liber cugetătorii elvețieni ei dispuneau de aproape

⁷ *Pervii International*, p. 106.

1/3 din voturi. Proudhoniștii au opus *Instrucțiunilor* Consiliului General, prezentate în calitate de raport oficial, propriul lor raport, elaborat destul de minuțios.

La congres, tactica delegaților Consiliului General și a delegaților care li s-au raliat a constat în a obține adoptarea propunerilor Consiliului General în problemele de bază, principale, avînd o mare însemnătate pentru activitatea în continuare a întregii Asociații Internaționale a Muncitorilor, și să cedeze proudhoniștilor în problemele secundare, sau să accepte propunerile lor în calitate de completări la chestiunile principale, acolo unde ele aveau un caracter declarativ și nu puteau aduce mari neajunsuri tactice⁸.

Ca președinte al congresului a fost ales Jung, iar cea dintîi zi a fost consacrată chestiunilor organizatorice: verificarea mandatelor delegaților, stabilirea ordinii lucrărilor congresului. În a doua zi a lucrării s-a dezbătut Statutul Asociației Internaționale, ce figura la primul punct al ordinii de zi. În această problemă, după o serie de discuții, au rămas în vigoare două puncte de vedere: cel elaborat de Marx în *Instrucțiuni* și memoriul secției pariziene.

Primele articole, cu unele amendamente, au fost adoptate în unanimitate: secretarul general al Internaționalei va fi numit de Consiliul General și nu de congres; Consiliul General urma să aibă dreptul de a schimba, dacă considera necesar, localitatea de desfășurare a viitorului congres; congresele urmau să se țină anual.

Discuții vii a suscitat articolul 8, care prevedea condițiile de primire în Internațională. Pot fi oare primiți intelectualii ca membri? Delegații englezi se arătaseră favorabili acestei propuneri, în timp ce francezii, în special Tolain și Fribourg s-au opus. Delegații muncitorilor germani și elvețieni au protestat și ei, așa încît teza proudhoniștă a căzut. Opoziția acestora s-a manifestat însă din nou atunci cînd s-a discutat regulamentul care însoțea Statutul și care prevedea la punctul 11 că „Orice membru al Asociației are drept de vot și este eligibil”⁹. În această chestiune Fribourg și Tolain — cei mai activi dintre delegații proudhoniști — au cerut ca să se acorde dreptul de a fi aleși delegați la Congres numai muncitorilor care îndeplinesc munci fizice. Împotriva acestei aserțiuni lipsită de o argumentare serioasă s-au pronunțat delegații elvețieni și cei englezi. Primii au subliniat că propunerea proudhoniștilor putea lipsi asociația de ajutorul oamenilor instruiți și devotați, și că ea înlănțuia libertatea de acțiune a secțiilor. La rîndul său delegatul englez Cremer a reliefat că fără aportul intelectualilor din Consiliul General, în Anglia nu s-ar fi obținut rezultatele atinse de Internațională. „Printre acești membri — a accentuat Cremer — voi cita unul singur, cetățeanul Marx, care și-a consacrat întreaga viață victoriei clasei muncitoare”¹⁰.

Acestui prim subiect de natură organizatorică, i-a urmat dezbaterea articolului următor, intitulat „Unitatea internațională de acțiune în lupta dintre muncă și capital prin mijlocirea Asociației”, problemă care a sus-

⁸ *Ibidem*, p. 110.

⁹ *La Première Internationale*. Recueil de documents publié sous la direction de Jacques Freymond, Geneva, I.H.E.U., 1962, vol. I, p. 82 (În continuare sub titlul *Recueilt.* . .).

¹⁰ *Ibidem*, p. 55.

citat discuții în contradictoriu între participanți. Marx stipulase în Instrucțiunii că „Unul din marile țeluri ale Asociației este acela ca muncitorii din diferite țări să ajungă nu numai să se simtă frați și tovarăși, ci să și acționeze ca atare”¹¹.

La acest punct, reprezentanții francezi — Tolain, Fribourg, Camelinat și alții — s-au străduit să motiveze punctul de vedere pe care îl susținuseră în memoriul lor : „Nu este vorba de lupta împotriva capitalului, ci de a face și pe muncitori capitaliști. Războiul între patroni și muncitori, între lucrători și capitaliști este în detrimentul tuturor”. După proudhoniști, nu era recomandabil ca greva să fie folosită ca mijloc de acțiune deoarece „este un mijloc barbar care confirmă salarii pe care noi vrem să-l desființăm”. Soluția lor era deci : „Capitalul să treacă în mâinile muncitorilor. La aceasta nu se poate ajunge decât prin asociații cooperatiste”¹².

Împotriva acestei teorii nerealiste, mic-burgeze, care condamna clasa muncitoare la inactivitate, s-au ridicat Lawrence, delegat al Asociației croitorilor din Londra, Dupont — reprezentant al unei secții din Londra, Jung, Cremer, Eccarius. Ei au subliniat însemnătatea și necesitatea luptei de clasă, relevând că reușita ei depinde de sprijinul și participarea comună a muncitorilor din întreaga lume. În acest sens s-a remarcat prin intervenția sa, Eccarius : „În momentul de față, pentru ca greva să poată fi utilizabilă trebuie ca în același moment muncitorii din toate țările să refuze să lucreze”¹³. La rîndul său Dupont a declarat : „Noi, englezii, preconizăm greva nu ca principiu, ci ca mijloc de luptă. Greva duce la organizarea clasei muncitoare. Deocamdată mijloacele Asociației sînt insuficiente, așa că, chiar dacă greva e condamnată în principiu, ea trebuie admisă ca mijloc de luptă al clasei muncitoare”¹⁴.

Congresul, prin votul său, a respins punctul de vedere proudhonișt, adoptînd formularea propusă de Marx.

A suscitât de asemenea discuții în contradictoriu și al treilea punct care conținea motivarea amănunțită a cererii introducerii zilei de muncă de 8 ore, revendicare care era susținută nu numai de Consiliul General, dar și de Uniunea muncitorilor americani la congresul său de la Baltimore din august același an. În *Instrucțiunile* Marx arătase că această revendicare constituia „o condiție preliminară, fără de care toate încercările de îmbunătățire a soartei muncitorilor și de eliberare a lor sînt sortite eșecului”¹⁵. Dovedind o concepție obtuză, o mentalitate învechită, proudhoniștii s-au ridicat împotriva limitării zilei de muncă, pronunțîndu-se pentru o întindere variabilă a acesteia în raport cu condițiile specifice ale fiecărei țări. „Noi considerăm în prezent durata de 10 ore ca fiind suficientă...”¹⁶ se spunea în amendamentul propus de delegația franceză, punct de vedere la care s-au raliat delegații Vuilleumier (Chaux-de-Fonds), Coullery și Butter (Magdeburg).

Majoritatea delegaților s-au situat însă pe poziția susținerii punctului de vedere marxist. „Opt ore de muncă sînt cuvîntul de ordine al clasei

¹¹ Marx-Engels despre Internaționala I, București, Edit. politică, 1964, p. 87.

¹² *Recueil*... , p. 43.

¹³ *Ibidem*, p. 44.

¹⁴ *Ibidem*, p. 45.

¹⁵ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 16, București, Edit. politică, 1963, p. 204.

¹⁶ *Recueil*, p. 48.

muncitoare din toate țările. Muncitorul care lucrează numai opt ore are timp să-și dezvolte intelectul. Iată de ce consider că această cerere e îndreptățită”¹⁷, a declarat Cremer.

În cele din urmă congresul a admis formularea propusă de Marx, consfințind astfel victoria în această problemă a liniei Consiliului General.

Noi divergențe au apărut la discutarea punctului 4, referitor la munca copiilor și adolescenților în industrie. În cadrul *Instrucțiunilor*, atragerea adolescenților și copiilor în industrie era considerată „o tendință progresistă și legitimă”, nu fără însă a se atrage atenția asupra abuzurilor care se practicau în industria capitalistă modernă. Date fiind condițiile grele existente în capitalism pentru munca tinerilor sub 18 ani se cerea ca durata zilei de muncă pentru ei să varieze între 2—6 ore, ca aceștia să nu lucreze în schimburile de noapte, ca ei să primească o instruire cu cunoștințe de cultură generală și tehnică adecvată.

La această chestiune delegații francezi nu au fost unitari. Grupul compus din Chemalé, Fribourg, Perrachon, Camélinat a legat problema muncii copiilor și adolescenților de cea a femeilor, considerându-le printr-un vizor comun : „Din punct de vedere fizic, moral și social, munca femeilor și copiilor în manufactură trebuie să fie energic condamnată în principiu”¹⁸. Aripa Varlin-Bourdon, recunoscând prejudiciile aduse dezvoltării normale de acest gen de muncă, ridică totuși chestiunea de a nu combate această activitate. În completarea punctului lor de vedere, delegatul englez Lawrence a relevat : „Mai presus de toate sentimentele filantropice pe care le enunțăm aici . . . este mersul înaintea al societății omenești . . . Ceea ce putem face este să protestăm energic împotriva exploatării femeii, așa cum o face casta capitalistă”¹⁹.

Așadar, sarcina care se impunea consta în lupta pentru egalizarea salariilor femeilor cu ale bărbaților la muncă egală, pentru interzicerea muncii femeilor în schimburile de noapte, pentru asigurarea de drepturi civice și politice femeilor și adolescenților. Congresul a adoptat, cu mare majoritate, punctul de vedere al Consiliului General.

După punctul 5, referitor la munca cooperatistă, și care a fost votat fără amendamente, a urmat o altă chestiune importantă, conținută în art. 6 al raportului Consiliului General, care trata despre *Sindicate, trecutul, prezentul și viitorul lor*. Acest punct fusese redactat cu multă grijă de Marx, întrucât el știa că proudhoniștii și lassalienii negau necesitatea sindicatelor muncitorești, și cunoștea, pe de altă parte, și faptul că liderii sindicali englezi se străduiau să evite de a introduce trade-unionurile în viața politică. Rezoluția Consiliului cerea sindicatelor „să învețe . . . să acționeze în mod conștient ca centre de organizare a clasei muncitoare, punindu-și sarcina măreață a *deplinei ei eliberări*”²⁰. Pentru prima oară se menționa necesitatea sprijinirii și apărării intereselor muncitorilor agricoli. În încheiere se sublinia însemnatul rol istoric al acestor organisme : „Sindicatele trebuie să demonstreze întregii lumi că ele nu luptă pentru interese înguste și egoiste, ci pentru eliberarea milioanelor de asupriți”²¹. Dele-

¹⁷ *Ibidem*, p. 48.

¹⁸ *Ibidem*, p. 49.

¹⁹ *Ibidem*, p. 50.

²⁰ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 16, p. 210.

²¹ *Ibidem*.

gații la congres s-au pronunțat în favoarea punctului de vedere marxist ; se recomanda de asemenea crearea de sindicate în toate țările.

A fost dezbătută aprins și problema armatelor permanente. Toți vorbitorii au fost unanimi în a sprijini propunerile lui Marx privind înlocuirea armatelor permanente prin înarmarea întregului popor, crearea unei miliții populare, instruire militară generală. „Armatele permanente — au recunoscut Vuilleumier, Chemalé și alți delegați — smulg oamenii de la muncile pașnice, aduc pierderi încalculabile producției naționale, demoralizează poporul”²².

În problema religioasă, introdusă pe ordinea de zi a congresului la cererea delegației franceze, Congresul s-a declarat pentru excluderea învățământului religios din școli *, dar nu a adoptat nici o rezoluție, apreciind că dat fiind nivelul cultural diferit al maselor, orice hotărâre în acest domeniu ar fi putut duce la împiedicarea realizării unității de luptă a clasei muncitoare.

Propunerile proudhoniștilor au fost adoptate de congres la punctele de importanță secundară. A fost astfel votată rezoluția propusă de delegația pariziană în chestiunea impozitelor directe și indirecte. În locul formulării clare din *Instrucțiuni*, proudhoniștii au cerut acordarea dreptului de a percepe impozite, dar nu au menționat nimic despre posibilitatea îndeplinirii practice a acestei măsuri în condițiile societății capitaliste.

Delegația franceză a propus tuturor secțiilor Asociației să ia în dezbateră problema creditului internațional și a creării unei federații a băncilor muncitorești existente, pentru a le uni apoi într-un organism central sub egida Asociației²³.

În programul Congresului figura și punctul intitulat „Asupra necesității de a desființa influența despotismului și absolutismului Rusiei în Europa, prin aplicarea dreptului popoarelor de a dispune de ele înșile și de reconstruire a Poloniei pe baze democratice și sociale”. La acest punct trebuie relevat faptul că această chestiune poloneză a fost una din cele dintâi chestiuni de politică internațională examinată de Consiliul general. La propunerea Consiliului un miting convocat la 1 martie 1865, cu ocazia aniversării insurecției poloneze din 1863, s-a declarat în unanimitate pentru restabilirea unei Polonii independente și democratice ca o condiție necesară a existenței unei Europe democratice. Chestiunea poloneză pusă în cadrul Internaționalei oferea un cuvânt de ordine valabil pentru unitatea de acțiune a clasei muncitoare, permițând proletarilor din diferite țări să denunțe simultan politica externă a cercurilor guvernante din țările respective. La conferința de la Londra proudhoniștii francezi s-au pronunțat împotriva punerii pe ordinea de zi a Congresului de la Geneva a chestiunii poloneze, considerând că această problemă „pur politică” nu putea să figureze deocamdată în programul unui congres muncitoresc. Procesele verbale ale Conferinței ne arată însă că în acel moment membrii Consiliului General erau unanimi în a aprecia că chestiunile politice nu

²² *Recueil...*, p. 52

* Morala trebuie să-și găsească baza în rațiune, în știință : trebuie deci ca învățământul religios să fie expulzat de o manieră absolută din școli”, a declarat delegatul elvețian Coullery.

²³ *Pervii International...*, p. 114.

se pot detașa de chestiunile sociale ²⁴. La rugămintea lui Marx, între ianuarie și aprilie 1866, Friedrich Engels a scris, în legătură cu disputa de opinii ce se desfășura pe această problemă în Consiliul General, seria de articole *De ce poartă clasa muncitoare interes Poloniei?* publicată în ziarul englez „The Commonwealth”. „Muncitorii din Europa — seria Engels — proclamă, în unanimitate, restaurarea Poloniei ca parte integrantă a programului lor politic, ca cea mai cuprinzătoare expresie a politicii lor externe” ²⁵.

La Congresul de la Geneva, preponderența proudhoniștilor și neînțelegerea de către mulți dintre delegați a importanței luptei de eliberare națională a poporului polonez pentru cauza eliberării clasei muncitoare însuși, a dus ca în acesta să fie unicul punct serios din programul Congresului la care să nu fie adoptată rezoluția scrisă de Marx, fiind admisă în schimb rezoluția de compromis a lui Becker care stipula că: „Congresul își exprimă încrederea și siguranța în faptul că, ca rezultat al dezvoltării și întăririi Asociației Internaționale a Muncitorilor va dispărea orice despotism și constituirea Poloniei pe o bază democratică se va rezolva de a sine”.

Congresul de la Geneva a sancționat, sub denumirea Statutul Asociației Internaționale a Muncitorilor, *Statutul provizoriu* alcătuit de Marx în 1864, înlăturând din el acele puncte care reflectau caracterul provizoriu al acestui document.

În afară de aceasta, Congresul a adoptat un *Regulament de organizare* în care, în mod mai detaliat erau expuse principiile structurii organizatorice a Internaționalei *.

Lucrările Congresului s-au încheiat, după 6 zile de dezbateri, în seara zilei de 8 septembrie 1866. Ecoul desfășurării și programului adoptat la Geneva n-a întârziat să se facă simțit atît în rîndul maselor largiale proletarietului european, cît și în rîndul opiniei publice europene. Astfel, la 17 decembrie 1866, Marx îi scria din Londra lui Engels, semnalîndu-i faptul că: „Revue des deux Mondes” și „Revue Contemporaine” au publicat două articole amănunțite despre Internațională, în care aceasta și Congresul ei sînt apreciate ca unul dintre cele mai de seamă evenimente ale secolului” ²⁶.

Importanța și semnificația istorică a Congresului Congresul, din 1866 de la Geneva a fost primul congres muncitoresc internațional din istorie. Pentru prima oară — dacă facem abstracție de conferința din septembrie 1865 de la Londra, reprezentanți ai proletariatului european s-au adunat pentru a dezbate probleme acute ce se puneau la acea dată în fața mișcării muncitorești internaționale.

Lupta de idei, care s-a manifestat în cadrul acestei reuniuni muncitorești internaționale ilustrează în chip convingător creșterea conștiinței

²⁴ E. Stepanova et I. Bach, *Le Conseil Général et son rôle dans l'Association Internationale des Travailleurs*, în vol. *La première Internationale. L'institution. L'implantation. Le rayonnement*, Paris, Editions du C.N.R.S., 1968, p. 62.

²⁵ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 16, p. 163.

* Regulamentul a fost alcătuit de o comisie compusă din Eccarius, Dupont, Carter, Varlin, Tolain, Aubry, Horhenwart, Fribourg, Barklay, Becker, Scheiffer, Dupleix, Coullery și Chettel (cf. *Perții Internațional*, p. 115).

²⁶ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 31, București, Edit. politică, 1971, p. 245.

de clasă și a gradului de maturizare politică al muncitorimii din principalele țări europene. Din acest punct de vedere Congresul, prin dezbaterile sale, a jucat un rol deosebit de important în clarificarea pozițiilor ideologice a diferitelor grupări din cadrul Internaționalei, în dezvăluirea căilor tactice cele mai adecvate luptei proletarilor pentru răsturnarea structurală a societății capitaliste. Aproape toate revendicările adoptate la Congres au intrat, mai târziu, în programul minimal al majorității partidelor muncitorești.

Congresul de la Geneva a constituit totodată, prin rezoluțiile dezbătute și adoptate, o primă mare victorie a liniei marxiste asupra proudhonismului, în mișcarea muncitorească.

Erau așadar îndreptățite aprecierile făcute, de președintele Congresului, Jung, care la Congresul de la Basel (1869) al Internaționalei avea să declare : „Acum trei ani la primul nostru congres în Geneva, eram priviți ca niște oameni ciudați. Acum principiile noastre sînt proclamate pretutindeni. Noi am devenit o forță. Noi am învins prima piedică ; am pus o temelie solidă. Drumul ce duce spre țel e deschis în fața noastră”²⁷.

LE CONGRÈS OUVRIER INTERNATIONAL DE GENÈVE (1866)

RÉSUMÉ

L'auteur de l'étude fait une ample analyse des travaux de la réunion ouvrière de Genève, le premier Congrès de la I-ère Internationale. Après une brève incursion dans l'historiographie consacrée à ce sujet, l'auteur présente les travaux préparatoires du Congrès, le rôle important joué par Karl Marx dans l'élaboration des principaux documents à caractère de programme.

On fait ensuite un exposé sur les travaux du Congrès, étant relevée la puissante confrontation idéologique entre le groupe de délégués français (pour la plupart adeptes des conceptions de Proudhon) et le groupement de délégués partisans de la ligne tactique recommandée par Marx. L'adoption de six des plus importants points du Congrès, des résolutions formulées par Marx est considérée comme une victoire importante du marxisme sur les courants rétrogrades petits-bourgeois enregistrés dans le mouvement ouvrier international.

La partie finale de l'article est consacrée à l'appréciation de l'importance et de la signification historique du premier congrès ouvrier international, qui a joué un rôle extrêmement important dans la délimitation des positions des divers groupements de la I-ère Internationale, dans l'évaluation des voies tactiques les plus adéquates de la lutte du prolétariat pour le renversement du système capitaliste.

²⁷ Alexandru Vianu, *op. cit.*, p. 192.

ORIGINEA LUI MIHAI VITEAZUL

Dezbateri în cadrul „Comisiei de genealogie și heraldică”

La 11 februarie 1976, în cadrul unei ședințe deschise a „Comisiei de genealogie și heraldică”, prezidată de prof. Mihail Berza, au fost audiate cinci referate, urmate de discuții, privind tema „Originea lui Mihai Viteazul”. În ordinea prezentării lor, Constantin Rezachevici a înfățișat referatul privind *Originea lui Mihai Viteazul în istoriografia românească (1829—1975)*, analizând peste 40 de lucrări istorice referitoare la tema amintită, de la cea a lui Damaschin Bojinca, până la ultimele apariții. Au fost reliefate în ordine cronologică, preocupări, curente, polemici în abordarea ascendenței lui Mihai și a apartenenței mamei sale la familia Cantacuzinilor, toate având menirea de a contribui la o mai bună cunoaștere a uneia din cele mai interesante personalități ale istoriei românilor.

După acest referat care a trasat cadrul problemei, prof. Ion Ionașcu s-a referit la unele puncte de vedere privitoare la familia lui Mihai Viteazul, exprimate în ultimii ani de G. Florescu și D. Pleșia, Carmen Laura Dumitrescu și Șt. Andreescu. Referitor la părerea primilor doi¹, autorul referatului consideră că Iane banul de la sfârșitul secolului al XVI-lea, unchiul lui Mihai, nu poate fi identificat convingător cu Iane din Dirza (1554); Mihai Viteazul nu s-a născut în 1557 (deoarece gravura lui Sadeler, care-l înfățișează la 43 de ani, a fost realizată în 1601, nu în 1600, iar divanele lui Pătrașcu cel Bun nu conțin nici un mare ban cu numele de Iane, — unchiul lui Mihai (ridicat la această dregătorie în urma nașterii viitorului domn) — ; în sfârșit, Iane mare postelnic al lui Pătrașcu cel Bun nu e înrudit cu Cantacuzinii, iar Mihai n-a făcut alături de Iane negoț mare de vite la 16 ani. După opinia referentului, Mihai, fiul natural al lui Pătrașcu cel Bun, împreună cu mama sa, Teodora, vor fi rămas în Orașul de Floci până prin anii 1580—1581, când realizând ceva avere, viitorul domn va fi plecat în Oltenia, unde s-a căsătorit în 1583 cu boieroaica Stanca. Referitor la opiniile lui C. L. Dumitrescu², I. Ionașcu consideră că nu pot fi susținute documentar: moartea primului soț al Stancăi (viitoarea soție a lui Mihai) în 1587 (în loc de 1582), respingerea afirmației categorice a lui B. Walther, după care Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai, s-a născut în 1584, și cu atât mai puțin părerea că Florica ar fi fiica domnului dintr-o primă căsătorie a acestuia, de prin 1577. În sfârșit, I. Ionașcu nu împărtășește părerile lui Șt. Andreescu³, că străbunicul doamnei Stanca ar fi Diicu din Izvorani, pircălab la Poienari în 1533—1535, și nici că Florica, fiica lui Mihai, l-ar fi însoțit pe acesta în pribegia din „Țara Nemțească” în 1600—1601.

Referatul prezentat de Dan Pleșia s-a ocupat de originea lui Mihai Viteazul pe linie paternă, din Pătrașcu cel Bun și de cea maternă, din Teodora, socotită cu certitudine din familia Cantacuzinilor. Argumentele înfățișate au fost de ordin documentar, tradițional și politic. În ceea ce privește filiația din Pătrașcu cel Bun, sînt amintite relațiile în acest sens ale lui Șt. Szamosközy, Balthazar Walther, *Letopiseșul Cantacuzinesc*, faptul — observat și de I. Minea —, că nici cei mai înverșunați dușmani ai domnului nu se referă la vreo uzurpare, depunerea capului lui Mihai lingă mormîntul lui Pătrașcu vodă la mănăstirea Dealul și frescele de la mănăstirea Căluui. În privința tradiției, se remarcă că Țara Românească nu a avut și nici n-a primit domni care să nu fi fost coborîtori din casa domnească, tradiție respectată chiar de Poartă. În ceea ce privește originea Teodorei, referentul consideră reală afirmația lui Daponte, din veacul al XVIII-lea, după care fratele ei, Iane banul, era un Cantacuzin. Argumentele sale decurg

¹ *Mihai Viteazul—urmaș al împăraților bizantini*, în „Scripta Valachica”, Tirgoviște, 1972.

² *Mănăstirea Căluui și câteva precizări despre ctitorii ei și despre Mihai Viteazul*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, sub redacția lui P. Cernovodeanu și C. Rezachevici, București, 1975, p. 243—259.

³ *Familia lui Mihai Viteazul*, ibidem, p. 225—241.

din identificarea după izvoare documentare, la loc de frunte fiind citată o scrisoare din 7 mai 1593, a lui Iane banul cu „banul Cantacuzino”, fratele lui Andronic Cantacuzino, de la sfârșitul veacului al XVI-lea.

Cel de al patrulea referat, înfățișat de Carmen Laura Dumitrescu a urmărit să pună în lumină cteva constatări ivite cu prilejul cercetărilor asupra picturii bisericești de la Călușiu, referitoare la legăturile de rudenie dintre familia boierilor Buzești și familia lui Mihai Viteazul. Cele două teze propuse de referentă s-au referit la faptul că: a) Florica nu a fost și fiica doamnei Stanca, ci numai fiica lui Mihai Viteazul, dintr-o priră căsătorie a acestuia; b) Doamna Stanca a fost vară a fraților Buzești.

Primul punct a fost argumentat prin aceea că: la data la care s-au pictat la Călușiu efigiile voievodale ale lui Mihai Viteazul și Petru Cercel — 1594 —, s-au introdus în pronaos și portretele membrilor familiei lui Mihai Viteazul, fiica acestuia — Florica — fiind reprezentată alături de soțul ei și fiind în mod evident mult mai în vîrstă decît Nicolae Pătrașcu; dreptul canonic și civil interziceau căsătoria fetelor înainte de împlinirea vîrstei de 12 ani; cu excepția documentului din 8 noiembrie 1602, nici un alt act nu menționează că Florica era fiica doamnei Stanca; despre aceasta știm dintr-un document că s-a măritat cu Mihai după ce răniăse văduvă, deci nu în urma unui divorț; primul soț al Stancăi nu a murit înainte de 1587, dar chiar dacă ar fi murit în 1582, Florica era prea mare în 1594 pentru a fi rezultat din căsătoria mamei sale cu Mihai.

Al doilea punct e susținut de autoarea referatului folosind datele documentelor din 9 mai 1581, 22 octombrie 1583, 29 octombrie 1588, 20 mai 1616 și 7 mai 1623 din care, după părerea sa, rezultă că doamna Stanca e soră cu Radu, Bădea și Dragomir, fiii lui Dumitru postelnic, fratele lui Radu Buzea.

Ștefan Andreescu s-a ocupat, în referatul său, în special de unele păreri noi în problema familiei lui Mihai Viteazul, formulate recent de cercetătoarea Carmen Laura Dumitrescu⁴. Astfel, data căsătoriei Floricăi, fiica lui Mihai Viteazul și a Stancăi, cu Preda postelnicul din Greci nu poate fi — după părerea referentului — anterioară anului 1600. În consecință, portretele celor doi tineri, care figurează pe peretele sudic al bisericii fostei mănăstiri Călușiu, au fost executate probabil în primul deceniu al veacului al XVII-lea. Această ipoteză este întărită de prezența în naos, pe peretele vestic, lângă portretul lui Mihai Viteazul, a numelui zugravului Mina și a anului 7102 (= 1 septembrie 1593—31 august 1594). Este o dovadă că într-o primă fază a zugrăvirii bisericii, din 1593—1594, nu a fost isprăvită decît pictarea altarului și a naosului (inclusiv portretele lui Petru Cercel și Mihai Viteazul). Pronaosul, în care se află și portretele fiicei și ginerelui lui Mihai, ar fi fost deci zugrăvit ulterior.

Referatele au fost urmate de discuții care au relevat izvoare și chiar interpretări noi în privința originii și a familiei lui Mihai Viteazul.

[Aurel Decei] a luat poziție față de relatările care înfățișează puncte de vedere deosebite în privința originii și a anului nașterii lui Mihai, față de cele îndeobște folosite. Astfel sînt: relatarea cronicarului Selaniki Mustafa, care citează părerea emisarilor imperiali, reproducusă în 1598 de prizonierii creștini de la Constantinopol, după care Mihai s-ar fi născut în Țara Turcească (Kara, cum era numit domnul, însemnînd nu numai Negru, dar și Viteaz); un „aviso” din 1598 de la Roma care-i atribuia lui Mihai 48 de ani, în plus socotindu-l grec, la fel ca și un document datat din 1599 și relatarea ambasadorului venețian la Constantinopol, Agostino Nani din 1600. Este amintită și o relatare de la Roma, din 1599, aflată în microfilm la Arhivele statului din București, după care la acea dată Mihai era în vîrstă de 36 de ani, cifră corectată ulterior (46 de ani).

Remarcăm, la rîndul nostru, că relatările amintite de A. Decei, care atribuie o origină grecească lui Mihai, provin în bună parte din Imperiul otoman, unele chiar de la Constantinopol, indiferent de locul unde au fost consemnate în scris, și nu exprimă propriu-zis o realitate genealogică. Din punct de vedere otoman, atribuirea calității de grec, deci de supus direct al sultanului, justifică nerespectarea înțelegerii de pace încheiată cu Mihai și condamnarea la moarte a acestuia în lipsă (1600), iar din punct de vedere grecesc constituia un fapt de prestigiu, la fel ca și falsa afirmare a originii grecești a lui Dimitrie Cantemir în veacul al XVIII-lea.

Al. Perietzeanu-Buzău, socotind că Mihai este fiul lui Pătrașcu cel Bun, consideră că mama acestuia nu putea fi o Cantacuzină, căci în această calitate este exclus ca ea să se fi coborît la rolul de iubită nelegitimă. Dacă ar fi fost o Cantacuzină, de ce ulterior membrii acestei familii n-au revendicat înrudirea cu Mihai sau cu Iane și Teodora, unchiul și mama acestuia? În sfîrșit, susține că Iane din Dirza mare postelnic al lui Pătrașcu cel Bun nu e aceeași persoană cu Iane banul, unchiul lui Mihai.

⁴ Cf. nota 2.

Andrei Pippidi consideră că mama lui Mihai ar putea fi grecoaică, chiar dacă nu a fost o Cantacuzină. În ceea ce privește vârsta lui Mihai, aceasta e greu de stabilit. Se arată că Palamed, care afirmă în cronică sa că Mihai Viteazul avea 43 de ani în 1601, a cunoscut și folosit gravura lui A. Sadeler, care poartă aceeași indicație, deci afirmația sa nu e originală.

Constantin Bălan se referă la sursele epigrafice folosite pentru susținerea ipotezelor mai noi emise în legătură cu familia lui Mihai Viteazul. Se precizează că dregătoriile amintite în inscripțiile de la portretele lui *Radu Buzescu* „mare spătar” (amintit în această funcție până în 1593 august, iar în 1594 ca fost mare spătar), și *Stroe Buzescu* „stolnic” mare, din 1594 decembrie 3, atestă că pictura din pronaosul bisericii de la Călușiu, datează cel mai devreme din toamna anului 1594. Faptul că Preda din Greci, soțul doamnei Florica, fiica lui Mihai Viteazul, apare ca „postelnic”, în tabloul mural, funcție în care este atestat din 1597 septembrie, pledează pentru admiterea ipotezei că, pronaosul a putut fi zugrăvit ulterior naosului, unde lângă chipul lui Mihai Viteazul este indicat numele lui Mina zugravul și vâleatul „7102”, coresponsător anilor 1593—1594. Către această ipoteză ne conduce și evoluția evenimentelor petrecute în țară, după declanșarea în noiembrie 1594 a luptei antiotomane urmată de campania oștilor turcești la nord de Dunăre și de efortul făcut tot în 1595, pentru alungarea invadatorilor, efort la care participă și Buzeștii. C. Bălan amintește, în continuare, că data morții lui Dumitru postelnicul, primul soț al doamnei Stanca, așa cum se mai poate distinge pe piatra tombală de la fosta mănăstire Stănești, este „1587 (7095) aprilie 13”. Ținând seama de detaliile privind vârsta doamnei Florica și a soțului ei Preda postelnic, ca și de imaginea în care este înfățișat Nicolae Pătrașcu, lângă mama sa doamna Stanca, în pictura votivă de la Călușiu, ar trebui admis că Mihai Viteazul s-a căsătorit cu aceasta încă înainte de moartea lui Dumitru postelnic, primul ei soț. Astfel ar putea exista o mai bună corelare între sursele documentare care-i conferă lui Nicolae Pătrașcu, între 1597—1599, vârsta de 12—13 ani și aspectul sub care sînt zugrăviți în tabloul mural fiul și fiica voievodului, primul ca un copil de 8—9 ani, iar doamna Florica, o adolescentă. Referindu-se la relația din 1599 privind proiectul căsătoriei la această dată a fiicei lui Mihai Viteazul, informație amintită de Șt. Andreescu, C. Bălan presupune că aceasta nu ar putea avea temeii fiind vorba de un zvon menit să abată atenția polonilor de la proiectele pe plan politic pe care urmărea să le înfăptuiască voievodul. Spre această concluzie ne-ar putea îndrepta și referințele din actul de la 1619 iulie 13, în care se amintește că după ce, în timpul boieriei, Mihai Viteazul cumpărase satul Crăișani, iar după aceea, la căsătoria fiicei sale cu Preda postelnicul l-a dat acesteia, relevîndu-se în continuare că „... apoi tot a fiinut jupan Preda mare sluger și jupanii lui, Florica acest sat Crăișani, pină ce a prîbegit cu tatăl său Mihai Vodă”, către sfîrșitul anului 1600.

Ion Malei prezintă date noi și interesante despre Iane banul. Astfel șase documente turcești inedite fixează moartea sa la sfîrșitul lui decembrie 1592, deci după această dată Iane n-a mai putut contribui la ridicarea lui Mihai Viteazul. Nu se poate preciza nici măcar dacă a fost un Cantacuzin. Aceleași documente turcești arată că la 1593 capuchehaia Țării Românești era numită la Poartă „ban”, și că în ianuarie 1593 „banul” = capuchehaia a fost înlocuit.

Ștefan Ștefănescu relevă greutatea stabilirii adevărului în problema originii și familiei lui Mihai Viteazul, pe baza izvoarelor cunoscute, subliniind că, e de preferat a se accepta filiația din Pătrașcu cel Bun, indicată de Mihai, deși nu este exclusă crearea de către el a unei genealogii care să-i justifice tronul.

În încheiere, *Mihail Berza* evocă părerile mai vechi sau mai noi referitoare la originea și familia lui Mihai Viteazul, problema în sine interesînd la fel ca tot ceea ce privește persoana și activitatea marelui voievod, realizatorul primei uniri politice a țărilor române.

Constantin Rezachevici

125 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI SPIRU HARET *

În luna februarie a acestui an s-au împlinit 125 de ani de la nașterea lui Spiru Haret, fost membru al Academiei Române și ministru al învățămîntului în mai multe legislații. Spiru Haret a fost în primul rînd un om de știință, a cărui valoare deosebită nu apare numai din perspectiva situației de atunci din țara noastră, ci și din cea a științei universale. Spiru

* Prețuind opiniile fostului ministru al învățămîntului și matematicianului de talie europeană Spiru Haret, a căruia personalitate este aniversată anul acesta de UNESCO, opinii referitoare la locul și importanța istoriei în educarea patriotică a tinerii generații, redacția noastră publică acest material primit de la prof. ing. dr. Radu Sp. Haret.

Haret a fost un profesor remarcabil, care a format multe generații de studenți. În fine, Haret a fost un activist pe tărîmul social-politic, prin contribuția pe care a adus-o la modernizarea învățămîntului de toate gradele din țara noastră. Activitatea lui în toate aceste domenii a lăsat urme adinci ale căror efecte s-au manifestat și asupra generațiilor care au urmat.

Ne vom referi mai jos, numai la o fațetă a multilateralei și laborioasei sale activități, din care reiese importanța pe care savantul matematician a acordat-o unei alte științe: istoria. Deși depărtată ca preocupări de matematicile sale iubite, savantul umanist ajuns ministru al învățămîntului, sesizează rolul istoriei în educarea tinerei generații (și nu numai a acesteia), avînd, prin măsurile ce le-a preconizat, mari merite atît pentru dezvoltarea științei istorice cit și în întărirea sentimentelor de înalt patriotism ale generațiilor de după el.

Ca părinte al școlii moderne în România — așa cum a intrat și în conștiința viitorimii — Haret a militat pentru acordarea celei mai mari atenții istoriei ca materie de învățămînt, unul dintre cele mai importante mijloace de care dispune școala, ca să deștepte iubirea de țară, respectul și recunoștința față de faptele trecutului glorios. „Ce imensă importanță are istoria țării! exclamă Haret. Școala primară are chemarea, are datoria de a forma conștiința națională a poporului, de a-l face să cunoască trecutul, pentru a-și înțelege rostul său în prezent și chemarea sa în viitor (...). Pentru ajungerea acestui scop, trebuie să conlucreze întregul învățămînt; dar, în prima linie, studiul istoriei.”

Educația patriotică a tinerei generații avea să fie o aspirație către care își va îndrepta în permanență atenția Haret, în cei aproape zece ani cit a stat la cîrma Ministerului instrucțiunii. În chiar cea dintîi lună a primului său ministeriat (aprilie 1897), el definește astfel menirea școlii: „Cea dintîi datorie a școlii, care trece înaintea oricărei alteia, este de a forma buni cetățeni, și cea dintîi condiție pentru a fi cineva bun cetățean este de a-și iubi țara”. Acest dezi-derat se înfiripă tocmai sub înțeleapta și patriotica sa oblăduire. Deși desprins dintr-o „banală” circulară ministerială, citatul ce urmează este, de fapt, o adevărată pagină de metodică ce va rămîne în „fondul de aur” al pedagogiei românești: „Căutați a face pe copii să prețuiască evenimentele mari ale istoriei noastre; să se convingă că strămoșii lor au fost eroi, care au luptat și și-au vărsat sîngele ca să conserve țara ce-i adăpostește astăzi; redeșteptați în inimile lor aceeași iubire aprinsă de țară, pe care și ei trebuie s-o aibă ca urmași ai acelor mari eroi...” De la scrierile lui Kogălniceanu, rar se mai întîlniseră chiar în literatura noastră de pînă atunci mai emoționante rînduri și totodată mai clare, care să scoată în evidență rolul istoriei în educația patriotică a tinerelor vîrstare, precum cele din *Circulara 3253*!

Fără să se mulțumească cu recomandări la modul general, ministrul ia măsuri practice în sprijinul celor preconizate. Astfel, el a fost cel care a determinat sărbătorirea aniversărilor naționale — Ziua Unirii și Ziua Independenței. Apoi, recomandînd pelerinaje la locuri istorice, ia măsuri de organizarea unor sărbătoriri anuale, pentru a venera biruințele lui Ștefan și Mihai, la Războieni și Călugăreni, la care participă uneori personal, luînd și cuvîntul.

Acum, cînd ne pregătim să sărbătorim centenarul independenței României, se cuvine să ne amintim și de importanța pe care Haret a acordat-o evocării permanente a pildelor vitejilor de pe cîmpurile de luptă de la 1877. Pe lîngă introducerea ca sărbătoare a Zilei Independenței, ministrul a luat măsuri ca în fiecare comună să fie expuse (la școli, primărie etc.) panouri cu numele vitejilor din județul respectiv. În multe locuri s-au ridicat chiar monumente comemorative. „La sărbătorile naționale, să se facă întotdeauna un mic istoric al războiului de independență”, indica Haret. Să nu uităm și faptul că el e cel care l-a însărcinat pe Coșbuc să scrie „Războiul de neatinare”.

Atunci cînd, în 1905, un alt ministru al instrucțiunii, preconiza scoaterea istoriei din cursurile primare obligatorii, Haret îl combate cu vehemență, reușind să împiedice schimbarea programei. „Istoria națională este cea mai însemnată dintre toate învățămîntele. Căutați, fie prin conferințe, fie prin orice alt mijloc a vorbi poporului despre istoria noastră națională, plină de atîtea pagini glorioase”, spune Haret în 1908 la Galați, la prima conferință a profesorilor de istorie pe toată țara, pe care a organizat-o sub președenția lui Dimitrie Onciul.

Un însemnat merit are însă luminatul ministru nu numai în privința învățămîntului istoriei ci și ca susținător al activității acestei ramuri științifice, în care nu se poate vedea întotdeauna un interes practic imediat.

În tinerețe, lucrase o perioadă la Muzeul Național de Antichități, păstrînd de atunci o deosebită atenție pentru această înțelectică. Mai tirziu avea să sprijine această instituție, reorganizînd-o, cum avea să sprijine și menținerea catedrei universitare de arheologie, explorările arheologice de la Adamclisi și altele.

Printre instituțiile create de Haret, de mare importanță — poate cel mai important lucru făcut pentru știința istoriei — a fost *Comisiunea istorică a României*, care avea drept scop reconstituirea istoriei țării pe baze științifice, reconsiderarea critică a diferitelor texte de cronici, publicarea de ediții noi, darea în circuitul utilitar științific a unor importante colecții de docu-

mente, studiarea și publicarea unor cronici străine care se ocupă de țările române, ca și a unor vechi monumente literare. „E vorba — arată Haret — să se facă o lucrare de știință care costă mai nimic, pe lângă însemnătatea ei, e vorba de a se face ceva, la care până acum nu s-a gândit nimeni, dar care trebuie să se facă numaidecât, pentru ca istoria țării noastre să nu se mai clădească pe lucrări de fantezie, ci pe documente sigure și neludoase”.

Tot Spiru Haret reorganizează și revitalizează Comisiunea monumentelor istorice, care avea să facă inventarul tuturor acestora. Din lipsă de fonduri, dar spre a nu se mai degrada importante asemenea monumente, el ia măsura ca până la totala restaurare, ele să fie măcar *conservate* în starea în care se aflau. „Sistemul întreținerii ruinelor”, cum își intitulase el însuși în mod spiritual metoda, este început cu biserica de la Snagov și continuat cu multe alte monumente vechi. Paralel cu activitatea arhitecturală, se întregesc acum colecțiile de planuri, desene, fotografii necesare studierii monumentelor. Poate ar fi interesant de amintit că, în aceeași ordine a lucrurilor, în 1903 Haret statuează ca printre lucrările obligatorii pentru absolvirea școlii de belle-arte, să fie și un număr de reproduceri după monumentele vechi, „care amenință a se pierde”, „pentru a permite conservarea resturilor noastre din trecut”.

În 1904, la comemorarea morții lui Ștefan cel Mare, Haret decide să se facă cercetări și să se publice o colecție completă a tuturor documentelor provenite de la marele Voievod. (Aceasta — colecția lui I. Bogdan — avea să apară în 1913 în două volume dedicate memoriei lui Haret „Intemeietorul comisiunii istorice”).

Îată de ce — în acest an declarat de UNESCO An Internațional Spiru Haret — am încercat să creionăm în puține rânduri legăturile marelui savant matematician cu știința istoriei.

Radu Sp. Haret

60 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA VÎNĂTORILOR DE MUNTE

Se împlinesc 60 de ani de la înființarea Vinătorilor de munte. La început a fost un singur batalion, care în primul război mondial a luptat glorios, intervenind cu succes în momentul critic în care frontul de la Oituz se afla străpuns în dreptul Tg. Ocnei. Trupele germane pătrunzând în valea Trotușului, stăteau gata să cadă în spatele rezistenței trupelor române, ca să nimicească și apoi să cucerească Moldova.

La această aniversare a primului nostru corp militar alpin, se cade să îndreptăm un gând de recunoștință către cei care și-au dat viața în 1917, îndată după înființare.

Ținând seama de aportul trupelor alpine ale vrăjmașului, cu bune rezultate în mersul operațiunilor, a luat ființă, la 3 noiembrie 1916, corpul român al Vinătorilor de munte.

Cei 1980 ostași — încadrați în 3 batalioane pe 3 companii — adunați în cazarma regimentului 4 roșiori la Cotroceni, la 20 noiembrie, trei zile înainte de ocuparea Bucureștilor, sint trimiși pe front. Vinătorii, prost echipați, purtând efectele în ranițe și în căruțe trase de cai rechiziționați de la tramvaie, dispuneau de numai 36 carabine!

Căpitanul, peste câteva zile înălțat la gradul de maior, Bădulescu Virgil, cu misiunea organizării acestui corp de elită, înțelegând că ofițerii de infanterie ceruți, prinși în lupte, nu puteau sosi, a completat încadrarea vinătorilor de munte cu ofițeri proveniți din alte arme. Astfel, în noua unitate activau 7 ofițeri de cavalerie — din care slt. Nanu Roger cade eroic trăgând cu mitralierele iar slt. Naum Paraschiv și căpitanul Radu Th. sint grav răniți — precum și 2 ofițeri artillieriști, din care lt. Oteteleșeanu Ion, a murit în primele lupte.

Vinătorii de munte pornesc la drum din etapă în etapă, oprindu-se pentru instrucție rînd pe rînd la Vălenii de Munte, Odobești sau la Tg. Ocna. După un marș de o lună de zile, la 21 decembrie, corpul vinătorilor de munte ajunge la Tg. Neamț, unde se așază definitiv sub zidurile cetății marelui Ștefan.

Dat fiind nevoile țării, care nu putea echipa și înarma un efectiv mare, conform ordinelor superioare se încadrează numai un singur batalion, 5 companii înarmate fiecare cu 8 puști mitraliere Hotchis și 2 companii de mitraliere înzestrate cu arme Macim Vikers. Companiile cu patru plutoane comandate de ofițeri, dispuneau fiecare de un efectiv de 220 oameni, în mare parte ostași tineri, care nu luaseră parte la lupte.

Astfel, în primele zile ale anului 1917, își începe instruirea batalionul vinătorilor de munte, din care fac parte ca voluntari tinerii George Sacchetti și Bob Vîrnăv, precum și viitorul profesor universitar, filologul George Giuglea, Teodor Rusetti Solescu care își cucerește pe cîmpul de luptă rangul de sublocotenent. Acesta, pe lângă instruirea în mersul pe skiuri, susține eficient batalionul în toate luptele cu secția de mitraliere ce comanda cu vitejie.

În vederea pregătirii pentru luptele viitoare, batalionul aplica regulamentele franceze, folosind experiența maiorului francez Jelinet, trăgând cu grenade și cu armele automate. Toți ostașii erau știutori de carte, toți învățară să citească harta și să se orienteze în patrule. De asemenea s-a dat o convenită importanță pregătirii moral-volitve a unităților, înclt unii cereau cu nerăbdare să fie trimiși pe front să lupte.

Dar nici vânătorii de munte n-au fost scutiți de nevoi și de lipsuri, în timpul pregătirii, ei au suferit la fel cu întreaga țară, din cauza insuficienței alimentări și de pe urma molimelor, mulți căzând bolnavi de tifos exantematic, îngrijiți cu pricepere și devotament de maiorul doctor Lascăr, medicul batalionului.

La miezul nopții zilei de marți 25 iulie, batalionul vânătorilor de munte părăsește Tg. Neamț pornind spre câmpul de luptă. Se aflau încolonate companiile în ordine numerică comandate de căpitani respectivi (Pălângeanu, Vrînceanu, Radu, Deciu, Pantazi, Ionescu-Sinaia) și cele două companii de mitraliere comandate de ofițerii Cerkez și Săulescu. Unitățile străbat calea plină la Tg. Ocna, aproape 140 km., în cinci etape, la ordinele generalului Al. Averescu, comandantul Armatei a II-a. În noaptea de simbătă 29 iulie, ostași întilnesc la Brătești, convoiul pribegilor, sute de căruțe mînate de locuitorii din Tg. Ocna.

A doua zi, duminică 30 iulie, zi hotărîtă pentru atacul vânătorilor de munte, după o scurtă pregătire de artilerie, la orele 17, companiile căpitaniilor Pălângeanu și Vrînceanu pornesc lupta suind în dreptul Mosoarelor colinelor Cireșoaiei. Celelalte companii se desfășoară pe Cuprian și Măgura, unde înfrîng rezistența regimentului 10 dragoni descălecat. În puțin timp izbînda românilor este categorică. Izbite puternic, trupele austriece și germane s-au retras de pe poziție.

Comunicatul Marelui cartier general anunță întregii suflări românești, succesul vânătorilor de munte care, dintr-o singură lovitură au eliberat valea Troțușului cu Tg. Ocna amenințat, capturînd 400 prizonieri.

Sacrificiul de atunci a stat la temelie viitoarelor unități de vânători de munte, care în cel de-al doilea război mondial au luptat vitejește contribuind cu avîntul și jertfa lor la lichidarea rezistenței trupelor hitleriste, pentru eliberarea deplină a teritoriului patriei noastre.

Teodor I. Radu

SIMPOZIONUL PRIVIND ÎNSEMNĂTATEA MARI REVOLUȚII SOCIALISTE DIN OCTOMBRIE, BATUMI (U.R.S.S.)

În zilele de 16 august — 1 septembrie o delegație de istorici români, constituită din Constantin Mocanu, conferențiar la Academia „Ștefan Gheorghiu”, șeful delegației, Constantin Buse, lector la Universitatea din București, și Gheorghe Buzatu, cercetător la Institutul de istorie și arheologie „A.D. Xenopol”, din Iași, membri ai delegației, a participat la simpozionul organizat în orașul Batumi din R.S.S. Gruzină cu prilejul începerii acțiunilor dedicate împlinirii în anul viitor a șase decenii de la Marea Revoluție Socialistă din 1917.

Simpozionul s-a desfășurat sub egida Academiei de științe a U.R.S.S. (comisia pentru colaborarea multilaterală a țărilor socialiste pe tema *Istoria Marelui Octombrie și revoluțiile socialiste ulterioare* și Institutul de istorie a U.R.S.S.) și a Academiei de științe a R.S.S. Gruzine. Din partea sovietică au participat membri titulari și membri corespondenți ai Academiei de științe a U.R.S.S. și ai academiilor de științe al R.S.S. Gruzină, R.S.S. Lituaniană, R.S.S. Adzerbaidjană, profesori și conferențieri din învățămîntul superior de stat și de partid din Moscova, Tbilisi, Batumi și din alte localități, cercetători științifici de la institute ale academiilor menționate, activiști de partid și de stat, propagandiști. Din alte țări au luat parte delegații din R.P. Bulgaria, R.S. Cehoslovacia, R.D. Germană, R.P. Mongolă, R.S. România, R.P. Ungară.

Lucrările simpozionului au fost conduse de academicianul I.I. Mînt, care în ședința de deschidere a susținut o comunicare inaugurală cu privire la însemnătatea internațională a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie; în ședința de deschidere, în cele nouă ședințe de lucru din zilele următoare și în ședința plenară de închidere au fost prezentate aproximativ 30 de lecții, comunicări, referate, însoțite de întrebări, răspunsuri și discuții.

În expunerile istoricilor sovietici au fost înfățișate principalele date și interpretări despre Revoluția din Octombrie 1917, nivelul actual al predării și cercetării în U.R.S.S. a problemelor Revoluției, direcțiile principale ale cercetării viitoare. Expunerile reprezentanților de peste hotare au tratat îndeosebi felul cum Revoluția din Octombrie s-a oglindit în literatura istorică din

țara respectivă în decursul celor aproape 60 de ani. Din partea delegației române, Constantin Mocanu a susținut comunicarea *Marea Revoluție din Octombrie în istoriografia românească*. Sesiunile de comunicări și dezbateri au fost însoțite de excursii, în mai multe localități, la monumente și locuri istorice, la sovhozuri, colhozuri, fabrici și institute de cercetare.

C. Mocanu

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL DE ISTORIE DE LA SÁROSPATAK (R. P. UNGARĂ)

Între 24—26 mai 1976 s-au desfășurat la Sárospatak (R.P. Ungară) lucrările colocviului internațional de istorie privind *Războiul de independență din Ungaria (1703—1711) și Europa*, prilejuit de comemorarea a 300 de ani de la nașterea lui Ferenc Rákóczi, conducătorul luptei de eliberare a Ungariei de sub dominația habsburgică. În afara istoricilor maghiari, au participat și alți invitați din Austria, R.P. Bulgaria, R.D. Germană, R.F. Germania, R.P. Polonă, R.S. România, Suedia, Turcia și U.R.S.S.

Lucrările colocviului au fost deschise luni 24 mai în castelul Rákóczi—amenajat azi ca muzeu — de către prof. univ. Ivan Berend, președintele Societății istorice maghiare, cu participarea unor reprezentanți ai Ministerului instrucțiunii publice din R.P. Ungară, ai Consiliului Comitatului Borsod-Abaúj-Zemplén, ai Consiliului orașenesc din Sárospatak, ai Consiliului Național al Frontului popular patriotic din R.P. Ungară și ai Comitetului de onoare Rákóczi. Cu acest prilej a fost adresat un cald salut tuturor participanților și în special delegațiilor invitați de peste hotare care au binevoit să onoreze prin prezența lor importanta manifestare științifică internațională dedicată unuia din cei mai mari fii ai poporului maghiar. Lucrările colocviului au tratat tematic următoarele subiecte: războiul de independență din Ungaria în contextul său istoric european; cadrul social și economic al războiului; iluminismul la începutul secolului al XVIII-lea și cultura națională maghiară; politica religioasă din timpul războiului de independență. Pentru fiecare mare temă s-a prezentat câte un raport general, urmat de referate abordând în detaliu diferitele aspecte ale problemelor luate în studiu. Delegația română a participat — prin referate de specialitate — la primele două teme amintite. Raportul general la cea dintâi temă *Războiul de eliberare și Europa* a fost susținut de prof. Béla Kopecki, secretar general al Academiei de științe a R.P. Ungare, care a înfățișat în linii generale importanța insurecției rakocziene ca primă formă de rezistență armată organizată împotriva cîtropirii habsburgice în centrul și sud-estul continentului nostru. S-a evocat — printre altele — frăția de arme a iobagilor români din Transilvania, a rutenilor, slovacilor ș.a. care s-au alăturat țărănimii maghiare în lupta dusă pentru înlăturarea oprimării străine și în nădejdea eliberării sociale. Insurecția rakocziiană a fost înăbușită pînă la urmă nu numai datorită propriilor ei slăbiciuni și contradicții interne, dar și din pricina contextului internațional foarte defavorabil care a făcut imposibilă sprijinirea ei eficientă de către Franța, Suedia, Rusia sau Imperiul otoman, implicate în conflagrațiile ce însingerau Europa de la începutul secolului al XVIII-lea și care au îngăduit Austriei habsburgice — prin jocul favorabil al alianțelor — să stingă temporar flăcările războiului de eliberare a poporului maghiar.

Programul dimineții zilei de 24 mai a luat sfîrșit prin inaugurarea unei expoziții comemorative în castelul Rákóczi de către prof. Ferenc Fülöp, directorul general al Muzeului național și prin depunerea unei coroane de flori la statuia lui Ferenc Rákóczi din fața colegiului reformat din Sárospatak.

După amiază a urmat prezentarea referatelor majorității invitaților străini, în următoarea ordine: prof. L. A. Nikiforov (U.R.S.S.) — *Petru cel Mare și Ferenc Rákóczi*; prof. G. Johansen (Suedia), *Carol al XII-lea și Ferenc Rákóczi*; P.A. Artamonov (U.R.S.S.), *Ungaria și alianța ruso-polonă între 1707—1710*; prof. Petăr Mitev (R.P. Bulgaria), *Ecoul războiului de independență din Ungaria la bulgari*; J.A. Váradi-Sternberg (U.R.S.S.), *Tratatul de alianță de la Varșovia (1707) dintre Petru cel Mare și Rákóczi*; prof. Jan Staszewski (R.P. Polonă), *Polonia și războiul de independență din Ungaria*; prof. Tayyib Gökbilgin (Turcia), *Sublima Poartă și problema ungară*; Paul Cernovodeanu (R.S. România), *Românii în sprijinul războiului de independență din Ungaria (1703—1711)*; Serif Bastav (Turcia), *Emigrația ungară din Turcia*. În referatul pe care l-am susținut, ideea centrală a constat din sublinierea adevărului că românii, fiind supuși de veacuri asuprii și dominației străine, au înțeles mai bine decît oricare alții suflul luptei pentru libertate și de aceea, atît cei din Transil-

vania, cît și din Moldova și Țara Românească — cu toate piedicile existente și în limitele posibile — au sprijinit cauza nobilă a războiului de eliberare a Ungariei, de sub conducerea lui Ferenc Rákóczi, împotriva cîtropirii habsburgice.

Celelalte comunicări prezentate de invitații străini — înșirate mai sus — s-au limitat la înfățișarea atitudinii țărilor respective față de insurecția rákócziiană fără să conțină nici o mențiune specială favoritoare la țările române; excepție a făcut doar referatul lui J.A. Váradi-Sternberg care a relevat rolul pozitiv și contribuția de seamă adusă de ceașul brașovean David Corbea, emisarul voievodului Constantin Brincoveanu și al Cantacuzinilor la curtea Rusiei în încheierea tratatului de alianță din 1707 de la Varșovia dintre Petru cel Mare și Rákóczi.

În încheierea dezbaterilor a luat cuvîntul prof. Béla Köpeczi, care a subliniat interesul modului în care a fost tratat războiul de independență din Ungaria în contextul său european. Dacă pînă la 1707 pivotul politicii lui Rákóczi a fost alianța cu Franța lui Ludovic al XIV-lea, inamică imediată a Casei de Austria, aspect bine studiat de istoricii maghiari, după această dată încercările de a-și asigura alianța Rusiei, Poloniei și a țărilor române ca și sprijinul Turciei reprezintă factori de care nu s-a ținut seama prea mult pînă acum în istoriografia țării vecine. În acest sens, comparațiile, analogiile, paralelismele ca și diferențele au fost bine venite. Alăturarea tendințelor către monarhia centralizată a lui Petru cel Mare de eforturile depuse de Rákóczi pentru crearea unui stat modern maghiar, analizate în referatul lui L.A. Nikiforov sînt deosebit de instructive. Prof. Köpeczi a subliniat meritul contribuțiilor aduse în referatele susținute de J. Staszewski, J. Váradi-Sternberg și P. Cernovodeanu care au evidențiat importanța insurecției rákócziene în funcție de interesele politice ce au determinat poziția adoptată față de acest eveniment de țările respective, adică Polonia, Rusia și țările române.

Ziua a doua a colocviului, 25 mai, a fost dedicată studierii fenomenelor sociale și economice, cadrului politic și instituțional al războiului de independență din Ungaria; raportul principal a fost susținut de prof. Agnes R. Várkonyi, șef de secție la Institutul de Științe istorice al Academiei de Științe a R. P. Ungare, care a dezvoltat subiectul *Absolutismul Habsburgilor și statul independent ungar al lui Rákóczi*. Au urmat apoi referatele profesorilor Horst Haselsteiner (Austria), *Absolutismul și ordinea stărilor în monarhia habsburgică*; T. M. Izlamov (U.R.S.S.), *Ferenc Rákóczi și războiul de eliberare*; A. Magyar (R. S. România), *Colaborarea maghiarilor și românii din Transilvania în războiul de independență*; Hanelore Lehman (R.D.G.), *Războiul de independență rákócziian și problemele absolutismului*, precum și alte referate susținute de delegații maghiari, profesorii: Imre Wellmann, István Orosz, István Racz, Gustáv Heckenast ș.a. privind diferite aspecte sociale, financiare și militare ale războiului de independență. Referatul pe care l-a susținut A. Magyar a scos în evidență exploatarea cruntă la care au fost supuse masele populare din Ungaria și Transilvania de către autoritățile habsburgice. Pentru revendicările juste de natură economică, socială și religioasă, iobagii români, ca și nemeșimea măruntă, au participat în proporții impunătoare la războiul de independență de sub conducerea lui Rákóczi. Încadrați în regimente organizate și conduse de comandanți români ca Marcu Hațegan și Drăgulea Farcaș, de foști căpitani de haiduci ca Ciurila, Bucur Câmpeanu, Vasile Neagu și mai ales Gligor Pîntea zis Pîntea Viteazul, iobagi din Transilvania au luptat pretutindeni cu oștile imperiale, acoperindu-se de glorie. Contradicțiile sociale interne ale mișcării și încercarea lui Rákóczi de a-și consolida puterea prin apelarea la sprijinul nobililor, i-au alienat, treptat, sentimentele de solidaritate și credință ale țărânimii iobage; acest lucru, a dus pînă în cele din urmă la șubrezirea bazei sociale a războiului de eliberare și la stingerea sa prin compromisul încheiat de marea nobilime cu Casa de Austria. La încheierea referatelor susținute de diferiți specialiști prof. Agnes Várkonyi a subliniat importanța conținutului lor și a scos în relief — printre altele — și valoarea comunicării lui A. Magyar pentru înțelegerea situației atât de complexe existente în Transilvania.

În ultima zi a colocviului, 26 mai, s-au desfășurat lucrările legate de tema: răspîndirea luminilor și cultura națională maghiară în primele decenii ale secolului XVIII (raportor principal prof. emerit Imre Bán, de la Universitatea din Debrecin) și problemele religioase din timpul războiului de independență (raportor principal prof. Tamás Esze); rapoartele generale au fost întovărășite de o serie de referate de specialitate întocmite de istorici din R.P. Ungară (prof. Eva Földes, Géza Galavics, Lajos Hopp, Imre Varga, Tibor Fabinyi, Sándor Ladányi ș.a.). Concluziile generale la încheierea dezbaterilor colocviului au fost trase de prof. Béla Köpeczi care a elogiat efortul tuturor participanților (raportori și autori de referate) de a adînci feluritele aspecte prezentate de războiul de independență al Ungariei din 1703—1711, relevînd date și interpretări noi atât în probleme social-economice și militare cît și în cele de ordin cultural și confesional.

Colocviul a luat sfîrșit în zilele de 27 și 28 mai, printr-o serie de manifestări culturale (inaugurarea expoziției Rákóczi, a colecțiilor științifice a Bisericii Reformate, vizitarea bibliotecii vechiului Colegiu din Sárospatak, concert de muzică clasică în capela bisericii castelului

Rákóczi etc.), precum și printr-o frumoasă excursie documentară la monumente istorice din regiune (biserica în stil romanic de la Karcsa, mausoleul poetului Kazinczy Ferenc de la Széplalom, muzeul minier de la Telkibánya, biserica reformată de la Vizsoly, castelul Rákóczi de la Szerencs etc.).

Paul Cernovodcanu

CRONICA

În ziua de 1 octombrie 1976 în comuna Costache Negri din județul Galați, important centru al mișcării revoluționare românești din secolul trecut, a avut loc un simpozion dedicat memoriei lui Costache Negri, luptător patriot, ilustru om politic, diplomat și scriitor, revoluționar pașoptist de seamă și militant pentru Unirea Principatelor, de la a cărui moarte s-au împlinit 100 de ani. Simpozionul a reunit muzeografi, cercetători și profesori, alți oameni de cultură, numeroși locuitori ai comunei. În continuarea manifestării a avut loc un recital de poezie patriotică și revoluționară susținut de actori de la Teatrul dramatic din Galați.

★

În ziua de 9 octombrie 1976, în piața centrală a municipiului Suceava a avut loc festivitatea dezvelirii statuii lui Petru Mușat I, domn al țării Moldovei între anii 1375—1391, voievod întreprinzător și iubitor de neam de numele căruia se leagă ridicarea cetăților Suceava și Neamț. La festivitate au luat parte Min Dobrescu, prim secretar al Comitetului județean Suceava al P.C.R., președintele Comitetului executiv al Consiliului popular al județului, alți reprezentanți ai organelor locale de partid și de stat, pionieri, numeroși invitați.

Momentul, opera sculptorului bucureștean Paul Vasilescu este amplasat pe esplanada modernei case de cultură a sindicatelor din localitate.

★

În cadrul unor săpături arheologice întreprinse la localitatea Dămieniști (jud. Bacău) cercetători de la Muzeul de istorie din Bacău au descoperit 12 vase cu medaloane, monede romane, mărgelă, fibule din bronz și din fier, podoabe de argint. Directorul muzeului băcăuan, prof. I. Mitrea apreciază că aceste vestigii aparțin unei necropole din sec. II—III e.n. și au o deosebită valoare documentară.

* * * *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455—1774, Volum întocmit de Mustafa A. Mehmed, București, Edit. Academiei R.S.R., 1976, 411 p. Izvoare orientale privind istoria României III.

Volumul de față, apărut sub semnătura izvoarelor narative otomane și anume a cronicilor care au trezit în primul rând interesul specialiștilor. Au apărut până acum două volume: primul întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa A. Mehmed și celălalt elaborat în mod exclusiv de Mihail Guboglu, reunind fragmente privitoare la Țările Române și implicit, o masă importantă de informație. Cunoașterea reală a procesului de instaurare a dominației otomane asupra Țărilor Române ca și menținerea acesteia poate avea loc numai prin cercetarea documentelor de cancelarie. Ele pun în lumină dimensiunile reale ale relațiilor politice dintre Țările Române și Imperiul otoman, formele dominației otomane exercitate, gradul și modalitățile exploataării lor economice. Corelarea informației furnizate de această categorie de izvoare cu știrile cuprinse în sursele interne și în alte izvoare externe va permite istoricilor să reconstituie cât mai exact statutul de autonomie de care se bucurau țărilor noastre în cadrul sistemului politic al Imperiului otoman cît și pe plan internațional și să lămurească unele fenomene social-economice importante.

Arhivele, bibliotecile și muzeele din țară păstrează un număr important de documente și condiții (defter) turco-osmane redactate uneori în cancelariile domnilor români. Au fost incluse deci în volum în bună parte acte care aparțin Bibliotecii Academiei R.S.R., Arhivelor Statului din R.S.R., Arhivei Bibliotecii Centrale de stat și Arhivei Muzeului de istorie al orașului București. Considerăm ca fiind binevenită inițiativa autorului de a fi lăsat pentru moment, pentru o publicare ulterioară, acele documente din secolele XVI—XVIII din fondul Bibliotecii Academiei R.S.R.

care au fost copiate la Istanbul între 1898—1900 din inițiativa reprezentantului diplomatic al României, Trandafir Djuvara și care sînt însoțite de traduceri oficiale în limba franceză, datorate lui Karakaş Efendi și Nişan Djivanian. Astfel ele pot fi consultate la nevoie și de cei ce nu cunosc limba și paleografia turco-osmană.

Pînă de cînd lipseau elementele necesare pentru identificarea documentelor menționate mai sus, acestea fiind luate ca atare. Așa cum arată de altfel și autorul în prefața volumului I de Documente turcești (p. XV), cercetările întreprinse în arhivele Başbakanlık Arşivi (Arhiva Președenției Consiliului de Miniștri) din Istanbul permit stabilirea atît a fondurilor din care au fost extrase cît și a sistemului de copiere adoptat. Documentele în discuție provin din fondul numit Mühimme Defterleri (Condicile afacerilor importante) care cuprinde și prezintă într-o ordine cronologică conceptele hotărîrilor Divanului imperial otoman pentru perioada 1541—1906. Ne aflăm deci în fața unui fond important de documente care conține cu unele excepții, regretabile uneori (vezi lipsa condicii din anul 1595, izvor important pentru războiul purtat de Mihai Viteazul) serii complete de informație.

Numărul impresionant însă de documente osmane privitoare la istoria noastră se află în arhivele din Turcia, în primul rînd la Istanbul unde numai la Başbakanlık Arşivi se găsesc 50 de milioane de acte. De asemeni fonduri numeroase de documente turcești pentru epoca dominației otomane se păstrează în țările din sud-estul Europei (Albania, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia). La acestea se adaugă și cele care se află în Europa de răsărit (URSS, Polonia), în centrul și apusul continentului (Ungaria, Austria, Cehoslovacia, R. D. Germană, R. F. Germania, Franța și Anglia).

În astfel de condiții este firesc faptul ca atenția și interesul cercetătorilor să se fi îndreptat în primul rînd spre marile depozite arhivistice de la Istanbul. Aceasta a fost posibil datorită unor împrejurări favorabile care au îngăduit ca în 1966 Direcția Generală a

Arhivelor Statului să încredințeze misiunea de explorare a arhivelor otomane lui M. Guboglu și lui M. A. Mehmed, acțiune preluată ulterior de M. Guboglu. A fost parcursă însă o parte înfimă din fondurile documentare și din colecțiile de manuscrise deoarece în clipa de față există o masă considerabilă neinventariată, necatalogată și deci necunoscută încă.

Pe lângă fondurile păstrate în Turcia au mai fost cercetate și arhivele din R. P. Polonă și din R. P. Bulgaria unde au fost depistate și microfilmate acte de către M. Guboglu așa cum se arată în nota asupra ediției.

Astfel seria Documente turcești privind istoria României care debutează cu volumul amintit și care face parte din colecția Izvoare orientale privind istoria României este rodul unei inițiative și strădanii colective și anume a Institutului de istorie „N. Iorga” și apoi a Institutului de studii sud-est europene.

Această lucrare unică în istoriografia românească se înscrie în cadrul unei tradiții îndelungate de folosire a izvoarelor otomane. Nicolae Milescu Spătarul a fost cel care a utilizat pentru întâia oară izvoarele osmane în încercarea de a scrie o istorie a Imperiului otoman, între 1299—1687, intitulată Istoria aleasă pre scurt, den multe letopiseșe izbrănită, întru care se arată toți împărații turcești cîți au fost dinceputul împărăției lor pînă astăzi — să se știe. Lui i s-au adăugat domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir, autor al unor opere ca : Istoria imperiului otoman, De Corano, Cartea Sistemii sau despre starea religiilor mahomedane și Ienăchișă Văcărescu care a alcătuit o istorie otomană și care a tradus în 1791 și unele hățișerifuri. Această acțiune reprezintă un prim pas în domeniul valorificării materialelor arhivistice otomane.

Dealtfel unele colecții mai vechi de documente, Hurmuzaki, Uricariul, Tezaur de monumente istorice cuprind o serie de acte turcești referitoare la istoria națională traduse după alte tălmăciri. De aceea ele prezintă unele neajunsuri și impun îndreptarea erorilor eventuale de traducere pe măsura descoperirii originalelor turcești.

Abia după primul război mondial a început editarea izvoarelor documentare otomane la noi în țară prin strădania unor turcologi ca A. Antaffy și H. Dj. Siruni. Cercetarea și valorificarea materialelor turco-islamice a dobândit amploare în ultimile decenii cînd au fost puse în circuitul științific nu numai izvoarele narative ci și cele documentare prin întocmirea de cataloage de acte turcești păstrate în arhivele sau bibliotecile din țară și din străinătate.

Se cuvine să menționăm în această privință și contribuția turcologilor străini care au pus în circulație izvoare narative și documentare otomane privitoare la istoria României fie prin semnarea, analiza cuprinsului, fie

prin publicarea lor integrală în traducere sau în facsimile.

Facînd un bilanț al realizărilor de pînă acum ale istoriografiei românești în domeniul valorificării izvoarelor documentare otomane, ajungem la concluzia că acestea reprezintă doar începutul unei acțiuni care trebuie dezvoltată și extinsă în viitor.

Fără îndoială că primul volum din seria Documente turcești privind istoria României deschide orizonturi și perspective noi pentru cercetarea istorică. Concepută în spiritul colecției Hurmuzaki seria amintită va acoperi cu volumele II și III perioada 1774—1812, urmînd ca pe măsura depistării și traducerii documentelor să se alcătuiască volume suplimentare pentru anumite intervale. Considerăm că acesta este singurul principiu de ordonare al materialului documentar deoarece întocmirea unei serii sub formă strict cronologică nu este posibilă în condițiile în care nu există o evidență completă a actelor otomane referitoare la țările române iar piesele respective se păstrează în fonduri extrem de dispersate.

Materialul pe care-l oferă cercetătorului primul volum de documente turcești însumează 292 de acte aparținînd unui interval de peste trei secole, delimitat de momentul primei cereri de tribut formulată de sultanul Mehmed al II-lea (1455) și de cel al încheierii păcii de la Küçük Kainargi (1774). Autorul a recurs la sistemul de editare sub forma traducerii în limba română a documentelor respective. Din păcate însă renunțarea la unele formule aparent stereotipe ca cele de intitulare (unvan), adresare (elkap) sau alte elemente auxiliare exclude posibilitatea efectuării unor studii de diplomatică și de critică de text care pot avea o semnificație istorică și politică mai ales în cazul actelor trimise principelui Transilvaniei.

De asemeni credem că editarea documentelor osmane doar sub forma unei simple traduceri în limba română, fără ca textele respective să fie însoțite de transcriere sau facsimile, îngustează sfera de cercetare excluzînd posibilitatea de folosire din partea tuturor turcologilor. Cînd spunem aceasta avem în vedere principiul folosit pentru editarea documentelor redactate în limba slavă veche în colecția Documenta Romaniae Historica ca și sistemul adoptat de colecția de izvoare otomane privind istoria Bulgariei, adică publicarea textului original și a traducerii respective.

Încercarea de a conferi volumului de documente turcești caracterul unui corpus ni se pare a fi deosebit de importantă deoarece includerea unor acte editate în culegerea de față devine necesară pentru încadrarea lor în ansamblul izvoarelor contemporane și pentru anumite considerente științifice.

Astfel inserarea a 22 de piese editate în masa materialului documentar nu schimbă caracte-

rul inedit al noii serii și nici faptul că majoritatea acestor izvoare a fost rezumată de către M. Bogolu în *Catalogul documentelor turcești* (vol. I și II). Editând în ordine cronologică materialul documentar referitor la țările române și la teritoriile românești aflate sub stăpânire otomană se realizează nu numai o prezentare unitară a informației istorice ci mai ales se pun în lumină legăturile seculare firești dintre provinciile românești, contribuind astfel la înțelegerea procesului unitar de dezvoltare a lor.

Totodată se lărgeste și cadrul relațiilor lor cu țările sau cu ținuturile învecinate. Unele documente privesc prin cuprinsul lor regiunea Europei de sud-est în vreme ce alte câteva sînt semnificative pentru istoria europeană.

Și ca să dăm doar un exemplu în această privință ne oprim asupra scrisorii din 1564 a sultanului Selim al II-lea care-l îndeamnă pe regele Poloniei, Sigismund al II-lea August, să atace Rusia, în timp ce oștile otomane se pregăteau să asedieze cetatea Astrahan (doc. 94). Totodată i se reamintesc regelui cererile sale de ajutor adresate prin hanul Crimeei sultanului Süleyman Magnificul.

Din documentele publicate în volumul de față se desprinde caracterul complex al relațiilor Imperiului otoman cu țările române. Inserarea a trei documente edite (1, 2, 5) ca și publicarea a două acte inedite (9, 12) contribuie la definirea esenței relațiilor cu Imperiul otoman și în primul rînd a autonomiei țărilor române. Prin sîrguința editorului ne aflăm în fața unor noi mărturii care dovedesc existența așa numitelor „capitulații”. Documentele menționate demonstrează că relațiile turco-române au fost reglementate de tratate care se numeau ahdnamele și care fixau obligațiile reciproce ale părților contractante.

Printre numeroasele știri de natură politică și militară cuprinse în documentele otomane un loc important îl ocupă cele care privesc lupta permanentă a poporului român pentru menținerea integrității teritoriale și a ființei sale statale. Ilustrative în acest sens sînt actele referitoare la luptele din 1476 ale lui Ștefan cel Mare cu tătarii și cu otomanii (doc. 3, 4) sau la războiul antiotoman dus de Ion Vodă cel Viteaz (doc. 130, 131).

Informația complet inedită din acest volum este legată de situația politică a Transilvaniei după lupta de la Mohács. Putem reconstitui pe baza mărturiilor otomane nu numai luptele purtate pentru Ungaria între Ferdinand I de

Habsburg și Ioan Zápolya (doc. 14), răscoala din Transilvania și conflictul dintre Ferdinand I și principii germani (doc. 17) ci și evoluția relațiilor lui Ioan Sigismund Zápolya cu Imperiul otoman (doc. 14, 17, 21, 26, 55, 58, 67, 68, 70—74).

În aceeași ordine de idei putem spune că volumul de față întregește în mod substanțial ansamblul de știri existent, legat de domnia lui Ion Vodă cel Viteaz. Interesante sînt în acest sens intervențiile otomane repetate pentru consolidarea domniei sale și pentru apărarea ei împotriva unor eventuale încercări ale fostului domn, Bogdan Lăpușeanu, de a recupa scaunul Moldovei cu ajutorul polon (doc. 99, 100, 102, 103, 109, 122). Presiunea exercitată de sultanul Selim al II-lea a contribuit în mare măsură ca Polonia să restituie cetatea Hotin lui Ion Vodă cel Viteaz.

Există fără îndoială încă multe alte documente care aduc știri noi pentru epoca domniei lui Matei Basarab și Vasile Lupu, Constantin Brîncoveanu sau ale clirmuirii domnilor fanarioți. Trebuie să arătăm că aceste acte nu sînt epuizate și că vor fi completate ulterior pe măsura depistării altora noi din fondurile arhivistice. Documentele otomane sînt deosebit de importante nu numai pentru istoria politică ci în primul rînd pentru cea economică a țărilor române. Ne aflăm deci în fața unui material bogat care abundă în știri referitoare la obligațiile economice ale țărilor române față de imperiul otoman. Se cunosc astfel mai bine cantitatea, componența, destinația, condițiile de transport ale proviziilor (zaharele) necesare aprovizionării Istanbulului și a diferitelor cetăți sau necesare pentru expedițiile militare. Știri numeroase privesc nu numai condițiile exportului de cherestea și material lemnos atît de necesar imperiului ci și regimul comerțului pe Dunăre al sării din Țara Românească. Tot actele turcești ne indică date importante și pentru viața comercială propriu-zisă, pentru circulația monetară din țările române.

În afară de aceste câteva aspecte, documentele otomane reflectă o gamă variată de probleme și împlinesc astfel menirea lor de instrument de lucru. Prin punerea acestui volum în circuitul științific se creează condițiile prielnice pentru lărgirea și aprofundarea cercetării istoriei României și a perioadei dominației otomane.

Cristina Bulgaru

ROMULUS NEAGU, *Securitatea europeană. Afirmarea unui nou concept*, București, Editura politică, 1976, 279 p.

Una dintre trăsăturile definitorii ale relațiilor internaționale contemporane este afirmarea unui nou concept de securitate europeană. Aceasta, mai mult sau mai puțin direct, a constituit dintotdeauna o preocupare majoră a popoarelor continentului, dar numai în ultimele cîteva decenii s-au făcut pași notabili în această direcție.

Autorul lucrării recenzate, una dintre ultimele apariții editoriale pe această temă din lume, și-a fixat ca obiectiv principal analiza, de pe pozițiile materialismului dialectic, a evoluției conceptului de securitate europeană, cu accent predominant pe forma nouă a acestuia din ultimii ani, cînd s-au înregistrat importante realizări grație efortului comun și susținut al popoarelor europene. În acest context, Romulus Neagu reliefează participarea activă și contribuția originală a Republicii Socialiste România la elaborarea și afirmarea procesului complex al securității europene.

Primul, dintre cele opt capitole ale volumului, este intitulat *Politica echilibrului de forțe—sursă permanentă de insecuritate și războaie* (p. 13—43) și are menirea de a schița antecedentele istorice ale actualului mod de concepere a securității continentului nostru.

Anterior afirmării noului concept de securitate, preocupările în această direcție erau axate pe ideea echilibrului de forțe, idee fundamentală pe convingerea că două forțe egale, în opoziție, se neutralizau, generînd astfel o stare de stabilitate (p. 14). Conturînd diversele forme de promovare a echilibrului de forțe, în principal sistemele de alianțe care au cunoscut o mare înflorire în secolele XVIII—XIX, autorul lucrării subliniază că, în acest fel, nu s-a ajuns la eliminarea războiului din relațiile interstatale, ci dimpotrivă, la multiplicarea sa.

Perioada interbelică a înregistrat o încercare de creare a unui sistem de securitate colectivă prin înființarea Societății Națiunilor (p. 29—32). Ideea acțiunilor colective pentru menținerea păcii nu s-a reflectat, după cum prea bine susține Romulus Neagu, într-un mecanism capabil să o pună în aplicare (p. 30). Dincolo de speranțele puse în organismul de la Geneva de către statele mici și mijlocii, acesta nu era decît un paravan la adăpostul căruia marile puteri încercau a-și atinge obiectivele lor egoiste.

Creдем, totuși, că în cazul Societății Națiunilor nu se poate vorbi de o revenire la politica echilibrului de forțe, chiar dacă, între altele, s-a înregistrat o asemenea tendință din partea Marii Britanii (p. 32). Această orientare a politicii britanice nu era deloc

nouă pentru perioada dintre cele două războaie mondiale, fiind o cale deja tradițională urmată de Foreign Office pe toate planurile, inclusiv la Geneva după 1919.

În 1945 lumea a salutat apariția Organizației Națiunilor Unite, a cărei activitate are ca scop principal menținerea păcii în lume, dar, la fel ca și în cazurile anterioare, la baza sistemului de securitate promovat de Cartă stătea tot convingerea că soluționarea problemei menținerii ordinii mondiale trebuie să pornească de la forță, să se bazeze pe controlul și nu pe eliminarea acesteia (p. 33). Această limită, fapt care ar fi trebuit poate subliniat de autor, derivă în primul rînd din conjunctura internațională în care a fost elaborată Carta Națiunilor Unite, respectiv din ambianța desfășurării celui de-al doilea război mondial, care nu lăsa loc pentru ideea utilizării altor mijloace, dar și din învățămintele istoriei și în primul rînd din eșecul Societății Națiunilor.

O.N.U. nu a creat și nici nu putea crea un sistem de securitate colectivă bazat pe folosirea forței, dar este foarte evidentă, menționează Romulus Neagu, contribuția organizației la rezolvarea prin negocieri a multor divergențe și ostilități, la întărirea păcii și securității internaționale prin acțiunile sale de eliminare a surselor de tensiune care derivă din dominația colonială, la dezbaterea problemei dezarmării (p. 34—38).

În Europa, după terminarea celui de-al doilea război mondial, s-a căutat realizarea unui sistem de securitate separat, bazat pe alianța militară. Crearea N.A.T.O. a dus la încheierea Tratatului de la Varșovia. A apărut, în acest fel, un echilibru precar și periculos, un factor de insecuritate și pericol de intervenție, care impunea acțiuni hotărîte pentru elaborarea unui sistem de securitate cu un fundament esențialmente nou (p. 39—43).

Afirmarea noului concept de securitate europeană (capitolul al doilea, p. 44—72) ca parte integrantă din procesul istoric de instaurare a unor noi relații în lume și pe continentul nostru a fost posibilă ca urmare a schimbărilor esențiale survenite în lumea contemporană, a creării unei conjuncturi favorabile, determinate de condițiile materiale ale epocii.

Un rol hotărîtor revine, în acest sens, revoluției tehnico-științifice contemporane, care a marcat profund toate domeniile vieții sociale precum și cel militar. În acesta din urmă s-a ajuns la realizări deosebite, ce constituie un pericol pentru pacea întregii lumi. Concluzia logică este că securitatea trebuie așezată pe baze noi, din care este necesar să

lipsească forța, că relațiile dintre state trebuie să aibă un fundament radical restructurat (p. 51).

O mare influență asupra epocii contemporane, subliniază Romulus Neagu, o are revoluția de eliberare națională și socială, care a dus la transformarea lumii, la apariția unor forțe „...capabile să soluționeze problemele istorice puse în fața omenerii de progresul forțelor materiale de producție, în general, și revoluția tehnico-științifică în special” (p. 51), la modificarea raportului de forțe pe plan mondial în favoarea forțelor progresiste (p. 51—57).

Toate aceste prefaceri profunde din zilele noastre sînt foarte vizibile mai ales în Evropa (p. 58—64). Asemenea condiții au facilitat procesul elaborării unui nou concept de securitate și al înaintării pe calea transpunerii sale în viață.

Pe plan teoretic, definiția cea mai completă a securității europene este aceea formulată de președintele Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu, și care cuprinde ca elemente definitorii, noțiunile de sistem de securitate, angajamente asumate de statele participante, măsuri care să asigure nerecurgerea la forță și la amenințarea cu forța și garanții ca țările respective vor fi la adăpost de orice act de agresiune (p. 65).

În ce privește elementele esențiale ale noului sistem de securitate, autorul menționează (p. 66—69): stabilirea unor principii și norme fundamentale de comportare ca bază a noilor relații între state, capabile să asigure securitatea acestora; adoptarea de măsuri concrete care să asigure respectarea obligațiilor asumate; acordarea de garanții.

Cît despre caracterul sistemului european de securitate (p. 69—72), se subliniază necesitatea ca acesta să aibă o valoare general europeană, să se aplice tuturor statelor continentului nostru ca state independente și egale în drepturi; să depășească actuala divizare a Europei în blocuri militare și să permită extinderea legăturilor cu celelalte națiuni ale lumii.

Al III-lea capitol al lucrării (p. 73—101) este consacrat Conferinței generale europene de securitate și cooperare care a fost posibilă ca urmare a normalizării raporturilor dintre statele continentului pe baza respectării independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, a nerecurgerii la forță și la amenințarea cu forța.

La acest proces de normalizare și dezvoltare a relațiilor dintre țările europene, ca și la pregătirea și desfășurarea Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa (CSCE), a contribuit în mod deosebit România socialistă, personal președintele Nicolae Ceaușescu.

„Experiența României — menționează Romulus Neagu — a demonstrat că, atunci cînd există voință politică, pot să-și găsească rezolvarea cuvenită și cele mai spinoase probleme, că, atunci cînd se pun la bază principiile fundamentale ale dreptului internațional, este posibil să se stabilească relații de colaborare fructuoasă cu toate statele, indiferent de ordnarea lor socială, mărime sau așezare geografică” (p. 76).

Rod al eforturilor depuse de popoarele europene, subliniază autorul, CSCE a marcat începutul procesului de transpunere în viață a noului sistem de securitate și cooperare în Europa în limitele noii concepții care respinge soluția compromisă și nerealistă a „echilibrului de forțe” și pune, dimpotrivă, pe primul plan nerecurgerea la forță și la amenințarea cu forța, între celelalte principii noi ale relațiilor dintre state.

CSCE mai are meritul de a reflecta și consacra, în mare măsură, noi norme și modalități democratice de purtare a negocierilor și luare a hotărîrilor (capitolul IV, p. 102—136). Și în acest domeniu contribuția românească este meritorie. Țara noastră a difuzat, încă în faza consultărilor, la 23 noiembrie 1972, documentul intitulat „Aranjamentul de procedură” (reprodus în anexe, p. 267)¹ care a și fost adoptat și a servit la stabilirea regulilor de procedură ale consultărilor precum și ale conferinței propriu-zise.

În acest domeniu al unor noi norme și modalități de negociere și luare a hotărîrilor, sînt analizate de către autor diverse aspecte, între care și participarea tuturor statelor interesate, indiferent de mărime sau sistem social, ca o manifestare pregnantă a creșterii continue a rolului țărilor mici și mijlocii în soluționarea tuturor problemelor internaționale, a tendinței tot mai vizibile de democratizare a relațiilor dintre state, a necesității de a respecta principiul fundamental al dreptului internațional contemporan referitor la egalitatea în drepturi a statelor, a asigurării de rezultate pozitive și durabile prin reflectarea cît mai fidelă a intereselor tuturor națiunilor.

De asemenea, mai sînt analizate de către autor: regula discutării în afara alianțelor militare (p. 110—112); organizarea pe baze democratice a lucrărilor (p. 113—124), care derivă din participarea statelor în condiții de deplină egalitate la negocieri și se manifestă prin laturi ca rotația la conducere sau la locul de ținare a lucrărilor în sfîrșit, adoptarea prin consens a deciziilor (p. 125—135) care apare ca un mod foarte important de reflectare a pozițiilor exprimate de state sau, cu alte cuvinte, constă în luarea de hotărîri cu acordul tuturor participanților.

¹ Volumul se încheie cu 10 anexe.

Următoarele trei capitole ale volumului (V—VI—VII) sînt consacrate analizei detaliate a tot atîtea laturi esențiale ale securității și cooperării în Europa: așezarea relațiilor dintre statele europene pe baze noi; aspectele militare ale securității europene și cooperarea economică și culturală.

Așezarea relațiilor dintre statele din Europa pe baze noi (p. 136—169) presupune stabilirea, adoptarea și generalizarea unor principii democratice care să guverneze raporturile intereuropene. În această direcție, evidențiază autorul, România și-a adus o contribuție importantă prin exprimarea consecventă a dezideratului ca relațiile dintre state să fie așezate pe baza deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, nerecurgerii la forță și la amenințarea cu forță. Dată fiind recunoașterea internațională crescîndă a acestor principii ca bază a unor relații noi, democratice, în concordanță cu cerințele legalității și moralei internaționale, delegația română la consultările de la Helsinki a propus ca aceste principii să fie generalizate la scara întregului continent european în formulări clare, precise și complete (p. 139).

Analizînd caracterul, conținutul și semnificația principiilor care, în final, au fost incluse în „Declarația privind principiile care guvernează relațiile reciproce dintre statele participante la CSCE” (nerecurgerea la forță și la amenințarea cu forță; soluționarea pe cale pașnică a disputelor; respectarea independenței și suveranității naționale; deplina egalitate în drepturi; neamestecul în treburile interne; cooperarea și avantajul reciproc), autorul pune accent pe natura unitară a acestora, care decurge din faptul că „...ideile și formulările se întrepătrund, un principiu decurge din altul, întărindu-se reciproc” (p. 168).

În acest ansamblu de principii un loc deosebit revine, în condițiile dezvoltării lumii contemporane, respectării independenței și suveranității naționale (p. 152—155). Semnificația sa a fost subliniată în mod special de către secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, și cu ocazia Congresului Uniunii Generale a Sindicatelor din România: „Forțele retrograde, dorind să oprească uriașul proces revoluționar al lumii contemporane, își îndreaptă atacul principal împotriva politicii de independență și suveranitate națională a popoarelor. În acest scop, ele încearcă să acrediteze teza că națiunea, independența națională, sînt categorii sociale primare ce nu mai corespund actualului stadiu al dezvoltării istorice, că omenirea a intrat în epoca companiilor, a diferitelor organisme supranaționale. Pe plan filosofic și teoretic se desfășoară o vastă activi-

tate pentru a convinge popoarele să renunțe la independență și suveranitate sau măcar să cedeze o însemnată parte din acestea, lăsîndu-și soarta, viitorul, în mâinile organismelor supranaționale, care nu reprezintă, de fapt, decît o nouă formă a politicii de dominație și asuprire”².

Aspectele militare ale securității în Europa (p. 170—211) sînt legate mai ales de realizarea dezarmării și dezangajării militare, dar și de adoptarea unor măsuri de încredere și stabilitate. Tot acest ansamblu, transpus în viață, este menit a contribui la progresul negocierilor de dezangajare militară și dezarmare care au loc la nivel mondial. Deoarece acestea din urmă stagnează, iar cursa înarmărilor atinge culmi nebănuite, sînt necesare măsuri pe plan regional care să impulsioneze negocierile generale. Aceasta este menirea discuțiilor dintre statele europene, și în special a celor legate de regulile și măsurile stabilite de CSCE.

Cooperarea economică și culturală (p. 212—239) între statele europene este în măsură, accentuează autorul, să contribuie la întărirea principiilor relațiilor dintre state, să stimuleze întreaga evoluție a vieții politice de pe continent.

Dată fiind legătura dialectică dintre cele două laturi, CSCE a acordat o importanță majoră problemelor cooperării în domeniul economic și cultural, importanța subliniată și de faptul că 11 din cele 21 de organe de lucru ale Conferinței s-au ocupat de problemele cooperării, după cum o parte importantă din Actul final se referă la aceste aspecte (p.212).

România socialistă a militat activ pentru ca la baza sistemului de securitate ce se elaborează să stea cooperarea dintre state, în măsură să asigure fiecărei națiuni condițiile necesare pentru o dezvoltare economică și socială liberă, la adăpost de orice amenințare sau presiune din afară. De asemenea, delegația română a subliniat necesitatea ca raporturile economice și culturale să aibă la bază principiile deplinei egalități în drepturi, respectării independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, respectului și avantajului reciproc, abținerii de la folosirea forței sau a amenințării cu forță (p. 216 sq).

La CSCE cooperarea dintre state a fost analizată din punct de vedere economic, științific, al tehnicii și mediului înconjurător, al culturii, educației, contactelor umane și al informației (cap. VII).

În ultimul capitol al volumului, al VIII-lea, Romulus Neagu abordează chestiunea necesității continuării eforturilor de edificare a

² Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Congresul Uniunii Generale a Sindicatelor din România, 26 aprilie 1976*, București, Edit. politică, 1976, p. 27—28.

sistemului european de securitate și cooperare și fixează locul acestuia în securitatea mondială (p. 240—263).

Primul aspect menționat, acela al continuării eforturilor de creare a sistemului de securitate pe continent, se impune cu necesitate ca o sarcină importantă pentru popoarele europene. CSCE nu este și nici nu putea fi ultimul pas pe drumul edificării securității Europei, ci dimpotrivă, un început valoros care impune continuarea eforturilor prin lucrarea și coordonarea eforturilor națiunilor participante la Conferință în cadrul unui organism permanent (p. 242—253).

Ca parte integrantă din securitatea internațională, securitatea Europei vizează legături directe cu statele, regiunile și instituțiile lumii, fiind destinată a contribui eficace la procesul de făurire a unei lumi mai bune și mai drepte, care să excludă relațiile inechitabile, de dominație și exploatare, asigurând condiții pentru dezvoltarea liberă a fiecărei națiuni (p. 251).

Aceasta presupune continuarea procesului început, prin unirea tuturor forțelor interesate, prin contribuția tuturor națiunilor vizate. „În ceea ce privește țara noastră — relevă autorul — poporul român, partidul și guvernul Republicii Socialiste România, aducându-și întreaga contribuție la elaborarea conceptului de securitate și cooperare în Europa și la punerea lui în aplicare, sînt ferm hotărîte să mîntuire în continuare ca pe continent și în

lume să triumfe noile relații de înțelegere și cooperare între popoare” (p. 262).

Volumul pe care l-am recenzat constituie, după părerea noastră, o contribuție de seamă la cunoașterea noului concept al securității europene. Prin stilul foarte clar, prin documentarea bogată și la zi, ca și prin prezentarea științifică, Romulus Neagu oferă specialiștilor, dar și publicului larg, o lucrare de o înaltă valoare.

Desigur, în special în ceea ce privește partea istorică, surprindem unele carențe, legate, de exemplu, de absența oricăror referiri la alianțele care au stat la originile primului război mondial, Antanta și Puterile Centrale, de impresia de minimalizare a rolului istoric al Societății Națiunilor, sau, în opinia noastră, de simplificarea originilor marii conflagrații a secolului nostru.

Fără îndoială însă că aceste lipsuri sînt minore, negliabile în ultimă instanță, și că ceea ce se impune cu precădere este conținutul bogat și expunerea accesibilă. Prin toate acestea, monografia lui Romulus Neagu, care a pus pe prim plan participarea și contribuția României socialiste la procesul de edificare a securității europene, poate fi considerată ca una dintre aparițiile de valoare din bogata literatură politică ce apare în lumea întreagă în aceeași temă.

Nicolae Dascăl

Conférence nationale des études sur la lutte antifasciste de libération nationale du peuple albanais, Editions „8 Nëntori” Tirana, 1975, 210 p.

Sub egida Academiei de Științe a Republicii Populare Albania, a Institutului de Studii marxist-leniniste și a Universității din Tirana, a apărut un interesant volum de studii, ce cuprinde principalele comunicări prezentate la Conferința națională de studii asupra luptei antifasciste de eliberare națională a poporului albanez, organizată de Academia de Științe, Institutul de Studii marxist-leniniste de pe lângă Comitetul Central al Partidului Muncii din Albania și a Universității din Tirana, între 8 și 11 noiembrie 1974, cu prilejul celei de a 33-a aniversări a creării Partidului Comunist Albanez și a celei de a 30-a aniversări a eliberării patriei și victoriei revoluției populare.

Strîngerea într-un volum a celor mai remarcabile comunicări prezentate în această sesiune jubiliară este deosebit de utilă, ea fiind menită să creeze o imagine de ansamblu asupra mișcării de rezistență albaneză din anii celui de-al doilea război mondial și să

prezinte lectorilor și cercetătorilor străini poziția istoriografiei albaneze contemporane asupra temei pusă în discuție și a situației internaționale existente între anii 1939—1945, cu implicațiile ei și asupra Albaniei. Menționăm faptul că, încă în luna decembrie 1974, revista „Rruga e partise” (Drumul partidului), organ teoretic și politic al Comitetului Central al Partidului Muncii din Albania, a publicat un grupaj de articole, cuprinzînd primele trei comunicări incluse în volumul de față, studii în care se aduc substanțiale contribuții de ordin teoretic în interpretarea unor evenimente și fapte legate de lupta de eliberare națională și victoria revoluției populare din Albania.

După discursul de deschidere al profesorului Aleks Buda, președintele Academiei de Științe a Republicii Populare Albania, în care se dau liniile directoare ale cercetării științifice în Albania, realizările și sarcinile

de viitor în domeniul istoriei, subliniindu-se însemnătatea luptei antifasciste de eliberare națională pentru întreaga istorie a poporului albanez, în volum sînt inserate șase comunicări și discursul de închidere al lucrărilor sesiunii, în care profesorul Ndreçi Plasari evidențiază concluziile Conferinței naționale de studii asupra luptei antifasciste de eliberarea poporului albanez, menționînd că la lucrările ei au participat peste 1000 de cercetători din domeniul științelor sociale, vechi participanți la lupta de eliberare, cadre de partid și de stat, din armată, instituții de învățămînt și cultură, din capitală și provincie.

Nexhmije Hoxha, directoarea a Institutului de studii marxist-leniniste de pe lângă C.C. al P.M.A., în comunicarea sa *Lupta antifascistă de eliberare națională, o mare revoluție populară condusă de Partidul Comunist din Albania*, (p. 10—42) realizează o sinteză sugestivă asupra caracterului politic al luptei de eliberare și, în urma unei analize minuțioase și competente asupra tuturor documentelor elaborate de Partidul Comunist din Albania de la întemeierea sa în noiembrie 1941, plină la victoria Eliberării din noiembrie 1944, evidențiază rolul comuniștilor albanezi în organizarea și conducerea acestei lupte. Arătînd că lupta de eliberare a poporului albanez din anii celui de al doilea război mondial își are rădăcini adînci în luptele seculare ale albanezilor pentru eliberare națională și dreptate socială, autoarea o consideră ca o etapă în lungul proces istoric ce a început în secolul trecut cu eroica mișcare de Renaștere națională care a dus la proclamarea independenței de stat a Albaniei în noiembrie 1912, ridicîndu-se pe o treaptă superioară cu Revoluția din iunie 1924 și mișcarea democrată și muncitorească din deceniul al patrulea, proces încoronat de victoria Eliberării de la 29 noiembrie 1944, etapa cea mai înaltă și hotărîtoare a acestui proces. Datorită noilor condiții interne și externe, dar mai ales faptului că Partidul Comunist din Albania a reușit să se orienteze strălucit în situațiile complicate ale evenimentelor și fenomenelor social-politice create de ocupația străină, conducînd cu abnegație poporul albanez pe drumul luptei revoluționare, lupta de eliberare națională s-a transformat, în același timp, într-o largă revoluție populară, fără precedent în istoria acestei țări.

După o prezentare succintă a principalelor momente din istoria țării, premergătoare agresiunii Italiei fasciste din 7 aprilie 1939, autoarea atacă în mod frontal cîteva probleme-cheie pentru cunoașterea și înțelegerea cadrului general și a specificului desfășurării luptei de eliberare națională și a revoluției populare din Albania, contribuind în mod substanțial la elucidarea unor evenimente și la elaborarea

unor teze, judicios fundamentate, privind rolul conducător al Partidului Comunist, a forței sale de organizare și mobilizare a maselor în cea mai cumplită confruntare cu asupritorii străini și autohtoni. În perioada respectivă s-au conturat două contradicții fundamentale: contradicția dintre popor și ocupanții fasciști, și cea dintre masele populare și clasele dominante exploatoare (marfi moșieri, bairactarii și burghezia reacționară) dar, în prim plan s-a situat contradicția dintre poporul albanez și imperialismul italian care puse în pericol independența țării și chiar ființa națională a poporului albanez. Prin urmare, mai întîi trebuia nimicit regimul de ocupație și eliberată țara, ca o condiție necesară deschiderii căii și pentru rezolvarea celorlalte contradicții fundamentale. Autoarea precizează că ordinea rezolvării acestor contradicții a fost influențată și de lupta mondială antifascistă, mai ales după declanșarea celui de al doilea război mondial. În lupta contra ocupanților străini erau interesate cele mai largi păături ale populației, deoarece fascismul italian nu era numai dușmanul libertății naționale, ci și al libertăților democratice, ca susținător al celor mai reacționare forțe feudalo-religioase și burghezo-moșierești. De aici și caracterul accentuat antiimperialist și democratic al luptei de eliberare națională a poporului albanez.

În continuare, cercetătoarea Nexhmije Hoxha face o analiză profundă a cauzelor ce au determinat unirea poporului în jurul programului de luptă al Partidului Comunist, subliniind faptul că lozincă luptei pentru o Albania liberă, independentă și democrat-populară, cit și prevederea de a lăsa poporul libertatea de a hotărî problema formei de guvernămînt după eliberare au creat posibilitați, ca fiecare patriot fără deosebire de religie, regiune, clase sau curente politice, să participe la lupta împotriva ocupanților fasciști și a trădătorilor de patrie. În condițiile politice și sociale în care se desfășura lupta antifascistă, în fața partidului se conturau trei sarcini principale: 1) unirea poporului în Frontul de Eliberare Națională; 2) organizarea răscoalei generale și crearea Armatei de Eliberare Națională; 3) abolirea vechiului regim politic și crearea noii puteri a Consiliilor de Eliberare Națională, toate considerate părți componente ale revoluției populare, legate organic una de alta, ce trebuia rezolvate în același timp. La numai zece luni de la înființarea P. C. A., din inițiativa lui, a fost convocată *Conferința de la Peza (septembrie 1942)*, unde programul minimal al partidului a devenit programul Luptei de Eliberare Națională, punîndu-se bazele politice și organizatorice al Frontului de Eliberare Națională. Partidul a susținut ideea că unirea poporului în Frontul de Eliberare Națională trebuie

realizată în procesul luptei hotărâte împotriva ocupanților și colaborașiștilor, pe baza platformei aprobate în Conferința de la Peza. Ținând cont de condițiile specifice ale Albaniei, o atenție deosebită a fost acordată țărănimii, care, a devenit baza de masă a Frontului de Eliberare Națională, forța principală în răzcoala generală armată, susținătoare hotărâtă a statului democrat-popular născut în timpul luptei antifasciste, legată prin mii de fire de clasa muncitoare și Partidul Comunist. Țărănimea, care reprezenta marea majoritate a populației, păstra în inimi profunde tradiții patriotice și dispunea de mari energii revoluționare. Ea a văzut în programul Partidului Comunist asigurarea dorințelor ei fierbinți de libertate, pămînt și neafirmare națională. Autoarea precizează însă, că, deși țărănimea a constituit baza cea mai largă a F. E. N.-ului și cu toate că ea a avut un rol hotărîtor în luptă, prin participarea sa masivă, Partidul a păstrat neatins rolul de hegemon al clasei muncitoare.

Unirea poporului în luptă și acțiunea sa armată au creat baza și condițiile necesare pentru nașterea și dezvoltarea Consiliilor de eliberare națională. *Conferința a II-a de Eliberare Națională de la Labinot, din septembrie 1943*, a declarat Consiliile „singura putere populară în Albania”, ca rezultat logic al liniei fixate de partid în problema puterii. În focul luptei de eliberare, Consiliile au devenit din ce în ce mai puternice, cîștigînd încrederea maselor și experiență în gospodărirea treburilor administrative și social-economice, incit, la *Congresul de la Përmet, din mai 1944*, a fost instituit *Consiliul Antifascist de Eliberare Națională* ca reprezentant unic al voinței și suveranității poporului, statului albanez, și *Comitetul Antifascist* ca guvern provizoriu, care, în cadrul Conferinței a II-a a Consiliului antifascist de Eliberare Națională de la Berat, din octombrie 1944, s-a transformat în Guvernul Democrat al Albaniei. Așadar, încă în timpul luptelor, fără a se mai aștepta sfîrșitul războiului, a fost abolită guvernarea fascistă și feudal-burgheză, fiind înlocuită cu puterea democrată a consiliilor populare și apoi crearea statului albanez de democrație populară. În același context este abordată și problema creării și dezvoltării Armatei de Eliberare Națională, ca scut al apărării libertății și cuceririlor poporului albanez. În interesantul său studiu, autoarea a sintetizat cele mai importante probleme legate de cauzele ce au dus la eliberarea țării și victoria revoluției democrat-populare din Albania, începînd cu crearea Partidului Comunist din Albania, subliniînd rolul său de organizator și conducător al insurecției generale armate, aducînd numeroase date referitoare la unirea maselor în jurul programului Frontului de Eliberare

Națională, privind crearea armatei populare și cucerirea puterii, încheind cu o succintă expunere a contribuției poporului albanez la cauza mării coaliții a luptei antifasciste mondiale, unde explică rolul factorilor interni și externi în victoria istorică a poporului albanez de la 29 noiembrie 1944, solidaritatea cu lupta de eliberare a popoarelor vecine.

Cel de-al doilea studiu, *Unirea poporului albanez în jurul Partidului Comunist din Albania și a Frontului Național de Eliberare Națională*, (p. 43—68) datorat profesorului Ndreçi Plasari, completează în parte pe primul, adăugînd noi date și documente despre problemele tratate, căuînd să dea o imagine cit mai completă asupra forțelor motrice ale luptei de eliberare, clarificînd unele teze ale istoriografiei albaneze contemporane și combătînd unele puncte de vedere tendențioase din istoriografia burgheză referitoare la lupta antifascistă dusă de poporul albanez.

Ocuparea Albaniei de către Italia fascistă a lezat în mod profund sentimentele naționale și interesele celor mai largi pătri sociale ale poporului albanez. De aici și caracterul larg al luptei de eliberare națională ca o revoluție antifascistă, antiimperialistă și democrată, fapt ce a determinat unirea tuturor forțelor patriotice, fără deosebiri de clasă, religie, regiune și convingeri politice. Fundamentînd ideea că unirea maselor în jurul P.C.A. și a F.E.N. constituie cheia de boltă a înțelegerii factorilor ce au determinat victoria eliberării și a revoluției populare din Albania, cunoscutul cercetător Ndreçi Plasari trece în revistă forțele motrice angajate în luptă, scoînd și el în evidență rolul deosebit și hotărîtor al țărănimii. Datorită nivelului extrem de scăzut al dezvoltării economiei, Albania continuase să rămînă o țară agrară, cu relații de înuncă semif feudale, în care țărănimea reprezenta mai mult de 4/5 din populația țării, 77% fiind țărani săraci. Păstrătoare a tradițiilor patriotice, cu multiple energii revoluționare create de-a lungul veacurilor în luptele nelncetate pentru pămînt și libertate, țărănimea a acceptat rolul conducător al Partidului comunist deoarece a găsit în el luptătorul nelncricat și apărătorul hotărît al intereselor ei politice, economice și sociale. În Frontul de Eliberare Națională, aflat sub conducerea P.C.A., în afară de clasa muncitoare și țărănimea, care constituiau forțele principale, au intrat și burghezia mică și mijlocie a orașelor, intelectuali patrioți, precum și un număr de persoane antifasciste și democratice din sînul păturilor dominante. Un loc deosebit l-a ocupat tinerețu, care alcătuia forța cea mai dinamică, combativă și revoluționară a mișcării. El a găsit în linia politică a P.C.A. și în platforma

F.E.N. împlinirea, în perspectivă, a doleanțelor sale materiale și spirituale, a independenței și libertății patriei. Un fenomen nou l-a constituit participarea femeilor. Ele n-au mai jucat doar rolul de ajutor al bărbaților, ci au luat parte activă la toate formele de luptă, inclusiv cea cu arma în mână. Lupta lor avea un caracter dublu: de eliberare națională și de sfărșinare a cătușelor inegalității seculare. Autorul subliniază faptul că unirea în F.E.N. nu a fost ușoară și deodată, ci ea s-a înfăptuit în lupta pe viață și pe moarte împotriva dușmanilor interni și externi, trecând prin mai multe faze, dificultăți și primejdii.

Înainte de crearea P.C.A., poporul albanez nu era unit în lupta împotriva ocupanților străini, lipsindu-i o conducere revoluționară, capabilă să-i dea un program clar de acțiune și organizare. Totuși, premisele pentru unire existau. Masele aveau comun sentimentul dragostei de patrie, rezistența împotriva politicii de italianizare și de fascizare a țării. Grupurile comuniste din care a luat ființă P.C.A., avuseseră puține legături cu masele, și acestea aproape numai la orașe. Este meritul tânărului partid comunist, că într-o perioadă foarte scurtă a reușit să realizeze puternice legături cu poporul, devenind pivotul în jurul căruia s-au unit toate forțele patriotice, revoluționare și antifasciste ale țării. În Conferința de la Peza, unde s-au pus bazele organizatorice și politice ale unirii „pentru o Albanie liberă, indivizibilă, independentă și democratică”, platforma politică reprezenta, de fapt, programul minimal al P.C.A., sarcina creării F.E.N., fiind menționată pentru prima dată în directivele C.C. al P.C.A. din iunie 1942.

Situația s-a complicat după apariția organizației „Balli Kombëtar” (Frontul Național) creată la sfârșitul anului 1942 ca o reacție împotriva Frontului de Eliberare Națională de sub influența comunistilor. Noua organizație a declarat că nu recunoaște hotărârile Conferinței de la Peza, începând o campanie de dezbinare, mai ales în rîndul populației de la sate. În rîndul maselor au apărut diverse confuzii, oscilații etc. În aceste împrejurări extraordinare conducătorul partidului comunist Enver Hodja făcea următoarea recomandare: „...trebuie o grijă foarte mare. Ne găsim la o cotitură a istoriei noastre, la o cotitură primejdioasă, din care dacă vom ieși cu succes, cauza noastră va triumfa, dacă vom face un pas greșit, ne vom rupe gîtul...” (p. 51) Perioada de timp, din ianuarie pînă în septembrie 1943, cînd s-a ținut cea de a II-a Conferință de Eliberare Națională de la Labinot, a fost deosebit de utilă pentru întărirea organizatorică a F.E.N., prin crearea Uniunii Tineretului Antifascist și a Uniunii Femeilor Antifasciste. În focul luptelor împo-

triva fasciștilor și a organizației „Balli Kombëtar” care își concentraseră forțele pentru a distruge F.E.N.-ul și consiliile de eliberare națională și pentru a nu permite izbucnirea revoluției generale armate, s-au produs unele clarificări, s-au călît numeroși luptători, s-a petrecut un proces de selectare a cadrelor proces ce s-a adîncit, mai ales, după ocuparea Albaniei de către Germania hitleristă (în toamna anului 1943) cînd, din F.E.N. s-au desprins zoghiștii (adeptii fostului rege Ahmed Zogu, n.n) în frunte cu Abaz Kupi, creînd organizația „Legaliteti” (Legalitatea) și cînd cele două organizații trădătoare „Balli Kombëtar” și „Legaliteti” au trecut la luptă deschisă, cu armele, împotriva Frontului de Eliberare Națională. Perioada ce a urmat, a iernii 1943—1944, a fost cea mai grea, de mari încercări pentru Frontul de Eliberare Națională, Armata de Eliberare Națională și consiliile de eliberare națională, cînd de fapt s-a decis soarta revoluției. Ținînd piept atacurilor armatei germane și a trădătorilor, în focul unor crîncene bătălii și a numeroase suferințe pricinuite de condițiile grele ale iernii, în primăvara anului 1944 se remarcă nu numai o întărire a F.E.N.-ului dar și o lărgire a acestuia, atîngînd punctul culminant în lunile octombrie-noiembrie cînd au fost distruse organizațiile „Balli Kombëtar” și „Legaliteti” și se apropia ora eliberării.

Sintetizînd elementele principale care a stat la baza unirii maselor în jurul P.C.A. și a F.E.N., autorul le enumeră astfel:

— *idealul comun* privind eliberarea patriei de sub jugul ocupației străine, cucerirea independenței naționale și democratizarea țării;

— *lupta comună* înfăptuită cu arma în mînă împotriva cîmpitorilor și a slugilor lor, „luptînd de azi” și nu așa cum spuneau unii pseudopatrioți, ca ea să înceapă numai cu cîteva zile înainte de victoria Aliaților;

— *unirea voluntară directă*, nemijlocită, a maselor populare, și nu o coaliție de partide. Singurul partid din F.E.N. era P.C.A. conducătorul acestei uniri, realizată *de jos*, pe simțămîntul dragostei de patrie, dar fără a fi neglijată și mobilizarea de sus;

— *unirea organizată*, pe baze revoluționare, puternică și statornică.

— *unitatea de monolit a nucleului conducător al acestei uniri*, în jurul P.C.A., a C.C. în frunte cu Enver Hodja, în F.E.N. a avut o importanță capitală.

După această analiză profundă a tuturor factorilor care au stat la baza unității poporului albanez în F.E.N., sub conducerea P.C.A., autorul și-a propus să răspundă la întrebarea legată de faptul dacă în Albania a fost „un război civil”, avînd în vedere că atît în istoriografia albaneză, dar mai ales în cea străină,

au apărut unele controverse pe această temă. Opinia autorului este aceea că lupta Frontului de Eliberare Națională împotriva organizațiilor „Balli Kombetar” și „Legaliteti” nu poate fi considerată „război civil”, deși a avut unele elemente ale acestuia atât în conținut cât și în formă. Ea nu a fost un „război civil” pentru că nu alcătuiă un război în sine, ci era parte componentă a luptei împotriva ocupanților. Având în vedere că dușmanul principal era ocupantul fascist și nu reacțiunea internă, lovitura principală se îndrepta împotriva acestuia, iar lupta împotriva reacțiunii se desfășura ca luptă împotriva trădătorilor, colaboraționiștilor și nu împotriva claselor exploatatoare ca atare, de aceea nu trebuie considerată ca „război civil”. S-ar fi putut transforma în război civil numai după izgonirea ocupanților fasciști, în cazul în care cele două organizații n-ar fi fost lichidate înainte de Eliberare și ar fi continuat acțiunea lor pentru reinstaurarea orlnduirii burghezo-moșierești.

Acest amplu studiu, în care se lămurese multe probleme ale mișcării de rezistență antifascistă albaneză, este deosebit de util cercetătorilor care se ocupă de cel de-al doilea război mondial, în cunoașterea unor episoade și evenimente întâmplate în această parte a sud-estului european, a specificității și cauzelor care au dus la victoria socialismului în Albania.

Un alt studiu valoros, *Insurecția armată a poporului albanez în lupta antifascistă de eliberare națională*, (p. 69—101) este semnat de cercetătorul Vehbi Hoxha și profesorul Ndreçi Plasari, încadrându-se în mod armonios în ideea de prezentare a celor mai însemnate probleme ce le-a ridicat în desfășurarea ei mișcarea de rezistență albaneză, fiind supuse atenției generale unele documente și informații noi, menite să ducă mai departe cercetările pe această temă, ce formează cheia de boltă a istoriografiei albaneze actuale. Fundamentând ideea că „singura cale adevărată a eliberării era insurecția”, autorii arată că nu au fost neglijate nici celelalte forme, precum sabotajele, grevele economice și politice, demonstrațiile și protestele, demascarea acțiunilor dușmanului prin scris și viu grai etc. Semnatarii studiului subliniază că în condițiile concrete ale Albaniei, organizarea insurecției generale a trecut prin trei faze importante: prima școală a insurecției armate a constituit-o activitatea în unitățile de guerilă formate către sfârșitul anului 1941 și începutul anului 1942, în principalele orașe ale țării, după care s-a extins în toate orașele și în multe regiuni ocupate, constând în executarea unor acțiuni militare pe scară mică, distrugerea unor depozite militare și alte obiective ale inamicului, eliberarea deținuților politici,

executarea unor căpetenii fasciste, ofițeri și subofițeri, spioni și trădători etc. Aceste acțiuni se organizau numai cu aprobarea P.C.A. care le dirija în așa fel încît să aducă în primul rînd avantaje politice și apoi militare și materiale. În acest fel ele trezeau simpatia maselor populare, care sprijineau acțiunile unităților de guerilă fără a ține seama de consecințele represiviunilor fasciste. Astfel s-au creat premisele organizării cetelor de partizani, prin atragerea țărănilor, care, aveau în sine respectul pentru cei viteji, sentimentul cinstei și onoarei. În primăvara și vara anului 1942 centrul gravitațional al insurecției s-a deplasat la sate. Primele nuclee ale cetelor de partizani erau formate din comuniști, în special cei tineri, simpatizanți ai acestora, muncitori și elevi de la orașe, căliți în luptele de guerilă, trimiși de partid în munți pentru organizarea luptei armate. În afara cetelor regulate de partizani, au luat ființă și unități înarmate de autoapărare populară, ce serveau ca rezervă cetelor regulate de partizani atât în acțiunile militare, cât și pentru completarea rîndurilor cu luptători. Numărul celor ce făceau parte din cetele voluntare de autoapărare erau de trei, patru ori mai mare decît cel al partizanilor din cetele regulate. Cetele executau în mod frecvent acțiuni militare și politice prin distrugerea unor mici garnizoane ale inamicului, a podurilor și depozitelor militare, atacau unele coloane în mișcare, tăiau legăturile telefonice, urmăreau și pedepseau pe spionii fasciști, curățau zone și regiuni muntoase pentru a crea baze ale mișcării de partizani. În același timp desfășurau o susținută muncă politică de informare a maselor, propagînd linia P.C.A. și hotărârile Conferinței de la Peza de unire a țărănimii în F.E.N., lichidau vechea putere de stat, sprijinind țărănimea în edificarea noii puteri a consiliilor locale, asigurau ordinea și liniștea în zonele eliberate, îndeplinind astfel și importante funcțiuni în administrarea satelor. În felul acesta, noua armată albaneză ce se născuse în focul luptei de eliberare națională, se dezvoltă ca o armată a poporului, a revoluției, apărătoare a intereselor vitale ale muncitorilor și țărănilor, a tuturor forțelor democratice, a întregii națiuni. Din luna mai 1943, prin unirea a 2—3 cete, s-au creat batalioanele de partizani, pentru organizarea unor acțiuni mai ample, în vederea zădărnirii unor atacuri ale armatei italiene, cum au fost cele de la Peza și Malakstra din iunie 1943.

— În cea de-a doua fază, lupta armată s-a transformat într-o insurecție generală populară. Atîrî jalonează, cu citarea unor date semnificative, drumul parcurs de mișcarea de partizani în cursul anului 1943, făcînd o analiză amplă asupra condițiilor interne și externe (după cotelura de la Stalingrad),

explicând felul în care au fost create Armata de Eliberare Națională Albaneză și Statul Major General, organizarea Brigăzii I a cărei inaugurare s-a făcut la 75 august 1943, descriind luptele cu armata italiană care-și trăia ultimele zile și confruntarea cu noul ocupant, trupele agresoare ale Germaniei hitleriste.

În iarna lui 1943—1944, s-au purtat cele mai cumplite lupte din întreaga perioadă a mișcării antifasciste, partizanii fiind nevoiți să înfrunte un dușman puternic, superior numeric și în tehnică de luptă, cu o vastă experiență militară. Atacul general al trupelor germane, cărora li s-au alăturat și baliștii, zoghiștii și quislingii de tot felul, a fost zădărnicit, insurecția generală extinzându-se și mai mult. În luna mai 1944, forțele partizanilor numărau circa 35.000 de luptători, încadrați în 9 brigăzi de atac și mai multe batalioane, fără a mai socoti cetele și batalioanele de voluntari teritoriale, unitățile de guerilă din orașele și zonele ocupate.

— În faza a III-a a insurecției generale populare s-a realizat izgonirea completă a ocupanților și eliberarea teritoriului întregii țări, distrugerea forțelor armate ale reacțiunii și a aparatului de stat fascist. Congresul Antifascist de Eliberare Națională de la Përmet, care a hotărât crearea statului albanez de democrație populară, a dispus ca Armata de Eliberare Națională să fie în întregime Armata regulată a acestui stat, conducerea ei superioară fiind încredințată lui Enver Hodja — secretarul general al P.C.A. care era și președintele Comitetului Antifascist de Eliberare Națională (guvernul provizoriu revoluționar n.n.). Comandantul General a alcătuit planul strategic al eliberării complete a Albaniei, pentru extinderea și consolidarea puterii de stat democrat-populare. Subliniind importanța acestui plan, autorii arată că el ținea în același timp la năruirea planurilor guvernelor anglo-americane și a Comandamentului anglo-american din Mediterană de a salva de la piere forțele reacționare zoghistobaliste și a opri victoria revoluției populare. În pragul Eliberării, Armata partizană ajunsese la 70.000 de luptători, capabilă să izgonească pe ocupanți și să înfrângă pe trădători, să elibereze toate orașele și satele țării *fără a avea nevoie de ajutorul direct al Armatei Roșii sau al vreunei alte armate prietene.*

În cel de-al patrulea studiu, intitulat: *Problema puterii în lupta antifascistă de eliberare națională a poporului albanez*, (p. 102—128) profesorul Luan Omari reia unele probleme prezente în primele trei comunicări, dar aprofundează „problema puterii” printr-o analiză detaliată a unor momente cheie. Luând în discuție unele opinii exprimate în literatura juridică și istorică, albaneză și străină, autorul

face precizarea că la Congresul de la Përmet a fost lichidată *in fapt* monarhia, deși *de drept* ea a subsistat ca formă de guvernământ până la 11 ianuarie 1946, data proclamării Republicii Populare Albania. În concluziile sale, referindu-se la specificul Albaniei, autorul arată că „Spre deosebire de alte țări ale Europei de est și de sud-est, cum ar fi de exemplu România, Ungaria sau Cehoslovacia, care, după eliberarea lor, au trecut prin etapa puterii democrat-revoluționare în coaliție cu partidele burgheze, înainte de a fi instalată puterea socialistă, Albania n-a cunoscut o astfel de etapă. Guvernul democrat al Albaniei, reflecta prin compoziția sa, aceea a Frontului de eliberare națională, că nu era vorba de o coaliție de partide, ci o organizație unică a maselor largi populare, unite în lupta anti fascistă sub conducerea Partidului Comunist, care nu împărțea puterea cu alte partide, pentru că ce-i drept, Albania nu avea alte partide antifasciste”. (p. 128).

Comunicarea *Mișcarea de eliberare națională a poporului albanez și lupta antifascistă mondială*, (p. 129—160), semnată de Shyoyri Ballvora (vechi colaborator științific) și profesorul Sotir Manushi, ridică unele probleme de interpretare interesante, aducând unele date noi și în privința documentării.

Autorii subliniază faptul că: „Frontul de eliberare națională și-a stabilit linia în raport cu statele membre ale coaliției anti fasciste și cu mișcările de eliberare națională a altor popoare, în deosebi cu cele ale popoarelor vecine, iugoslav și grec”. Partidul Comunist Albanez a considerat alianța marilor puteri Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, ca o necesitate dictată de împrejurările celui de al doilea război mondial, în vederea nimicirii puterilor agresive fasciste”. (p. 135—136).

În continuare ei se referă la principiile ce au stat la baza luptei de eliberare, considerând că 1) „factorul decisiv pentru eliberarea poporului și triumful revoluției populare era lupta armată a poporului”; 2) „sprijinul pe propriile forțe ca și ajutorul reciproc al popoarelor subjugate de statele fasciste, ca o condiție determinantă a înfringerii fascismului și a realizării ideilor naționale”; 3) „fiecare popor după alungarea ocupanților fasciști, își va decide el însuși soarta, pe baza principiului autodeterminării”; iar în ce privește legăturile cu marile puteri aliante și cu popoarele ce luptau împotriva fascismului, Partidul Comunist Albanez și-a întemeiat politica pe principiile colaborării și întrajutorării în lupta împotriva inamicului comun. Albania a adus o importantă contribuție la victoria împotriva fascismului, suportând numeroase sacrificii. Peste 700.000 de soldați fasciști au trecut peste teritoriul țării. Poporul albanez a angajat în lupte 15 divizii ale Arma-

telor de ocupație italiene și germane, scoțind din luptă peste 70.000 de soldați inamici, mai mult de 1.000 de care și vehicule blindate, 1331 de tunuri și mortiere, 1934 de camioane și o mare cantitate de muniții și material militar. În același timp, pagubele au fost și ele foarte mari: 28.000 de morți, cifră considerabilă în raport cu populația țării la acea dată, 12.600 răniți, 12.000 de deportați în lagărele de concentrare din Italia și Germania, 35.000 de persoane trimise la muncă forțată, 1850 orașe și sate distruse, „Albania fiind una din țările cele mai afectate ale lumii, privind pagubele pe cap de locuitor” (p. 139).

După unele considerații proprii asupra acțiunilor întreprinse de guvernul englez și înaltul Comandament Aliat din Mediterana, în legătură cu mișcarea de rezistență antifascistă din Albania, autorii afirmă că: „Insistența britanicilor și a americanilor pentru ca lupta de eliberare națională să fie subordonată „strategiei aliate” reprezenta intervenția directă în afacerile interne ale mișcării de eliberare națională; ea viza plasarea acestei mișcări sub controlul aliat și împiedicarea Frontului de eliberare națională, condus de Partidul Comunist Albanez, de a realiza programul său politic, cucerirea completă a independenței în afara oricărui control și a oricărei tutele față de orice mare putere, edificarea unei Albanii libere, democratice și populare. Aitudinea Partidului Comunist Albanez față de misiunile militare britanice avea o importanță excepțională, prin faptul că ea privea nu numai soarta unei adevărate independențe naționale și a revoluției populare, dar și aprofundarea și dezvoltarea continuă și trecerea sa, odată create condițiile necesare, la revoluția socialistă. *Distrugind complet acțiunea de sciziune a misiunilor militare aliate și a intervenției acestora în afacerile noastre interne, Partidul Comunist Albanez a eliminat din calea dezvoltării istorice a poporului nostru un factor care ar fi putut să devină un obstacol determinant pentru triumful revoluției populare și transformarea ei în revoluție socialistă*” (p. 150).

Un spațiu larg este acordat cooperării și solidarității popoarelor din Balcani, în mod deosebit cu mișcările de rezistență din Iugoslavia și Grecia.

Studiul se încheie cu câteva aprecieri de ansamblu asupra politicii P.C.A., a strategiei luptei de eliberare, precum și a actelor de politică externă, concluzionându-se, pe bună dreptate, că după Congresul de la Permet, „...Albania apărea pentru prima dată în arena internațională ca un stat cu adevărat independent și suveran, a cărui politică externă se întemeia pe principiile deplinei egalități, a neamestecului în afacerile interne ale altora, a solidarității internaționaliste și a întraju-

torării cu toate popoarele care luptau pentru libertatea și independența lor” (p. 154).

Ultima comunicare, *Problema culturii noi în timpul luptei antifasciste de eliberare națională* (p. 161—189), este semnată de profesorii Bedri Dedja și Dhimitër S. Shuteriqi, și așa cum indică și titlul ei, se referă la principalele teze ale P.C.A. în această problemă.

În primul rând se remarcă puterea de sinteză a autorilor, care reușesc să creioneze în mod succint fiecare etapă, stabilind caracteristicile esențiale ale luptei pentru promovarea noului și în domeniul culturii. Astfel se arată că Partidul Comunist Albanez a indicat, mai ales pentru presă, ca întreaga politică culturală să se sprijine pe tradițiile cele mai pozitive, începând cu Renașterea națională albaneză, și în special pe tendințele socialiste ale culturii din deceniul al patrulea, apărute în Albania ca o reflectare directă a acțiunilor mișcării muncitorești, a celei democratice și antiimperialiste. Politica Partidului în domeniul culturii și-a găsit expresia cea mai elocventă în lupta împotriva culturii și învățămîntului fascist, ca și împotriva mijloacelor și instituțiilor culturale ale trădătorilor și dușmanilor interni. O sarcină importantă a fost aceea a educării maselor, a cadrelor, a comunistilor. Au fost create instituții noi, redacții ale presei clandestine centrale și regionale, aparate de propagandă și activitate politică în sectorul civil și în armata de partizani. Mai târziu, în anii 1943—1944, a fost elaborată platforma noului sistem de învățămînt, care avea un caracter profund democratic, a instruirii obligatorii și gratuite.

În a doua parte, autorii se ocupă de conținutul și metodele de creație în literatură și artă, analizând conținutul diferitelor idei exprimate în legătură cu nașterea artei noi.

La sfârșitul volumului se dă cuvîntul de închidere rostit de academicianul Aleks Buda, care, printre altele, a spus: „Științei noastre îi revine demna sarcină de a demonstra prin contribuția propriilor sale rezultate, că astăzi nu se poate elabora o adevărată istorie științifică a celui de al doilea război mondial, fără a include, alături de lupta celorlalte popoare, lupta de eliberare națională a poporului albanez, fără a-i acorda locul care îi se cuvine în întreaga sinteză universală a istoriei contemporane” (p. 208).

Lectura acestui volum creionează în mod foarte clar întreaga perioadă a luptei de eliberare națională a poporului albanez din anii celui de al doilea război mondial, prefixându-l, parcă, o viitoare „istorie a rezistenței albaneze”, deoarece reunirea la un loc a celor mai reprezentative studii pe această temă creează o imagine de ansamblu asupra acesteia. Studiile de față au meritul de a aduce numeroase date noi, atât în domeniul materialului faptic, dar mai ales în ceea ce privește valori-

ficarea și interpretarea documentelor prin clarificarea unor momente de mare tensiune, a fixării rolului Partidului Comunist din Albania în organizarea și conducerea rezistenței antifasciste, a declanșării și victoriei revoluției democrat-populare din Albania. Reunirea comunicărilor prezentate în sesiunea jubiliară, mai are și meritul de a aduna unele informații răspândite prin diverse publicații, de a da posibilitate cititorilor și în deosebi celor ce se ocupă de studiul perioadei celui de al doilea război mondial, de a avea pentru prima dată o imagine generală, aproape completă, asupra mișcării de rezistență albaneze, cu problemele specifice ei. Faptul că volumul apare în limba franceză ușurează accesul cercetătorilor străini în consultarea unui material deosebit de valoros, bine sistematizat și pus la punct cu aparatul științific,

de referință, constituind una din cele mai interesante apariții editoriale a istoriografiei albaneze actuale, aflată într-un evident progres și din punct de vedere al publicațiilor în limbi străine. Amintim în acest sens alte două lucrări valoroase, tipărite în limba franceză, eleganta ediție a *Istoriei Albaniei* tipărită în colecția „Histoire des Nations Européennes” la Paris în anul 1974 și volumul principalelor documente despre lupta antifascistă de eliberare națională a poporului albanez, apărut în 1975 la Tirana.

Cunoașterea conținutului volumului de față prezintă un mare interes pentru toți iubitorii de istorie, în special pentru cercetătorii sud-estului european.

Gelcu Maksutovici

RENÉ ALBRECHT CARRIÉ, *A Diplomatic History of Europe since the Congress of Vienna*, ed. revizuită, New York, Harper and Row Publishers, 1973, 764 p.

Cartea lui René Albrecht Carrié, profesor titular la facultatea de relații internaționale a Universității din Columbia — care s-a specializat în istoria diplomatică a Europei¹ — pare să fie una dintre puținele lucrări de acest gen din literatura de specialitate de limbă engleză. Atenția numeroșilor specialiști americani în relațiile internaționale este concentrată asupra analizei prezentului și asupra aplicării la domeniul acestor relații a unor metode moderne din științele sociale și din cele matematice (ca de exemplu teoria sistemelor sau teoria jocurilor). Dacă istoria relațiilor internaționale și politicii externe ale S.U.A. nu sînt neglijate, istoriei diplomatice a Europei, a cărei semnificație și actualitate pentru politica externă a S.U.A. sînt evidente, nu i s-a acordat atenția necesară.

Stimulînd interesul cercurilor de cititori americani pe care li preocupă probleme de relații internaționale pentru evoluția Europei într-o perioadă a istoriei cu atât de numeroase și profunde transformări, lucrarea este totodată și cea mai recentă de acest gen publicată în literatura occidentală².

¹ René Albrecht Carrié a mai publicat: *The Concert of Europe*, New York, 1968; *Britain and France: Adaptations to a Changing Context of Power*, New York, 1970.

² Menționăm ca o lucrare similară cea a lui J. B. Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours*, Paris, 1965, lucrare de mici proporții, în cea mai mare parte consacrată unor sinteze a relațiilor internaționale.

Autorul a divizat perioada din istoria diplomatică a Europei, pe care o studiază, în trei părți denumite, potrivit concepției sale generale: „În căutarea unui echilibru” (1815—1870); „Era stabilității” (1871—1914); „Secolul al XX-lea, secol de tranziție”.

Însăși primele două tiluri relevă criteriul general folosit de autor în analiza și interpretarea materialului faptic: raporturile dintre marile puteri, mutațiile din aceste raporturi. Trecerea lor de la instabilitate și stabilitate, privind exclusiv aceste raporturi, războaiele sau evitarea războaielor între ele, preocupare de altfel comună istoriografiei occidentale a relațiilor internaționale. Într-o bună măsură criteriul apare și din denumirea unor capitole.

În partea I, în capitolele I și II sînt analizate în principal: Congresul de la Viena, instaurarea și dizolvarea concertului european, revoluțiile din 1830 (revoluția din Franța, independența Belgiei, mișcările insurecționale în Polonia, Italia, Germania), problemele mediteraneene (independența Greciei, stabilirea Franței în Algeria și criza egipteană).

Capitolul III, intitulat „Criza de la mijlocul secolului”, este consacrat în principal revoluțiilor din 1848. Arătînd că aceste revoluții, deși nu au avut succes, apar ca un pas important în procesul continuu de afirmare a principiilor liberale (ale democrației burgheze), autorul este de părere totuși că „privite din punctul de vedere al Europei ca un întreg și raporturilor dintre părțile componente, cel mai remarcabil fapt în legătură cu revoluțiile din 1848 este că pacea nu a fost ruptă între statele mari” (p. 81).

Este unul din multe exemple ale viziunii unilaterale, de absolutizare a factorului „putere”, care stă la baza lucrării. Dar aprecierea revoluțiilor din 1848 este deficitară și prin omiterea consecințelor lor în formarea Italiei și Germaniei ca state naționale unitare. Revoluția din 1848 din Țara Românească, Moldova și Transilvania este trecută sub tăcere.

Ultimul capitol (al IV-lea) al acestei părți „Succesele naționalismului” trece în revistă evenimentele europene importante din perioada 1848—1871: războiul din Crimeea și Congresul de la Paris (cu acest prilej consacându-se o pagină Unirii Principatelor Române — p. 108); unitatea și independența Italiei și unitatea Germaniei, iar ca alte aspecte poziția marilor puteri privind Imperiul otoman, construirea canalului de Suez și insurecția poloneză din 1863.

Observăm că în întreaga lucrare, autorul, ca de altfel istoriografia occidentală în general, vorbește despre „naționalism” având în vedere mișcări naționale, lupta pentru independență și formarea de state naționale.

Folosind acest cuvânt cu conotații peiorative evidente istoriciei, ca și istoriciei relațiilor internaționale din occident, denaturează rolul de factor progresist în dezvoltarea istorică a luptelor popoarelor și națiunilor pentru libertate și independență.

Partea a doua, în cele cinci capitole ale ei (primul consacrat unor aprecieri generale asupra epocii în ansamblul ei) descrie perioada „bismarkiană” (1871 — 1890), cu „începuturile unui nou imperialism” — expansiunea colonială europeană la apogeul ei — realinierea puterii — tripla alianță și antanta franco-engleză din 1904 și drumul spre război. Ceea ce autorul găsește din nou remarcabil în această perioadă este starea de echilibru între puteri care ar fi asigurată aproape o jumătate de secol de pace, în realitate o pace armată și o tensiune continuă în imperiile multinaționale. Dar, consideră autorul, o adevărată și durabilă stabilitate ar putea fi realizată numai prin dominația necontestată a unei singure puteri, (?!), pe când echilibrul de forțe este mult mai fragil (p. 146). În continuare autorul înfățișează factorii de schimbare întrucât el trebuie să recunoască că nostalgia lui pentru puterea care să domine lumea și să instaureze imobilismul în raporturile internaționale nu are nimic comun cu realitatea istorică.

Prin proporțiile ei (p. 299—699) partea a treia, consacrată istoriei contemporane, formează — s-ar putea spune — substanța lucrării, perioada 1815—1914 fiind analizată mai mult spre a stabili o platformă și criterii de comparație pentru caracteristicile diplomației și raporturile dintre marile puteri în epoca noastră. Din punct de vedere științific

metoda pare justificată, deschizând posibilități de sinteză și interpretări de care lucrarea nu este lipsită, dar ele suferă de pe urma concepției adoptate de autor, care denaturează adevăratul sens al istoriei.

„Secolul al XX-lea, secol de tranziție” (denumire bine aleasă) debutează cu aprecieri generale (cap. IX) urmat de analiza războiului din 1914—1918 și tratatelor de pace din 1919—1920 (capitolul X). Sunt examinate evenimentele care au dus la declanșarea primului război mondial, primele etape ale acestuia, diplomația războiului (ca diplomație a puterii — 1914—1917 și a ideologiei, exprimate în cele 14 puncte ale lui Wilson) și diplomația păcii. Analiza perioadei 1920—1930, denumită „falsa restabilire și era iluziilor” care face obiectul capitolului XI, insistă deosebi asupra problemei reparațiilor de război datorate de Germania, dezvoltările din orientul apropiat, dezbaterile despre securitate și dezarmare, politica franceză pentru menținerea *statu quo*-ului, acordurile de la Locarno, politica externă a U.R.S.S. și Germaniei și Italiei.

Capitolul XII, „Reîntoarcerea la realitate” prezintă fenomenele de criză economică, luarea puterii de către nazism și sfârșitul sistemului de la Versailles (perioada 1930—1936).

Sunt înfățișate apoi (cap. XIII) pregătirile pentru război (1936—1939) urmărindu-se: războiul civil din Spania, formarea axei Roma—Berlin, politica occidentală de „conciliere” și „liniștire”, Anschluss-ul, distrugerea Cehoslovaciei, problema Poloniei și izbucnirea războiului.

Cel de al doilea război mondial și consecințele lui imediate (1939—1947) fac obiectul capitolului XIV în care sunt descrise principalele faze ale războiului, transformarea lui într-un război mondial, diplomația războiului (conferințele de la Teheran, Ialta, Potsdam) și lumea în 1945. Foarte puțina atenție acordată de autor statelor mici îl conduc la omiterea participării României la războiul anti-hitlerist, menționând numai încheierea armistițiului și retrocedarea Transilvaniei de nord.

Ultimul capitol are un titlu în parte simetric cu cel dat părții întâi. El se intitulază „În căutarea unui nou echilibru” și acoperă perioada războiului rece, agresiunile din Coreea și Vietnam, conflictele din Orientul mijlociu, procesul de decolonizare, „încercările de destindere”, și se încheie cu „Europa în lumea de azi” (unde accentul cade pe stadiul integrării europene).

Dacă prin materialul faptic sintetizat și sistematizat cartea prof. Carrié se prezintă în general ca o lucrare utilă pentru epocile parcurse, schema conceptuală în care încadrează evoluția istorică a relațiilor internaționale o îndepărtează de sesizarea proceselor reale și ansamblul direcțiilor istoriei.

Autorul subliniază de la început că într-o lume de state puterea ar constitui cauza determinantă primară atât în negocierile pașnice dintre state cât și în război, „Războiul și diplomația ar fi două aspecte ale unei activități centrale (a puterii) care se confundă și sînt legate între ele” (p. XVII). Chiar dacă puterea nu acționează într-un vid, ci este rezultatul a numeroși factori geografici și economici — scrie în continuare autorul — întrucît „natura umană poate fi considerată ca o constantă” (p. XIX) indiferent de transformările rapide prin care trece lumea în prezent avem de a face cu „vechi probleme într-un ambalaj nou”, cu problema puterii care persistă (p. 695).

Profesorul Carrié nu face decât să exprime un punct de vedere de cea mai mare circulație în istoria diplomației și în lucrări de analiză a relațiilor internaționale contemporane din occident, unele din ele, ca cele despre natura umană neschimbătoare și negarea progresului, rămășițe ale filozofiei „clasice” a relațiilor internaționale a lui Hobbes și Spinoza.

Dacă marile puteri și raportul de forțe dintre ele au dominat istoria relațiilor internaționale de-a lungul secolelor, a absolutiza acest aspect înseamnă o distorsiune a realității, cel puțin sub două aspecte: mai întîi al rolului jucat de diplomația țărilor mici — și exemplul activității diplomației românești în condițiile vitrege în care s-a desfășurat este, credem, suficient spre a învedera că a ignora acest rol înseamnă a altera realitatea; în al doilea rînd, sub aspectul mutațiilor profunde care au loc în epoca contemporană în direcția creșterii continue a influenței statelor mici și mijlocii în viața internațională.

Ca urmare a viziunii generale a prof. Carrié asupra puterii ca „marele factor de reglementare al relațiilor dintre state” singurul principiu recomandabil al diplomației nu poate fi în opinia lui decât fainosul „echilibru de forțe”. Echilibrul de forțe ar fi singurul mijloc de a nu lăsa relațiile internaționale în starea de anarhie ce ar fi determinată de existența statelor suverane. Statele suverane nu se supun unor norme de conduită, morale sau juridice: singura „lege” pe care nu trebuie să o încalce este „legea” echilibrului de forțe” (p. 5–6).

Defectele și ineficacitatea principiului echilibrului de forțe au fost evidențiate de gânditori, politologi și istorici cu renume din lumea occidentală. Montesquieu a demonstrat cum doriința de a egaliza puterea militară stimulează înarmări continue, excesive și disproportionale cu grave consecințe economice³. Albert

Sorel a insistat asupra caracterului mecanic al principiului, eu ponderi și contraponderi care înseamnă sacrificarea celor slabi⁴. Mai recent, un cunoscut specialist belgian în dreptul internațional, Charles de Visscher a aderat la aceste critici, învederînd întemeierea principiului numai pe forță, ceea ce nu poate duce relațiile internaționale decât la un impas⁵.

De aceea întreaga istorie a relațiilor internaționale este dovada pe de o parte a efectelor nocive ale politicii echilibrului de forțe și pe de altă parte a eforturilor de a instaura reguli de conduită morale și juridice între state. A ignora aceste eforturi sau a le minimaliza înseamnă a oferi o viziune unilaterală asupra acestei istorii.

Ca exemplu al minimalizării eforturilor de a elimina forța în raporturile dintre state — deci de a limita factorul „putere” și politica echilibrului de forțe menționăm insistența exclusiv asupra deficiențelor Societății Națiunilor și Organizației Națiunilor Unite (p. 366–367, 484–491, 601–602, 635–636) și considerarea Pactului Briand-Kellogg (Paris 27 august 1928) prima declarație în afara legii a războiului de agresiune, ca un act „complet nefolositor așa cum era destinat să fie și dîndu-i interpretarea cea mai favorabilă, o expresie de naivitate care pare greu de înțeles” (p. 442).

Această „expresie de naivitate” a fost reluată într-o formă mai categorică în Carta Națiunilor Unite, în Actul final al Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa, iar eforturile pentru eliminarea forței din relațiile internaționale în condiții profundelor transformări revoluționare, naționale și sociale contemporane — care după Carrié nu modifică natura umană veșnic aceeași — își găsesc o bază obiectivă și perspective de a fi realizate.

Consecvent cu poziția sa de susținere a primatului forței și politicii echilibrului de forțe ca singura formulă posibilă în evoluția diplomației statelor, autorul înclină să justifice cursa înarmărilor considerînd că vechea maximă *si vis pacem para bellum* a fost onorată de-a lungul istoriei cu excepția unei scurte perioade „aberante”, ca cea a deceniului de după primul război mondial. Referindu-se însă la situația actuală a cursei înarmărilor, a „echilibrului terorii” el recunoaște fragilitatea întemeierii unei păci durabile pe un asemenea echilibru. De asemenea el recunoaște imensa risipă de resurse economice determinată de această cursă în zilele

⁴ Vezi A. Sorel, *L'Europe et la révolution française*, vol. I, Paris, 1912, p. 65–66.

⁵ Vezi Charles de Visscher, *Théorie et réalités en droit international public*, ed. a 2-a, Paris, 1970, p. 34.

³ Vezi Montesquieu, *Spiritul legilor*, vol. I, București, Edit. științifică, 1960, p. 245.

noastre. Dar, orice limitare a acestei curse nu poate fi — afirmă greșit autorul — decît opera marilor puteri, a intereselor lor și vechea balanță a forțelor cu multe sau puține arme este singura condiție relevantă (p. 307, 661—663).

Aceste câteva ilustrări ale aplicării concepției puterii și echilibrului de forțe la diverse probleme ale istoriei diplomației sînt, credem, suficient de grăitoare pentru a demonstra cum în numele unui pretins realism istoric fenomenele vieții internaționale în evoluția și complexitatea lor, cu tendințele lor contradictorii sînt simplificate și reduse la unul singur, ceea ce oferă o imagine sărăcită și denaturată a realității.

Instructive sînt în același context aprecierile de ansamblu care introduc cele trei perioade de istorie diplomatică europeană analizate (1815—1871, 1871—1914, 1914—1972). Ideea acestei introduceri care să desprindă factorii principali și trăsăturile caracteristice perioadei examinate nu poate fi decît salutăta, fiind urmată și în alte lucrări occidentale. Prin conținutul lor ele cuprind unele aprecieri și analize care se înscriu în alte șabloane întîlnite în multe din lucrările occidentale privind relațiile și istoria relațiilor internaționale.

Astfel, de exemplu, în problema „naționalismului”, autorul constată forța acestuia în secolul al XIX-lea (p.19, 67). El consideră însă acest naționalism care în sensul menționat aici coincide cu lupta popoarelor pentru independență și formarea de state naționale, ca o forță care prezintă aberații (p. 19) dintre care primul război mondial ar fi fost ocazia pentru „o orgie de aberație naționalistă” și după acest război „virusul naționalist” a fost exportat cu succes, îndeosebi după cel de-al doilea război mondial (p. 314—315).

Atitudinea lui Carrié față de lupta pentru independență reflectă poziția conservatoare a multor istoriografi occidentali care au o adevărată nostalgie după perioadele de așa-zisă stabilitate, de aplicare a ideii de dominație universală, ca Imperiul roman sau începutul evului mediu. Pentru acești istorici starea ideală a relațiilor internaționale este cea în care se produc cît mai puține schimbări, nu intervin „tulburări”. Luptele pentru independență, mișcările de eliberare națională, consecința directă a „stabilității” bazată pe dominație sînt asemenea factori de tulburare a situației internaționale, generînd noi conflicte și rivalități între marile puteri.

De alfel, Carrié privește decolonizarea ca un proces plin de confuzii, tulburînd activitatea „civilizatoare” a puterilor imperialiste

occidentale al cărei scop ar fi fost să conducă popoarele dependente la autogovernare (p. 315). Asemenea aprecieri. atît de contrare realității, nu au nevicie de nici un comentariu.

Autorul mai folosește termenul de naționalism și în alt înțeles, în accepțiunea lui burgheză, proprie, aplicîndu-l la expansiunea imperialistă colonială din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Printr-o transpunere contrară realității, profesorul de la Columbia atribuie virusul imperialist popoarelor din statele europene angajate în extinderea posesiunilor lor coloniale.

În continuare el mai afirmă că conceptul de suveranitate a poporului a servit să transforme certurile dintre guvernanți în lupte mult mai periculoase între popoare (p. 150—151). Așadar, în concepția lui Carrié suveranitatea, lupta pentru independență au efecte negative asupra mersului istoriei. De altfel, o spune cu toată claritatea în considerațiile sale finale la capitolul introductiv la secolul al XX-lea (p. 320), afirmînd că singura soluție rațională pentru ca Europa, bineînțeles Europa occidentală, să joace din nou un rol important în viața internațională ar fi crearea unor anumite forme de uniune. Dar, adaugă autorul, lumea rămîne divizată între state, „state care insistă să se denumească suverane, cît de falsă ar fi această pretenție în fapt, iar popoarele sînt mai puțin determinate de rațiune decît de forțele obscure care se agită în conștiința lor sau în adîncurile ei” (p. 320).

În acest fel, suveranitatea, aspirația popoarelor de a trăi libere și independente sînt transformate în forțe obscure, neraționale, care împiedică adoptarea soluțiilor susceptibile de a salva omeniirea de dificultățile în care se zbate. Desigur, toate aceste idei nu sînt noi în teoria și istoria relațiilor internaționale din occident. Persistența afirmării lor în totală contradicție cu dezvoltarea istorică reală a trecutului și a prezentului are desigur efecte negative în pregătirea de specialitate a celor cărora asemenea lucrări li se adresează. Numai o cercetare marxistă a istoriei diplomației poate să demonstreze în mod științific cît de denaturată este realitatea, atunci cînd mișcările revoluționare, naționale sînt înfățișate ca o cauză a regresului, ca o piedică în soluționarea problemelor mondiale.

O ultimă observație în ceea ce privește concepția autorului, de data aceasta asupra istoriei diplomatice a Europei. Dacă primele două perioade pe care le descrie (1815—1871 și 1871—1914) sînt considerate de el „zilele de glorie ale Europei”, ultima perioadă (1914—1972) înseamnă pentru Carrié declinul Europei. În cel mai bun caz, dacă Europa s-ar uni — în cadrul integrării occidentale — ar putea să devină una din cele patru puteri mondiale (p. 693).

* În seria *Histoire des relations internationales*, sub îngrijirea și participarea lui Pierre Renouvin.

Nu este nevoie de o bogată argumentare spre a demonstra din nou premisele greșite ale unei asemenea interpretări. Dacă Europa occidentală a jucat un rol important în secolul al XIX-lea, din punctul de vedere al autorului, în constelația puterilor, aceasta era urmarea unei politici imperialiste care a permis dezvoltarea ei pe seama popoarelor din colonii.

În zilele noastre, prin prăbușirea sistemului colonial fostele metropole din Europa occidentală pierd treptat această posibilitate și în modul acesta puterea Europei, creată în mod artificial prin dominația asupra unor popoare străine, prestigiul ei, civilizația ei are pentru prima oară în istoria acestui continent condiții în care să se manifeste în mod real, prin forțele sale proprii. Cu alte cuvinte, imaginea de grandoare a Europei bazată pe misiunea „civilizatoare” a colonialiștilor pe care o regretă Carrié era o falsă imagine.

Astăzi Europa are perspectivele de a-și forma o adevărată și proprie imagine. Conferința pentru securitate și cooperare în Europa constituie punctul de plecare al clădirii unei adevărate Europe.

Ne exprimăm regretul că bogatul material factual, vasta documentare și capacitatea de sinteză a autorului, care i-ar fi permis o prezentare mai aproape de realitate a istoriei diplomatice a Europei sub aspectul factorilor determinanți și caracterului acestora, nu au putut fi valorificate din cauza opiniilor sale conservatoare și retrograde asupra rolului predominant pe care îl joacă și ar trebui să-l joace în continuare marile puteri în desfășurarea vieții internaționale.

Alexandru Bolintineanu

ISTORIA ROMÂNIEI

* * * *Țara de Sus în clocotul revoluției 1944–1948*, Suceava, 1972, 286 p.

Rezultat al colaborării unui grup de istorici suceveni* volumul de studii *Țara de Sus în clocotul revoluției 1944–1948* mergând pe linia adâncirii cercetărilor de istorie locală prezintă, având ca obiectiv melegurile Moldovei de nord, una din cele mai complexe perioade din istoria contemporană a patriei.

După cum se precizează în „Introducere” lucrarea tratează evenimentele epocii amintite din fostele județe Baia, Botoșani, Cîmpulung-Moldovenesc, Dorohoi, Rădăuți, Suceava, care alcătuiau Țara de sus.

Primul studiu, *Tradiții de luptă*, semnat de Mihai Iacobescu, se oprește asupra apariției proletariatului, amintind de Asociația meșteșugarilor din Cîmpulung-Moldovenesc înființată la 1858, una din primele asociații muncitorești din țară.

Urmărind în continuare ascensiunea mișcării muncitorești mai accentuată în județele Baia, Botoșani, Dorohoi, se amintește de cercul socialist de la Pașcani, de activitatea muncitorilor printre țărani, de răscoalele țărănești din 1888 și 1907 și atitudinea mișcării muncitorești față de aceste răscoale.

Prezentând evenimentele de la sfârșitul primului război mondial, autorul se referă la unirea Bucovinei cu România și la perioada de avânt revoluționar care a culminat cu fărâșirea P.C.R. în mai 1921 și în acest context subliniază contribuția proletariatului moldovean la evenimentele care au precedat congresul din mai 1921.

Pentru perioada interbelică se analizează activitatea comuniștilor în rîndurile muncitorimii forestiere sprijinită în prima perioadă de cunoscutul militant comunist Constantin Ivănuș, susținută activitate sindicală, puternicele acțiuni greve ale muncitorilor forestieri din anii crizei economice. În context sînt amintite acțiunile greve de solidaritate ale feroviarilor din Pașcani cu tovarășii lor de

la Grivița în 1933, activitatea secțiilor din Suceava ale Ajutorului Roșu și participarea unor voluntari de pe aceste meleaguri în cadrul detașamentului de voluntari români la războiul revoluționar al poporului spaniol.

În continuare autorul descrie situația Țării de sus în anii dictaturii antonesciene. Arătînd lipsurile și privațiunile, umilințele la care au fost supuse masele, ostilitatea crescîndă față de ocupații germani, față de jefuirea de către aceștia a bogățiilor țării și atragerea țării în război, este evocată rezistența maselor populare materializată în greve, sabotaje, neprezentări la lucru, demonstrații, lupte de partizani, manifestări desfășurate în marea lor majoritate, sub conducerea comuniștilor, care aveau puternice organizații în Botoșani, Suceava, Rădăuți, Fălticeni. În acest context victoria insurecției din august 1944 a stîrnit un puternic avînt patriotic populația participînd alături de forțele armate la anihilarea acțiunilor trupelor hitleriste autorul insistînd asupra eroismului grănicerilor conduși de colonelul Nistor Teodorescu în zona Mălini.

Subliniind încă din primele pagini ale studiului său *Partidul Comunist conducătorul maselor într-o perioadă glorioasă din glorioasa epopee a poporului român* că „Partidul Comunist Român a fost forța politică — cu adevărat și pînă la capăt consecventă — care a militat pentru apărarea intereselor naționale ale României pentru democratizarea țării pentru realizarea intereselor fundamentale ale proletariatului, țărănimii muncitoare, ale tuturor celor care trăiau din munca lor pentru prefaceri radicale în viața economică și politică înconunate cu înălțurarea regimului burghezo-mosieresc”, Vasile G. Ionescu se ocupă de activitatea P.C.R. în nordul Moldovei după 23 August 1944.

În pofida a numeroase greutăți, lipsa cadrelor competente, ponderea redusă a proletariatului, nivelul politic nu prea ridicat al noilor membri, a pătrunderii în partid a unor elemente străine de ideologia sa, organizațiile P.C.R. din această parte a țării au fost permanente în fruntea maselor în ascuțita luptă revo-

* Mihai Iacobescu, Vasile G. Ionescu, Petru Rușșindilar, George Ostafi.

luționară pentru refacerea țării, pentru făurirea unei noi societăți.

În conținut autorul analizează activitatea Partidului Social Democrat, activitate care, în general, s-a desfășurat în colaborare cu P.C.R. pe baza Frontului Unic Muncitoresc deși au existat și unela neajunsuri, semnalate de autor, datorate elementelor de dreapta din partidul social democrat, elemente tot mai izolate pe măsură ce se apropia momentul unificării muncitorești, aspecte tratate în ultima parte a studiului.

Coordonată de Comitetul regional Moldova al Frontului Unic Muncitoresc cu aportul P.C.R. și al elementelor celor mai înaintate din P.S.D., pornind de la premiza că nu există deosebiri de nerezolvat, unificarea intră în ultima sa fază la sfârșitul anului 1947, iar după 10 ianuarie 1948 în ținutul Țării de sus s-au constituit organele locale și județene ale partidului unic al clasei muncitoare consfințind o nouă victorie de prestigiu a proletariatului, unificarea sa deplină pe plan politic.

Lupta maselor populare conduse de P.C.R. pentru victoria revoluției populare în nordul Moldovei constituie tema studiului lui Petru Rusșindilar *Sub steagul comuniștilor în focul luptei revoluționare*. Sînt trecute în revistă aportul succvenilor la lupta împotriva Germaniei fasciste din zilele lui August 1944 pînă la zdrobirea ei definitivă prin cetățeni înrolați sub arme în număr de cîteva mii precum și sprijinul dat frontului de cei rămași în țară. În continuare sînt inserate mărturiile despre susținuta luptă pentru defascizare și democratizarea aparatului de stat, luptă în care forțele democratice obțin victorii însemnate. Încă de la sfârșitul anului 1944 reprezentanții F.N.D. conduceau județele Suceava și Dorohoi iar prefectii din Cîmpulung-Moldovenesc și Rădăuți fuseseră instalați de masele populare.

Autorul se oprește mai pe larg în expunerea sa la alegerile parlamentare din noiembrie 1946 moment de cotitură al perioadei de care ne ocupăm. Este înfățișată aici campania electorală a forțelor democratice conduse de P.C.R. și grupate în Blocul Partidelor Democratice. Se subliniază totodată că P.C.R., P.S.D. și celelalte forțe aliate cu ele se prezentau cu realizări remarcabile, economia se refăcea de pe urma războiului, țărani primiseră pămînt și sprijin să-l cultive. P.C.R. își dovedise capacitățile de conducător elemente care au contribuit decisiv la obținerea marii victorii în alegeri în ciuda eforturilor disperate ale partidelor istorice de a se salva de la pierire. Victoriile B.P.D. în alegeri reprezenta încrederea poporului din Țara de sus ca de altfel din toate părțile țării în opera de transformare democratică a patriei pe care se angajase sub conducerea P.C.R. finalizată la

30 decembrie 1947 prin proclamarea republicii, eveniment ce „a prilejuit manifestări grandioase cum rar s-au mai văzut” în nordul Moldovei.

Ultimul studiu al culegerii de față *Meleaguri ce renășteau din ruină* datorat lui George Ostafi, se ocupă de lupta dusă de P.C.R. pentru refacerea acestor locuri pustiite de război. Jaful distrugerilor provocate de hitleristi în retragere, cele determinate de lupte au adus mari pagube economiei acestei părți a României.

Este meritul P.C.R. de a fi realizat, printr-o muncă asiduă, o largă concentrare de forțe în epoca reconstrucției, astfel ca într-o perioadă relativ scurtă să se realizeze repunerea în funcțiune a numeroase unități economice permițînd asigurarea nevoilor imediate ale populației punînd temelii viitoarei industriei socialiste. Toate acestea s-au înfăptuit în condițiile sabotajelor și greutăților provocate de elementele ostile transformărilor revoluționare. Tratîndu-se în acest context importanța naționalizării mijloacelor de producție, autorul arată că în nordul Moldovei nu a întîmpinat greutăți și a generat o creștere a producției industriale.

Analizînd apoi situația din agricultură autorul insistă asupra consecințelor reformei agrare din martie 1945 prin care 172.341 ha. expropriate în Moldova au trecut în proprietatea a 135.289 țărani numai în nord expropriindu-se 488 proprietăți însumînd 89.492 ha. Referindu-se în încheiere la sarcinile din domeniul cultural, se evidențiază amploarea procesului de alfabetizare și în general de ridicare a nivelului cultural al poporului.

În capitolul final „Pe coordonatele marilor înfăptuiri” se trec în revistă succint realizările din anii socialismului victorios pe aceste străvechi meleaguri românești.

Ar fi fost util ca autorii să manifeste mai multă atenție în privința aparatului critic și a stilului expunerii. În ansamblu, apreciem însă monografia prezentată mai sus ca o lucrare meritorie, fiind o utilă contribuție la aprofundarea cunoștințelor de istorie locală.

Mihai Oprîtescu

ANASTASIE IORDACHE și CONSTANTIN VLĂDUȚ, *Christian Tell, 1808–1884*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1976, 150 p. + 8 pl.

Monografia pe care Anastasie Iordache și Constantin Vlăduț o consacra vieții și activității lui Christian Tell are în primul rînd meritul de a integra istoriografiei românești una

din personalitățile proeminente ale istoriei moderne a României, care nu beneficia plină la apariția acestei lucrări decât de un singur studiu, scris cu câțiva ani în urmă de unul din autori*. Autorii, valoroși cercetători ai istoriei moderne a României, nu sînt la prima lucrare de acest gen. Primul a publicat nu de mult o micromonografie dedicată lui A. G. Goleșcu-Negru, iar al doilea, coautor al unei lucrări despre Gheorghe Magheru, s-a făcut remarcat îndeosebi prin valoroasa și substanțiala monografie închinată lui Ion Cîmpineanu, personalități care au ilustrat aceeași epocă istorică a redeschitării naționale, a formării și consolidării statului național român.

Bazată pe un bogat material documentar, atât edit cât și inedit (acesta din urmă provenind îndeosebi din arhiva personală și fondul de corespondență Chr. Tell, aflate la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.S.R.), lucrarea de față se relevă totodată ca o contribuție valoroasă atât sub aspectul interpretării, cât și sub acela al evidențierii unor noi date documentare.

Astfel, de exemplu, autorii reușesc să stabilească data și locul cert al nașterii lui Christian Tell și să aducă amănunte noi privind familia acestuia, mediul său de formare și începuturile activității sale publice.

Intrat în cadrele armatei naționale încă din 1830, de la reînființare, cu gradul de sublocotenent, Tell, care se remarcase încă în anii anteriori în fruntea pandurilor olteni în războiul ruso-turc, va cunoaște, pe lângă o înaltă treptată în cadrele armatei și o evoluție progresivă spre concepțiile democrat-revoluționare, care vor face din el unul din întemeietorii „Frăției”, societatea politică secretă care a jucat un rol atât de important în pregătirea revoluției de la 1848 din Țara Românească.

Rolul însemnat pe care Christian Tell l-a avut în timpul revoluției, mai ades pe linia organizării acesteia sub aspect militar, este prezentat pe larg într-un întins capitol al lucrării. Atât ca membru al guvernului provizoriu ales la Islaz, cât și ca șef al armatei și ministru de război după 20 iunie 1848, ori locotenent domnesc, Tell s-a remarcat prin devotamentul și energia cu care a apărut cauza revoluției. Se poate spune — cum de altfel relevă și autorii — că momentul 1848 a fost de fapt cel mai de seamă din întreaga carieră politică și militară a lui Chr. Tell.

Urmărind în continuare peregrinările acestuia în timpul celor aproape nouă ani de exil post-revoluționar, lucrarea înfățișează contribuția lui Tell la susținerea cauzei naționale

în noile condiții ale acestui moment istoric. Nu sînt trecute cu vederea nici divergențele și chiar conflictele care au existat între revoluționari (de exemplu duetul Bălcescu-Tell), provenite îndeosebi din lipsa de unitate ideologică în cadrul emigrației.

În anii făuririi Unirii Principatelor și în timpul domniei lui Cuza, Tell, deși consecvent poziției sale patriotice din trecut în problemele de interes național, va adopta treptat o atitudine tot mai moderată pe plan social-economic. Atitudinea sa oscilantă, vizibilă atât în dezbaterile Adunării ad-hoc a Țării Românești din 1857, cât mai ales în Comisia Centrală de la Focșani din 1859, cînd s-a situat în unele probleme de partea conservatorilor, a făcut ca aportul său la constituirea și consolidarea tîrîrului stat național să fie mai puțin însemnat.

După 1866, el va inclina tot mai mult spre pozițiile conservatoare, sfîrșind prin a se integra partidului politic al moșierimii.

În fond — așa cum precizează autorii — poziția politică a lui Chr. Tell în cadrul confruntărilor ideologice ale vremii era aceea de centru-dreapta, dar toate încercările de a se crea un partid politic de centru, unde alături de alți oameni politici și-ar fi găsit mai firesc locul, s-au dovedit a nu avea sorți de izbîndă. Evoluția politică a societății românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea tindea spre constituirea unui sistem politic bipartit, corespunzător, în linii mari, celor două clase sociale dominante ale vremii: burghezia în ascensiune și moșierimea. De aceea, deși de origine socială modestă, Chr. Tell, neputîndu-se ridica la înțelegerea curentelor ideologice avansate ale vremii, a aderat și militat în rîndurile grupării conservatoare, a cărei ideologie, bazată pe tradiții, i-a fost mai accesibilă și a corespuns mai bine temperamentului său.

În ciuda acestei evoluții politice descendente, Chr. Tell a rămas totuși un om politic demn și onest, devotat intereselor majore ale poporului și țării sale, ceea ce justifică din plin interesul pe care i-l acordă autorii.

Nu putem încheia aceste rînduri fără a semnala și cîteva erori — e drept de mică importanță — care s-au strecurat în lucrare și care, cu mai multă grijă din partea autorilor, puteau fi evitate. Astfel, afirmația că Tell ar fi cunoscut pentru prima dată pe Eliade Rădulescu, N. Bălcescu și Ion Ghica la școala lui Lazăr (p. 12—13) este valabilă numai în ceea ce privește pe primul, deoarece ceilalți doi abia se nășteau în acel timp. Se știe, de altfel, că atât Ghica cât și N. Bălcescu și-au început studiile în familie cu dascăli greci. De asemenea, participarea lui Chr. Tell la evenimentele din 1821 trebuie pusă sub semnul îndoielii, avînd în vedere vîrsta pe care o avea

* Constantin Vlăduț, *Christian Tell (1807 — 1884)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. IX, 1970, nr. 5, p. 855 — 871.

În acel an. În 1830 nu ne aflăm încă „sub Regulamentul organic” (p. 15), deoarece această legiuire va intra în vigoare în Țara Românească în vara anului următor. N. Bălcescu n-a fost membru al Societății filarmoneice (p. 17), astfel încît legăturile dintre Bălcescu și Tell nu s-au putut consolida în cadrul acestei societăți, desființată în 1838, ci după această dată, cînd tînărul Bălcescu va intra și el în cadrele oștirii ca iuncăr. Guvernul revoluționar provizoriu de la Islaz cuprindea numai pe cei indicați, nu „și alții” (p. 25). La p. 76, rîndul 11, este vorba de prințul Grigore Sturza, menționat anterior, și nu Gr. Ghica, cum apare în lucrare, iar Georges Le Sourd (p. 82) era numai secretarul comisariatului francez în Principate. În fine, membru al Comisiei Centrale în prima sesiune a acesteia a fost nu Al. Florescu (p. 96 și urm.) ci Ioan Florescu (vezi *Protocoloalele Comisiunii Centrale a Principatelor Unite*, Sesiunea I-a, Protocolul nr. 1, Ședința din 10 mai 1859, p. 1), iar Gr. Văsescu (de fapt A. Văsescu) (p. 99) n-a fost niciodată membru al acestei instituții. În realitate, cel care a combătut alături de Ludovic Steege proiectul de răspuns la mesajul tronului, considerîndu-l „un act de ostilitate contra domnitorului”, a fost Al. Grigoriu (*Ibidem*, Protocolul nr. 12. Ședința din 4 iunie 1859, p. 34). În pofida acestor mici erori, monografia despre Christian Tell, rod al unei serioase cercetări, scrisă într-un stil atrăgător și fluent, fără a deroga de la spiritul științific, rămîne în ansamblu o lucrare valoroasă, care întregeste seria de monografii dedicată marilor personalități ale istoriei noastre.

Va leriu Stan

C. CONSTANTINESCU-MIRCEȘTI, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în sec. XVIII–XIX*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1976, 168 p. Biblioteca istorică XLIV.

Axată tematic pe publicarea – în domeniul istoriei – a unor contribuții de istorie economică, socială sau politică, de această dată prestigioasă Editură a Academiei R.S.R. oferă cititorilor, prin intermediul lui C. Constantinescu-Mircești, o monografie într-un domeniu în care factorul istoric și cel etnografic coexistă și se împletesc: fenomenul transhumației pastorale.

În monografia asupra căreia dorim să ne oprim în cele ce urmează, autorul își propune să efectueze o amănunțită analiză

a fenomenului transhumației pe parcursul a două secole, disecînd cauzele adînci ale fenomenului, precum și implicațiile sale social-politice. Ca structură, lucrarea conține un număr de microcapitole, o parte introductivă și o anexă.

În scurta „Introducere” care precede textul propriu-zis, după o scurtă referire la procesul de transhumație, însoțită de expunerea cauzelor sociale și economice care l-au generat, C. Constantinescu-Mircești se oprește apoi asupra efectelor acestuia în viața social-economică a societății românești din perioada dată.

Dintre aceste consecințe se remarcă îndeosebi rolul transhumației ca factor de activizare a comerțului dintre Transilvania și Principate, precum și ponderea sa în intensificarea influențelor culturale pe calea schimburilor. Apreciind această importanță autorul se raliază părerii lui P. P. Panaitescu după care „păstoritul transhumant a fost legat de un centru stabil spre deosebire de păstoritul itinerant al popoarelor nomade”, subliniind ideea că poporul român a fost prin excelență sedentar și se ocupa atît cu creșterea vitelor cît și cu agricultura.

Referindu-se la vechimea acestui tip de păstorit, autorul menționează că el este menționat documentar încă din sec. XII. Cu acest prilej se efectuează o paralelă între formele cunoscute de transhumație, de la forma simplă practică de locuitorii satelor subcarpatice care își urcau vara turmele la pășune în munte, pînă la transhumația tradițională cu pendulări pe distanțe mari, practică de oierii transilvăneni în șesul Dunării sau Dobrogea.

Pe baza documentelor de arhivă, autorul demonstrează că circulația păstorilor transilvăneni spre pășunile Țării Românești a constituit un factor de seamă în pregătirea condițiilor emigrării în sudul Carpaților, emigrare cu sens unic, dinspre Transilvania spre Țara Românească Moldova, și Dobrogea.

La acest capitol, autorul explică permanența fluxului migrator prin înlesnirile create de autoritățile Țării Românești populației românești care venea de peste munți. Intensificarea acestei penetrații în primele decenii ale sec. XIX are loc datorită „foametei generale care bîntuia în Transilvania cît și accentuării procesului de expropriere și pauperizare a țărănimii transilvănene”.

În continuare sînt trecute în revistă drumurile și trecătorile folosite de oierii transilvăneni la trecerea munților, precum și sistemul de organizare al punctelor de numărare a oilor. Astfel se precizează că la începutul sec. XIX existau 17 puncte de numărare a oilor, puncte ce erau deseori schimbate după bunul plac al administrației, provocînd protestele oierilor.

Existența unor hrisoave domnești, în care erau fixate drepturile și îndatoririle oierilor transilvăneni, nu a împiedicat comiterea unor abuzuri și încălcări din partea atât a slujbașilor vistieriei, cât și a arendașilor de moșii. În urma protestelor și memoriilor oierilor se înființează comisia mixtă de la Clineni. Sînt analizate rezultatele obținute de această comisie în examinarea plîngerilor păstorilor precum și legile care reglementează drepturile și obligațiile acestora.

Din studierea dosarelor cu situații ale Vistieriei Țării Românești, referitoare la mișcarea oierilor transilvăneni, autorul extrage datele necesare cunoașterii atât în ansamblu a volumului transhumanței, cât și pe microzone, dînd cifre comparative pe ani.

Plecînd de la unele aspecte specifice ale fenomenului transhumanței la noi, istoricul recurge la paralele comparative cu fenomene asemănătoare analizate în literatura de specialitate străină. Dintre elemente urmărite în lucrare, în continuare sînt tratate păstoritul pămîntenilor în munții Țării Românești, răspîndirea turmelor transhumante la iernat în cîmpia Dunării și Dobrogea, repartitia tirlelor așezate la iernat în cîmpia Țării Românești pe plăși și județe în anul 1844. Un capitol special este destinat analizării produselor păstorești și meșteșugărești valorificate de oierii transhumanți, unor produse specifice artei populare (ceramică, ouă încondeiate), precum și a cărților populare sau cu caracter religios.

Anexa lucrării grupează o serie de documente de arhivă și date statistice privitoare la oieritul transhumant.

Volumul beneficiază de prezența în text a numeroase hărți și tabele statistice ilustrînd căile de transhumanță, lista satelor care

practicau această formă de păstorit, numele păstorilor și numărul vitelor care treceau prin punctele de graniță.

În încheiere dorim a formula unele observații prilejuite de lectura volumului în cauză. Astfel ar fi fost de dorit ca în *Introducere* autorul să-și precizeze mai clar obiectivele urmărite în lucrare, pentru a permite o mai atentă urmărire a derulării ideilor și concluziilor susținute; totodată ne așteptăm ca tratînd un asemenea subiect, în lucrare să se aprecieze ponderea și însemnătatea păstoritului în cadrul ocupațiilor tradiționale ale poporului nostru.

Remarcăm cu surprindere, de asemenea, faptul că volumul lui Constantinescu Mircești nu dispune, ca orice altă lucrare științifică, de un indice (măcar unul alfabetic), precum și de rezumate în limbile de circulație internațională, care ar facilita cititorilor străini luarea la cunoștință a fondului principal de idei ale monografiei.

Apreciem totuși în ansamblu lucrarea prezentată ca o contribuție meritorie, datorită în principal bogatei documentații folosite care permite clarificarea unei forme deosebit de interesante a fenomenului pastoral, transhumanța, cit și din numeroase informații de ordin etnografic care completează fericit stilul arid al documentelor istorice.

Lucrarea evidențiază cu claritate faptul că menținerea legăturilor dintre românii aflați sub diferite stăpîniri străine, mișcările de populație angrenate de oieri în timpul deplasărilor periodice, răspîndirea producțiilor populare ș.a. au avut o sensibilă importanță în cadrul procesului de permanentă întărire și creștere a conștiinței naționale a românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

Ioana Armășescu

ISTORIA UNIVERSALĂ

* * * *Pervod rukat Ivan Fedorov la iogo postidovniki na Ukraini. Zbirnik dokumentiv.* (Primul tipograf Ivan Fedorov și urmașii săi în Ucraina. Culegere de documente), Kiev, 1975, 342 p.

Prima carte tipărită în Ucraina, la Liov, a fost un *Apostol* în anul 1574. La aniversarea a 400 ani de la acest eveniment au fost publicate unele documente legate de activitatea primului tipograf, Ivan Fedorov, și a urmașilor săi. Documentele, în număr de 137, majoritatea inedite, sînt din anii 1575–1648 și sînt redactate în limbile latină, polonă, rusă, ucraineană și bielorusă. Cele în limba latină

sau polonă sînt însoțite de traducere în limba ucraineană.

În *Cuvîntul introductiv* (p. 5–13) este analizată viața și activitatea lui Ivan Fedorov la Moscova, după ce a tipărit prima carte (*Apostolul* în anii 1563–1564), la Zabludov, în Bielorusia și, mai ales în Ucraina, unde și-a desăvîrșit opera, la tipografia din Liov (1573–1574) și apoi la tipografia de la Ostrog (1578–1581).

Cele mai importante documente se referă la istoria tipografiei de la Lavra Pecerska din Kiev, înființată la 1616, precum și la activitatea tipografică de la Liov a Frățimeii stavropighiale. Altele se referă la activitatea tipografiilor din Streatin (1604–1606), Krilos

(1606), Ugorci, Luck, Počeaev (1618), Čiorna (1629), Kremeanci (1638), Černigov (1646) ș.a.

Documentele se publică cronicologic (p. 17—254), cu mențiunea că, din 1582, odată cu stilul nou, se dau și indicațiile stilului vechi de asemenea este menționat depozitul în care se păstrează doc. și ediția, dacă a fost tipărit.

La p. 259—273 se comentează fiecare document publicat. Urmează *Lista tipografiilor și a conducătorilor lor* (p. 274—276), apoi *Tabla cronologică și date mai însemnate pentru istoria tipografiei în Ucraina* (p. 277—287), *Dicționar de cuvinte rare* (p. 288—292), bibliografia și prescurtările folosite (p. 294—295), indice de nume (p. 296—313), indice geografic (p. 314—319), lista documentelor (p. 320—338) și sumarul în limba rusă și engleză (p. 339—342). Ilustrațiile (20 foi nenumerotate) cuprind reproduceri de vignete, frontispicii, foi începătoare din diferite cărți ucrainiene din anii 1574—1638, ș.a.

În acest volum aflăm și informații, unele inedite, privind țările române. În primul rând, o declarație dată în fața burmistrului și a consilierilor orașului Rohatin se referă la lupta lui Mihai Viteazul în Moldova. În documentul datat 1603 august 28, în limba polonă, corectorul tipografiei, monahul Veniamin din Liov declară că a fost în Voloscina (Moldova) în timpul luptei lui Mihai, când a căzut jertfă războiului Ștefan Zizanii din Potoliči. Preotul Ivan Maslovski care în acel an se găsea la Iași, în țara Valahiei (Moldova), fiind în pelerinaj la mănăstirea grecească Sf. Sava, declară că și el cunoaște faptul că Ștefan Zizanii a murit acolo, așa cum arată călugărul Veniamin, care a fost în pelerinaj la aceeași mănăstire. În comentariu se arată că Ștefan Zizanii era fiul burghezului Ivan Kukolea din Potoliči, însemnat promotor al culturii ucrainene, profesor la școlile Frățimeii din Liov și Vilna, autorul tratatului „Catehezele Sf. Kiril, patriarhul Ierusalimului” din 1596, tradusă în limba rusă și tipărită la Moscova în 1644.

Documentul nr. 16 din 1579 octombrie 22, scris în limba latină, cuprinde declarația lui Ivan din Soceava (din alte acte se numește Ivan Serbin), făcută în fața burmistrului din Liov, că-și retrace reclamația și renunță la pretenția ce o avea către Ivan Fedorov, care s-a iscat în timpul viețuirii comune în Moldova și în pământurile turcești. Cercetătorii au stabilit că Ivan Fedorov a călătorit în țările din sud-estul Europei, în căutare de texte necesare tipăririi Bibliei, din porunca cneazului V. C. Ostrojski. Călătoria a putut avea loc în perioada iunie 1577 — martie 1578 sau iunie 1578 — martie 1579.

Alte știri privind tiparul din Moldova aflăm în documentul 109 din 1639 octombrie 24. În procesul-verbal de judecată din Liov referitor la tipograful Andrei Skoliski, marto-

rul Petr Čerkaski a declarat că „acel Andrei Skoliski la început a fost la părintele Simeon, apoi a plecat în Moldova și dacă s-a întors din Moldova, avea litere rusești” [slavone n.n.].

Din 1642, februarie 27 (17), este scrisoarea în limba ucraineană a egumenului mănăstirii Trei Ierarhi din Iași, Sofronie Počeaski, către Frățimea Adormirei din Liov, cu rugămintea de a nu se înlțria trimiterea matrițelor cu caractere grecești pentru tipografia voievodului Moldovei Vasile Lupu. În 1641 Sofronie Počeaski călătorește la Liov ducând cererea lui Vasile Lupu ca Frățimea să-i trimită litere pentru tipografia din Iași.

Din același an 1642, mai 7 (aprilie 27), documentul 116 reprezintă scrisoarea Frățimeii Adormirei din Liov către negustorul Vasile Leonovici din Iași în care snt precizate amănunte privind trimiterea matrițelor cu caractere grecești pentru tipografia de la Trei Ierarhi.

Documentul 82 din 1614 mai 6 (aprilie 26) este o scrisoare din Iași a lui Kiril, patriarhul Alexandriei, în care snt enumerate meritele tipografiei Frățimeii din Liov. În comentariu se arată că patriarhul Kiril a viețuit în Moldova în perioada 1613—1616 și a trimis această epistolă prin fratele Roman Strilecki (p. 268).

În sfârșit, actul juridic din 1647 august 28, dat în fața burmistrului arată că Iacov Čerkaski, „sluga măriei sale voievodul țării Multanskoi”, renunță la pretențiile hănești de la Iurii Konstantinov din Kamenec Podolsk. În comentariu se arată că Iacov Čerkaski a fost tipograf în slujba voievodului Matei Basarab și a lucrat în tipografia de la mănăstirea Dealu (p. 273).

Paul Mihail

MICHAL SUCHÝ, *Dejiny Levoče* (Istoria orașului Levoča), Košice, I (1974), 400 p., Vychodoslovenské Vydavateľstvo N. P. Košice.

Există, desigur, multe monografii despre așezările urbane *civitates* — situate în vecinătatea țărilor române, pe marile drumuri de comerț sau la întretăierea unor căi de însemnătate continentală și care prezintă o deosebită importanță pentru istoria noastră. Ele au îndeplinit cîndva rolul unor popasuri (Liov, Cracovia ș.a.) pentru trecerea produsele românești spre debușeuri mai îndepărtate (Breslau, Boemia, orașele hanseatice ș.a.) sau au constituit azil pentru voievozii români în vremuri de bejenie (Petru Șchiopul, Ștefan Mizgă, Ioan Potcoavă, Gheorghe Ștefan, Const. Șerban, Mihnea III ș.a.). Deși situată alături de căile principale de comerț, — la poalele

munților Tatra, într-o regiune foarte pitorească în Slovacia de Răsărit, — totuși, Levoča s-a înscris de timpuriu în istorie nu numai prin originalitatea monumentelor sale arhitectonice, ci și prin rolul economic și politic, pe care l-a jucat în această parte a Slovaciei.

Așezarea e foarte veche. Pentru înflorirea oară, e atestată în actul de cancelarie al lui Bela IV (1235—1271) din 1249. Luând ființă, deci, aproape de jumătatea sec. al XIII-lea, — imediat după năvălirea tătarilor (1241) — perioadă care coincide cu procesul colonizării sașilor în regiunea Spiš, Levoča a izbutit să se ridice repede în fruntea celorlalte cetăți săsești. Inițial, așezarea a avut o înfățișare rurală — atestată în documente cu apelativul „villa” și ceva mai târziu, în 1271, Levoča e denumită orașul de capitală al cetăților săsești din regiunea Spiš (civitas provincie capitalis). La această dată, cetatea era înconjurată de întărituri puternice, susținute de 12 bastioane. Că Levoča s-a bucurat de mare faimă în cursul evului mediu o dovedește și faptul că cele patru denumiri — slovacă, latină, germană și maghiară (Levoča, Leutschovia, Leutschau, Loese) au avut de-a lungul timpului o egală frecvență.

★

Primul volum din această monografie începe cu o expunere succintă a *Începuturilor Levočeii* — de fapt a așezărilor umane în acele ținuturi, — așezări a căror origină se pierde în trecut pînă în epoca de piatră. Capitolul următor tratează apariția *Orașului medieval* — recte Levoča — situația privilegiată pe care o avea în cadrul comunității orașelor săsești și participarea cetății la luptele politice și militare. Avînd o poziție geopolitică dintre cele mai favorabile, în sensul că se afla totuși în calea caravelor care străbăteau ținutul, pornind dinspre miez-de-noapte către părțile ungurene din sud, Levoča s-a bucurat de atenția, desigur, interesată, a feudalilor și regilor unguri și mai târziu a imperialilor, care i-au acordat diferite priorități. În urma privilegiului colectiv din 1271, al lui Ștefan al V-lea, confirmat și completat apoi de Carol Robert (1309—1343), ca și de alți regi ai Ungariei, Levoča devine, pe parcurs, un oraș regal și liber. În 1402, Sigismund de Luxemburg acordă livoceanilor — înțelegînd prin aceasta nu numai cetatea ci și olaturile, dădinele și satele din hotarele ei — dreptul de a fi slobozi să transporte și să-și desfășoare mărfurile lor pe tot cuprinsul țării pînă în Transilvania și pînă la Marea Adriatică (p. 69). Legăturile comerciale cu Ardealul erau destul de frecvente în secolele XIV—XVII. Autorul notează că prin 1544 sosește la Levoča, venind de la Brașov, un predicator luteran, foarte apreciat, Bartolomei Bogner. De asemenea, la

începutul sec. al XVII-lea, în fruntea cetății se afla un pîrcălab cu numele de Urban Eull venit din părțile Ardealului, foarte probabil, slovac la origină (p. 184).

În capitolul III, autorul se ocupă de mișcările antihabsburgice din Ungaria și implicațiile acestora în viața politică a Levočeii. Definind atitudinea cetății față de cele trei mari răscoale, conduse respectiv de Ștefan Bocskaj, Imrich Tököly și Francisc Rákóczi — din pragul sec. al XVIII-lea, autorul cercetează totodată și relațiile social-economice ale cetății, în deosebi situația meșteșugurilor. Chiar la începutul sec. al XVI-lea diviziunea muncii era foarte diversificată. Simpla enumerare a acestora indică nu numai gradul de dezvoltare a societății, ci și de prosperitate. În secolele XVI și XVII se găseau la Levoča următoarele categorii de meșteșugari: curelari, șelari, pantofari, tăbăcari, pielari, boiangii, fierari, potcovari, pâlărieri, croitori, postăveri, ceaprazari, țesători, sforari, cismari, năsturari, săbieri, tocilari, cuțitari, lăcătuși, ceasornicari, tinichigii, căldărari, aurari, rotari, tîmplari, teslari, strungari, dogari, butnari, bucătari, măcelari, morari, brutari, olari, pietrari, zugravi, zidari, cărămidari, arāmari, tipografi, legători de cărți ș.a. Toți erau organizați în bresle. Cea dintîi breaslă, e aceea a fierarilor, e atestată în scriptele de la Levoča din 1490, — destul de timpuriu.

La Levoča a existat întotdeauna o puternică comunitate evanghelică, a cărei cronică din sec. al XVII-lea conține o știre foarte interesantă pentru istoria răspîndirii ideilor husite spre Răsărit : „În 1420, se spune acolo, s-au refugiat primii husiți în Moldova, — erau unguri la origină¹. Deși data s-ar părea a fi prematură față de evoluția mișcării revoluționare husite, totuși husitologii au acceptat-o ca fiind veridică. Tot în cursul sec. al XV-lea, datorită așezării sale oarecum discrete într-un peisaj semimontan, Levoča a găzduit de cîteva ori conciliabile la cel mai înalt nivel, cu participarea crailor din Ungaria, Polonia și țările cehe. Astfel, în 1494 și-au dat întâlnire în această localitate cei patru frați din dinastia Jagellonilor (Jan Albert, rege al Poloniei, Vladislav, regele Ungariei și Boemiei, Alexandru, marele duce al Lituaniei și Sigismund, precum și cardinalul Frederik), pentru a discuta formarea unui front unic împotriva turcilor. De fapt, s-a urzit atunci un complot contra lui Ștefan cel Mare². După cum se știe, trei ani mai târziu, semețul Jan Albert, încercînd să-și pună planul în aplicare, a

¹ Vezi M. Dan, *Cehi, slovaci și români în veacurile XIII—XVI*, Sibiu, 1944, p. 84—85.

² Vezi Ion Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 218.

suferit una din cele mai rușinoase înfrângeri din istoria Jagellonilor³.

Se pare că drumul voievozilor români care căutau de obicei azil și ajutoare la Imperiali, nu trecea numai prin Cașovia, ci și pe la Levoča. Astfel, Gheorghe Ghica pornind spre Viena, pe la sfârșitul lui aprilie 1670 se afla la Levoča. Înainte de a pleca mai departe, pircălăbia cetății îi încredințează o scrisoare, pe care voievodul român trebuia să i-o înmîneze împăratului. Levoceanii îl asigurau pe Leopold I de întreaga lor fidelitate (I, p. 200—201). Meritul acestei monografii constă în aceea că faptele și evenimentele istorice sînt prezentate în contextul relațiilor dintre Levoča și Europa centrală. Volumul conține de asemenea indici onomastici și de materii.

Tr. Ionescu-Nișcov

JAN BAZANT, *Los bienes de la Iglesia en México (1856—1875). Aspectos economicos y sociales de la Revolución liberal*. Mexico, El colegio de Mexico, 1972, 364 p.

Noua contribuție a lui Jan Bazant trezește un deosebit interes cititorului fiind consacrată unui aspect din istoria economică a Mexicului. Între lucrările din trecut ale autorului se remarcă în special monografia care a analizat problema datoriei publice, ce are capitole legate de naționalizarea bunurilor eclesiastice în primii ani după obținerea independenței.

În ampla *introducere* autorul apreciază că această confiscare a bunurilor bisericesti a avut loc într-o epocă cînd biserica era bogată, iar statul nu avea resurse. Această situație era frecventă în timp de război, cînd toate fondurile strînse de fisc erau epuizate. În această situație statul găsea justificarea adecvată pentru confiscarea bunurilor bisericesti sau a unei părți ale acestora.

Naționalizarea proprietăților bisericesti a fost influențată în istoria Mexicului de decretul dat în Franța la 2 noiembrie 1789. Ca urmare a războaielor Franței revoluționare și apoi napoleoniene, acest remediu pentru falimentul vistieriei publice s-a propagat și în Spania și apoi în coloniile sale americane. Astfel se decretă în Noua Spanie (Mexicul de azi), prin înscrisul regal din 26 decembrie 1804, un

împrumut forțat al fundațiilor pioase cu scopul de a plăti datoria publică spaniolă. S-a ordonat stringerea capitalurilor capelanilor ca și a capitalurilor mănăstirești destinate operelor pioase. Această dezamortizare deghizată fu suspendată cu puțin înainte de războiul de independență, după ce guvernul adunase 12 milioane de pesos, cantitate foarte mare pentru acea epocă.

După realizarea independenței mexicane în anul 1821, penuria fiscală a ridicat tot mai acut problema unei naționalizări a bunurilor bisericesti. Au trebuit să treacă însă 35 de ani (pînă la Legea Lerdo din 1856) și 40 ani pînă în anul 1861, cînd naționalizarea deveni efectivă în toată țara. Perioada intermediară se poate caracteriza ca o luptă a liberalilor — sub diferite nume — pentru confiscarea acestor bunuri și punerea lor de acord cu programul economic al unui stat modern. Explicația adoptării acestei măsuri trebuie căutată în sărăcia mijloacelor bănești ale țării. Bogăția tradițională a Mexicului izvoră în principal din prelucrarea metalelor prețioase. Însă exploatarea acestora erau aproape secătuită în urma necesităților războiului de independență. Puternica investire în primii ani ai republicii izbuti să o trezească din letargia sa; însă pe la mijlocul secolului al XIX-lea, industria minieră înregistrează noi pierderi de pe urma dificultăților tehnice și sociale. Agricultură era de asemenea deficitară, consecință a dijmelor și a lipsei de piețe de desfacere. Numai construcția căilor ferate putea să le deschidă, însă relieful țării părea că ridică obstacole aproape de netrecut. Singurul domeniu care a reușit să se mențină la un nivel constant a fost industria. Industria, fîca protecționismului conservator, se susținea grație acestuia. Statul sacrifică drepturile sale vamale pe ideea importului de fire și țesături cu scopul de a crea o industrie textilă națională.

Economia mexicană nu putea fi rește sa ofere mult finanței publice. La aceasta se adăuga și cheltuielile progresive prilejuite de frecvențele războaie.

Cauzele mai profunde ale crizei, consideră autorul, trebuie căutate în structura socială a Mexicului de atunci. Clasa socială cea mai refractară era cea a marilor proprietari de pămînt rurali, a moșierilor, unii dintre ei descinzînd din nobilimea viceregală.

Un al doilea grup social pe scara socială, deși uneori primul în economie, era cel al comercianților. Altă categorie o reprezentau meseriașii care aveau mai puține mijloace financiare.

În absența băncilor în sensul modern al cuvîntului, mulți proprietari și negustori acordau împrumuturi și guvernului. Comercianții aspirau să devină posesori de terenuri

³ A se vedea, în legătură cu aceste evenimente, ultimile două contribuții, ambele remarcabile: Șerban Papacostea, *Țelurile campaniei lui Ioan Albert în Moldova (1497)*, — un nou izvor, în „Revista de Istorie”, XXVII (1974), 2, p. 257—262 și Gh. Duzinchevici, *Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor*, în „SMIM”, VIII, (1975), p. 9—61.

agricole, pentru a avea o poziție economică mai stabilă și mai solidă. Cu toate acestea numărul marilor proprietari rurale era limitat. Odată cu apariția dificultăților economice amintite diverse elemente din grupările sociale menționate au ajuns la concluzia unei acțiuni comune pentru a promova măsurile destinate să ducă la confiscarea bunurilor bisericesti.

Fără îndoială — afirmă autorul lucrării — trebuie notat că numai o parte din fiecare din cele trei grupuri sociale aveau sentimente liberale; ca și în alte mari mișcări istorice clasele sociale erau divizate și în interiorul lor.

În legătură cu situația elementelor bisericesti în lucrare se arată că în jurul anului 1850, clerul secular (*el clero secular*) consta din 3320 persoane, iar clerul mănăstiresc (*el clero regular*) grupa 1295 persoane. Ambele categorii însemnau un total de 4.615 persoane, pe jumătate ca în timpul călătoriei lui Humboldt (1804). Sectorul mănăstiresc deținea în special bunuri imobile și capitaluri investite în împrumuturi ipotecare. În ceea ce privește clerul secular: a) episcopii și canonicii trăiau în special din dijme, donații din primele recolte și aniversări; b) preoții trăiau din drepturile parohiale și taxele pe liturghii. În general clerul avea puține imobile. În 1856 clerul mănăstiresc avea în capitala republicii proprietari evaluate la 11065768 pesos și clerul secular, imobile în valoare numai de 1322835 pesos. Pe scurt biserica era un rentier. Înainte de reformă valoarea globală a bunurilor pro-

ductive administrate de biserică și de instituțiile anexe sau asociate ei se ridicau — probabil — la 50000000 pesos. În ceea ce privește valoarea totală a bunurilor administrate de biserică și instituțiile înrudite — pe la mijlocul secolului al XIX-lea — se apropiau de cca. 100000000 pesos.

Lucrarea mai cuprinde și un *epilog* al secularizării bisericii mexicane dintre anii 1856, și 1863, pe care autorul o interpretează ca o revoluție care în rezultatele sale transformă o țară feudală într-una capitalistă; iar biserica era o instituție feudală din punct de vedere economic, social și politic.

Un *apendice* cu 21 de note și tabele completează și întregeste fondul documentar al lucrării.

Credem că ar fi fost util ca în lucrare să se facă o analiză mai amănunțită a structurii claselor sociale. Mai precis o încercare de stabilire a componenței sociale a cumpărătorilor bunurilor bisericesti (originea socială, ocupația principală, averea, partidul politic căruia aparține etc.).

Subliniem în mod special că autorul a făcut analiza sa luând în studiu numai unele regiuni mai caracteristice (pe anumite ansambluri) care i-au permis să facă generalizări la scara întregii țări.

Ioan I. Neacșu

REVISTA DE ISTORIE

INDEX ALFABETIC

ANUL XXIX, 1976

GENERALITĂȚI, ISTORIOGRAFIE, TEORIA ȘI METODA ISTORIEI

	Nr.	Pag.
* * * Mesajul adresat de tovarășul NICOLAE CEAUȘESCU Institutului de studii istorice și social-politice cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la înființare	5	651
* * * Congresul educației politice și al culturii socialiste — eveniment de însemnătate majoră în viața spirituală a României	6	1
* * * O politică externă dinamică, științific fundamentată, aflată în slujba intereselor poporului român, a cauzei nobile a păcii și colaborării internaționale	1	5
* * * Salutul adresat de directorul Institutului de istorie „N. Iorga” Institutului de studii istorice și social-politice	5	656
* * * Un eveniment istoric în viața noastră politico-ideologică : Consfătuirea p' țară a cadrelor din domeniul științelor sociale și învățămîntului politic	10	1451
IONIȚĂ, GH. și N. NICOLAESCU, Despre compromis, conciliere și reconciliere în istoria poporului român	9	1279
NICHÎTELEA, PAMFIL, Presenteismul în gândirea istorică contemporană	3	413

Istorie contemporană

BABICI, ION, Solidaritatea mișcării antifasciste din România cu lupta dusă în Balcani împotriva fascismului și războiului	4	523
CIMPONERIU, ECATERINA, Începutul desfășurării revoluției democrat-populare în Germania de răsărit (1945—1946)	10	1521
DASCĂLU, NICOLAE, Momente din crearea și activitatea brigăzilor internaționale din Spania (1936—1939)	9	1369
IONIȚĂ, GH. I., Făurirea alianțelor social-politice largi — experiență tactică remarcabilă a P.C.R.	4	515
IORDAN-SIMA, CONSTANTIN, Despre negocierile privind încheierea alianței franco-române (10 iunie 1926)	2	223
JURCĂ, NICOLAE, Solidaritatea mișcării muncitorești din România cu lupta antifascistă a forțelor democratice și progresiste din alte țări (1933—1939)	1	35
LIVEANU, VASILE, Primele decrete ale insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste. Despre guvernul de la 23 August 1944	10	1493
LIVEANU, VASILE, Primele decrete ale insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste: decretul de amnistie din 23 August 1944	12	1847
MAMINA, ION, Afirmarea concepției socialiste în confruntările politice-ideologice de la începutul veacului al XX-lea	4	541
MATICHESCU, OLIMPIU, Solidaritatea mișcării muncitorești internaționale cu lupta revoluționară a clasei muncitoare din România (1918—1926)	3	325
NEDELCU, FLOREA, Contradicții și reorientări în evoluția Partidului Național Liberal (1930—1931)	12	1859
NICHÎTELEA, PAMFIL, Partidul Comunist Român — conducătorul revoluției socialiste în ideologia și cultura românească	4	479
PAȘCALĂU, GHEORGHE, Relații economice româno-engleze (1933—1935)	8	1175
SCURTU, IOAN, Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc — dr. N. Lupu (1927—1934)	5	697
ȚALPEȘ, IOAN, România în fața expansiunii Germaniei naziste și a atacurilor revizioniste (30 septembrie 1938—13 aprilie 1939)	9	1297
TUDORAN, GEORGETA, Unitatea mișcării socialiste — fundament al făuririi Partidului Comunist Român	4	501

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
ȚUȚUI, GHEORGHE, Însemnătatea alegerilor generale din noiembrie 1946 pentru situația internă și internațională a României	10	1477

Istorie modernă

ABRUDAN, PAUL, Aspecte ale sprijinului acordat de românii din Transilvania războiului pentru cucerirea independenței de stat a României	4	587
BITOLEANU, ION și GHEORGHE DUMITRAȘCU, Românii din Dobrogea și manifestări ale conștiinței lor naționale la începutul epocii moderne	6	865
BODEA, CORNELIA, Karl Marx despre români. Restituiri și date noi	1	21
BOIA, LUCIAN, Nicolae Iorga și Statele Unite ale Americii	8	1153
CERNOVODEANU, PAUL, Românii și primele proiecte ale canalului Dunărea—Marea Neagră (1838—1856)	2	189
CHIRIȚĂ, GRIGORE, Preludiile și cauzele detronării lui Cuza Vodă	3	347
CONSTANTINIU, FL., ION STANCIU, Sprijin și lupta românilor din străinătate pentru cauza unității românești (1914—1918)	12	1873
DEAC, AUGUSTIN, Mișcarea muncitorească și socialistă — exponentă a intereselor fundamentale ale poporului român	8	1115
GEORGESCU, TITU, Argumente ale istoriei pentru o nouă ordine economică în lume	2	167
GEORGESCU, TITU, Marile puteri și țările mici în contextul primului război mondial și al urmărilor sale imediate	7	981
IONIȚĂ, ELISABETA, Aportul femeilor la sprijinirea războiului pentru cucerirea independenței de stat a României	4	569
IORDACHE, ANASTASIE, Încheierea acordului româno-rus din 18 septembrie/1 octombrie 1914. Însemnătatea și consecințele sale	1	49
LUNGU, TRAIAN, Locul și rolul lui Spiru Haret în viața social-politică a României la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (125 de ani de la naștere)	6	889
MACIU, VASILE, Buzăul istoric în secolul al XIX-lea	12	1889
OLTEANU, general-maior CONSTANTIN, Măsurile luate de comandamentul român pentru acoperirea Dunării în perioada aprilie-august 1877	4	557
PĂLTĂNEA, PAUL, Costache Negri. Alte contribuții biografice (100 de ani de la moarte).	9	1325
STANCIU, ION, Aspecte ale relațiilor româno-americane în anii neutralității României (1914—1916)	6	921
STOICESCU, NICOLAE, Istorical Ion I. Nistor 1876—1962	12	1967
STROIA, MARIAN, Congresul muncitoresc internațional de la Geneva (1866)	12	1979
ȘERBAN, CONSTANTIN, Împărșirea Africii de către colonialiștii europeni și lupta de eliberare națională a popoarelor africane (1870—1914)	5	713
TOTU, MARIA, Participarea românilor din Transilvania la revoluția de la 1848 în Țara Românească	6	841
VELICHI, CONSTANTIN N., Răscoala antiotomană bulgară din aprilie 1876	3	373
VIANU, ALEXANDRU, Istoriografia S.U.A. despre prima revoluție americană	6	897
ZUB, AL., Din activitatea politică a lui M. Kogălniceanu la 1848	7	999

Istorie medie

ANDREESCU, ȘTEFAN, Frământări politice în Țara Românească la începutul domniei lui Radu Paisie	3	395
ANDREESCU, ȘTEFAN, Războiul cu turcii din 1462	11	1673
BREZEANU, STELIAN, De la populația romanizată la „vlahii” balcanici.	2	211
CERNOVODEANU, DAN, Contribuții la studiul însemnelor heraldice ale lui Vlad Tepeș	11	1731
CIOCÎLTAN, VIRGIL, Între sultan și împărat — Vlad Dracul în 1438	11	1767
COLUMBEANU, SERGIU, Contribuții privind situația internațională a Țărilor Române între ani 1806—1812	5	657
CONSTANTINESCU, IOANA, Din istoria prețurilor în Țara Românească în secolul al XVIII-lea (până la 1775)	12	1927

	Nr.	<u>Pag.</u>
DEMÉNY, LUDOVIC, Caracterul răscoalelor secuiești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea	12	1905
FENEȘAN, COSTIN, Studenți din Banat la universitățile străine pînă la 1552	12	1945
GEORGESCU, VALENTIN AL., Hrisovul din 15 iulie 1631 al lui Leon Vodă Tomșa în Țara Românească și problema „Cărților de libertăți”	7	1013
LIGOR, ALEXANDRU, Aspecte demografice din principalele așezări urbane moldovene consemnate de călătorii străini în anii domniei lui Vasile Lupu	1	63
REZACHEVICI, CONSTANTIN, Vlad Țepeș — cronologie, bibliografie	11	1745
ROTMAN-BULGARU, CRISTINA, Relațiile Moldovei cu Imperiul Otoman la începutul secolului al XVII-lea	5	677
SIMIONESCU, ȘTEFANA, Știri din narațiunile germane despre Vlad Țepeș	11	1721
STOICESCU, NICOLAE, Politică internă a lui Vlad Țepeș	11	1657
SÝKORA, JÁN, Poziția internațională a Moldovei în timpul lui Lațcu: luptă pentru independență și afirmare pe plan extern	8	1135
ȘERBAN, CONSTANTIN, Relațiile lui Vlad Țepeș cu Transilvania și Ungaria	11	1697
ȘTEFĂNESCU, ȘTEFAN, Vlad Țepeș — un conducător de stat celebru	11	1647
VELCIU, DUMITRU, O veche controversă: paternitatea redacției în șapte capitole a scrierii <i>De neamul moldovenilor</i>	10	1345
WYCZANSKI, ANDRZEJ, Cercetări asupra epocii renașterii în Polonia populară	10	1347

- Istorie veche

PREDA, CONSTANTIN, Al II-lea Congres internațional de tracologie. Rezultate și perspective	10	1465
VULPE, RADU, Cercetările tracologice în România (I)	6	809
VULPE, RADU, Cercetările tracologice în România (II)	7	1031

DOCUMENTAR

BOGDAN, DAMIAN P., Cinci acte moldovenești din anii 1438, 1531, 1601, 1604, 1668	2	241
CĂRĂBIȘ, VASILE, Aplicarea reformei agrare din 1864 în județul Gorj	2	233
HANGA, VLADIMIR, Argumentele juridice ale revendicărilor românești din <i>Supplex Libellus Valachorum</i>	1	105
IANCOVICI, LIUBA, Primul drum „construit” dintre București și Brașov prin Vălenii de Munte (1838)	8	1223
IOSIPESCU, SERGIU, Pe marginea unor documente de la Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei (1653—1658)	1	114
MĂRZA, IACOB, Noi contribuții documentare la cunoașterea învățămîntului din Transilvania în secolul al XIX-lea	8	1215
NEACȘU, IOAN RAUL, Contribuții la istoria relațiilor comerciale româno-spaniole în secolul al XIX-lea	5	741
REZACHEVICI, CONSTANTIN, Steagurile militare ale Țării Românești și Moldovei în veacul al XVII-lea	8	1199
RUȘȘINDILAR, PETRU, Contribuția maselor populare din județul Suceava la întărirea unității de acțiune a clasei muncitoare și crearea partidului unic muncitoresc	1	93
RUSU, ADRIAN ANDREI, Reprezentări de pluguri pe fresca monumentului medieval de la Streisingeorgiu (jud. Hunedoara)	7	1059
STĂNESCU, MARIN C., Opinii despre teoria lui Boris Ștefanov din anii 1926—1927 privind tactica și strategia Partidului Comunist Român	5	733
SUCIU, I. D., Contribuții la problema continuității: castrul Timiș	7	1051

CONSULTAȚII ÎN SPRIJINUL PARTICIPANȚILOR LA ÎNVĂȚĂMÎNTUL POLITICO-IDEOLOGIC DE PARTID

IONIȚĂ, GH. I., Importanța istorică a Congresului al XI-lea al P.C.R. Adoptarea Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism	2	255
--	---	-----

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
SPĂLĂȚELU, ION, Făurirea partidului unic marxist-leninist al clasei muncitoare din România. Desfășurarea operei de construire a societății socialiste. Victoria deplină a socialismului în România. Congresele al IX-lea și al X-lea al P.C.R.	1	119

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE
(STUDII DOCUMENTARE)

DIACONU, PETRE, Istoria Dobrogei în unele lucrări străine recente (I) . . .	6	935
GEORGESCU, VAL. AL., Momente principale ale dezvoltării dreptului românesc de la începuturi până la constituirea statului național român	11	1791
GIURESCU, CONST. C., Răspuns la „nițel descintec” al unui vraci al istoriografiei maghiare	8	1231
IONIȚĂ, GH. I., Puncte de vedere privitoare la criteriile și necesitatea unei noi periodizări a istoriei moderne și contemporane a României	3	431
STĂNESCU, EUGEN și ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU, Problemele fundamentale ale istoriografiei actuale în dezbaterea celui de-al XIV-lea Congres internațional al științelor istorice	2	269
STOICESCU, NICOLAE, Lucrări noi de istoria culturii și artei românești.	5	719

DEZBATERI

Funcția politică și educativă a istoriei. Locul acestei discipline în planurile și programele de învățămînt	9	1389
Mutații în viața ideologică în timpul făuririi Partidului Comunist Român și primilor ani ai activității sale	10	1559

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

APOSTOL, GELU, Sesiunea științifică „Tradițiile progresiste ale învățămîntului românesc”	6	943
BERINDEI, DAN, Cinci ani de activitate a comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie de pe lângă Institutul de istorie „N. Iorga”	5	759
BERINDEI, DAN, Cea de-a V-a sesiune a comisiei mixte de istorie româno-maghiare	7	1070
CAMPUS, ELIZA, Colocviul internațional de la Strasbourg „Relațiile franco-germane între 1933—1939”	2	276
CERNOVODEANU, PAUL, Colocviul internațional de istorie de la Sárospatak (R.P. Ungară)	12	1995
CIOCÎLTAN, VIRGIL, Călătorie de studii în Republica Democrată Germană	3	440
COLUMBEANU, SERGIU, Colocviul științific „României și marea”	1	135
COLUMBEANU, SERGIU, Sesiunea științifică „Pontica '75”	2	275
CONSTANTINIU, FL., Prima sesiune a Comisiei de istorie româno-polone	8	1240
CONSTANTINIU, FL. Al III-lea Congres internațional de mongolistică	11	1808
HARET, RADU Sp., 125 de ani de la nașterea lui Spiru Haret	12	1991
IONIȚĂ, GH. I., Aspecte privitoare la participarea română la activitatea comisiei de problemă „Istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie”	1	139
IONIȚĂ, GH. I., A IV-a întâlnire a comisiei mixte a istoricilor din R.S. România și U.R.S.S.	11	1807
IOSA, MIRCEA și TRAIAN UDREA, Dezbaterea științifică „Locul și rolul României în politica internațională în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”	3	435
MIHORDEA, VASILE, În legătură cu relațiile agrare din Moldova	5	762
MOCANU, C. Simpozionul privind însemnătatea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, Batumi, (U.R.S.S.)	12	1994
MOLDOVEANU, MILICĂ, Întîlnirea preliminară de constituire a comisiei istorice româno-polone	3	438
OLTEANU, ȘTEFAN, Congresul de arheologie slavă de la Bratislava	1	137

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
OPRIȚESCU, MIHAI, Sesiunea științifică anuală a Facultății de istorie din București	8	1237
PETRIC, ARON, Colocviul de istorie româno-francez de la Paris	7	1072
RADU, THEODOR I., 60 de ani de la înființarea vânătorilor de munte	12	1993
REZACHEVICI, CONSTANTIN, Originea lui Mihai Viteazul. Dezbateri în cadrul comisiei de genealogie și heraldică	12	1989
SIMIONESCU-FĂSCĂLESCU, ȘIFFANA, Stagiul de documentare în Republica Federală Germania	3	441
STROIA, M., Sesiunea științifică organizată cu prilejul bicentenarului independenței Statelor Unite ale Americii	9	1409
ȘERBAN, CONSTANTIN, Călătorie de studii în U.R.S.S.	3	439
ȘERBAN, CONSTANTIN, Sesiunea anuală de comunicări științifice a Direcției Patrimoniului Cultural Național	10	1607
VELICHI, CONSTANTIN N., Primul colocviu al Comisiei mixte de istorie româno-bulgare	3	436
* * * Activitatea Institutului de Istorie „N. Iorga” în anul 1975	4	595
* * * Cartea de istorie realizări și perspective	6	944
* * * Comunicări prezentate de membrii Institutului de istorie „N. Iorga” la manifestări științifice interne și internaționale în cursul anului 1975	4	610
* * * Publicațiile membrilor Institutului de istorie „N. Iorga” pe anul 1975	4	604
* * * Sesiunea de dezbateri „Direcțiile principale ale fărurii societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării României spre comunism, ale creșterii rolului partidului în societatea noastră”	7	1067
* * * Cronica	1	141
* * * Cronica	2	279
* * * Cronica	5	767
* * * Cronica	6	918
* * * Cronica	7	1073
* * * Cronica	8	1241
* * * Cronica	9	1411
* * * Cronica	10	1608
* * * Cronica	11	1809
* * * Cronica	12	1998

RECENZII

ABEL, WILHELM, <i>Crisis agraires en Europe (XIII - XX-e siècles)</i> , Paris, Edit. Flammarion, 1973, 426 p. (tr. fr.) (<i>Dan. A. Lăzărescu</i>)	5	777
ALBRECHT-CARRIÉ, RENÉ, <i>A Diplomatic History of Europe Since the Congress of Vienna</i> Revised edition, New York. Harper and Row Publishers, 1973, XIII + 764 p. (Alexandru Bolintineanu)	12	2012
ANFILOV, V. A., <i>Proval blitz-kriga</i> , Izd. Nauka, Moscova, 1974, 616 p. (<i>Cornel Altmășan</i>)	10	1627
BARRIERE, PIERRE, <i>La vie intellectuelle en France du 16-e siècle à l'époque contemporaine</i> , Paris, Editions Albin Michel, 1974, 670 p. (<i>Nicolae N. Rădulescu</i>)	6	962
BĂRBULESCU, PETRE, <i>România la Societatea Națiunilor. Momente și semnificații</i> București, Edit. politică, 1975, 442 p. (<i>Nicolae Dascălu</i>)	1	143
BEZZOLA, ANDRI GIAN, <i>Die Mongolen in abendländischer Sicht (1220-1270). Ein Beitrag zur Frage der Völkerbegegnungen</i> , Bern, München, Francke Verlag, 1974, 251 p. (<i>Adolf Armbruster</i>)	3	455
BOZGA, VASILE, <i>Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale</i> , București, Edit. Academiei R.S. România, 1975, 275 p. (<i>Alexandru Porleanu</i>)	7	1075
BRAGHINSKI, L.I., <i>Formirovanie afričanskogo proletariata</i> , Moskva, Izd. Nauka, 1975, 484 p. (<i>Silvia Istrate, Janeta Brill</i>)	11	1821
BRINCKEN, ANNA-DOROTHEA, v. den, <i>Nationes Christianorum Orientalium</i> , Kölner Historische Abhandlungen, 22, Böhlau Verlag, Köln, Wien, 1973, 551 p. (<i>Stelian Brezeanu</i>)	8	1259

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
BUȘE CONSTANTIN, <i>Comerțul exterior prin Galați în timpul regimului de port franc (1837—1883)</i> , București, Edit. Academiei R.S. România, 1976, 202 p. (Traian Ionescu)	11	1811
CAMARIANO-CIORAN, ARIADNA, <i>Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs</i> , Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1974, 831 p. + LXXIII pl. (Ion Ionașcu)	2	283
CHÂTELET, FRANÇOIS, <i>La naissance de l'histoire. La formation de la pensée historique en Grèce</i> , vol. I, II, Paris, Editions de Minuit, 1974, 444 + 432 p. (Dan A. Lăzărescu)	1	150
CHAUNU, PIERRE, <i>Histoire, science sociale. La durée, l'espace et l'homme à l'époque moderne</i> , Paris, S.E.D.E.S., 1974, 437 p. (Dan A. Lăzărescu)	2	298
DELUMEAU, JEAN, <i>Rome au XVI-e siècle</i> , Paris, Hachette, 1975, 247 p. (Alexandru Dușu)	5	784
DEMENY, LUDOVIC, PAUL CERNOVODEANU, <i>Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVIII</i> , București, Edit. Academiei R.S. România, 1974, 287 p. „Biblioteca istorică”, XLII, (S. Goldenberg)	8	1256
FINLEY, M. I., <i>The Ancient Economy</i> , Chatto and Windus, Londra, 1973, 176 p. (Cecilia Ioniță)	6	958
FLORESCU, RADU, RAYMOND T. Mc NALLY, <i>Dracula. A Biography of Vlad the Impaler 1431—1476</i> , New York, Hawton Books, Inc., 1973, X + 239 p. (Constantin Șerban)	11	1813
GODECHOT, JACQUES, <i>Histoire de l'Italie moderne 1770—1870</i> , Paris, Hachette, 1972, 581 p. (Constantin Șerban)	1	146
GÖKMAN, MUZAFFER, <i>Atatürk ve Devrimleri Tarihi Bibliografyası. Bibliography of the History of Atatürk and his Reforms</i> , Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968 (vol. I) XVI + 704 p., vol. II, İstanbul, 1974, XVI + 656 p. (Mihail Guboglu)	4	630
GUBOGLU, MIHAIL, <i>Cronici turcești privind țările române</i> . Extrase, vol. II (sec. XVII—începutul sec. XVIII), București, Edit. Academiei R.S. România, 1974, 539 p. (Mihai Maxim)	10	1612
HURDUBEȚIU, I., FL. MÎRȚU, N., NICOLAESCU, GH. PÎRNUȚĂ, I. STĂNCULESCU, <i>Cîmpulung-Muscel, ieri și azi</i> , Cîmpulung-Muscel, 1974, 384 p. (Constantin Șerban, Traian Udrea)	2	291
KHAC VIEN, NGUYEN, <i>Histoire du Vietnam</i> , Paris, Editions sociales, 1974, 286 p. (Claudiu Cristescu)	9	1427
KOFOS, EVANGHELOS, <i>Greece and the eastern Crisis 1875—1878</i> , Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, nr. 148, 1975, 283 p. (Dan A. Lăzărescu)	10	1620
MALIȚA, MIRCEA, <i>Diplomația</i> , ed. a II-a revăzută și adăugită, București, Edit. didactică și pedagogică, 1975, 608 p. (Ioan Voicu)	8	1245
MEHMED, MUSTAFA A., <i>Documente turcești privind istoria României</i> , vol. I, 1455—1774. Izvoare orientale privind istoria României III, București, Edit. Academiei R.S. România, 1976, 411 p. (Cristina Bulgaru)	12	1999
MUȘAT, MIRCEA, ION ARDELEANU, <i>Viața politică în România 1918—1921</i> , București, Edit. politică, 1976, 374 p. (Constantin Nușu)	5	769
NEAGU ROMULUS, <i>Securitatea europeană. Afirmarea unui nou concept</i> , București, Edit. politică, 1976, 279 p. (Nicolae Dascălu)	12	2002
NEAMȚU, VASILE, <i>La technique de la production créalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle</i> , București, Edit. Academiei R.S. România, 1975, 270 p. (Constantin Șerban)	3	446
NÉRÉ, JACQUES, <i>Précis d'Histoire contemporaine</i> , Paris, Presses Universitaires de France, 1973, 615 p. (Nicolae Dascălu)	4	625
NETEA, VASILE, <i>Pe drumul unității naționale. Studii și evocări</i> , Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, 278 p. (Mircea Dumitriu)	8	1249
POPIȘTEANU, CRISTIAN, <i>Cronologie politico-diplomatică românească 1944—1974</i> , București, Edit. politică, 1975, 390 p. (Nicolae Fățino)	6	951
PIUIU, ENACHE, <i>Viața și opera lui Miron Costin</i> , București, Edit. Academiei R.S. România, 1975, 321 p. (N. Stoicescu)	4	617
RANGHEȚ, BORIS, <i>Relațiile româno-americane în perioada primului război mondial 1916—1920</i> , Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, 219 p. (Stelian Popescu)	6	955

	<u>Nr</u>	<u>Pag</u>
SINCLAIR, KEITH, <i>History of New Zealand</i> , London, Penguin Books, 1973, 335 p. (Nicolae N. Rădulescu)	2	302
SCURTU, IOAN, <i>Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918—1926)</i> , București, Edit. Litera, 1975, 198 p. (Traian Udrea)	10	1609
ȘANDRU, D., <i>Reforma agrară din 1921 în România</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, 359 p. (Vasile Bozga)	3	443
TOLAND, JOHN, <i>L'Empire du Soleil Levant. Gloire et chute (1936—1945)</i> , Paris, Calmann-Lévy, 1972, 345 p. (Nicolae Dascălu)	7	1094
VERONA, SERGIU, <i>Cursa înarmărilor nucleare. Implicații politice internaționale</i> , București, Edit. militară, 1976, 255 p. (Florin Roșu)	9	1422
VESA, VASILE, <i>România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900—1916). Pagini de istorie diplomatică</i> , Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, 196 p. (Constantin Iordan-Sima)	9	1416
* * * <i>Au jourd'hui l'histoire</i> , Paris, Editions sociales, 1974, 352 p. (Dan A. Lăzărescu)	7	1083
* * * <i>Ceasornicul domnilor de Antonio de Guevara</i> , traducere din limba latină de Nicolae Costin, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Strempele, București, Edit. Minerva, 1976, LIV + 689 p. (Dumitru Velciu)	11	1818
* * * <i>Conférence nationale des études sur la lutte antifasciste de libération nationale du peuple albanais</i> , Tirana, Editions „8 Nëntori”, 1975, 210 p. (Gelu Maksutovici)	12	2005
* * * <i>Cronica Anonimă a Moldovei 1661—1729 (Pseudo-Amiras)</i> , studiu și ediție critică de Dan Simonescu, Edit. Academiei R.S. România, București, 1975, 170 p. (Dumitru Velciu)	4	621
* * * <i>Dictionar de istorie veche a României (paleolitic—sec. X)</i> , elaborat de un colectiv de autori sub conducerea prof. univ. dr. doc. D. M. Pippidi, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1976, 627 p. (Gh. Ceaușescu)	7	1080
* * * <i>Faire de l'histoire</i> , Sous la direction de Jacques le Goff et Pierre Nora, 3 volumes, Gallimard, Paris, 1974, I. Nouveaux problèmes. 231 p. II. Nouvelles approches, 253 p. III. Nouveaux objets, 283 p. (Lucian Boia)	3	450
* * * <i>Studii și materiale de istorie modernă</i> , vol. V, București, Edit. Academiei R.S. România, 1975, 276 p. (Valeriu Stan)	5	775
* * * <i>Urbariile Țării Făgărașului</i> , vol. I, 1601—1650, ed. de acad. D. Prodan cu Liviu Ursușiu și Maria Ursușiu, București, Edit. Academiei R.S. România, 1970, 968 p. + 1 h. (S. Goldenberg)	9	1413
* * * <i>Urbariile Țării Făgărașului</i> , vol. II, 1651—1680, ed. de acad. D. Prodan, București, Edit. Academiei R.S. România, 1976, 1019 p. (S. Goldenberg)	9	1413

REVISTA REVISTELOR

BOIA, LUCIAN, „Revue historique”	5	787
CRĂCIUN, G., „Recherches historiques”, I—V, Jassy, Le Musée d'histoire de la Moldavie, 1970—1974	3	459

ÎNSEMNĂRI

Istoria României

BODINGER, M., <i>Catalogul cărții rare și prețioase I, Incunabules și secolul XVI</i> , Iași, 1974, 215 p. (Andrei Pippidi)	7	1098
CARATAȘU, MIHAIL, <i>Documentele Văcăreștilor</i> , București, Edit. Litera, 1975, 351 p. + 14 il. (Muzeul județean de istorie Dinubovița -Tlrgoviște) (Paul Cernovodeanu)	2	308

	Nr.	Pag.
CONSTANTINESCU-MIRCEȘTI, C., <i>Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în sec. XVIII—XIX</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1976, 168 p. Biblioteca istorică (Ioana Armășescu) . . .	12	2020
DUNĂRE N., (sub redacția) <i>Țara Birsei</i> , vol. II, București, Edit. Academiei R.S. România, 1974. 413 p. + 114 fig. alb negru + 11 pl. (Maria Constantin)	9	1434
GAIDAGIS, N., <i>Catalogul cărților grecești, I (sec. XVI—XVII)</i> , Iași, 1974, 277 p. + II (sec. XVIII), Iași, 1975, 737 p. Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu”, Iași (Andrei Pippidi)	7	1498
GEORGESCU, ELENA și TITU GEORGESCU, <i>Mișcarea democratică și revoluționară a femeilor din România</i> , Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1975, 260 p. (Venera Teodorescu)	9	1433
GEORGESCU, TITU, ION ILINCIOIU, 1907. <i>Intellectualii și școala</i> , Craiova, Scrisul românesc, 1974, 183 p. (Mircea Iosa)	10	1633
GEORGESCU, VALENTIN AL. și EMANUELA POPESCU, <i>Legislația urbană a Țării Românești (1765—1782)</i> , ediție critică, București, Edit. Academiei R.S. România, Institutul de studii sud-est europene, 1975, 316 p. (Colecția Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc scris, X) (Ovid Sachelarie)	3	465
IORDACHE, ANASTASIE, CONSTANTIN VLĂDUȚ, <i>Christian Tell 1808—1884</i> , Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1976, 150 p. + 8 pl. (Valeriu Stan)	12	2018
IUCHESCU, GH., <i>Lugojul cultura artistică</i> , Timișoara, 1975, 418 p. (Marian Stroia)	7	1101
NÄGLER, DOINA, <i>Biblioteca Brukenal, Sibiu, Catalogul „transilvanicelor”, vol. I, sec. XVI—XVII</i> , Sibiu, 1974, 228+8 il. (Jacob Mârza)	6	968
MALINSCHI, V., <i>Profesorul Virgil Madgearu (1887—1940)</i> , București, Edit. Academiei R. S. România, 1975, 212 p. (Dumilru Mureșan)	6	970
MATICHEȘCU, OLIMPIU, <i>Opinia publică internațională despre Dictatul de la Viena</i> , Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, 255 p. + 10 pl. (Traian Udrea)	1	155
OPREA, PETRE, <i>Peregrinări în arta românească</i> , București, Edit. Litera, 1975, 132 p. (Nicolae N. Rădulescu)	8	1268
OPREA, PETRE, <i>Prospectări în arta românească</i> , București, Edit. Litera, 1973, 161 p. (Nicolae N. Rădulescu)	8	1267
POPEANGĂ, V., <i>Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului, 1721—1821</i> , Arad, 1974, 289 p. (Damaschin Mloc)	5	797
SPĂLĂTELU, ION, col. AUREL LUPĂȘTEANU, <i>Corespondenții de război transmiți</i> , București, Edit. militară, 1975, 224 p. (Mihai Oprișescu)	4	637
STOICESCU, NICOLAE, <i>Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat</i> , Timișoara, 1973, 192 p. (I. D. Suci)	2	307
ȘANDRU, NECULAI, <i>Vulturul Cantacuzin</i> , București, Edit. Albatros, 1975, 149 p. + 16 pl. (Nicolae Stoicescu)	1	157
ȘOTROPA, VALERIU, <i>Districul grăniceresc năsăudean</i> , Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, 296 p. (Victor Urșa)	4	638
ȘTEFAN, I. M., <i>Ana Ipătescu</i> , București, Edit. militară, 1975, 167 p. + 16 pl. (M. Stroia)	11	1829
ȘTEFAN, I. M. și V. FIROIU, <i>Sub semnul Minervei</i> , București, Edit. politică, 1975, 285 p. (Marian Stroia)	5	796
TANCO, TEODOR, <i>Virtus romana rediviva</i> , vol. II, <i>Urme peste neacuri</i> , Bistrița, 1975, 350 p. (Vasile Netea)	11	1830
VĂTĂȘIANU, VIRGIL, <i>Pictura murală din nordul Moldovei</i> , București, Edit. Meridiane, 1974, 150 p. (Dorina N. Rusu)	3	468
VÖLKL, EKKEHARD, <i>Das Rumänische Fürstentum Moldau und die Ostslaven im 17. bis 17. Jahrhundert</i> , Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1975, 123 p. (Alexandru Duju)	8	1265
* * <i>Bibliografia militară românească</i> , sub egida Bibliotecii Centrale a Ministerului Apărării Naționale, vol. I—III, București, 1975, 232 + 376 + 184 p. (Constantin Căzântășeanu)	9	1431
* * * <i>Cartea străină veche 1472—1700</i> , Biblioteca V. A. Urechia, Galați, Catalog întocmit de Ion Mărunțelu, Sorina Codreanu, Florica Carapcea, Galați, 1975, XV + 243 p. (Adolf Armbruster)	10	1634
* * * <i>Cercelări arheologice</i> , Muzeul de istorie al R. S. România, 1, 1975, Biblioteca muzeologică, 328 p. (Alexandru Oancea)	10	1635

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
* * * <i>Documenta Romaniae Historica B. Ţara Românească, (1633—1634)</i> , vol. XXIV. Întocmit de Damaschin Mioc, Saşa Caracaş şi Const. Bălan, Bucureşti, Edit. Academiei R. S. România, 1974, 693 p. + 20 fotocopii (Tr. Ionescu-Nişcov)	4	639
* * * <i>Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească, XI (1593—1600)</i> , <i>Domnia lui Mihai Viteazul</i> , Institutul de istorie „N. Iorga” Bucureşti, Edit. Academiei R. S. România, 1975, 724 p. + 20 fotocopii. Volum întocmit de Damaschin Mioc şi Ştefan Ştefănescu, (Tr. Ionescu-Nişcov)	8	1263
* * * <i>Documente privind istoria Dobrogei (1830—1877)</i> , volum întocmit de Tudor Mateescu, Bucureşti, 1975, 343 p. + 8 pl. (Georgeta Penelea)	7	1097
* * * <i>Documente privind istoria oraşului Brăila, 1831—1918</i> , Direcţia generală a Arhivelor Statului din R. S. România, Bucureşti, 1975, 634 p. (Mircea Dumitriu)	11	1827
* * * <i>Hunedoara. 30 de ani pe coordonatele socialismului</i> , Deva, 1974, 262 p. (Traian Udrea)	5	793
* * * <i>Inscripţiile Daciei romane</i> , vol. I, Bucureşti, Edit. Academiei R. S. România, 1975, 285 p. + 124 fig. + 2 h. (Mihai Bărbulescu)	6	967
* * * <i>Izvoare istorice prahovene. I, Contribuţii la istoria mişcării muncitoreşti, 1918—1928</i> , Ploieşti, 1975, 283 p. (Constantin Dobrescu)	3	465
* * * <i>Oltenia. Studii şi comunicări. Istorie</i> , Craiova, Muzeul Olteniei, 1974, 236 p. (Petre Ardeiu)	8	1268
* * * <i>România în primul război mondial. Contribuţii bibliografice</i> , Bucureşti, Edit. militară, 1975, 355 p. (Valeriu Stan)	1	\ 157
* * * <i>Sudosteuropan Mitteilungen</i> , nr. 3, Südost-Europa Gesellschaft, München, 1975, 85 p. (Iancu Bidian)	5	794
* * * <i>Ţara de Sus în clocotul revoluţiei (1944—1948)</i> , Suceava, 1972, 286 p. (Mihai Oprişescu)	12	2017
* * * <i>Zalău pe treptele istoriei</i> , Zalău, 1975, 111 p. (Gelu Apostol)	2	310

Istoria universală

BATURA, ROMAS, <i>Lietuva tautu kovoje prieš Auks o Orda. Nuo Batu antplūdžio iki mūšio prie Melynųjų Vandenu</i> , Leidykla „Mintis”, Vilnius, 1975, 382 p. (Ján Sýkora)	9	1438
BAZANT, JAN, <i>Los bienes de la Iglesia en Mexico (1856—1875) Aspectos economicos de la Revolución liberal</i> , Mexico, El Colegio de Mexico, 1972, 364 p. (Ioan I. Neacşu)	12	2024
BORBIČ, PETAR, <i>Istorijska Sveska kirilice. Paleografiko filoloski prilozhi</i> (Istoria chiriliceii sîrbeşti. Contribuţii filologico-paleografice), Beograd, 1971, 533 p. cu 312 reproduceri (Tr. I.-N.)	8	1272
DEUTSCH, ROBERT, <i>Conferinţa de la Montreux</i> , Bucureşti, Edit. politică, 1975, 205 p. (D. Nicolae)	2	312
FLEURI, ADOLF, <i>Geschichte der Berner Papiermühler. Eine Chronologie</i> , Basel, 1975, 44 p. (Ludovic Demény)	1	160
GRENVILLE, J.A.S., <i>The Major International Treaties 1914—1973. A History and Guide with Texts</i> , London, Methuen and Co. Ltd. 1974, 575 p. (Nicolae Dascălu)	8	1270
HADRI, Dr. ALI, <i>Këshillat nacionalçlirimtare në Kosovë (1941—1945)</i> (Consiliile de eliberare naţională în Kosova 1941—1945), Prishtina, 1974, 208 p. (Gelu Makulovici şi Filip Teodorescu)	7	1102
HARASZTI, EVA H., <i>Treaty Breakers or „Realpolitiker”</i> , The Anglo-German Agreement of June 1935, Boppard am Rhein, Harald Boldt Verlag, 1974, 276 p. (Nicolae Dascălu)	5	798
HIDALGO DE CISNEROS, IGNACIO, <i>Ejército y pueblo [par] general</i> . . . . ., Bucureşti, 1973, 120 p. (Ioan I. Neacşu)	9	1436

	Nr	Pag.
ITURRIAGA, JOSE, <i>A siglo y Medio de nuestra Vida Independiente</i> , Mexico, Unna edicion de Cultura y ciencia politica, A.C., 1971, 95 p. (<i>Ioan I. Neacșu</i>)	8	1273
JECEV, TONCIO, <i>Bätgarskiat Velikden ili strastite bätgarski</i> , Sofia, 1975, Edit. Narodna mladej, 483 p. (<i>Constantin N. Velichi</i>)	9	1440
KENDALL, PAUL MURRAY, <i>Louis XI</i> , Paris, Fayard, 1974, 584 p. (<i>Fl. Constantiniu</i>)	3	472
KISELEVA, L. I., <i>Goliceskii kursiv XIII—XV v.v.</i> , Leningrad, Izd. Nauka, 1974, 258 p. (<i>L. Demény</i>)	11	1836
LAZUTKA, I., <i>Litovskij Statut feodal'nyj kodeks Velikogo knjazestra Litovskogo</i> , Vilnius, 1974, 211 p. (<i>Jan Sykora</i>)	7	1103
LEROY LADURIE, E., <i>Montaillou, village occitan de 1294 à 1324</i> , Paris, Gallimard, 1975, 642 p. (<i>S. Goldenberg</i>)	10	1639
MEYER, KLAUS, <i>Bibliographie zur osteuropäischen Geschichte. Verzeichnis der zwischen 1939 und 1964 veröffentlichten Literatur in west-europäischen Sprachen zur osteuropäischen Geschichte bis 1945</i> ; Herausgegeben von Werner Philipp, Berlin, 1972, 649 p. (<i>Stefana Simionescu</i>)	6	973
PANTAZOPOULOS, NICOLAOS, I., <i>Poziiții grecești și influențe străine în opera lui Rigas Velistinis</i> , Thessaloniki, 1974, 67 p. (<i>Nestor Camariano</i>)	4	643
PETRONIO, GIUSEPPE, <i>Profilo di un eta: Illuminismo</i> , Palermo, Palumbo Editore, 1973, 216 p. (<i>Nicolae N. Rădulescu</i>)	10	1637
POGUE, FORREST, C., <i>George C. Marshall: Organizer of Victory 1943—1945</i> , New York, The Viking Press, 1973, 683 p. (<i>M. E. Ionescu</i>)	7	1105
PORTUONDO, FERNANDO, <i>Estudios de historia de Cuba</i> , Habana, Editorial de ciencias sociales, 1973, XV + 405 p. (<i>Marieta Virnava</i>)	6	973
PROCACCI, GIULIANO, <i>Istoria italianiilor</i> , București, Edit. politică, 1975, 503 p. (<i>Constantin Șerban</i>)	4	641
SOURDEL, DOMINIQUE și JANINE SOURDEL-THOMINE, <i>Civilizația islamului clasic</i> , trad. din lb. franceză, vol. I—III, București, Edit. Meridiane, 1975, 332 + 259 p. + 287 p. (<i>V. Ciociltan</i>)	2	313
SUCHY, MICHAL, <i>Dejiny Levoče</i> (Istoria orașului Levoča), Kosiče, I, 1974, 400 p., Vychodoslovenske Vydavatelstvo N. P. Kosiče (<i>Tr. Ionescu Nișcov</i>)	12	2022
VIANU, ALEXANDRU, <i>Revoluția americană și George Washington</i> , București, Edit. științifică și enciclopedică, 1975, 232 p. (<i>Marian Stroia</i>)	6	972
* * * <i>Documenta Bohemia Bellum Tricennale illustrantio</i> , tomus III, Der Kampf des Hauses Habsburg gegen die Niederlande und ihre Verbündeten 1621—1625, Nakladatelství Československé, Akademie Ved, Praha, 1976, 309 p. sub redacția lui Iosef Janacek, Iosef Kocir, Gabriela Cehova (<i>Cristina Bulgaru</i>)	11	1834
* * * <i>Cyrrillomethodianum</i> (Recherches sur l'histoire des relations Helléno-slaves), Thessalonique, II, 1972—1973, 213 p. (<i>Tratan Ionescu-Nișcov</i>)	2	314
* * * <i>Katalog beloruskin izdani j kirilovskovo šrifsta XVI—XVII v.v.</i> , Caietul I, Leningrad, 1973, 200 p. (<i>Ludovic Demény</i>)	5	801
* * * <i>Memotren eines Janitscharen oder türkische Chronik</i> , trad. germ. R. Lachman, Graz, Wien, Köln, Styria Verlag, 1975, 233 p. (<i>Slavische Geschichtsschreiber</i> , vol. VIII) (<i>Virgil Ciociltan</i>)	3	471
* * * <i>Pervo drukar Ivan Fedorov ia nogo postidovniki na Ukrajniki. Zbitnik dokumentiv</i> , Kiev, 1975, 342 p. (<i>Paul Mihail</i>)	12	2021
* * * <i>Pisima i bumagi imperatora Petra Velikogo</i> , vol. XI, partea II, 1964, 742 p. vol. XII, prima parte, Moscova, Izd. Nauka, 1975, 589 p. (<i>Constantin Șerban</i>)	10	1638
* * * <i>Polnoe sobranie russkikh letopisej</i> , tom. tridsat' vtoroj, sub red. acad. B.A. Rybacov, Moskva, Edit. Nauka, 1975, 233 p. (<i>Ján Sykora</i>)	1	161
* * * <i>Relații internaționale în acte și documente</i> , vol. II, (1939—1945), București, Edit. didactică și pedagogică, 1975, 301 p. (<i>Nicolae Dascălu</i>)	11	1832
* * * <i>RTravaux et Recherehs</i> , 1973/1, Centre de recherches Relations Internationales de l'Université de Metz, Maisonneuve S.A. Metz, 1973	1	160

	Nr.	Pag.
* * * <i>Vasil Levski, Dokumentalno nasledstvo</i> (Vasil Levski. Moștenirea documentară). Documente publicate sub redacția lui K. Văzvázova Karateodorova și Nikolai Ghencev, Sofia, Edit. Nauka i izkustvo, 1973, 350 p. (<i>Constantin N. Velichi</i>)	5	800
* * * <i>Vietnam: Le ferite aperte</i> . A cura de Livia Rokach, Padova, Marsilio Editori, 1973, 304 p. (<i>Nicolae N. Rădulescu</i>)	4	644
BULETIN BIBLIOGRAFIC (<i>Liliana Irimia</i>)	2	317
BULETIN BIBLIOGRAFIC (<i>Liliana Irimia</i>)	5	803
BULETIN BIBLIOGRAFIC (<i>Liliana Irimia</i>)	7	1105
BULETIN BIBLIOGRAFIC (<i>Gelu Apostol</i>)	11	1839
*		
AUREL DECEI (1905–1976)	9	1444
*		
INDEX ALFABETIC (<i>Gelu Apostol</i>)	12	2027

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
A. D. XENOPOL IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTA PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - SÈRIE BEAUX-ARTS
  - SÈRIE THÉÂTRE-MUSIQUE CINÉMA

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * Actes du XVI-e Congrès International des études byzantines, 1975, 656 p., 107 fig., 57 lei.
- ADĂNILOAIE NICHITA și BERINDEI DAN (sub redacția), Studii și materiale de istorie modernă, vol. V, 1975, 276 p., 24 lei.
- BUSUIOC ELENA, Ceramica de uz comun esmăluit din Moldova (Secolul al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea), 1975, 90 p., 24 pl., 29 lei.
- CONSTANTINESCU MIRON ș.a. (sub redacția), Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania, 1975, 324 p., 30 lei.
- * * * Cronica anonimă a Moldovei 1661—1729, Pseudo-Amiras, 1975, 172 p., 17,50 lei.
- ELIAN ALEXANDRU și TANAȘOCA NICOLAE ȘERBAN (sub redacția), Izvoarele Istoriei României, Fontes Historiae Daco-Romanae, vol. III, 1975, 571 p., 41 lei.
- GÜNDISCH GUSTAV (publicate de), Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, vol. V, 1438—1457, 1975, 639 p., 54 lei.
- * * * Inscripțiile Daciei Romane, vol. I, 1975, 285 p., 2 pl., 31 lei.
- MITREA BUCUR ș.a. (sub redacția), Studii și cercetări de numismatică, vol. VI, 1975, 308 p., 1 hartă, 40 lei.
- * * * Studii și materiale de istorie medie, vol. VIII, 1975, 259 p., 2 pl., 28 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, vol. XI, 1593—1600. Domnia lui Mihai Viteazul, 1975, 747 p., 1 pl., 51 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, vol. III (1526—1535), 1975, 452 p., 40 lei.
- Mihai Viteazul, Culegere de studii, 1975, 280 p., 1 pl., 24 lei.
- * * * Nouvelles études d'histoire, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.
- NEAMȚU VASILE, La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle, 1975, 271 p., 12 lei.
- NICOLAESCU PLOȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600), 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDI D. M., Seythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire, 1975, 314 p., XXIV pl., 38 lei.
- POTRA GEORGE, Documente privitoare la istoria orașului București 1821—1848, 1975, 572 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., Reforma agrară din 1921 în România, 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CIHODARU C., CAPROȘU I. și ȘIMANSCHI I. (sub redacția), Documenta Romaniae Historica A. Moldova (1384—1448) vol. I, 1976, 607 p., 46 lei.

RM ISSN CO—3878

www.dacoromanica.ro

Lei 10

